Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonComercial 3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) **license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format
Adapt — remix, transform, and build upon the material

1655

1656
1657
1658

-12

2011

84
Ա-12 Ակ
1187

Ա Ն Ի Ծ Ե Ա Լ Ն

ՀԵՂԻՆԱԿ

* * * Ա Բ Բ Ա Ց

Ս. ՏԷՎԷՃԵԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
NEW - YORK
A. TERTEJIAN LIBRARY

ԹԱՐԳՄԱՆԵՑ

Մ. ՄԱՄՈՒՐԵԱՆ

ՀԱՏՈՐ ԱՌԱՋԻՆ

ՏԻՐ ԵՒ ՀՐԱՏԱՐԱԿԻՉ

ՏԻԳՐԱՆ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՏԷՏԷԵԱՆ

2003

ՉՄԻՒՌՆԻԱ.
ՏԻԳՐԱՆ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՏԷՏԷԵԱՆ
1875

ՀԱՅԿ-ССР А.

320

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
ՀԱՅԿ-ՍՍՌ Ա.
ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆ
1538
39

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

Այս գիրքն արուեստասիրաբար գործ մ'է. ոչ բանակռիւ, է եւ, ոչ պատմութիւն, ինչպէս որ վերնագիրն զուտ բառականին կ'յայտնէ:

Ինչպէս մտադիր է քահանայ մը վէպ մը յօրինելու:

Պատասխանը շատ պարզ է:

Վէպը մեր ժամանակի ոգւոյն ամենէն յարմար գրական ձեւն է: Գրողն այս եղանակն ընտրեց, ինչպէս ընտրած է պզտոն տրամախուսականն եւ բազում գրակցականն: Գաւառս եպիսկոպոսը վէպեր գրեց. իր դարուն Ա. Տիրման եղաւ, բայց եւ, այնպէս իր ժամանակակից անձերու առջեւ, անուղիւտ կենաց վայել ամէն շարգ ու պատիւ վայելեց: Գենեզօն երաշտագէտ մի վէպ ըսդուց մեզի: Ո՛վ չէ պահած անուշ յիշատակ մը դպրոցին եւ իր կրցուցած շահերժիարատանց վրայ: Նորերս՝ի լոյս եկաւ վէպ մ'որ քիչ արժէք չունի եւ որու հեղինակն, գ. Ռուպգմէն, Հռոմէական եկեղեցւոյ կապտնեալ մ'է:

Անիծեալն յօրինող քահանայն կապտնեալ Ռուպգմէնի, գենեզօնի, գաւիւսի ընթացքը բռնեց:

Հրատապ է իր գործին նիւթը. գրողն՝ի հարկէ կ'փափաքի որ գրածը կարդացուի: Բայց իր խնդիրը կ'ինկայէ որ ամէն շարգանաց արժանի բաներու խորին շարգ չարտայայտող տող մ'անգամ չէ գծած. ինչպէս, յօգուտ կրօնի, անոր գոնուած է կրօնի արատ բերող ամէն եպերելի ընթացիկ դէմ: Ո՛վ է մեղապարտն, յանցաւորներն անշուշտ եւ, ոչ գայնս երեւան հանող արիւսիրտ մարդը:

Մղեռանդ խմբակ մ'այս գրքին տակռմով պիտի նայի: Անկողմնակալ կրօնասէր մարդիկ արիւաբար պիտի խոստովանին որ այս գիրքը կ'պաշտպանէ քան թէ կ'թշնամանէ ուրիշ գրիչներու միջոցաւ քանիցս վտանգեալ նուիրական դաւս մը:

Բարիզ 20 նոյեմբեր 1862

* * *

ԱՆԻԾԵԱԼՆ

ՄԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ

A. DEVEJIAN LIBRARY
NEW YORK
Ա. ՏԻՎԼԵՃԵԱՆ ԴՐԱՏՈՒՆ

ԳՈՐԱՏԻ ՔԱՀԱՆԱՅԻՆ

Ա.

ՀԱՒԱՏԱՓՆՈՒԹԵԱՆ ՄԱՏՈՒՐԸ

Վեշտասաներորդ դարուն՝ Դ . . . քաղաքը, Տօր փողոցին մէկ հէն ապարանէն, զոր՝ բարլմէնդի անդամ մը շինել տուած էր, երեք կիներ դուրս կ'ելլէին։ Առաւօտ էր։ Կապիտոլի մեծ ժամահարն ութ կ'զարնէր, բայց դաւառաբնակ մարդիկ սովոր են առաւօտն հետ ելլելու։ Երեքն ալ բարեպաշտիկ կիներու յետին ծայր կաթոլիկութիւն ունեցող ժամադրեալ տեղ մը կ'գիմէին։

Ամենէն տարիքը՝ տիկին Գլավիէր՝ իր դեռատի եղբօրը դուստր, Լուիզ Ժուլիօի Թևէն բռներ էր։ Առնոյ հառէն սպասուհի մը կ'քալէր, Մատլէդ պառաւ ու բարեկրօն աղջիկ մ'որ, թէև յիսուն ութ տարու, վտիտ մարմնոյ մը ներքև կ'պահէր դեռ ևս պիրէնեան ցեղին ոյժը։

Առնք Տօր փողոցէն կապիտոլի հրապարակը կ'գիմէին։ Մէն մին՝ իր մանր մունր մեղայ քննութեամբ զբաղած՝ լուիկ մնջիկ կը քալէր։ Պառաւ կինը՝ սովորականին պէս՝ իր սրտնեղուկ և զբօսասէր օրերն ունեցեր էր, ուրիշին դէմ քսուռ խօսքեր բերնէն հա-

ներ էր, և որկրամոլութեան փորձանքէն ազատ չէր մնացեր, թէև այս որկրամոլութիւնը հեշտութեան գոլին ներքև կ'ծածկէր աղնուօրքէն: Երբ մի կին եօթանասուն հինգ տարեկան է, երբ եղբօրաղջկան մը հետ կ'ապրի առանձինն, երբ միայն երկու երեք ծերունի մարդիկ՝ այցի գալով թուղթ խաղալու կ'նստին անոր հետ, այսպիսի կինը մը չէ կարող երևելի մեղաւոր մը լինիլ: Եւ սակայն սիկին Քլաւիլ սաստիկ յուզուած էր: Ծանր՝ դրեթէ զողդոջուն քայլով կը քալէր: Լուիզ լսեց իսկ այս խօսքը ղոր պառաւ կինը կ'մըրմնջէր մեղմիկ. Աստուածդ իմ, ինչ պիտի ընեմ:

Նորատի օրիորդն իր քանամնի ծաղիկ հասակովը կ'փայլէր գեղափայլ: Աչն աղնիւ տիպարն ունէր որ հարատևնակ կանանց վրայ երբեմն կ'երևի և որ համատիպ կատարելութեամբ կանոնաւոր կերպարան մը կ'ընծայէ, որպէս թէ նկարիչ մը դծած լինէր անոր նկարը, նոյնպէս հիանալի շնորհ մը, որու համար լռաւամբ կ'ըսուի թէ քան զգեղ չքնաղագոյն է: Մեծահասակ իր հօր քրոջ պէս՝ որ ինքնին մեծ անուն հանած էր երբեմն ընկերութեան մէջ իր գեղեցկութեան կողմէ, կարծես թէ բնապէս և առանց որ և է դատողութեան կ'ամբառնար իր գլուխն և անոր վրայ կ'տիրապետէր մինչդեռ եղկելի պառաւը՝ իբր նկուն խղճի տադնապով, անոր վրայ կ'յենուր ուժգին որ չդոյթի, մինչև բարեկրօն հօր ոգին հանելն որ այս անգամ իրեն ահարկու հայր մը կ'երևէր:

Նմանապէս Լուիզ՝ իր խիղճը զննելով կ'նայէին մանր մունր վրիպակներ գտեր էր: Կաթողին կ'սիրէր նա իր հօրաքոյրն. սակայն պառաւին սեգ ու դեղ վարմունքն աղջկան սիրտը թափեր էր: Թէև նանրասէր չէր նա, իր հայրին՝ ինչպէս ուղի տաս տարիէ 'ի վեր կը կրկնէր, ըսեր էր իրեն որ շատ դեղանի է: Եւ այս անգամ Եւայի աղջիկը հայրենի հաւատացեր էր: Նոյնպէս՝ շատ քիչ անշուշտ՝ բայց քիչ մը ծաղր ըրեր էր, իր հօր քեռ մեկ քարեկամ, ծերունի Գուրնիշոնն որ ժէզվիդներու դաղանի դործառնութեան ու կոյր դործին կ'համարուէր: Ջքնաղ օրիորդը, այն անորոշ տենչանաց ժամերուն մէջ երբ սիրտը կենսայորդ՝ տեսլեան երջանկութեան կ'սլանայ, վաղանցիկ նկարի մը վրայ յառած էր իր միտքը. և թերևս այս նկարը վայելչադեղ պատանւոյ մը յիշատակն էր, որ՝ կիրակի օր մը աղջիկը հանդարտիկ Տօրի եկեղեցին դացած ատեն ղինքը ակնոցապատ դիտեր էր:

Այս էր իր ամէն մեղքը: Ոչ բանբասող եղեր էր և ոչ շատակեր. երկու մոլութիւններ որ նորատի և գեղեցիկ հոգիներու անծանօթ են: Նոյնպէս Մատլէդի մասին ինքզինքը դատուելու բան մը չունէր. միայն ապուշ կ'դանէր զանի, բայց իր հօր քեռ չափ կ'յարդէր: Ուրեմն հայր սուրբն յանդիմանութեան պատճառ մը չպիտի ունենար: Ա'հ, դուք կիներ, որ այլ ևս ձեր քսան տարուան հասակը չունիք, դուք քաջ դիտէք թէ որչափ կ'պանծայ կին մ'երբ այսպիսի թեթև բեռով իր ծածուկ դատաւորին առջևը կ'ելնէ:

Իսկ Մատլէդ մեղք ինչ է չդիտէր: Օր մ'իր լեռներէն իջնող խեղճ և տգէտ աղջկան մը պէս, որ Վալքապրերի դալարուտ արօտներուն վրայ արածած ոչխարներէն զատ կենդանի էակներ չէր ճանչած, հոգ մը միայն ունէր նա, և այս էր ամեն բանի մէջ իր սիրուհւոյն կամքը կատարել: Եւ երբ հայր սուրբն, որ սիկին Քլավիերի և Լուիզի հոգևոր առաջնորդն էր, քանի մը այրներ կորզէր բերնէն եկեղեցւոյ և աղօթիցը մէջ ունեցած անուշադիր ընթացքին վրայ, մարդկային ուրիշ մեղայ վրայ լուռ յանհատական ոչխեր կ'լսէր. հետևապէս վերապատուելի հայրն իր ընելիքը դիտէր: Մատլէդի խոստովանանքը հաստատապիր էր. եթէ բան մը փոխէր պիտի կարծէր թէ աբբայութենէ պիտի զրկուէր: Այսպիսի մենակերպ կենցաղ մը մենակերպ խոստովանութիւն մը պիտի ունենար հարկաւ ամեն շաբաթ: Դիւրին է դուշակել որ Մատլէդ՝ թէև պառաւ աղջիկ մը, մոռք բոլորովին անհնդ էր, բայց ինչ որ լսեր՝ յիշելու զարմանալի ձիրքն ունէր: Արդեօք 'ի միաս խելքին ուշը միակեր էր այս փոքրիկ շրջանին մէջ, ուր համրութեան դատապարտուեր էր, արդեօք իրը բնաղդում էր անբանն որ շատ կ'դիտէ, և ըստ որում շատ չխորհիր, տեսած բաներուն ամենէն թեթև տեսիլները կ'պահէ, չդիտեմ, բայց եթէ մեկը հարցուփորձ ըներ Մատլէդը սիկին Քլավիերի տան մէջ բոլոր անցած դարձածին վրայ՝ դոհացուցիչ պատաս-

խանները կրնար ստանալ: Եւ որովհետեւ երկրիս վրայ աստուած մ'էր իրեն համար տան երէցը, թէեւ կասկած մ'անդամ չպիտի անցընէր մոքին՝ որ՝ երբ տեղ տեղ խոստովանահայրն հաբոյումները ընէր իրեն պէս սպասուհոյ մը բարեպաշտիկ բանբասանքն իմանալու՝ ուրիշ շարժառիթ մը ունենար նա բայց միայն Աստուծոյ մեծադոյն փառաց իղձը:

Արդ՝ երեք կիներն հանդարտօրէն կ'ուղեւորէին: Չախ դին՝ փողոցին մէջտեղը՝ մեծ շէնք մը կ'բարձրանայ ողորկ ճակատով և անզարդ, ինչպէս արդի Ճարտարապետները կ'շինեն իրենց դործատան և զօրանոց: Լուիզ ընդ երկար դիտեց այն կողմը, և իր յստակ՝ այլ դոյդն ինչ եռանդուն աչունքը, կարծես թէ այս բարձր պատերուն ետին փնտռեց՝ սիրեցեալ էակ մ'որուն դոնէ երեսը տեսնել իրեն բարեբաղդութիւն պիտի համարէր: Այս հասակին մէջ դեռ ևս աչունք սիրտը կ'մատնեն:

Շատ չանցաւ Կապիտոլի հրապարակին ելան: Երկու կիներն իրենց մտայ սփոփում մը գտան Կապիտոլի դեղեցիկ ճակտին առջև տեսնելով պտուղներու շուկային ուր աչքի կ'զարնէին հնորհալի՝ հարաւոյ արևուն հասուցած հոտաւէտ բերքը, այս արևն որ չմոռցուիր, երբ մի անդամ արեանդ մէջ նետած է իր կենսատու հիւթը, դէթ կենացդ մէկ քանի տարուան ժամանակը:

Անհետեւ կիներն՝ երկար, բաւական լայն ու ոլորուտ ճամբէ մը զարկին, որ հարաւային աշխարհի մայրաքաղքին ամենէն մեծ արահետներէն մին է. ապա դէպ 'ի աջ դարձան և Հաւատաբննութեան փողոցը մտան: Հաւատաբննութեան տպարանն՝ որ Յիսուսեան Միաբանութեան հարց ստացուածն է, իր անունը տուաւ այս փողոցին:

Փոքր է ու ցած տան ճակատը, բայց անշուշտ այս արհնաւէտ տեղին 'ի Գ... Հաստատութեան օրէն մեացած է: Տակաւին մեծ դրան վրայ կ'երևի բաւական դժուար ընթեռնլի կոթական արձանագիր մ'որ շէնքին Թուականը կ'բերէ:

Փողոցին մէջ՝ դրեթէ դիմացը խորշ մը կայ որ սև Տիրամայր մը կ'պարունակէ, ոսկեզօծ պղնձէ պսակ մը դլուխը, մեռաքսէ պատմուճան հագած և Մանուկ Յիսուսը դիրկն առած, որ նոյնպէս պսակ ու պատմուճան դրած է: Կանթեղ մը դիշեր ցերեկ կ'վառի այս հինաւուրց պատկերին առջև, զոր Գ... ի բնակիչ նները շատ կ'յարդեն ու կ'մեծարեն: Կ'երևի թէ միջին դարու բռնահնչական ոդին դորովոյ և պիտելեան նկարն յատուկ դիտմամբ դրած լինի ահաւոր տան դիմացը, ուսկից տանջանաց և մահու սոսկալի վշհուներ կ'ելնէին:

Տիկին Քլավիէր խաչ հանեց, պատկերին նայեցաւ, շնորհ կնդրող աղերսարկու կնկան մը նման, զոր այրելու կ'տանին: Լուիզ տեսաւ միայն ծաղկեայ խոշոր փունջերը, զոր առտու Տիրամօր պատկերը պատող վանդակին առջև դրուած էին, իսկ Մատլէդ Ողջոյն եղ Մարիամ մը քրթմնջեց:

Տիկին Քլավիէր, Լուիզ ու Մատլէդ վանատունը մտան նուրբ դաւթէ մը՝ որու ծայրը կ'պտնուի մատրան դուռը: Ծէզվիդներու այս փոքրիկ եկեղեցին նշանաւոր բան մը չունի ոչ կերտուածին մեծութեան և ոչ Ճարտարապետութեան կողմէ, այլ միայն կարդ մութ խորշեր կ'երևին միջավայրին ցածուն կողմերը, որոց իւրաքանչիւրը լայն խոստովանարան մը կը պարունակէր: Այս արտաքին կերպարանութեան մէջ Միաբանութեան ոդին ակներև կ'տեսնուի: Աստանօր ամէն ինչ գաղանիք է. բնաւ նշանագիր մը՝ ինչպէս որ սովորութիւն է վիճակներու մէջ՝ չայայտներիւրաքանչիւր խոստովարանին մէջ բազմող անձին անունը: Այս կաղնիէ մութ բնակարաններուն վերևը կ'տեսնուի միայն պարզ Թուանշան մը. փակարաններ որ այս Ճարպիկ կրօնաւորներուն համար հաղորդակցութեան միջոցներ են կնային աշխարհին հետ, վասն զի մարդիկն իրենց խղիկներուն մէջ կ'ընդունին 'ի խոստովանութիւն:

Ապաշխարող կիները՝ նախ օրհնած ջուր առին և ապա խաչ հանելով չերմեռանդութեամբ՝ դէպ 'ի 8 Թուանշանը գացին, որ եկեղեցւոյն վարի աջ կողման ծայրը կ'պտնուի, և այս մնարանին խորին մթութեան մէջ անհետ եղան: Քիչ մը վերջը՝ քահանայ մը թէև ծերունի, դեռ ևս զօրեղ, չոր ու ժպտուն դէմքով, սեղանէն վար իջաւ, կողմնակի դռնէ մը սրբարանէն դուրս եկաւ, և պահ մ'եաք, լայն թեղանիքով շապիկ մը հագած՝ իր խոստովանութեան վարանը մտաւ փակուեցաւ:

քակին վերի կողմը կ'աղօթէին։ Ուրիշ երկու քահանաներ, իրենց խոստովաբանը նստած՝ ապաշխարող կիներ մոխիկ կ'ընէին։ Անդ կ'տիրէր լուռթիւն մը զոր դրսէն եկող ձայն մը բնաւ չէր վրդովեր, և միայն հեռուէն հեռու խոստովանահարց առջև ծնրադրելու եկող կանանց մեռաքսէ շրջազգեստիկ շրշիւնը կ'ընդհատէր։

Պառաւ սիկինը՝ որ յայտնապէս յուզուած և այտերը դունատուրուած կ'երևէր՝ որպէս թէ սրտի ծանր յանցանքի մը խոստովանութիւն ընելու կ'պատրաստուէր, ամենէն առաջ ներս մտաւ մթադոյն վարագոյրը վերցընելով, որ իր վրայ ընկաւ։ Այնուհետև խորհրդաւոր խոստովանարանին բոլորտիքն ուրիշ բան չէր լսուեր, բայց միայն երկու ձայնի անըմբռնելի մրմունջն որ ծանր մենակերպութեամբ մ'իրարու կ'պատասխանէին։

Երբ հայր սուրբն լատիներէն արտասանեց օրհնութեան սովորական ձևը, որու ներքև բարեմիտ պառաւը գլուխը ծռեց վար, որպէս թէ այս հեղութեամբ քիչ մ'արիութեամբ ոգևորի, խոստովանողը՝ յետ քննութեան՝ դատած թերևս մեղքը յայտնեց հանդարտիկ ձայնով մը։ Ապա կուրծքին զարնելով յարեց.

— Հայր սուրբ, ուրիշ բան մը չեմ յիշեր։

Եւ իր առջև կեցած փոքրիկ սեղանին վրայ յենլով կ'սպասէր նա։

— Լաւ, սիրելի աղջիկս, բայց ութ օր առաջ քեզի ըսածիս վրայ աղէկ մը մտածեցիր։

— Այո՛, հայր իմ։

— Ի՞նչ որոշում ըրիր։

— Ի՛նչ որ հրաման ընես, հայր իմ։ Բայց թաձակ հնազանդութիւն խոստացայ քեզի։

— Անշուշտ, աղջիկս. բայց պիտես որ, քանի որ հոգիներն ուղղելու պաշտօն ունինք, մանաւանդ այսպիսի ծանրակշիռ որոշումներու առեն, մեր վրայ պարտ անհրաժեշտ կայ՝ հնազանդութեան նուիրական խոստումներու չդիմել, որպէս զի հոգին իր զոհն ինքնայօժար վերհանձնութեամբ կատարէ աղատօրէն։ Եւ այս պարագայիս մէջ, բացորոշ ըսեմ, քու ընելիք զոհդ այնքան ծանր չէ։ Քեզի, աղջիկս, որ սակս կ'մտածես այս աղէտից հոգին

ձէջ մեր վաղանցուկ կեանքդ վրայ, երանաւէտ մահուան մօտալուտ, հաւանական պատահման վրայ, որ այս ողբերգելի կենցաղս հոգերէն ու տկարութիւններէն քեզ պիտի ազատէ, քեզի կրնամ ամենայն դիւրութեամբ ըսել.

« Պէտք է որ՝ կամայ ակամայ, հրաժարիս այն հարստութենէ, որու սրտովին կապուած չես, դիտեմ։ Իսկոյն բարի նպատակի մը համար՝ ի գործ դիր զայն։ Այս աշխարհէս չմեկնած՝ թծդ առատասրտութեանդ և հաւատքիդ մէկ անջնջելի յիշատակը։ Աղջիկս, եկեղեցին քեզ պիտի օրհնէ, և մեր սուրբ ուխտն իր գերազնիւ և ամենասիրելի բարերարուհւոյն համար մշտատև աղօթք պիտի ընէ »։

Հայր սուրբը լուեց որ նայի թէ ինչ պատասխան պիտի տայ իր հոգևոր աղջիկը։ Բայց սա անձայն մնաց. միայն ընդ երկար զսպած հառաչ մ'իր հոգւոյն անձկութիւնն երևան հանեց։ Հայր սուրբը շարայարեց.

— Աղջիկս, դեռ ևս մարմնոյ և արեան ձայնին կ'անսաս, և հին մարդը սրտիդ մէջ կ'դանէ իր մեղադրելի ցանկութիւնները։ Զգո՛յշ կեցիր չար ոգւոյն վտանգալի խորհուրդներէն։

— Հայր սուրբ, կ'հաւաստեմ քեզ, որ ես ինձի համար բան մը չեմ ցանկար, և վկայ է Աստուած որ այս ժամուս ամէն ուշադրութիւնս կ'զոհէի։ Բայց խղճի խայթ մը, մեծ մտահոգութիւն մը ունիմ։ Լուիզ և իր եղբայրն իմ կրկնակի ժառանգորդներս են, քանի՝ որ ես ինքս ծուլիս մ'եմ և իրենց հօրեղբօր ստացուածքէն զրկել։

— Այո՛, պ. ծուլիօի ստացուածքը, ստացուածք մը զոր՝ յիսուն տարուան մէջ պաղտնի վաշխով և ապօրինի վաստակներով դոյացած էր, ինչպէս որ արդէն ըսեր եմ քեզի իմ առած ստոյգ տեղեկութեանց վրայ։

— Սակայն ուղիղ մարդու անուն ունէր։

— Ի՛նչ փոյթ, եթէ յանիրաւի շահած այս ստացուածքը զինքն այժմ քաւարանի կրակին մատնած են։ Վերստին կ'ըսեմ, միս աշխարհն անոր հոգին անդորրելու և քուկդ փրկելու համար այս

միջոցն ունիս միայն: Ապօրինի վաստակն հատուցանելը խղճի պարտաւորութիւն մ'է: Արդ՝ աստուածապահանութիւնը մեզի կ'ուսցընէ օր, երբ վաշխի շահով ձեռաստող մարդիկը դժնել անհնար է, բարեպաշտական նուէրներ նոյն նպատակին 'ի կատար կ'հանեն: Բաղդաւոր ես արդարև որ այս դիւրին միջոցը կ'առաջարկուի քեզի:

— Ա'հ, բայց այն խե'ղճ տղաքը:

— Այո՛, խե'ղճ տղաք. աղո՛ր արդահատութիւն: Ձշմարիտը՝ կենցաղաստը անձերու պէս կ'խօսիս: Աղջիկս, եթէ քեզ չճանչէի, պիտի կարծէի թէ հատատ չունիս: Ի՞նչպէս անբանաւոր անվստահութիւն Աստուծոյ վրայ: Ո՞վ ըսաւ քեզի որ սիրական Լուիզ կրօնական կոչման ընդունակ չէ: Կարող ես ըմբռնել որ իր խոստովանահայրը լինելովս, պիտեմ այնպիսի բաներ ղըր չեմ կրնար ըսել: Իսկ Ժուլիօ՝ եղբօրորդիդ, քանի մ'օրէն քահանայ պիտի ձեռնադրուի: Անխոհեմ տղայ, եթէ նա մեր գպրոցէն ելած առեն մեր հարց խորհրդին անսար, այժմ մեզի հետ պիտի լինէր: Օրին մէկը պիտի ղղջայ: Տաղանդ ունի, լինչ աղտոր ապագայ մը կար իր առջևը: Բայց վերջապէս՝ աշխարհիկ կղերին մէջ՝ պաշտօն մը պիտի ստանայ, և բնաւ պէտք չպիտի ունենայ կէս միլիօնի հարստութեան մը, որով նորատի ամբարտաւան մը և վատ քահանայ մը կրնայ դառնալ: Հաւատա ինձ, աղջիկս, Աստուած քեզնէ լաւ գիտէ թէ լինչ պէտք է եղբօրորդւոյդ և եղբօր աղջկանդ փրկութեան համար:

— Վերջապէս, հայր սուրբ . . . :

— Այո՛, աղջիկս, պէտք է աւելի զղաստ լինիլ: Ընդունայն կ'մորմոքիս, երևակայական հոգերով կ'պաշարիս, և արդարև այդ ընթացքովդ Աստուծոյ անհաճոյ, քու սիրական ամուսնոյդ կորստեան պատճառ պիտի լինիս, և պիտի անսաստես Հոգւոյն սրբոյ շնորհաց որ քեզնէ վեհանձնական զոհողութիւն կ'պահանջէ:

— Շատ լաւ, հայր իմ, չեմ անսաստեր:

— Աղջիկս, քու դորովալի բարեպաշտութենէդ այդ խօսքիդ կ'վստահի: Աստուած կ'սիրէ իրենց նուէրը խնդալին մատուցանող հոգիները: Եթէ յօժարիս, բարեսիրտ Պ. Դուրնիշօնի կտակի օրինակ մը պիտի յանձնեմ, որ դու ալ խիստ ընթեռնլի կերպով օրինակես: Որովհետև աշխարհս դէշ է և կտակը կրնայ վէճի տակ ընկնիլ, մեր Թշնամեայ խորհրդով. հարկ է որ նոյն ինք Պ. Դուրնիշօնն ընդհանուր կտակակատար կարգես: Այս ևս գիտնաս որ կտակին մէջ յատուկ տրամադրութիւն մը դրած եմ որով Պ. Դուրնիշօն Լուիզին և արբայրն ցկեանս թոշակ մը պիտի վճարէ:

« Կը խոստովանիս անշուշտ որ այս սիրական զաւակդ համար մեր բարի խորհուրդները պիտի կատարուին: Մեր Միաբանութիւնը միշտ պիտի պաշտպանէ զայնս՝ 'ի փո յիշատակ: Եւ մեր Միաբանութիւնն երբէք ապաշնորհ չդտնուիր իր բարեկամացը դէմ:

— Իմ կամքս ալ այդ է, սուրբ հայր:

— Ուրեմն համաձայն ենք, ես խօսքիդ կ'վստահիմ: Երթաս բարեաւ, սիրելի աղջիկս, իմ օրհնենքս ընդունէ և գնա 'ի խաղաղութիւն:

Վարագոյրը նորէն վեր եկաւ:

Եղկելի կինը մեռած քան կենդանի ծանրաբեռ դարձաւ իր աթոռը, որու վրայ ընկաւ դրեթէ ուժաթափ իր երեսը ծածկելով: Լուիզ Ժուլիօ իր հօրաքեռ տեղը բռնեց:

Բ

ՏԱՐԱԿՈՒՍԵԼԻ ԿՈՉՈՒՄ ՄԸ

Լուիզ իր դողտրիկ մեզքը խոստովանեցաւ տղայ յատուկ բարեշնորհ պարզութեամբ մ'որոյ վրայ պարտ կ'դրուի ներողութիւն խնդրելու և որ յուշիկ կ'ըսեն. սակայն ես շատ խելօք եմ: Մանկութիւնն ո՛րչափ վէս է քանի իր անմեղութեան զգայուն պահ է: Ամէն բանի, նոյն իսկ առաքինութեան դատողութիւնն ունի.

Հետևապէս ապաշաւի գործն իրեն դժուարին կ'երևի։ Երէկի յանցանքը կ'խոստովանի այս համոզմամբ որ հետևեալ օրն իսկ, հոգեպատրը բնութիւնը պիտի վերստին յաղթանակէ և աւելի մեծ մեղքեր պիտի գործել տայ։ Թէև խոստովանահօր մը փափաքածն այս չէ, բայց մարդկային սիրտն անհատական դիմադրութիւններ ունի և աւ հարկի պարտ է ներում շնորհել այն պաշտելի վէս էակներուն որ քեզի կ'ըսեն՝ վաղը եկ անդամ 'ի դուխ շարժելու ձայնով մը. «Հայր իմ»։

Ուստի Լուիզ խղճահար ոգով յայտնեց մէկ շաբթու մէջ ըրած բոլոր յանցանքը։ Արդէն տեսանք որ այն տեսակէն էին իր մեղքն որ խղճմտանքի մեծ տումարին մէջ վարգագոյն տառերով գրելու արժանի են։

Եւ սակայն հայր տուրբն երկու անդամ պաստեր էր իր յօնքը։

— Իմ սիրական զաւակս, եթէ քու տեղդ ուրիշ մը լինէր, ըսաւ նա իր ամենաքաղցր ձայնովը, աննշան բաներ պիտի համարէի խոստովանած մեղքդ։ Աստուած 'ի հարկէ կ'նկատէ զանոնք իբրև տկարութիւններ որոց ենթակայ կ'գտնուին ամենէն դեղեցիկ հոգիները։ Սակայն այդ վարմունքդ ստէպ միտքս կ'առնէ։ Քանի քանի անդամ է որ կ'լսեմ, թէ հայելոյդ հետ խօսակցութիւններդ և յիշատակներու մէջ զղացած բերկրանքդ որ կրնան քեզ փորձանքի տանիլ։ Ո՛հ, զաւակս, երբ արդեօք սիրտդ երկրային յօժարութիւններէ վեր պիտի բռնես, որք քեզի անարժան են։ Երբ իմ փոքրիկ սիրուն աստրակս իր թևերը բանալով պիտի թռի և այս աղտոտ աշխարհին յաւիտենական հրաժեշտ մը պիտի տայ, քանի որ անոր վրայ չեմ տեսներ կէտ մ'որ իր ոտից հետքն անդամ դրոշմելու արժանի լինի։

Ըսէ, սիրական աղջիկս, երբ պիտի դայ ուրեմն այն բարեբաստիկ վայրկեանն երբ հոգևոր հօրդ պիտի ըսես. «Այլ ևս չեմ վարանիր, բոլորովին Աստուծոյ պիտի նուիրուիմ»։

— Հայր սուրբ, խորհելու համար քիչ մը ժամանակ տուիր ինձ։

— Ճշմարիտ է, զաւակս. ուստի ես ալ միայն կ'խօսիմ որ ուշդ բերեմ այդ խորհրդածութեանդդ կարևորութիւնն որով կոչումդ անսասան հիմերու վրայ պիտի տեսնես։ Բոլոր հոգիդ ինձի

բայ, սիրելի զաւակս։ Թոյլ տուր որ ամէն ղղայութիւններդ իմանամ։ Երկնաստ պաշտօն ունենալով ապագային համար որոշ վճիռ մը տալ, պարտաւոր եմ քաջ գնել սրտիդ բոլոր յօժարութիւնները։ Ուրեմն այս շաբաթ ինչ որ սրտեդ անցաւ պատմէ ինձ։

— Աստուածդ իմ, ինչ ըսեմ, հայր սուրբ, միշտ նոյն մտմտուքը, նոյն հնհնուքն ունիմ։ Կան ժամեր երբ կարծեմ թէ Աստուած աւ լինքն կ'կոչէ զիս, երբ նոյն իսկ երջանկութիւնը կ'երևի ինձ Նուիրական—Սրտի ուխտին կաստանայ մէջ, որոյ հետ անցուցած եմ իմ մանկական օրերս։ Երբեմն այնպիսի անուրջ և զմայլում կ'պաշարեն միտքս որ աշխարհէս հեռի, մենաւոր կեանք մը կանխահաս արքայութիւն մը կ'թուի ինձ։

— Աղջիկս, ատոնք են այն դեղեցիկ վայրկեաններն երբ երկնաւոր փեսան իր սրբասուն հարսերու սրտին կ'խօսի։

— Այո, հայր իմ, բայց չգիտեմ ինչպէս այս անուշ զղայութիւններուն տարբեր զղայութիւններ կ'յաջորդեն։ Իրական կեանքն աչացս կ'ներկայի. ինչ դայլն ծանօթութիւն որ ունիմ աշխարհիս վրայ, ինչ որ կ'զգամ, այն գլխական հատուածները զորս միայն ներելի էր ինձ կարդալ հօրաքեռս Թոյատուեեանց, որպէս զի ճաշակս կրթեմ, ամէն բան ըսեմ քեզի, նոր աշխարհ մը զոր սրտիս մէջ կ'պտնեմ, անթիւ, անսահմանելի տենչանօք լի, զոր հաղիւ կարող եմ ես ինքս ըմբռնել, թող թէ քեզի բացատրել, կ'յորդորեն զիս 'ի հատուած կամացս հակառակ, որ աշխարհս չէ այնպէս ինչպէս որ բարեպաշտական գրեանք, քարոզներ, քու յորդորներդ իսկ, ներէ, հայր, եթէ այսպէս կ'խօսիմ, մեզ ամէն վայրկեան կ'ներկային։ Այնպէս լիմն կ'երևի որ դեռ ևս ինձ անյայտ գաղտնիք մը կայ, հանելուկ մը զոր լաւ չեմ կարող ըմբռնել, բայց և այնպէս անոր բուն իմաստը բացորոշ պիտի յայտնուի ինձ։ Այն ատեն կ'գուշակեմ որ սրտիս այս անորոշ ձգտումները, որոց նպատակն իսկապէս չգիտեմ, իրենց օրինաւոր հատուցումը պիտի ունենան, և թէ այս բազմազան հետաքրքրութիւնները որ միտքս կ'համակեն և ստէպ կ'վրդովեն զիս պիտի շատանան։ Հայր սուրբ, թերևս լաւ չեմ բացատրեր ըսելիքս, բայց դու ինքնին հրաման տուիր որ զղացածս հաղորդեմ։

— Ո՛չ, աղջիկս, շատ քաջ կ՚բայատրես վարանումդ եւ տարտամ խղձերդ որավ դեռ ևս աշխարհիս զուարճութեանց կ՚հակիս, թէեւ երկնային հնարքը կ՚յորդորէ քեզ որ ամէն բանէ հրաժեշտ տաս: Մեծ հոգիները անդամ այս տեսակ աենչանք կրած են, երբ հոգին մերթ Աստուծոյ մերթ զոհողութենէ խորշոմ բնութեան դիրքին ընկնելով կ՚վարանի փայտակոյտին վրայ երթելու խաչահարին պէս: Թող այս պայքարը քեզ երկիւղ չպատճառէ. կանխաւ դուշակած էի՛ քեզ եւ պարտաւոր էի իսկ քեզի զգուշացընել. փորձութիւն մ՚է այդ, աղջիկս, եւ անոր կսկիծները չափազանց ծանր են:

— Ո՛չ, հայր իմ, վշտագին զգայում մը չունիմ, չունիմ կրնայի նման բան մը, հաւատամ եղիր: Պարտիմ աւ հարկի խոստովան լինիլ քեզի որ անսահման հրապոյր մը կ՚զգամ անծանօթ կենաց խնդիրներ լուծել մտօք, քանի որ քաջ կ՚զգամ թէ նոյն կենաց մէջ առաջին քայլերս կ՚առնում:

Այս բաւական չէ, հայր իմ, թէեւ շատ չգիտցած բաներս կան որոց վրայ հօրաքեռս հարց ու փորձ ընելու անդամ չեմ ժտիր, երբ վերջապէս այս կարեւոր հարցումն կ՚ընեմ առանձինն. պէտք է որ միանձնուհի լինիմ, թէ ոչ աշխարհի մէջ մնամ. ընտանեկան կեանքն լինձ այնպիսի գեղեցկութեամբ կ՚երեւի որ կ՚մոռնամ վանք քաշուելու համար՝ ի սկզբան ունեցած անկայուն միտումներս: Կ՚սպասեմ փոքր տղաքը, Աստուծոյ հիահրաշ արարածներն են: Մանաւանդ քանի մ՚առենէ՝ ի վեր, երբ կ՚տեսնեմ մայրերը, ժողովրդեան մէջ անդամ, մայրեր որ իրենց սիրուն մանկիկները գրկած կ՚երթան, իսկոյն հղօր բնազդում մ՚լինձ կ՚ըսէ.

Դու ևս մայրական գողտրիկ հրճուանքը կարող ես վայելել: Այս բանս, հայր սուրբ, քեզի կ՚ըսեմ այս տեղս, այլուր չզլիսի իշխեմ նոյն իսկ քեզի յայտնելու, թող թէ ուրիշի, վասն զի չափազանց պիտի շինկնէի: Բայց կ՚երեւի լինձ որ բնութեան օրինադ պէս գեղեցիկ բաներ չկան: Անցեալ հանգստեան օրերս, քիչ մը բնական պատմութեան վրայ ծանօթութիւններ ստացայ գրքէ մը զոր գտայ՝ ի Քլաւիերը եղբօրս սեղանին վրայ: Այս գիրքը կարդալէն առաջ բան մը չէի հասկընար տեսնելով այն արա-

բածներուն հրաշալի դործունէութիւնը, որք մեր բոլորիքը կ՚ծնին եւ կ՚շատանան: Բայց այս ամենը քանի՛ փառաւոր է, հայր իմ, լաւ, այս ուսմունքս լինձ միայն մը չերեւցուց զայ՝ զիս առ Աստուած կ՚մղէին ուժգին. ղինքն աւելի չերմագին կ՚սիրէի:

— Աղէտալի՛ ցնորք, զաւակս: Այդ ամենը բնական դրդիռներ են. չես կարող միայնոյն բան մը հիմնել այս տեսիլներուն վրայ: Պէտք է որ նորատի անձեր զղջայ լինին այն բնութեան սերէն որ սիրտը կ՚մեղկէ:

— Սակայն, հայր սուրբ, այն զղայումներն որ մեզ զԱստուած պաշտելու կ՚յորդորեն, կ՚յորդորեն որ զանի բարի, մեծ, զօրութեամբ եւ ճոխութեամբ անբաւ համարինք, միեղեռ իր նախախնամական սիրով լեռնաձեռն կ՚թափէ աշխարհիս վրայ անսպառելի կենդանութիւն, ինչպէս նիւթական արեւը մեր չորս գին կը հեղու իր լոյսն առատօրէն, այսպիսի զղայումներ կրօնական են ասա թէ ոչ պէտք է ըսել որ կրօնը նշանակութիւն չունի:

— Զաւակս, կ՚նայիս որ այդ տրամադրութիւնդ քեզ բանադատող կ՚ընէ: Ես միշտ լաւագոյն շաւիղ մը ցոյց տալով քեզ առաջնորդած եմ, այս է հնազանդութեան, զոհողութեան եւ վշտամբերութեան շաւիղը, եւ այս աւելի ապահով միջոց մ՚է:

— Անտարակոյս, հայր իմ, այդպէս կ՚վարուին վանական կեանքն ընտրող անձերու հետ, բայց եթէ ես վանք մտնելու կոչում չունիմ. . . :

— Կ՚մոլորիս, աղջիկս, կ՚նայիմ որ այն դիրքը քեզի շատ ծանօթ բերեր է: Ո՛հ, որչափ վտանգաւոր է այդպէս առանց ընտրողութեան դիրք կարդալը, և եղբայրդ օրչափ մեղապարտ է. . . :

— Հայր սուրբ, կ՚հաւատամ որ իմ զարմանքս կ՚պատճառես:

— Աղջիկս, շաւիղ մը կայ միայն անմեղաբար, այս է հնազանդութիւնը: Դու ինքնին կ՚զգաս, միւս ամէն բաները մեզ բաւիղը կ՚նեռեն. . . : Երեւակայութեան ծնունդ է այդ. . . : Հիմնակ մտիկ ըրէ ըսելիքս: Նուիրական—Սրտի կուսանաց վանքը մենակեցութեան վրայ քարող մը պիտի տամ: Մեծ շնորհ մ՚է անդ ընդունելը: Այս կրօնական տունին շատ քիչ օտար օրիորդներ ներկայ պիտի գտնուին, [illegible]

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆ
Ա. ՄՈՒՍԱՅԵԱՆ

զաւակը կ'համարին քեզ։ Անդ սիրեմ խօսիմ հրեշտակային կենաց նուիրուող հոգիներու երջանկութեան վրայ։ Այսպէս ութ օր երկիւղածութեամբ և անդորրութեամբ անցընելով՝ սիրեմ յաջողիս վարատել այն մեայլն զոր անշահ ընթերցում մը ձգեց հոգւոյդ վրայ, թէև ցարդ անմասն էր ամէն դատապարտելի խորհրդէ։ Ուրեմն խորհէ, զաւակս, որ պէտք է . . . ։

Հայր սուրբն իր Ճապաղ քարոզը շարունակեց. բայց Լուիզ այլ ևս մտիկ չէր ըներ։ Կենաց մէջ առաջին անգամ կ'երևէր իրեն ամէն բանի իրական կողմը։

Իր երևակայութենէն անցնող բոլոր դաղափարները զգուշութեամբ քողարկեր էր։ Կ'յուսար որ կարևոր մեկնութիւն մը պիտի ընդունի այն մարդուն բերնէն, որ ցայն կէտ իրեն համար Աստուծոյ ներկայացուցիչն էր։ Ուստի երբ քահանայն մերժեց լուսաւորել իր մտաղաշ սիրտը վրդովող դաղափարները, Լուիզ սաստիկ վիրաւորուեցաւ։

— Իբրև տղայ կ'վարուի ինձի հետ, մեղմիկ ըսաւ նա իւրովի։

Ցետոյ իւր աղօթքն աւարտեց, վերապատուելի հօր օրհնութիւնն ընդունելու համար դլուխը ծռեց, և դուրս ելաւ վշտաբեկ և տառապալին սրտով։

Կարդն եկաւ Մատլէդին։

Հայր Պրիֆար սովորաբար իրրև ծուխ չէր ընդուներ սպասաւորութեան մէջ դանուող կիները։ Ցուրտ ու սակաւաբան էր իր առեանն եղնող ամէն այցելու կնկան մը հետ որու մետաքսէ շրջազդեստին շրշիւնը չէր լսուեր, ձայն մ'որ ապնութապետութեան և մեծ հարստութեան նշան էր։ Կղերանոցի լեզուով այս ընթացքը սպիտակ կտաւի մաքրարար կ'կոչէին Դ . . . ի ժէզվիդները։

Իսկ ստորին և արուեստաւոր դասէն խոստովանահայր մ'ընտրել ուզողը հայր Ռընուչէին դիմելու սովոր էր, խոնարհ և պարզասէր մարդ մը, որ բարեպաշտօն քահանայի մ'ամէն բնատուր ձիրքն ունէր և առանց մեծ ցաւ զգալու իր բարձր և հզօր պաշտօնակիցներուն կ'թողուր Դ . . . ի մարքիզուհիներու խիղճերը։ Իր բաժինն էր հաստ կտաւը։

Մատլէդ վերապատուելի հայր Պրիֆարի հոգևոր դուստրը լինելու բարերաղդութիւնն ունեցաւ։ Պէտք է ըսել որ այս արտօնութեան վրայ կ'պարծենար նա. իրրև հոգևոր հայր ունէր մեծ տիկիններու տան երէցը։ Ձեր մտածեր նա բնաւ թէ իր աստիճանն ունեցող պատուաւ կնկան մ'անդուլ հոգ տանելովն ինչ օգուտ կ'քաղէր ժէզվիզը. թէև յետին ծայր բթամիտ էր նա, բայց շաղակրատ և պարզսիրտ, և կարծէր թէ որչափ բան թափէր բերնէն խոստովանութեան առեն թէ իր և թէ այլոց վրայ՝ դարձեալ քիչ էր։

Մատլէդ այնպիսի անել բաներ մ'ընկաւ և երկայն շրջան մը ընելու պէտքն զգայ որպէս զի իր սովորական սրտնեղութիւններն և անհոգեմտութիւնները խոստովանի, որ ամէն բանի վրայ խօսք բացաւ, թէ իր տիկնոջը, Լուիզին, Թ . . . ի մեծ կղերանոցին, թէ Սուլբիսեանց ուխտին վրայ որ զայն կ'վարեն, թէ Լուիզէ եղաւ, ծուլիս աբեղային ձեռնադրութեան վրայ, արարողութիւն մ'որ քանի մ'օրէն պիտի կատարուէր և որ պատուաւ աղջկան մեծ մտահոգութիւն կը պատճառէր։

Վերապատուելի հօրը կարծիքը հաստատութիւն դտաւ կերպով մը, երբ լսեց որ ծուլիս աբեղան՝ Քլավիէր անցած վերջին հանդստեան օրերը ժէզվիդներու մասին ծանր խօսքեր ըսեր է, թէ երբեմն իր քոյրն հեղներ է Պրիֆար հօր նկատմամբ, «Այն Ճարպիկ մարդոց ուխտին մէջ դտնուած ամենէն շամբուշն է, կ'ըսէր նա»։ Սեղանի վրայ աներևոյթ յայտներ էր զուարթութեան ժամանակ. «կ'ցաւիմ այն կինն որ մի անգամ այս բարի հօր Ճիրաններուն ներքև կ'ընկնի»։

Տիկին Քլավիէր կարմրեր էր և խօսակցութիւնը շուտ մը փոխեր էր։ Նոյն օրը՝ Լուիզ երկար բարակ իր եղբօրը հետ խօսակցեր էր, և Մատլէդ նորատի աբեղային բերնէն իրրև դուշակութիւն լսեր էր թէ յանկարծ օր մը պիտի իմանան որ իրենց հօրաքոյրը՝ աղտոր և լաւ հրիտակով մը ժէզվիդներուն պիտի պարդևէ իր բոլոր ինչքը։

— Ձեմ կարծեր, յարեր էր Մատլէդ, որ աբեղան, վանի պիրուհւոյն պէս խօսելու համար ծուլիսին այս անունը կը տար, չեմ կարծեր որ աբեղան նենդամտութեամբ այս խօսերն ը-

ած լինի. խնդրեմ, ներողամիտ եղիր, հայր իմ, վասն զի շատ բարեսիրտ է:

— Հաւատա, սիրելի աղջիկս, որ բոլոր այդ զրպարտութիւնները մեզ չեն կրնար աղարտել: Մեր սուրբ Ուխտը միշտ հալածանք քաշելու աղտոր բաղդն ունի: Մենք Սէն-Սուլպիսի պարոնները չենք մեղադրեր երբ մեզ կ'բանբասեն իրենց աշակերտաց առջև. բայց աշխարհիս չար ոգին կղերանոյներն անգամ մուտ գտեր է, և Աստուած միայն գիտէ որ, այս բարի վերատեսուչներու քաջածանօթ ներողամտութեամբը մինչև ուր կրնայ հասնիլ չարիքն 'ի Թ. . . ի վիճակին մէջ:

Ժուլիօ անշահ դլուխ մ'ունի: Մեր քովն առած է նա իր ուսմունքը. մենք կարող եղանք զինքը զգաստ պահել. բայց այժմ իր երևակայութեամբն ու զառդողութեամբն արդեօք մինչև ո՞ր պիտի հասնի: Միաբան հարքս՝ դողդողալով կ'խօսինք անոր վրայ: Աղօթէ Աստուծոյ, աղջիկս, որ զինքը քահանայութեան կոչուներն օր մը չզղջան:

Եթէ Ժուլիօ մեր վարչութեան ներքև մնար, օր մը մեր ամենէն նշանաւոր հարց մին պիտի լինէր. մեծ ընդունակութիւն ունի քարոզութեան, բայց եկեղեցականութեան աղատ շրջանին մէջ դէշ վախճան մը պիտի ունենայ:

— Հայր իմ, ո՞րչափ վիշտ կ'պատճառէ լինիլ այդ խօսքդ:

— Ո՛հ, աղջիկս, այս լսելով միտքս առ այն ունեցած համակրութիւնդ փարատել չէ: Եւ մենք շատ կ'սիրենք այս անուշ աբեղան. բայց քիչ մը հսկողութեան պէտք ունի: Գիտես որ մեր կացութեամբ, եպիսկոպոսարանին վրայ մեր վայելած ակնածութեամբ այդ պատանիին ապագային վրայ կարող ենք ներգործութիւն մ'ունենալ: Շատ ապաշնորհ պիտի գտնուէր մեզի չարիք հասցընելու փափաքելովը, և շատ անխոհեմ. եթէ մեզ չսիրեր, պէտք լեզուն իրեն չքաշելովը: Կ'կամիմ որ այս բանս գիտնար, և իրեն բացատրելովդ լինիլ հաճելի գործ մ'ըրած պիտի լինիս:

Եւ ապա յարեց Մատլէդը ձամբելէն առաջ.

— Այս ևս քան գիս լաւ գիտես, աղջիկս, որ ծեր Ժուլիօի ստացուածքն ըստ մեծի մասին վաշխառութեան արդիւնք է: Յարդի տիկին Քլավիէրի չենք կրնար հրամայել. բայց մտերմօրէն կ'ըսեմ քեզ, որ եթէ իր հոգին անդորրելու միտում մ'ունենար որ և է նուէրով մը, ես հաւատամ եմ, սիրելիդ իմ Մատլէդ, որ դու ամենէն առաջ պիտի ուրախանաս որ աւելի արժան դատեր է իր հոգին փրկել քան թէ դեհենին մէջ այրիլ երկու հարուստ ժառանգորդ թողլու նպատակաւ, այս է օրիորդ Լուիզ Ժուլիօ և Պ. աբեղան, եղբայրը: Մինթէ իրաւունք չունի՞մ:

Մատլէդ Պանդորի ոգին ունեցաւ:

— Ո՛հ, այո՛, հայր իմ, միշտ իրաւունք ունիս:

Պառաւ աղջիկն իր խոստովանահօր այս մտերմական հաղորդակցութեան վրայ կարծեց թէ անսովոր շնորհ մը կ'ընդունի, ուստի իր վրայ մեծութիւն մ'եկաւ: Թեթև երևցաւ իր մանր մունր մեղայ համար ստացած ապաշխարութիւնը: Հայր Պրիֆարի առեանէն զուարթադէմ դուրս ելաւ: Իր երկու տիրուհիները չսպասելով ելեր Ժուլիօի տունը գացեր էին:

Գ.

ՀՐԱԺԵՇՏ

Ճիշտ այն օրն որ Լուիզ՝ հաւատաքննութեան մատուռէն վշտագին դուրս կ'ելնէր, իր եղբայրը Ժուլիօ աբեղան իր նորատի դասակիցներուն հետ ման գալու ելեր էր: Նորընծաներու սևազգեստ վաշտը Հարաւոյ ջրանցքին ժայռուտ և մենակերպ ափանց վրայ ծանր ծանր կ'ձեմէր: Մեծ ու պզտիկ ակումբներ կազմած իրարմէ քիչ շատ հեռու կ'պեղերէին: Միոյն մէջ՝ դասատու մը հարիւրերորդ անգամն էր որ կ'կրկնէր աւանդական հին պատմութիւն մը զոր 'ի Սէն-Սուլպիս բերնէ բերան կ'պատմեն, և որ զգեստաւորութեան առեն խօսակցութեան անմեղ նիւթ մը կը

պառնայ: Աւելի հեռուն՝ զուարճաբան մը այլ և այլ զբօսալի ձիպերը պատմելով ամենուն քրքիջը կ'շարժէր: Այլեք խորհրդա-ւոր խօսակցութեանց մէջ ընկղմած՝ եռանդալի կ'մտնէին այնպիսի վտանգաւոր շաւիղ մ'ուր հաւատն ըղեղին մէջ արբեցուցիչ շոգի կ'գառնայ, փոխանակ մարդկային խղճի. անդորը խորշերուն մէջ ինչնելու որ Աստուծոյ սէրը մարդկան սիրով կ'իրագործէ:

Ժուլիս միևնակ էր Օգոստոս Վէրալօն՝ իր մանկութեան բարեկամին, իր սրտի բարեկամին հետ: Ժուլիս՝ իրրև ժառանգաւոր աշակերտ՝ վերջին պատրաստը կ'ընէր: Հետեւեալ օրը սիրտ առանձնանար կղերանոցն որպէս զի ձեռնադրութեան պատրաստուի: Սարկաւագն Ժուլիոն՝ քահանայութեան սիրտ կոչուէր:

Թէև Վէրալօն քան իր բարեկամն տարւօք էր, դեռ ևս ստորին աստիճանները չընդունած էր: Իր մեծաւորներն՝ ի վաղուց պատուիրեր էին անոր վերջնական որոշումն առնել և քահանայական կարգը մտնել. բայց այս պատահին՝ անստոյգ, վհատ և վշտալի տարակուսանաց մէջ ծփալով, խորհելու համար ժամանակ խնդրեր էր: Այս երկու դեռատի բարեկամներն այնպիսի հրաշալի և մանկային անուշ անկեղծութեամբ իրարու սիրտ կ'բանային, որ կեանց ամենէն մաքուր վայելքն է երբ հոգին անբաւ Հրապոյր կը գտնէ այս մտերմական հաղորդակցութեան մէջ:

Երբէք մեծ և աղնիւ հոգի մ'այնչափ անդիմադրելի կոչմամբ սուրբ սեղանին սպասաւորութեան բոլորանուէր չդտաւ որչափ Ժուլիս: Ինքնին կ'խոստովանէր որ ընդարձակ բերմամբ քահանայութեան հակում ունի: Երկար ու դառն փորձեր կրելու պէտքը չզգայ. և ծերունի վարդապետն որ իր վրայ կ'հսկէր, ստէպ անոր ըսեր էր. Դու, որդեակ իմ, քահանայ ծնած ես:

Քանի մը վայրկենէ 'ի վեր՝ Ժուլիս միայն կ'խօսէր: Իր բարեկամը՝ որ ևս քան զևս մտմտուքի ընկերը և աչիներև մտայղյզ կ'երևէր, հազիւ ուրեմն կը պատասխանէր: Վերջապէս այս վշտագին լռութիւնը դադրեցուց և ըսաւ.

— Դու երջանիկ ես, Ժուլիս, կրօնական կարգի ամէն հրճուանքը սիրտ վայելես: Իսկ եթէ ես ընդունիմ այդ կարգը՝ անպիտան քահանայ մը սիրտ գառնամ:

— Բարեկամդ իմ, ինչ կ'ըսես դու, դու որ այնքան զղոյշ և փափկասիրտ ես: Օ'ն . . . փարատէ այդ թախիծդ:

— Թախիծ, ա՜հ, ա՜չ: Ես քաջ կ'ճանչեմ ինքզինքս: Իմ խիղճս ընդ երկար զննեցի, և տեսայ յայտնապէս որ ըրած որոշումս վեհերոտ անձերու վարանմանց արդիւնք չէ, որոնք քահանայութեան ծանր պարտուց առջև կ'զարհուրին:

— Ո՛րչափ ահ կ'ազդես ինձ:

— Ա՜հա, թոյլ տուր որ ամէն ինչ յայտնեմ. վաղը կղերանոցէն պիտի մեկնիմ:

— Ո՛հ, Աստուած իմ, այդ ինչ ահաւոր լուր է: Զարամ՛ա դու, էր կանխապոյն իմաց չտուիր ինձ: Է՞ր սիրտ դոյց պահեցիր այդչափ առեն: Թերևս վիշտերդ ամոքէի: Թերևս օգնէի քեզի, և հնար մը գտնէի այդ խորին տրամութիւնդ փարատելու. այժմ լեալին պաշարուած կ'տեսնեմ քեզ: Օգոստոս, անարի ես, և այդ ոչ մարդու արժանի դործ է և ոչ քրիստոնէի:

— Կարելի է որ իրաւունք ունիս, բայց այլ ևս շատ ուշ է: Սիրտս քեզի բանալով ինչ պիտի շահէի. Թերևս իմ տկարութեանս մասնակից ընելով վհատեի և քեզ, և կասկածելի է որ բարեկամութիւնդ, թէև սիրելի ինձ, կարող պիտի լինէր իմ մտքի և սրտի վէրքս բուժել: Դու պարզ և զուտ հոգի մ'ունիս, բայց իմ տռսկալի կասկածներուս դէմ իմայականութիւնդ անզօր պիտի գտնուէր: Շատ գոհ եմ որ իմ հոգիս տոչորող թոյնը հոգւոյդ մէջ չթափելու արիութիւնն ունեցայ: Հաւատի եղիր որ շատ ծանր նեղութեամբ դուն դործեցի միայնակ կրել այն երկար անձկութիւններն որ իմ տանջանքս եղան:

Մինչ կ'լիշես այն զմայլելի օրերը զոր միասին 'ի Քլավլիէր անցուցինք՝ մեր վերջին դպրոցական հանդստեան ժամանակ: Քոյրդ Լուիզ և դու քանի՛ խնդացին և զուարթ էիք, և ինչպէս իմ ծանր դէմքիս համար զիս կ'կծէիք: Դու կ'ըսէիր ինձ խնդալով, թէ հանդիսաւն երկար կ'գտնեմ. իսկ քոյրդ բուրաստանին մարդարիտները փետելով՝ ձեռան գնդակներու պէս ծաղիկներուն թերթիկները գլխուս վրայ կ'նետէր. «Հիներ ուն հետևելու համար, կ'ըսէր նա, որը ողջակիզի պատրաստուած զոհը կ'պսակէին»:

ա՛հարցնէիր ինձ «Թէ ես աւելի պիտի լամ քան Թէ Ցեփթէի դուստրը լեռներու վրայ»։ Սիրասո՛ւն զաւակներ, երբեմն այդ խօսքերը լսելով կ՛ժպտէի և սակայն մահը սրտիս մէջն ունէի։

— Այդ աղօր յիշատակներն անջինջ պահած եմ։ Սակայն քնաւ չէի երեւակայեր որ այդքան ծանր վշտաբէկիր։ Եթէ դուշակէի, փոխանակ այն անմեղ կատակներն ընելու, տարբեր լեզու մը պիտի գործածէի։ Բայց վերջապէս, սիրելիդ իմ Օգոստոս, թոյլ տուր որ յետին փորձ մ՛ևս ընեմ սրտիդ վրայ։ Թէև քեզնէ փոքր եմ, բայց յուսամ որ վստահութեանդ արժանի լինելու չափ ծանրացուխս եմ։ Ութ օրէն քահանայ պիտի լինիմ. իմ այս կարգս կանխաւ յարգէ։ Այս բաւ չէ, պիտես որ քու անձնուէր բարեկամդ եմ, բայց սիրտդ լիովին. ես արդէն անյողդողդ եմ և ընելիք խոստովանութենդ վախնալիք տեղի մը չունիմ։ Այդ քու կասկածանացդ վկայ դանուելով՝ բարեբաղդ եմ որ այդպիսի ծանր փորձերէ զերծ մնացի։

— Սիրելի Թուլիո, ապաշնորհ պիտի երևիմ աչքիդ, եթէ այդ սիրալիր հոգատարութեանդ անդրադարձ մնացի։

Շատ պարզ է իմ պատմութիւնս և մի քանի խօսքով պիտի ամփոփեմ։ Քաջ գիտես որ մեր մանկութեան ժամանակ ինչ խանդ կ՛վառէր մեր հոգին, ինչպէս կ՛հիանայինք այն ժէզվիտ հարց մըով որ մեր դաստիարակներն եղած են։ Գիտես նաև Թէ որչափ անկեղծութեամբ յարած էի այն բարի Սուլբիսեանց, որ քահանայից մէջ ամենէն առաքինիներն ու հաւատացեալներն են։ Որչափ ատեն որ այս նորածին տպաւորութիւնները իմ պատանեկան սիրտս պրաւեցին, հանդարտ էի, և որ մեծն է, իմ բնաւորութեան բոլոր եռանդով նետուեցայ այն միստիքական կենաց մէջ, ուր այժմ անխոհեմաբար կ՛մղեն վանական վիճակին անյարմար մարդիկ, որ աւելի բանաւոր և զօրեղ մտածող մը վնտռելու կ՛կարօտին աշխարհական կենաց մէջ։

Այն ատեն նորընծայութեան հուրը սիրտս լնապէս կ՛բորբոքէր։ Ձկար ինձի համար աւելի դեղեցիկ, աւելի վսեմ, մեծ հոգւոյ աւելի արժանի բան մը քան Թէ անձնուիրութեան, հլութեան և ընդհանրութեան կեանքը։ Աշխարհը՝ նկարագրեր էին ինձ իբր նոզկալի

հրէշ մը՝ որմէ հարկ էր խորշիլ, սրտի յօժարութիւնները իբր գատապարտելի ղգայումներ՝ ղոր հարկ էր զսպել, կորստեան չդիմելու համար, կինն՝ իբր աղետալի պատղ որու տեսիլը, դէմքը, մօտաւորութիւնը մահ էր, և ընկերային յարաբերութիւններն իբր հոգւոյ մեայուն վտանգ, և առաքինութեան եղծման յարաժամ շարժառիթ մը։

Այս խորհուրդներն ընդուներ սիրեր էի, իմ յատուկ դաղափարս, իմ համոզումս դարձեր էին, և որովհետև ունիմ բնութիւն մ՛որ բան մը չըներ կիսկատար, այս ամենը զիս մինչև մոլեռանդութեան տարին։

Գիտես՝ ինչպէս որ կ՛անուանեն այսօր՝ մանկային պատրանքը կ՛տածէի, երբ՝ աստուածաբանական ուսմանցս երկրորդ տարին աւարտելով՝ իմ հանդիստս դային անցընելու մէկ հօրեղբօրս քովը որ Սէն–Կօտէնի մօտ զմայլելի դիւղային տուն մը կ՛բնակի։ Անդ դտայ ինքզինքս ընկերութեան մը մէջ։ Փայլուն, ազնուազդի ընկերութիւն մ՛էր։ Հօրեղբայրս մեծ հարստութեան տէր է։ Վերին կատուի ընդհանուր խորհրդոյ անդամ դանուելով՝ ազդեցութիւն՝ և հետևապէս ընտիր յարաբերութիւններ ու բազմաթիւ բարեկամներ ունէր։ Քսան ու չորս տարու էի, ուստի չափահաս։ Հօրեղբայրս պատուաւոր ծանօթի ընտանեաց ներկայացուց զիս։ Քիչ մը վերջը՝ հրաւէրներ և հանդէսներ իրարու ետև տեղի ունեցան։ Տէր վկայ է որ իրրև քրիստոնեայ և կղերական չմոռցայ պահ մ՛ինչ որ պարտն էր ընել յարգելի երևելոց համար։ Մինչև անդամ թեթևամիտ պատանիներն՝ որոնք եղան միշտ ինձ պատկան յարդանօք վարուիլ հետս, քանի որ և ես նոյն վարմունքը կ՛պահէի խստիւ անոնց առջև։ Տեսայ ուրեմն այս ընկերական շրջանը՝ որ փորը ինչ նոր էր ինձի համար, առանց բան մը տալու սրտիս, նա մանաւանդ համեստութեամբ մ՛որու բնապէս կ՛պարտաւորէին զիս իմ ամուր սկզբունքս և կենացս բոլոր տպաւորութիւնները։

Ի բնէ դիտող եմ։ Երբ մարդ սովոր է դիտել ուշադիր իր բոլորտիքն ապրող, շարժող, խօսող, դործող էակներուն ամենէն աննշան շարժումները, այն ատեն կարելի եղածին չափ մնայն

մեծ վայելք մը կ'ունենայ: Երկու երկարատև ամիսներ վայելեցի այս գաղտնի հայեցողութեան հրապոյրը զոր գեղածին և հրաշալ միտք մը կ'զգայ նոր նոր իրերու առջև: Այս եղաւ, ինչպէս կ'ըսեի, իմ ուղևորութիւնս աշխարհիս մէջ: Իմ սիրտս անփորձ պահելու համար ըսած կարի զգուշաւոր էի: Այս մեծ զգուշութիւն մ'էր, ինչպէս կ'իմանաս, որպէս զի անյողդողդ շարունակեմ այս հետաքրքրական խուզարկութիւնս որուն ձշմարտութիւնը կ'փնտռէի ինձ կարելի եղած անկեղծութեամբ:

Անհրաժեշտ օգտուէտ կերպով կ'գործածէի իմ առանձին որչափ իմ այն ժամերս զոր աշխարհս քննելու համար յօժարամիտ նուիրեր էի: Հօրեղբօրս մատենադարանը հարուստ է, մանաւանդ իմաստասիրական և պատմական գործերու կողմէ: Լափլէզ կարգայի իմաստասիրական քանի մը լաւ գրեանք որով վերահասու եղայ թէ՝ մեր հին գալրոցական ուղղութեան ուսմանց մէջ, տրամաբանական եղանակին վրայ մեր ստացած քանի մը թերեւ ծանօթութիւններէ զատ, աւելի վիճաբանները պատրաստելու յարմար ծանօթութիւններ քան թէ իմացականութիւնն ուղղելու, գեռ ևս չէինք անցած իսկ գաղիէն նոյն հրաշակերտ տաճարին զոր գասերը շինած են 'ի գիտութիւն մարդուս բնութեան, յարաբերութեանց, իրաւանց և պարտուց: Այս կարևոր ուսմանց մէջ եռանգաղին մտայ:

Հօրեղբայրս իր գրատունէն հանելէ տուաւ ինձ քանի մը պատուական լուրջ գրուածներ, որով արդի աշխարհը տեսայ որ կը նկրտէր և ընդ առաջ երթալու անչափս կ'տենչար, և անհրաժեշտ պիտոյք մը կ'զգար հազար տարիէ 'ի վեր գինքը կաշկանդող ընկերային և կրօնական ծանր լուծը թօթափել:

Տեսայ նաև, և այս իրրև յեղակարծ յայտնութիւն մ'եկաւ ինձ, որ իմ առաջին ուսուցիչ ժէզվիդներուն պատմական դասերը՝ մի միայն հնարագիւտ երկար ստութիւններ են եղեր, որ պատմութեան անհամար իրողութիւններն այնպէս կապեր կապկպեր են եղեր որ ես առեմ այն քաղաքակրթութիւնը զոր կ'տեսնէի, այն գարն յորում կ'ապրէի, և կարօտացին փնտռեմ այն երկար դարերն երբ անկար և անազատ ժողովուրդներ, իրրև անբան և հլու

հօտեր՝ խթանով մղեալ կ'քալէին արդէն պծեալ շաւղէ մը, առանց ուրիշ ապաղայի մը տենչալու, քան վաղամեռ սերնդոց մեռնակերպ կեանքը:

Այն ատեն կ'հարցընէի իւրովի թէ արդեօք սուտ էր կղերին եղած ամբաստանութիւնը թէ աստուածապետութեան միջոցաւ աշխարհիս տիրապետութիւնը կ'երազէ:

Միջին դարերու հազար տարին այս վտանգալի դրութեան մշտատև գործադրութիւնն երևցաւ ինձ որ ուսուցանող եկեղեցւոյ տալով հոգիներու տեսչութիւնը՝ ենթարկեց նաև անոր մարմնաւոր գործոց հսկողութիւնը, այս պատրուակաւ որ եկեղեցին է բարոյականի դատաւորն և թէ ժողովրդոց ընկերային սկզբունքը սոյն բարոյականին մէկ մասը կ'կազմեն:

Այն ատեն ակն յայտնի տեսայ որ մարդկային մտայ երկարատև պայքարները, որ 'ի վերջ արևմտեան աշխարհիս մէջ բողոքականութեան կրօնական մեծ հերձուածն առաջ բերեր էին, ուրիշ շարժառիթ չէին ունեցած բայց եթէ աստուածապետութեան ծայրագոյն արշաւանայ դէմ դնելու համար աշխարհային ընկերութեան զգացած պիտոյքը:

Բոլոր այն բուռն դրութիւնները զոր կղերական կրթութիւնը տոգորած էր մտայս մէջ, ինձ երևցան ինչ որ էին, այսինքն սոյն աստուածապետական դրութեան տիրապետելու ձգտունքը:

Պիտի խոստովանիմ քեզ, բարեկամդ իմ, որ այս տեսութեան նոր կէտն որով կղերին ընկերական ներգործութիւնն իմ աչացդ երևցաւ, ինձի համար լուսոյ շաւաւիղ մ'եղաւ:

Թերևս մտքիս մէկ այլանդակութենէ, իմ երեւակայութենես մղումէն է որ չեմ հանդուրժեր երբէք որ գիս պատրեն: Պատմութենէ քաղած ըլլաս, ամէն ինչ որ նախնի յիշատակարաններէ ստոգեցի, գար աւ գար հետևելով այն ասպիճաններն որմէ անցաւ մարդկային միտքը կղերին դէմ ունեցած պայքարին մէջ, գիս սա յուսահատական եզրակացութեան բերին որ՝ եթէ այս ժամուս անոր ծոցը մտնեմ՝ մարդկային աղգի ամենէն վտանգաւոր թշնամւոյ գնդին մէկ գինուորը պիտի դառնամ կարծէին, վասն գի, խիստ ցաւալի մոլորութեամբ մը, այս մարդիկ՝ յանուն Ա-

ւեստարանի, յանուն ազատական մի վարդապետութեան, անկախութեան և յառաջադիմութեան կ'ձգտին անպուղ մարդկային ցեղերը յաւիտենական անշարժութեան մէջ պլըրել։

Բարեկամ, ընկերական ազատութեան կարծեաց՝ բոլոր աշխարհի առջև հակառակորդ կանգնող միաբանութեան հանդիսաւոր ուխտում անգամ պրուելու տեսիլն իսկ անտանելի է ինձ։ Եւ այն օրն որ ըսի խրտվիլ. Դեռ ևս ժամն է, հեռացիր այս պարկեշտ այլ կոյր մարդոց շրջանէն, որ լոյս կ'քարոզեն և մարիչ կ'շինեն որու ներքև կ'մեռնին, այն օրն ազատ և բարեբաղդ սեպեցի ինքզինքս։ Եւ ահա այսպէս, ես սոսկ անհատ մը, մարդկային ընտանեաց մէկ անդամն, սարսուռներս քակեցի։

Ծուլիս իր ակնածու ուշադրութեամբ իր բարեկամին խօսքը մտիկ ըրեր էր։ Նա ևս ատէն այս խնդիրը լուծելու փորձեր էր, այս է քրիստոնէութեան ազատ և արձակ ընկերական տեսութեան և կղերին սիրապետական ոգւոյն մէջ դանուած ակներև հակառակութեան խնդիրը։ Իբրև ազատասէր, այլ համբոյր և ներողամիտ բնութեան տէր անձ մը՝ Ծուլիս խնդրոյն լուծումը կարծեր էր դանել՝ մարդոց վրայ ձգելով այն փառասիրական ձկտումն ներն որ կղերին վրայ աւետուեցան այն ժամանակէն՝ի վեր՝ երբ բարբարոսաց արշաւանքը վերնքն արևմտեան աշխարհին մտաւորական առաջնորդն ըրաւ, և անպրպուելի վէրտլօնէն նուաղ անեաչառ տրամաբան դանուելով՝ մտածեր էր թէ հոգևորականութեան մէջ բարիք ընելու առիթ կայ և թէ խղճի մտաք մարդկութեան մէջ մտնել, առանց ուրանալու մարդկային ընկերական յառաջադիմութեան համար չերմպոլին իղձեր։

Ծուլիս ընդհատեց վէրտլօնի խօսքը.

— Բարեկամ, կարծեմ թէ պարզապէս երկու խնդիր իրարու հետ կ'շփոթես։ Ի՞նչ հարկ կայ բոլոր կղերական մարմինն ամբաստանել մի քանի մարդոց փառասիրութեան պատճառաւ, այն մարդիկն որ աստուածապետական սիրապետութեան կ'ձկտին գալէ՛ի դար, ինչպէս որ պատմութիւնը մեզի կ'յայտնէ։ Պէտք է եկեղեցւոյն երկնային և մարդկային կողմը նկատել։ Մին կ'թողում նզովեալդ, մարդ կ'արատէ ինչ բանի որ դպի, բայց միւսն աղնիւ, մեծ և անկորնչելի է։

Դ.

ՎԷՐՏԼՕՆԻ ՄՏԵՐՄԱԿԱՆ ԽՕՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ ՇԱՐՔ

Վէրտլօն պատասխանեց անոր.

— Հաւատա ինձ, սիրելի Ծուլիս, այդ տարօրինակ շփոթութիւնը չըրի բնաւ։ Այո, ես ալ քեզի հետ քրիստոնէութիւնն երկնային, և հետևապէս իմ խորին ակնածութեան արժանի կը համարիմ։ Գիտեմ նաև որ եկեղեցին՝ իր ընդարձակ առումով և իբրև արտայայտութիւն և իրականութիւն Աստուածութեանց՝ բոլորովին տարօրոշ է իր կղերէն։ Այս ևս գիտեմ, ինչ որ պատմութիւնն անժխտելի փաստերով իմ միաքս համոզած է թէ այս քրիստոնեայ կամ կաթոլիկէ եկեղեցւոյն ծոյլը, ինչ անուն որ տաս փոյթ չէ, այն դեղեցիկ գարերէ ետք՝ երբ իրեն պարծանք կ'համարէր ամէն մարմնաւոր հարստութիւն և ձոխութիւն ոտնհար ընել, կղերն իբրև զատ դաս մը, իբրև առանձնական մարմին մը կազմուելով՝ անյապաղ տենչայ այս ընչից զոր խոնարհ և չքաւոր Քրիստոս անիծեց, այս աշխարհիս թագաւորայ ոսոխ դարձաւ, իր գլխով՝ ուր որ հնարին էր իրեն, գրաւ ոսկի թագ, առանց վախնալու որ այսպէս երեսը վար սիտի առնուն անհաւատարիմ պտուելուն անոր որու իշխանութիւնը հոգւոյ վրայ է այս աշխարհիս մէջ, իսկ պատկը, երկու փշալից ոստեր իրարու հետ հիւսուած։

— Այդ ամենը, ըսաւ Ծուլիս, մարդկային գործ են որ չեն կարող երբէք ջնջել առաքելութեան աւանդուած երկնային պաշտօնը։

— Անտարակոյս, բարեկամ, բայց խոստովանէ նաև որ կղերն ուսուցած վարդապետութեան դէմ ահռելի խստորում է այս։ Անդադար կ'քարոզէ նա որ մարդիկ աշխարհային փառաց չհպատակին, և սակայն հաղար տարի շարունակ՝ երկրային ինչք գիշե-

ցու կ'ձգնի, զօշաքաղութեան անկուշտ ոգուով մը։ Քրիստոսի փոխանորդ ըսուածը, թէև համբաւաւոր իր հոգևոր փոխարքայութեամբը, ութ երկար դարեր կ'անցընէ որ մաս առ մաս Խաչելոյ կեդրոնական գաւառները կորզէ, և այն առեն միայն ինքզինք բաւերաղդ կ'համարի երբ՝ իբրև աշխարհային թագաւոր, կայսերայ և թագաւորայ պլուխը կ'նսեմի։ Սիրելի ծուլիս, եթէ այս է Աւետարանը, ուրեմն կ'յայտնեմ քեզի որ ոչ կարդացած եմ և ոչ երբեք բան մը հասկըցած։

— Անկեղծ եմ և չեմ կրնար ուրանալ այդ աղէտալի խոտորումը. բայց ամէն մեծ հոգիներն որ եկեղեցւոյ հոգին պահած են այս գժնդակ մոլորութեան վրայ մեծ կսկիծ յայտնած են։ Գիտես արդէն թէ ինչ կ'խորհէր Ս. Պերնար, նոյն իսկ պապական մարմնաւոր շքեղութեանց դարուն մէջ, այն երկրային թագաւորութեան վրայ որ քնաւ պիտանի չէ եկեղեցւոյն օգտին համար։ Անշուշտ կարդացիր Ֆէնէլոնն, որ դառնապէս կ'ողբայ «այն ժամանակն՝ երբ եկեղեցին մարտիրոսաց մէջ ծաղկելով չէր խորհեր քնաւ մարմնաւոր իշխանութենէ իրեն բան մը սեպհականելու»։ Եւ կ'դոչէր «Երանի թէ Քրիստոսի հարսը՝ նոյն բաղդն ունենար և այժմ կամովին հրաժեշտ տար աշխարհիս ամէն հարստութեան, կալուածոյ և անարդ փառաց»։ Գիտես նաև Լաքօրտէրի խօսքն որով կ'յայտնէր թէ եկեղեցին կ'փնտռէ 'ի զուր աստրերկրեայ պերեզմաններու և Կոստանդիանոսի մէջ տեղ։

— Այդպէս բան մը միայն կ'հաստատես, այսինքն թէ կղերն աշխարհային իշխանութիւնը ընդթելով եկեղեցւոյ աղէտալի վիճակին խոր դիտակցութիւնը ձգեց ամենուն սրտին մէջ։ Ես լիովին քեզի համամիտ եմ։ Այդ եկեղեցւոյ ոգին որ դեռ ևս իր հիմնադրին ոգին է։ Այդ նաև կղերին աստուածապետական ոգին, որ եկեղեցւոյ ոգւոյն ուրացումն է։ Ահա այս պատճառաւ եկեղեցւոյ մէջ կ'մնամ, այլ սակայն կղերին ծոյլէն դուրս կ'ելնեմ։

— Այդ զարհուրելի հետեւութիւն մ'է։

— Թող այդպէս լինի. բայց անկեղծութեանդ կ'պիտի որ ճշմարիտը խոստովանիս։ Եւ իրօք դուն ևս կ'խոստովանիս որ կղերին խոտորումը Քրիստոսի վարդապետութեան, եկեղեցւոյ ճշմարիտ ոգւոյն ներհակ է։ Ուրեմն այն կղերն որ ուսուցանող կ'կոչուի՝ դարերէ 'ի վեր՝ անդուլ կ'ապրի ժխտելով այն վարդապետութիւնն որու աւանդապահը պիտի լինէր, վարդապետութիւն մ'որ լոկ շրթերուն վրայ կ'շրջի և կ'քարոզէ, վարդապետութիւն մը զոր գործովը կ'ուրանայ։ Արդեամբ սխալանաչ մէջ ընկած կղեր մը կարող է եկեղեցին ներկայացընել։ Եւ դուն կարող ես պարսաւել անոնք որ կ'դժկամակին եկեղեցին առելի ընող ուխտի մ'անդամ դրուելու, զայն աղաւաղութեան և յառաջդիմութեան անհաշտ թշնամի ցոյց տալով յայտ յանդիման։ Ինչ համազակը բացատրութիւն որ ունիս մէջ բեր, չեմ կասկածիր քնաւ, բայց խոստովանէ միանգամայն՝ շօշափելի իրողութիւն մը զոր պարսաւելն անհեթեթ է, այսինքն, կղերին ոգւոյն և եկեղեցւոյն ոգւոյն մէջ անջրպետ կայ, և 'ի վերջէ արիաբար դովէ այն մարդիկն որ կ'կամին թողուլ կղերն որ իր մինուրեան մէջ ուժգնաչէ լինի և իր վերատակներուն ներքև կործանի, մինչև որ պայ նոր կղեր մ'որ կարենայ իր նախկին հիմնարկութեան ճշմարիտ ոգւովը գործելու։

— Բայց այդ քու հայեցուածով՝ ըստ իս, աւելի բանաւոր է եզրակացընել որ այս կղերին մէջ մնանելու շտապիլ պէտք է որպէս զի կորուսած ոգին վերահաստատուի։ Այս աւելի դեղեցիկ պաշտօն մը կ'լինէր։

— Բարեկամ, դեռ ժամանակը հասած չէ։ Բոլոր արիասիրտ մարդիկ՝ որ քեզի պէս՝ արդի ընկերութեան և կղերին մէջ հաշտութիւն հիմնելու կ'աշխատին, այս պայքարին մէջ պիտի պարտուին։ Այդ աղնիւ տենչանքդ կ'սիրեմ, բայց կ'նշմարեմ թէ ապագային մէջ լինչ մեծ վիշտեր քեզի պիտի բերէն։ Շատ մեծ ու վեհ է հոգիդ, և անտարակոյս այսօր կղերին վրայ իշխող բռնակալ կուսակցութեան սէիտը լինելու չպիտի հանդուրժես։ Եւ երբ մի անդամ այս մարդոց հետ միանալով չսկսիս դարուն դէմ ոռնալ և միջին դարու դեղահրաշ օրերու սքանչացման հապճեպդը չվերկնես, անոնց աչքին կասկածելի պիտի երևիս և իբրև Պարիսս մը պիտի արտաքսուիս։ Այս վշտագին ապագային ժպտալ էր կամքս, այս է իմ բանաւոր և թերևս պլխաւոր պատ-

ձառներէն մին որ քահանայութեան հրաժեշտ տալ կ'յորդորէ զիս, թէև մանկութենէս 'ի վեր՝ այս վիճակին համար եռանդուն կոչում մ'ունենալս կ'ըղձայի ։

— Սիրելիդ իմ Վէրտլօն, այդ պատճառը բաւական համոզակեր չպիտի դանէի իմ խորհուրդէս կասելու, եթէ այսօր քահանայութեան պաշտօնի մէջ մտնելու որոշում մ'ընել հարկ լինէր ։ Ես ալ քեզի չափ կ'ցաւիմ որ կղերին մէկ մեծ մասը դժընդակ հակառակութեան մէջ ընկած է, բայց չեմ կարծեր որ բոլոր կղերը լինի ։ Այդ մասցի փոքր մաս մ'որ, հին աւանդութեանց հաւատարիմ, կարող եղաւ հեռու մնալ այն վտանգալի ոլիէն զոր կ'նշաւակես ։ Այս փոքր մասն անոնց կայծը կ'պահէ եկեղեցւոյ մէջ ։ Անոնք կ'կազմեն՝ հաւատաւոր մարդոց հետ որ ամէն օր աւետարանական մեծ սկզբունքը կ'իրացրնեն աշխարհիս մէջ, մեր եկեղեցւոյ հոգին կոչածը ։

Վշտալի փորձ մ'է որմէ կ'անցնինք ։ Դառն է մեզ տեսնել մինչև եպիսկոպոսութեան և նոյն իսկ քահանայապետական աթոռին վրայ այն կոշտ դրութեան իշխանութիւնը զոր բարբարոս դարերէ մեզի հասած է, այսինքն թէ եկեղեցւոյ հոգևոր պայծառութեան համար՝ զօրութեան և ոսկւոյ ամէն հնարքը պիտանի են ։ Բայց կ'մտածենք, և այս է իմ անձնական համոզումս, որ մօտալուտ են նոր ժամանակներ, և քիչ մ'ևս պիտի տեսնենք հինումին վարդապետութեան շէնքին կործանումը ։

Եթէ այս լաւագոյն օրերու արշալոյսը միայն ընդնշմարելի, եթէ քանի մը հոգիներու մէջ ապագան լուսաւորելու սահմանեալ աղօտ նշոյլ մը բերէի, դարձեալ դոհ և ուրախ պիտի լինէի որ իմ պաշտօնս կատարեցի ։ Յոյժ կ'վշտանամ, Վէրտլօն, որ դու իմ արիութիւնս չունիս ։ Բայց կ'լսես թէ ուրիշ պատճառներ ալ կան . . . ։

— Շատ տաժանելի բան է պաշտօնական եկեղեցւոյ անդամ լինիլ և յարաժամ դատապարտելու ստիպուիլ զոյն վարդապետութիւնը զոր ինքդ կ'ուսուցանես ։ Ատ խղճի և պատուոյ պայքար մը կայ որուն դժնդակ հետևանաց չեմ ուզեր ենթարկիլ ։ Կ'մաղթեմ որ անուշ քնաւորութիւնդ և հաշտարար ու խոհեմ ոգիդ ամբողջին այդ վիճակը որու

վտանգն անտես առնել անհնարին է քեզի ։ Արիացիր, եթէ յաջողիս, գիւղացին մը պիտի լինիս. եթէ յաղթահարիս, մարտիրոս մը պիտի լինիս ։

Արդէն դաշտին վրայ կ'իջնէին ստուերները ։ Արդը մտնող շքեղ արև մ'երկու բարեկամաց ընծայեց տեսարան մ'որու առջև ոչ ոք կարող է անզգայ մնալ, և զոր Ովկիանոս մօտ բնակողը կ'դիտէ ակնապիշ իր բոլոր շքեղութեան մէջ ։ Պիրէնեան լեռներու լայնատարած սարը կ'յօրինէր հարաւէն՝ ոսկի և ծիրանի երանգով անսահման կապոյտ վարագոյր մը. Տ . . . որ 'ի հեռուստ կ'երևէր հանդիսատեսներուն և՝ իր դիծերն ոսկեզօծ շողշողցնող ամպապատ արևուն մէջ, մութ կարմրադոյն ստուերի մը մէջ կ'ցոլցընէր իր շինութեանց շփոթ կոյտը, որոց վրայ կ'նայէին ՍՀՆ–ՍԷրնէնի զանգակատան և եկեղեցիներուն բարձր գագաթները ։ Անրջային արաբածներ երկինքը ծածկող ձիւնափայլ ամպերու մէջ կ'շրջէին. լայնատարած կապոյտ ծովերը, անհուն անտառներ, ահագնատեսիլ հրէշներ, ինչպէս որ անսահմանհղեղեան գարերը պատմող առասպելաբան երկրաբաններ մեր ահաբեկ երեւակայութեան կ'նկարագրեն ։ Հմայեալ աչքը կարող էին մոլորիլ անհունս այս հանրանկարին վրայ զոր շռայլ ու պերճ բնութիւնը ընդ հորիզոն կ'պարզէր ։

Երկու բարեկամները պահ մ'այս հրաշալի պատկերին առջև կեցան, և երբ ամպերը միայն տմոյն կոյտեր ներկայացուցին աչքայ, խօսակցութիւնը նորէն սկսաւ ։

— Դեռ ամէն բան չըսի քեզի, սիրելիդ իմ Ժուլիօ ։ Անտարակոյս, սաստիկ վիշտ կ'զգամ տեսնելով կղերն որ դուռդարբաց այն ձախող հակառակութեան մէջ կ'յարատևէ, և կ'մերժեմ 'ի սպառ հանդերձ մ'որու ներքև արդի մարդը գժկամակութեամբ կը դիտէ հարստահարիչ մը փոխանակ եղբօր մը ։ Ասկից զատ՝ շատ հակառակ կ'երևի բնութեանս սրբակեցութեան հանդիսաւոր ուխտ ընելով կապուիլ ։

Այժմ բոլորովին համոզուած եմ թէ նորատի և առոյգ հասակին մէջ գտնուող մարդ մը, չկրնար խղճի մտօք այսպիսի սոսկալի ուխտ մ'ընել ։

— Բայց, սիրելի եղբայր, այդ ուխտն ամէն օր ընողներ կան և հաղարաւոր նորատի քահանաներ այդ ուխտին հաւատարիմ կը մնան։

— Տարակոյս չունիմ, բարեկամդ իմ. համոզուած եմ նաև որ քու աղնուութեամբդ և անկեղծութեամբդ այդպիսի ուխտի մը բոլոր պահանջած զոհողութիւնները պիտի յանձն առնուս։ Գիտեմ նաև որ կան շատ քահանաներ որ այս այրեցեալ դաւտոյ սահմանէն կ'անցնին ուր նետած է զիրենք անխոհեմ օրէնք մը, բայց քանի՛ քանի նեղութիւններ ու տառապանք քաշելով։ Եւ այս ամէնն ինչ նպատակ ունին։ Դու ևս ինձի պէս դիտես, որ ժողովուրդները չեն հաւտար կրօնական դաստն առաքինութեան։ Դաւրերէ՝ ի վեր այս մասին աշխարհիս վրայ համոզումներ կան հաստատուն զոր չպիտի կամին փոխել։ Ան ընդհանուր պայթակղութիւններն որ առ հարկի այս խիստ կանոնապահութենէ կ'ծագին, մարդկան կարծիքը կ'ձարակեն և կ'ամրացընեն։ Առաքինի կրօնաւորն ալ մեղանչողին պէս կասկածելի կ'դառնայ։

Ուրեմն Արևմտեան եկեղեցին իր քահանայից սրբանուէր կենաց ընթացքէն ակնկալած օգուտները կ'կորուսէ։ Արևելեան եկեղեցին այս սխալմունքը չգործեց։ Քաջ հասկըցաւ նա, որ եթէ սրբակեցութիւնը մեծ բան է, պէտք է որ աղատ մնայ և երիտասարդաց անխոհեմ չերմեռանդութեան վրայ իրրև պարտ չդրուի։ Ուստի Արևելեան եկեղեցին միայն կանամբի մարդիկը քահանայ կ'ձեռնադրէ։

Ուստի ես ինքզինքս կշռեցի թէ արդեօք Հռոմէական եկեղեցւոյ իր կղերէն պահանջած այս պարտաւորութիւնը պիտի կարենամ կատարել։ Սիրաս փորձի ենթարկուելով՝ զգացի որ մարդ եմ նորածին սիրոյ մ'առջև որու վտանգը չէի դուշակած. հետևապէս հասկըցայ թէ բոլոր կենացս մէջ ինչ դառն ցաւեր պիտի հրաւիրեի իմ վրայ եթէ անցեալի երդմամբ դլուխս այդ լծին ներքև դնէի։

Լիովին համոզուած եմ որ օրին մէկը Արևմտեան եկեղեցին պիտի պլպլայէ ծանր կանոն մը, որ մուտ առած է եկեղեցական նութեան մէջ աղնիւ այլ խանգարին զգացման մը շնորհիւ, այս

է կուսութեան։ Փորձն եղաւ, և պատմութիւնը ցոյց որ մեծագոյն մասին կարողութենէ վեր է այս խիստ կանոնին հաւատարիմ մնալը։ Եթէ այն մի քանի բացառիկ առաքինութիւններ առաջ կ'բերէ, մի շատ ալ զոհեր կ'ընէ։ Այսպէս ամենահար չպիտի մնամ օր մը եկեղեցական կարգս արատեցի ըսելով և անարդիւն ցաւերու չպիտի ենթարկիմ։ Արդարև բաւական յանդուգն պիտի լինիմ այդ ուխտն ընել երբ ակնարկ մը, ձայն մը, սեղմեալ ձեռք մը, ամենէն արիական որոշումները կրնան սարսել։ Չպիտի կամէի իմ նորատի դասընկերներս վերջին դպրոցական հանդստեան ժամանակ իմ կրած փորձանաց երկու անդամ ենթարկել. 'ի Քլավիէր պիտի թողուին իրենց վիրաւոր սիրտը. . . ։ Ահա ասոնք են, բարեկամ, այն պատճառներն որ դպրեվանքը թողլու յորդորեցին զիս։ Իմ հոգևոր տեսուչս որու բացատրեցի այս միտքս, դանդիկ փաստերով պատասխանեց ինձ. այսինքն թէ պարապող օրերն իմ կորստեան պատճառ եղեր են, թէ անշահ դրեանք իմ երևակայութիւնս բորբոքեր են, թէ սատանային թեղադրութեանց միտ դրեր եմ, և ուրիշ այս կերպ զուր բաներ։ Խօսքս երկարել չուզեցի այս արժանաւոր մարդուն հետ, որ նոյն իսկ առաքինութիւնն է, և դուրս ելայ որ չտիս պատրաստութիւնները տեսնեմ։

Դպրեվանքէն չելած պիտի դամ քեզի վերջին հրաժեշտս տալու։ Ծուլիօ, զիս մի՛ մոռնար։ Դու քիչէն քահանայ պիտի լինես. թող Նախախնամութիւնն ազատ պահէ քեզ այն աղէտքէն որ կրնան հանդիլ կղերական դասուն մէջ դանուող քեզի պէս ուղիղ և անբիծ հոգիներու։ Մնաս բարեաւ։

Փորր առ փորր քաղաքը կ'մոռնէին, ակումբներն իրարու կ'մոռնային. անխոհեմութիւն պիտի լինէր խօսակցութիւնն աւելի ևս երկարաձգել. Կապիտոլի հրապարակէն անցնելով՝ Տօր փողոցը զարկին և շատ չանցաւ Վէրտլօն ու Ծուլիօ դպրեվանքին բարձր պատերուն տակն աներևոյթ եղան։

Երբ Ծուլիօ իր խցիկը մտաւ՝ բարեկամին հետ ունեցած խօսակցութիւնը սրտի հանդարտութեամբ յիշեց ու գննեց։ Քանի՛ քանի անգամ մի և նոյն բաները, և աւելին՝ իր միտքը յուզեր

էին։ Բայց Նորատի քահանայն հրեշտակի հոգի մ՚ընդունած էր աստուածաստ։ Եթէ կ՚ուշակերը վտանգները, կ՚զգար նաև որ զանոնք ոսնհար ընելու արիութիւնն ունէր։

— Ի՞նչ օգուտ ունի առաքինութիւնը, եթէ անպայքար մնար, ըսաւ Իւրովի։ Այս կղերական աշխարհն ուր մտայ, յետադէմ, անուշիմ է։ Դժբաղդութիւն մ՚է այս, բայց ի՞նչ փոյթ։ Քիչ մը բարիք պիտի ընեմ՝ այս աշխարհիս մէջ՝ չքաւորին, տկարին և ընկեցկին։ Երկար տարիներ՝ Նախախնամութիւնը պիտի լինիմ՝ անշուք աւանի մ՚ուր հովիւ պիտի կարգուիմ։ Աներկիւղ եմ որ նեղութիւն, հոգ, հակառակութիւն և փորձեր պիտի պաշարեն զիս, բայց դոնէ իմ պարտքս կատարած պիտի լինիմ. և միթէ այս ալ ընտիր ապագայ մը չէ՞։

Հաստարակային ընթերիքէն յետոյ՝ Ծուլիս վերստին խօսեցաւ իր բարեկամին հետ։ Քաջ հասկըցաւ որ անոր ըրած հաստատուն որոշումը փոխել տալ անհնար է։ Ուստի ամենևին ձիգ մը չընաւ զանի եկեղեցական կարգին մէջ պահելու։ Բայց վէրտլօն աւելի ևս բացաւ իր սիրտն անոր։ Կերպով մը հասկըցուց անոր թէ ինչ մեծ տպաւորութիւն ըրած էր իր վրայ պեղանի Լուիզը, որ իրեն իբրև առաքինութեան շնորհալի տեսիլ մ՚երևցած էր ՚ի Քլավիերս։

— Ցաւէ իմ վրայ, Ծուլիս, բայց սիրէ զիս միշտ. ասոնք եղան վէրտլօնի յետին խօսքը։

Զանգակին յստակ ձայնն աղօթքի կոչեց դպիրները։ Ծուլիս ընդունայն ջանայ իր միտքն ամփոփել, իր սիրտը խորին վէրքով մը կ՚արիւնէր. նա ևս՝ իր հոգւոյն անմեղութեամբն երազ մը տեսեր էր։

Մըրկաւ մը կ՚սկսէին Ծուլիսի համար այն ապաշխարութեան օրերն որ օծումէն առաջ կ՚դային։ Գիշերը մեծ յուզման մէջ անցուց, նսեմ նկարներ իր քունը վրդովեցին. սև սև ձիաղներ իր անկողնոյն մէջ կ՚ըմբռնէին զինքը հեղնելով և վրէժխնդրութեամբ անոր կ՚սպառնային։

Արևուն առաջին նշոյլները, յստակ օդ մ՚որով խցիկը հովահարեց, պիշերային յիշատակները յորւելու համար լինքն իր վրայ ըրած ձիգը, շուտ մը զինքը սիրեցին. և երբոր մատուռը մտնելէ

ետք՝ լսեց իր դասակից, Նորատի դպիրներուն անուշ և քաջհնչեցին ձայները, որոց ինքն ևս ձայնակից եղաւ, և երբ անդիմք սկսան նուագել այն օրհներգն որով եկեղեցւոյ մէջ այնքան տարիներէ ՚ի վեր՝ Աստուծոյ հոգին, լուսոյ և շնորհաց հոգին կը հայցեն, Ծուլիս պահ մը մտացաւ երկիրը՝ որպէս զի պաշտամամբ և սիրով եղնէ սլանայ մինչև գերագոյն էին գահոյիցն առջև, որուն գովքն ու ողորմութիւնը պիտի բաշխեր երկրի վրայ։

Ե

ԵՐԿՈՒ ՊԱՊ

Երկու թագաւոր կայ Կաթոլիկ միապետութեան մէջ, որ հոգևնոտես երեսն երկու հարիւր միլիոն հպատակ ունի, կ՚ըսեն։ Մին երևելի թագաւորն է որ պապ կ՚կոչուի. Վատիկանի մէջ է իր գահը, և ունի կարտինալներ, սենեկապահներ, եպիսկոպոսներ, պճնազարդ պահապանները մնջկատակներու նման՝ որ ծիե դարու մէկ դրամի մէջ թագրի վրայ իրենց դերը լաւ կ՚խաղան։ Միւսն է բուն թագաւորը, ՚ի ծեղն կ՚բազմի և անունն է ծեզվիղներու զօրապետը։ Դա՝ այնպիսի սերտ, դործօն և հետևապէս հզօր միաբանութեան մը դլուխը կ՚դանաւ որ մարդկային հանճարն երբեք կցորդած լինի։

Այս մեծ անձերէն մին Սրբազնութիւն անուամբ կ՚ոզջունեն մարդիկ, երկրորդը՝ Վերապատուութիւն անուամբ։ Երբ պապը հաճի քեզ ունկնդրութիւն շնորհել՝ նախ պիտի մտնես սրահ մը և այն տեղ պիտի տեսնես չորս հինդ նորատի եպիսկոպոսներ մանիշակ դոյնով պարեգօտ, մանր և ուռուցիկ ծալքով վտառակներ հագած՝ որ լեզու թափելով արքունեայց պարտաղութիւններու ցաղտուկը կ՚փարատեն, և ապա երեք անգամ ծունր դնելով՝ պի-

ան անցնելս պահլիճն ուր Քրիստոսի փոխանորդն իր մատնին և հո-
ղաթափը պլիսի ներկայէ քեզ՝ ի համբոյր: Սակայն երբ ծէղէ-ի
ներքնապատմէն անցնելով ծէղվիղներու զօրապետին առջևն ել-
նելու երթաս, պէտք է որ սրահէ մ՚անցնես ուր քառասուն քար-
տուղար ամէն ծանօթ լեզուաւ կ՚գրեն, և ապա այնպիսի մարդու
մ՚առջևը կ՚գտնուիս, որ անթիւ շահուց վրայ հսկելու պաշտօն
ունի, նա պիտի հրաւիրէ քեզի որ նստիս և գործդ վրայ պիտի
խօսի: Այս մարդը կաթոլիկութեան Ռիշլիէօն է, միւսն անոր
Լուի ԺԳն է:

Աւելի շատ ծանր գործեր կ՚անօրինուին ծէղէ-ի դիւանատու-
նը՝ քանի մ՚օրուան միջոցի մէջ, քան թէ ամբողջ տարուան
շրջանի մէջ հռոմէական միաբանութեանց ձեռօք, որոց կ՚նախա-
գահեն կարտինալները կամ նոյն իսկ Պապը: Պատճառն այս է
որ պապական հիմնարկութիւնը՝ իր դանդաղութեամբն, իր պարզ-
մտութեամբն, իր քահանայ ընթացքովը, միջնադարեան եկեղե-
ցւոյն կազմակերպութիւնը կ՚ներկայէ, մինչդեռ ժէզվիթական հիմ-
նարկութիւնը՝ կեդրոնականութեան բոլոր նրբութեամբը կ՚գործէ,
որ արդի վարչութեանց զօրութիւնը կ՚կազմէ:

Վատիկանը դեռ ևս աւատական մեծ դղեակ մ՚է, ուր մարդիկ
ընտանեբար կ՚ապրին. իսկ ծէղէ-ն պաշտօնատուն մ՚է ուր ամէն
ոք գալուն իր գործը գծուած կ՚գտնէ, և աշխարհի շահուց պա-
տասխանատու եղող վերատեսչի մը դաժան աչաց ներքև կ՚աշխատի:

Պապին ձեռքը բաց է տալու և օրհնելու համար: Այն որ ա-
նապատին մէջ հացը շատցընողին երեսփոխանն է, հռոմէական
նահանգաց թագաւորին դանձը հրաշիւք անսպառելի կ՚կարծէ:
Որ և է տառապանք, պիտոյք, և ձշմարիտն ըսելու համար յա-
ւելումնք նաև, որ և է բարեպաշտական քմահճին խորհուրդ Պա-
պին ականջն հասնելուն՝ իսկոյն մեծ առատասրտութեամբ կ՚ըն-
դունուի, և երբ Հռոմի Ս. Պետրոսի անզարդ այլ ահագին արև-
նակէն իր օրհնութիւնը քաղքին և աշխարհի կ՚տայ Պապը, ե-
կեղպագու ամբոխը սարսուռով մը կ՚պաշարուի, և անոնք իսկ որ
չեն հաւատար, կ՚զգան որ անոր մէջ աստուածային բան մը կայ:

Վերապատուելի զօրապետ Հայրը տարեկան հաշուեկշիռ մը

ունի իր հրամանին ներքև, որ Արևմտեան քսան փոքր թագա-
ւորներու հաշուեյոյժէն հարուստ է, ինչպէս Պավիէրայի, Յու-
նաստանի, Փորթուկալի. և եթէ հարիւր դահեկան իսկ առնու,
սոյն դումարին հաշիւը ձշդիւ և անաչառութեամբ կ՚նշանակուի
հաշուետումարին մէջ: Ցեղափոխութիւնները կ՚անյնին, ընկերային
հին կաղապարը կ՚խորտակեն, դեղեցիկ վանքեր, հզօր միաբանու-
թեան ձեռօք կառուցուած Ձոխ վարժարաններն ընդարձակ զօրա-
նոցներ կ՚դարձնէ, և երբ անպորոթութիւնը յաջորդէ, երբ քաղա-
քական փոթորիկն իր յետին մռնդտնութիւնը կ՚խաղաղէ, և ահա
մի քանի տարուան մէջ Ս. Իգնատիոսի ուխտին այս մեծ անօրէնին
արդիւնաւոր մնմամբ՝ բիւր միլիոնի արժողութեամբ շէնքերը կ՚կանգ-
նին, ամենէն շահաւէտ գործոց մէջ տոկոսի տրուած դումարներ
ընկերութեան մուտքը կ՚կազմեն, որուն բոլոր եկեքը քանի մը մար-
դոց գլխատին և ժուժկալ սեղանին ծախուց մէջ կ՚կայանայ: Պա-
պութիւնն ահագին դումարներ կ՚ընդունի ամէն տարի՝ թէ հաւա-
տացելոց ձեռօք, թէ ներողութեան հասոյթներէն, այլ սակայն
փոքրագոյն մաս մ՚անդամ իրեն համար չպահեր: Եթէ սև փայ-
տէ Տիրամօր պատկերի մը համար, ինչպէս է Շարդինը կամ
Նօտր-Տամ-տէ-Վիքթուարինը, պսակ մ՚ուղարկէ, այս պսակն
ոսկեղէն ու ադամանդեղէն պիտի լինի և հռոմայեցի արհեստա-
գիտին ութսուն հազար ֆրանկ պիտի վճարէ: Պապութիւնն ան-
պատելի աղբիւրն է: Ծէղվիղներու ընկերութիւնն այն անդունդն
է ուր գարէ գար պիտի դիզուէին՝ քարոզիչներու քրտամբ, դա-
տատուներու աշխատութեամբ ժառանգութիւններ որսացողներու ան-
ձանձիր համբերութեամբը շահուած ոսկին, եթէ շրջանաւոր յե-
ղափոխութեանց սոսկալի օրէնքն ի կատար չերնէր և Դեկիխէ
ոսկին աւարառուներու պարկը չթափեր:

Պապերը ծանրապէս կ՚զգան այս ոսոխ իշխանութեան լուծը,
որ ղերենք պաշտպանելու բարութանօք, փոքր առ փոքր իրենց տե-
ղը կ՚բռնեն: Կլեմէս ԺԳ՝ օր մը, ընդ երկար վարանեցաւ և ար-
տասուեցաւ եաև՝ արիաբար իր ձեռքը ծանրացուց այս յաւաջա-
խաղաց ցեղին վրայ. իր եղնիչերիներն արձակեց: Ցեղափոխու-
թեան մեծ յիսուսներէ եաք՝ պապութիւնը շուարած վերստին ա-

նոր գիրկն ընկաւ։ Խնդոյն ահարկու դարձան։ Պիոս Թ պապին, քաղաքական վերանորոգչին անշահ Հշնամիներն եղան։ Եւ այսօր անոր ձեռնտու կ'գտնուին, վասն զի զայն տապալելին և դիմադործութեան մ'ամէն նուաստութեանց մղելին որ երկրային պատմութեան գերագոյն ճգնաժամն է։

Քանի քանի անգամ Պիոս Թ փորձ փորձեց անոնց լուծը թօթուել։ Օրին մէկը Վատիկանի դիւանէն վաւերական թղթեր հանեց որով կ'երևէր ԹԴ անոնց արտաքսումը կ'հրամայէր։ Հայր Թէյներլի յանձնեց կէնաֆէլ ԹԴ կլեմէնթ մակագրով գործը գրեէլու հոգը, ամենակարևոր գիրք մ'որ երբէք գրուած լինէր այն մեծ ընկերութեան դէմ, վասն զի անոր թերթերը նոյն իսկ Պադին հրամանաւ տպուած էին։ Ժէզվիդաց ուխտը՝ ուժեղ այլ ձապուկ տունկի մը նման՝ գլուխը ծռեց, իրաւ, այլ ապա աւելի ևս զօրութեամբ կանգնուն կեցաւ։ Ամէն ոք կարծեց թէ այս ընկերութիւնը մեծ հարուած պիտի կրէ՝ ամէն տեղ՝ մինչև Ս. Պետրոսի եկեղեցւոյն արտաքին սիւներուն վրայ ծանուցագրելով հանդիսաւոր վճիռն որով իրենց կատերինէլլա մարգարէուհին կ'գտաւ սպարտէր։ Այս դուշակն ամենուրեք կ'մարգարէանար կաթոլիկ աշխարհին մէջ կատարուելիք մեծ հրաշալիքը ժէզվիդաց ձեռօք, և յատկապէս արևելեան եկեղեցեաց Հռոմի հետ միաւորութիւնը։ ԺԷզվիդներն այս ապտակն ընդունեցան անտրտունջ, բայց քիչէն հարկ եղաւ դառնալ և հլութեամբ անոնց խնամատարութեան ներքև մտնել։ Իրենց մեծ յաղթանակն եղաւ Անարատ Յղութեան վարդապետութիւնը հրատարակելը։ Իսկ Անաբապտէն սիւնը, Պասերուն վճիռն անուանի ընկերութեան աստուածաբանից վարդապետութիւնն աւելի ևս կ'հաստատէին։

Ուրեմն ժէզվիդական վատիկանը պապական վատիկանին յաղթեց։ Քահանայապետը տեսաւ եկեղեցին կառավարող ուխտին փառաց և իշխանութեան աճումը։ Միւսին Թողուցին որ դեսպանաց հանդիսապէս ունկնդիր լինի, շատ մեծ միտալներ, վարդապանութիւններ, նկարներ օրհնէ, վեհապետներուն ոսկի վարդ ուղարկէ, և Հռոմի ժողովրդեան օգնութեան համար ունեցած անշէջ կարօտը գոհ լինէ։

Ջօրապետին ամենէն մեծ փափաքն էր Ֆրանսայի մէջ այս ուխտը զօրացընել։ Այսօր Հռոմ զառամեալ վիճակի մէջ է. ասկից չծագիր կենդանութիւն, ոչ կրօնի և ոչ ուրիշ բանի համար։ Ֆրանսան առաւաքուղեղ կենաց աշխարհն է։ Ի հարկէ ժէզվիդները պիտի դուն գործէին այս արդասաւոր հողն աւելի մշակել։

Տասն տարիէ 'ի վեր յանդուգն ձեռնարկութեան մը սկսած են։ Մեծ ազգին ծոցը մեղմիկ և անձայն արմատ ձգել պէտք էր, թէ ոչ համաձայն և յայտ յանդիման Ֆրանսայի բոլոր քաղաքներուն մէջ կրթութեան գործը ձեռք առնուլ, և անդ վարժարաններ հաստատել որ կարող լինին շքեղութեան կողմէ պետութեան ունեցած վարժարանաց հետ մրցիլ։ Միաբանութեան ժողովին մէջ այս վերջին եղանակին հետևելու որոշումն եղաւ։

Դիւրին է երևակայել որ Հարաւոյ մեծ քաղաքը, գեր 'ի վեր կաթոլիկ քաղաքն յատկապէս իրենց ուշը դրաւելու էր։ Անշուշտ գոհ չպիտի լինէին փոքր, անշուք և Ս. Սէրնէն եկեղեցւոյն կից վարժարան մը հիմնել, պէտք էր փառաւոր շէնք մը կառուցանել միլիոններ վատնելով։

Այն իրկունն իսկ որ Ծուլիս իր անկողնոյն մէջ հանգիստ քուն մը վայելելու կ'ջանար ընդունայն, Հաւատաքննութեան տան մէջ ծանր հանգիսաւոր տեսարան մը կ'անցնէր, պատուական Գէտին կողմէն գաղտնի խորհուրդ մը կազմուեր էր։

Երբոր լուսնիլը սիրեց, ամէն վանական իր խուցը մտաւ. երբ այլ և այլ դատիկոններու նրբապատիճներուն մէջ լոյսերը մարեցան, եօթ ծերունի խորհրդարանի սրահը դացին։

Կանթեղ մը միայն կ'լուսաւորէր այս սրահն և պատերուն վրայ տմոյն լոյս մը կ'սփռէր։ Քանի մը ցանցառ պատկերներ՝ կոշտ շրջանակով կախուած կ'երևէին, և մեր ժամանակի կրօնասէր մարդոց բարեպաշտութեան սիրելի առարկաներ կ'ներկայէին. այս է Ս. Իգնատիոս մը, Ս. Ֆրանսուա Քսաւիէ մը, Ս. Լուի Կօնզակ մը, Յիսուսի Նուիրական—Սիրտ մը, նոյնպէս Մարիամու Նուիրական—Սիրտ մը, Ջինի և Ճաբոնի մէջ մարտիրոս եղող մի քանի քարոզիչներ, Սալէզի մանկտւոյն Տիրամօր երևումը։ Սևանկար ծեփածոյ մեծ քրիստոս մ'որու վրայ պատկերհանն ըստ պա-

առհման՝ պղնձի փոշիով քանի մը շողեր նետեր էր՝ սրահին խոր-
ը կանգուն կ'երևէր։

Սեղանն մ'որու վրայ կանաչ բրդէ դորգ մը սփռուած էր, սոյն
սեղանին եւևը թիկնաթոռ մը, սրահին բոլորտիքն աթոռներ, ա-
հա ասոնք էին բոլոր սրահին կահն ու զարդը։

Կարմիր աղիւսակերտ հին սալարկ մ'էր միայն այս Հաւատա-
քննութեան ահեղ սրահին յետին զարդը, որմէ՝ միջին դարուն՝
մահուան վճիռներ արձակուեր էին։

Գաւառական Դէտն դէպ 'ի սեղանը գնաց և անոր վրայ դրաւ
մեծ կաշիէ դրպահ մը պողովատիկ փակով։ Միւս հայրերն իր աջ
ու ձախ կողմը կեցան. ամենքը ծունր դրին, և գաւառական Դէտն
յուզած ու ծանր ձայնով արտասանեց. «Եկո՛ր Սո՛րբէր, և Ողջոյն
Եղ Մարիամ» աղօթքը։ Կրօնաւորներն այս աղօթիւ պատասխան
տուին, ոտք ելան և ապա նստան։

Ամենքը վար նայեցան. Դէտը պահ մը մտածեց և մեծ դրա-
պահը բանալով այսպէս խօսեցաւ.

— Հարք իմ, մեր գերապատիւ Զօրապետին կողմէ հրաման մը
ստացայ Տ... ի մէջ տուն մը շինելու մեր ուխտին համար։ Ար-
դէն պիտէք թէ մեր ընկերութիւնն ինչ յաջող վիճակի մէջ է 'ի
Տ...։ Ֆրանսայի ամէն քաղաքներէն աւելի այս տեղ մեր աղ-
դեցութիւնը շատ մեծ է։ Մեր վարժարանը՝ որ կ'ծաղկի, առ
այժմ Ս. Սէրուէնի հրապարակին վրայ ունեցած դիրքով շատ նեղ
է, և հարկ է շուտ մը մեծ շէնք մը սկսիլ։

Անցեալ տարի այս շէնքը կառուցանել տալու հաւանեցանք, և
այս խորհուրդն է որ վերապատուելի Զօրապետին հաղորդեցի։
Ինքն ալ իր հաւանութիւնը տուաւ, և այսօր պարտաւոր ենք անոր
դործադրութեան հողը տանիլ։ Ա՛յս տեղ ունիմ մեր Ճարտարա-
պետին ուրուագիծը. դձուձ բան մը չենք կարող շինել։ Պէտք
է ամենուն աչքը զարնել շինութեան մեծութեամբը, պէտք է որ
դերազանցէ քաղքիս միւս շէնքը, այս է եպիսկոպոսարանը, կղե-
բանոցը, և պաշտօնատունը, թողլով կէտեայ սիւնազարդ դաւիթը.
պէտք է որ Կապիտոլի հետ մրցի։ Անհրաժեշտ է, հարք իմ, մեր
զօրութիւնը յոյց տալ արտաքուստ։

Մեղի պէս հէք կրօնաւորներու համար՝ բաւական են խուցի մը
անշուք անկիւնը, պարեդօտ մը և աւուր պարէնը. բայց մեծ պար-
տի լինիլ ուխտը, պէտք է որ հարուստ երևի ուխտը։ Կարելի
է հիանալ, բայց շինութեան դիմի երեք միլիոնը պիտի անցնի։ Ի-
րաւ է որ այս երեք միլիոնէն պիտի ծախու առնուի չորս հարիւր
յիսուն հազար ֆրանքի հող մը քաղքին ամենէն աղտոտ մկ թա-
ղլին մէջ։ Ո՞ր դանելու է այս երեք միլիոնը։

Ծերունի կրօնաւորներուն շրթանց վրայ զուսպ ժպիտ մ'երևե-
ցաւ։ Թեթեւ շշունչ մը լսելի եղաւ։

— Երեք միլիո՛ն, ըսաւ հայր Կրըէն գլուխը ցնցելով, գա-
ւառական Դէտին աչ կողմէն, այդ շատ է։ Հին իշխանութեան
օրով յիսուն հազար ֆրանքով կարելի էր վարժարան մը հիմնել
գաւառի մէջ։

— Այո՛, հին իշխանութեան ատեն, ըսին միւս ծերունիները
հառաչելով։

— Գիտէք, վրայ բերաւ գաւառական Դէտը, որ ընկերութեան
ընդհանուր դրամագլուխին վրայ չենք կարող դնել մեր յոյսը։ Ա՛յս
դրամագլուխը՝ որ մեծ Ճարտարական ձեռնարկութեանց և 'ի մաս-
նաւորի երկաթուղեաց և նաւային ընկերութեանց մօտ շահու
դրուած են, պահեստի գումար մ'է, որ ձախորդ ժամանակաց
համար կ'պահուի մեր ընկերութեան կողմէ։ Պէտք է դուշակել
այս վայրկեանն երբ Յեղափոխութիւնը թերևս յաջողի մեզ Ֆրան-
սայէն արտաքսել։ Աւ այժմ այդ կողմէ վախնալիք բան չունինք։
Աստուծոյ շնորհիւ մեր միաբանութիւնը կ'աճի, բայց դարձեալ
դէշ օրեր կրնան հասնիլ։ Հետևապէս այդ դրամագլուխին վրայ խոր-
հիլ անօգուտ է։ Մեր հարք ամէն տեղ, ինչպէս 'ի Բուադիէ,
'ի Պօրտօ, շէնքեր կ'կառուցանեն, և սակայն ընկերութեան կեդ-
րոնական արկղէն ասդիկ մ'անգամ ծախս չեղաւ։

Հարք իմ, արդէն պիտէք, կանոնը կ'պահանջէ որ ամէն նոր
հիմնարկութիւն ինքն իրմով մատակարարուի։ Ա՛յս մասին շատ
խիստ է, այնպէս որ եթէ նոյն քաղքին մէջ երկու տուն ունե-
նայինք իւրաքանչիւրն իր մատակարարութեան միջոցներն ինքնին
հոդալու պարտաւոր էր։ Ա՛յս կանոնը՝ որ ըստ երևոյթին՝ նոյն

ընկերութեան անդամոյ մէջ գործածելի դիւանեան օրինաց հաւասակ կ'ըմուի, ինքնին պատճառ է մեր ամէն քաղքի մէջ ահագին Ճոխութեան տէր լինելու։ Նոյն իսկ Բարիզի մէջ՝ մեր կեդրոնական տունը սանդիմ մ'անգամ նոյն քաղքին մէս տուներուն ուղարկելու իրաւունք չունի։ Երկու տարի կայ որ Հայր Ռավինեան՝ Սէն–Ժէրմէնի արուարձանին մէկ մեծ տիւնոջ երեկոյթին գտնուելով Բարիզի մեր նորահաստատ տան համար հանգանակութիւն մը բացաւ, տուն մ'որ հետեւեալ օրուան հացին կարօտ էր։ Այս բարեմիտ և բարեպաշտիկ ժողովին մէջ գտնուող հանդիսականաց աչքէն արտասուք հոսեցուց։

Այս ծանր է, գիտեմ, բայց մեր ընկերութեան պարզասիրութեան և աղքատասիրութեան ոգւոյն վրայ ամենուն աքանչացումը կ'զգուէ։ Մեր ուխտը պարտի զօրաւոր և հարուստ լինիլ. մենք թերևս անմիջական պիտոյից կարօտ ենանք։ Ուստի այս հաստատութեան ոյժը կարող էք ըմբռնել։

— Պէտք է որ այս իմաստուն կանոնին հպատակինք, ըսաւ ուրիշ հայր մը։

— Անտարակոյս, շարունակեց դաւառական Դէտը։

Եւ դրպահը խառնելով՝ թուղթ մը հանեց և իր առջևը դրաւ։

— Հարք իմ, արդէն քիչ մը խնայողութիւններ ըրած ենք։ Մեր Սէն–Ժէրմէնի գործոյէն զատ հասոյթ ունինք հինգ հարիւր հազար ֆրանք, ներկայ տարւոյն հաշիւն ալ մէջն առնելով.

	ֆր.	500,000
Առաքելութիւններէ, ուխտատեղիներէ, քարոզներէ, մեր Տ... հաստատութենէ վեր, մէջն առնելով մեր հարց հատաքած մանաւանդ նուէրները	»	220,000
Վիճակային գաղտնի հանգանակներ	»	92,000
Մեր Հաւատաքննութեան տան դինը, որու համար երկու հարիւր հազար կ'աւաջարկեն մեզ, Մշանջենաւոր Երկրպագութեան միաբանութիւնը հաստատելու համար	»	200,000

Մանաւանդ հրիտակներ.

Ընկերական կոմսուհւոյն	ֆր.	80,000
Գաստոն Մարքիզուհւոյն	»	120,000
Մարքէ որբևարիւին	»	230,000
Պարոն Լասօնի	»	70,000
Վիլլերուոիէ կոմսին	»	118,000
Ցատուկ նուէրներ, վախճանեալ կամ կենդանի անձանց կողմէ պարտադրով	»	96,000
Ադամանդ, ապարանջան, գոհար, տանթելները որ կ'արժեն	»	60,000
Համագումար	ֆր.	1,786,000

Ասոնք գրեթէ ապահով տուակներ են, միայն թէ ընչասէր և անկրօն աղգականները չելնեն դատ բանալով այս ժառանգութիւնները չգրաւեն։

Տիկին Ֆրօնդօն՝ որու ստացուածքը երկու հարիւր քառասուն հազար ֆրանքի կ'հասնի, կտակաւ մեզի ձգած է բարեսիրա Պ. Պուվալօի ձեռօք. սուրբ մարդ մ'որու վրայ կրնանք վստահ լինիլ ինչպէս մեր վրայ։

Տիկին Ֆրօնդօն եօթանասուն հինգ տարու է. զգալի կերպով կ'տկարանայ և տօքգէօր Լըկրանն երէկ ապահովցուց զիս որ աշունը չպիտի անցընէ։ Իր վերհանձն հողին Աստուծոյ պիտի աւանդէ տերևաթափի ժամանակ։

Մօնտէկ պարոնուհին իր կալուածոց կէսը՝ մեզի համար կ'նուիրէ կտակաւ Պ. Ուսիայի, որ մեր ատենդաւուն է, իր նօտարն ուղարկեց հազար ֆրանք կ'պնհատէ այս բաժինը։

Միւս մասն ալ՝ որ երկու երկու տարու փոքր քրօջը վերապահած է, յուսամ որ օրին մէկը մեր ձեռքը պիտի հասնի։ Այս քու գիլօթէն է, հայր Ժէրվէզ։

Հայր Ժէրվէզ գլուխը ծռեց և ժպտեցաւ։

— Կ'յուսամ յաջողիլ, վերապատուելի հայր իմ։

— Ահա այդ մասին վստահ կամ գրեթէ վստահ ենք։ Բայց դեռ ևս ուրչափ հեռու ենք պէտք եղած դումարէն։ Վերապատ-

ուելի Զօրապետ հայրն լինձ կ'ըրէ. « Գործի մի սկսիք մինչև որ դրամն արկղին մէջ չունենաք »:

Այժմ պարտինք մնացած դումարը ձեռք ձգել: Ամենէ առաջ մեր յոյսը Նախախնամութեան վրայ դնենք. յայտնապէս կ'պաշտպանէ նա մեր ուխտը, որ՝ այնքան փոփոխմունք կրելէն ետև՝ այնքան փիլիսոփայ, ամբարիշտ և յեղափոխական մարդոց հետ մահու չափ մաքառելէն ետև՝ այսօր դարձեալ կաթոլիկութեան դլուխը կ'դանուի. բայց Նախախնամութիւնը կ'պահանջէ որ աշխատինք և նեղութիւն քաշենք:

Բայայայտ բան է որ Տ . . . ի պէս ճոխ քաղաք մը՝ ուր մեղի բոլորանուէր հոգիներ կ'դտնուին, մեր երեք միլիոնի դումարը պիտի ձեռք բերենք անշուշտ:

Հիմակ նայինք հակառակ կողմը:

Հայր Շէվլի, դու ես ծեր Պ. Քէրբօնը խնամողը: Ի՞նչ յոյսեր կ'տածես: Հեռաւոր ժառանգորդ մ'ունի միայն: Կտակագիր մ'ունի՞ս:

Հայր Շէվլին ոտք ելաւ:

— Վերապատուելի հայր իմ, իմ առջև դժուարութիւններ կը գտնեմ: Պ. Քէրբօն յեղյեղուկ միտք մ'ունի. միշտ իր խորհուրդները կ'փոխէ, և՝ խօսքը մեր մէջ, տղայ դարձեր է: Իր երկու սպասուհիներուն վրայ վստահ եմ, բարեպաշտօն աղջիկներ են որ բնաւ անոր քովէն չեն հեռանար: Ձեն թողուր զանի որ ուրիշի հետ տեսնուի, և անոնց կերպով մը հասկըցուցի որ ամէն մէկը լաւ բաժին մը պիտի ստանայ եթէ յաջողի ի նպաստ մեր կտակագիր մը կորզել: Շատ մեծ խոհեմութեամբ վարուելու հարկ կայ, որպէս զի նախ ոչ ոք օրին մէկը կարենայ հասստատել որ Պ. Քէրբօն զառամած էր երբ կտակն ըրաւ, երկրորդ՝ որպէս զի անոր քովը տանիմ մեր սիրելի Պ. Լըկրօն որ աւանդապահն է: Այս նպատակաւ վաղը ժամադիր եղած ենք և կարծեմ թէ կտակագիրն անշուշտ պիտի ստանանք:

— Ո՞րչափ կարծես որ լինի ստացուածքը:

— Ո՛հ, փառաւո՛ր, գոնէ երկու հարիւր հազար ֆրանք:

— Եւ միթէ շատ ծեր է:

— Ո՛հ, ծեր, շատ ծեր. դրեթէ տղայ դարձեր է:

— Հոդ տար ծերուկին վրայ: Իսկ դու, հայր Կրանտիէ, ինչ ջրի մէջ ես վաթիլ կոմնուհւոյն հետ:

Հայր Կրանտիէ պատասխանեց.

— Հայր վերապատուելի, այս դործն ալ քիչ մը ծանր է: Պէտք կայ երկու հօրեղբօր աղջիկները պատրելու, որ ժառանգութեան աչք ունին, և կասքօնի աղջկանց մէջ ամենէն նեղդամիտներն են և ինձի ծուռ կ'նային: Սակայն ափիս մէջն են: Վերջապէս համոզեցի որ եթէ հաւանին մեղի հետ դրեթէ չորս հարիւր հազար ֆրանքը բաժնել հաստատ հրիտակով մ'աւելի շահաւոր կ'ելնեն քան թէ այդ մասն ալ վտանդել թողլով որ իրենց հօրաքրոջն առանց կտակի մեռնի, և այն աստեն նոյն հարստութեան տասներորդ մասը միայն պիտի ստանան քանի որ շատ մը մերձաւոր ժառանգորդներու մէջ պիտի բաժնուի:

Այս օրիորդները բոլոր ժառանգութեան կ'տենչան, բայց 'ի վերջէ պիտի գիջանին: Խեղճ կինն օր օրի տկարանալու վրայ է. եթէ իջուած մ'ևս դայ մէջը պիտի խաղայ: Ուստի պիտի փութամ պէտք եղածն ընել: Շարժուն կալուածներ կան որ ինձի խոստացուած են. ես այս մասին ապահով եմ:

— Աստուած օրհնէ քեզ: Հապա մեր սիրելի հայր Պրիֆարն իր դործն 'ի կատար հանե՞ց արդեօք:

— Այո՛, վերապատուելի հայր իմ:

Եւ յաղթական խոստովանահայրը՝ գրպահ մը հանելով ապշած ծերունի հարց առջև, դրոշմաւոր և ըստ օրինի նշանագրեալ և արձանագրեալ թուղթ մը ցոյց և գաւառական Դէտին յանձնեց:

Դէտն այս վաւերացեալ թուղթը կ'առնու:

— Կտակագի՛ր մ'է:

Իր նայուածքը կ'լուսաւորի, իր կերպարանքը զուարթութիւն կը յայտնէ. մեծ պոհունակութեան ժպիտ մ'իր շրթերուն վրայ կը շրջի:

Թուղթը կ'կարդայ. ամենքը ջերմեռանդ լռութեամբ մը միտ կ'դնեն.

« Նափոլէօն Գ Աստուծոյ շնորհիւ և ազգին կամաք կայսր Ֆրանսացւոց, ամէն անոնց որ այս դիրս պիտի տեսնեն, ողջոյն:

« Ես ստորագրեալս, կայսերական նօտար, որ կ'գտնուիմ 'ի պաշտօնատան Տ . . . ի, թիւ 42, և կ'բնակիմ Լաֆայէդ հրապարակը թիւ 15 տունը՝ ըստ օրինի հրաւէր ընդունելով գացի տիկին Էլէօնօր–Սուզան Կիտրա Քլավիէր, այրի Ստեփան Փէլլիսիէն Ժուլիօ Քլավիէրի, որ կ'բնակի Տօր փողոցը թիւ 27, ստորագրեալ վկայից ներկայութեանը վերոյիշեալ կնոջ բերնէն լսեցի իր յետին կամքն և նոյնապէս նշանակեցի այսպէս.

« Ես Էլէօնօր–Սուզան Կիտրա Քլավիէր, հանդուցեալ Ստեփան Փէլլիսիէն Քլավիէրի այրին, եօթանասուն երկու տարեկան, գիտնալով որ կենդանի պէս անստոյգ և մահուան պէս ստոյգ բան մը չկայ աշխարհիս վրայ, հետևեալ կերպով իմ կտակագիրս կը տնօրինեմ:

« Իմ ներկայ գրութեամբս ընդհանուր կտակատար կ'կարգեմ, իր առ իս ունեցած բարի և հաստատ սիրոյն համար, Պ. Վէնսան–Սմարակ Դուրնիշօնն, որ կ'բնակի 'ի Տ . . . Մաժ փողոցը, թիւ 13, խնդրելով որ իմ այս կտակագիրս գործադրէ այսպէս.

« Ա. Պարտի վճարել հազար ֆրանքի թոշակ ցկեանս առ Ժուլիօ Քլավիէրը աբեղայ իմ եղբօրորդիս, սարկաւագ Տ . . . ի կղերանոցին, Տօր փողոցը, թիւ 16.

« Բ. Նոյնպէս հազար ֆրանքի թոշակ մը ցկեանս՝ առ օրիորդ Լուիզ Ժուլիօ Քլավիէր, իմ եղբօրաղջիկս, որ այժմ ինձի հետ կ'բնակի Տօր փողոցը, թիւ 27:

« Գ. Երեք հարիւր յիսուն ֆրանքի թոշակ ցկեանս առ իմ սպասուհի Մատլէդ Ռօմինկա՝ Վալբապրերի գեղէն:

« Այս կտակային յայտարարութիւնը, ես ստորագրեալ նօտարս կտակողէն լսելով գրեցի որպէս ղի ըստ իրաւանց 'ի գործ դրուի:

(կ'հետևին ստորագրութիւնք)

« Ցար և նման բնագրին:

« ՅՈՒՊՈՒՐՑԻԷ նօտար »:

Գաւառական Դէտն այս կտակագիրը խնամօք դրաւ սեղէ մեծ դրսահին մէջ:

— Շատ լաւ, հայր Պրիֆար, ըսաւ գաւառական Դէտը. այդ ֆտակին գումարն որչափ է, ծախքն հանելով:

— Պ. Դուրնիշօն չորս հարիւր յիսուն հազար ֆրանքի կ'հանէ:

— Միթէ կտակարարը պիտի մեռնի՞ քիչ ատենէն:

— Շունչ մը կայ միայն վրան:

— Այժմ կարող ենք մեր շէնքն սկսիլ. ձեր կարծիքն ի՞նչ է, հարք իմ՝:

Դիւրին է երևակայել որ այս ծանրագլուխ մարդիկ միաբան հաւանութեամբ ընդունեցան առաջարկութիւնը:

Գաւառական Դէտն ոտք կ'ելնէ: Ամենքը ծունր կ'դնեն: Աղօթք մը կ'ուղղեն առ Տիրամայր որ ակն յայտնի կ'պաշտպանէ այս վերապատուելի հարբը, և այս աշխարհիս բարիքն անոնց կ'շռայլէ, թէև իւրաքանչիւրն աղբատութեան ուխտ ընելով անձնուրացութեամբ հրաժեշտ տուեր էր:

Զ

ԺՈՒԼԻՕԻ ՆԱՄԱԿՆ ԱՌ ԼՈՒԻԶ

Նախ՝ խեղճ վէրտլօն սրտաճմլիկ դնաց իր գլխաւորէն հրաման խնդրեց մեկնելու. բարի և անոյշ Սուլբիսեան կրօնաւոր մ'էր այս, և ապա իր խցիկը քաշուեցաւ որ մնաուկը պատրաստէ: Առջի օրը դերձակին բերած աշխարհիկ հագուս մը հագաւ, հանելով այն սև պարեգօտը զոր երեք տարի շարունակ հագեր էր:

— Հռոմէական հին ամրան, ըսաւ նա իւրովի, այս երկար պատմուճանը մնաուկին խորը տեղաւորելով, դու աշխարհիս երկրակալներու ուսէն Քրիստոսի հեղ առաքեալներուն ուսերն կեր: Դու ևս այս ժամուս՝ ժողովրդոց աչաց առջև չես այլ ինչ բայց միայն գոռոզութեան նշան, մարդկային ծանր շահուց ծնչման

նշան, խիղճերը բռնադատելու նշան: Աշխարհ քու առջև պատ-
կառ կեցաւ, շատ թշուառ մարդիկ քեզ խնդագին ողջոյն տուին,
Ս. Լէօն Մեծն և Ս. Վէնսան տը Բօլ քեզ հպատն: Քիչ ա-
ռեներն լսկ յիշատակ մը պիտի դառնաս Պլատոնի և Յունաստանի
մեծ փիլիսոփայից վերարկուին պէս, միջին դարու ասպետաց վերտ
զրահներուն պէս, որ այսօր մեր թանգարանները կ'զարդարեն:

Պահ մը լռեց, և ապա յաւելուց.

— Բայց մինչև որ նկուն քահանայական դասը քեզ մերկանա-
լու հասանի, ինչ պայքարներ, ինչ մորմոք ու վիշտ, ինչ տան-
ջանք պիտի կրես:

Վէրալօնի չուն, քահանայական վիճակին հրաժեշտ տալու ո-
րոշումը կղերանոցին մեծ դէպքն եղան:

— Շատ լաւ կ'ընէ, կ'ըսէին ոմանք, եթէ կոչում չունի:

— Անոր համար շատ աղօթք ընենք, կ'ըսէին միստիքականք,
փոքրիկ սուրբերը, իրենց աչքը դէպ 'ի երկին ամբառնալով:

Երբոր մեծ սանդղէն վար իջաւ, մինչդեռ իր մտուկը կրոզ
ծառան իրեն կ'հետևէր, այս արհամարհական բառը լսեց.

— Կարղընկե՛ցը:

Վէրալօնի ճակատը կարմրեցաւ, աչերն արտասուքով լցան: Այս
նախատինքը կլլեց:

Շատեր նրբազաւելթը դումարուեցան:

Ոմանք այս իրենց սիրական և անկեղծ պատանւոյն համար հա-
մակրութեան նշան մը կ'պահէին, այլք զինքը չճանչել կ'ձևա-
ցընէին, և անտարբեր կ'նայէին երեսը. մանկրօնները հաւատա-
քննչի պէս ակնարկներ կ'արձակէին անոր դէմ: Վէրալօն ակնկոր
կ'սահէր կ'անցնէր: Եւ ոչ խակ բարեկամական խօսք մը, հրաժա-
րական բարևի բառ մը չէլաւ այս բնչաններէն. բարեսիրտներն
անգամ կարծէին թէ վատ օրինակ պիտի տան և վտանգի մէջ
պիտի ընկնին եթէ համակրէին:

Նրբազաւելթն դուրս ելնելու և դուռը հատնելու վրայ էր երբ
ձայն մը լսելի եղաւ.

— Դարձեալ երթաս բարեաւ, իմ ամենասիրելի Վէրալօն:

Այս դիւցազնական ընթացքին առջև ամենուն դէմքը զարմանք

յայտնեց: Ժուլիօն էր այն որ, ամբոխէն անցնելով իր բարեկա-
մին ձեռքը թոթուելու դնաց: Աչօքն անոր հետևեցաւ կաթողին
մինչև որ արտաքին ծանրաշարժ դուռը փախստէին վրայ դոցուեցաւ:

Ժուլիօ նորէն խմբին մէջէն անցաւ իր խղճիկը դառնալու հա-
մար: Այս քինալի խօսքը դրեթէ իր ականջին զարկաւ.

— Աւասիկ ուրիշ նորընծայ մ'ևս որ նոյն ընթացքը չբռնելուն
անշուշտ կ'ցաւի:

Վէրալօն պէրկամինիէր փողոցը չզացած, ուր խիստ հովա-
ռուն և տաքուկ սենեակ մը բռներ էր, Տօր փողոցին 27 թիւ
տան առջև կայ առաւ, դուռը զարկաւ, և զայն բացող պառաւի
մը յանձնեց՝ նոյն առաւ իսկ Ժուլիօյի տուած մէկ նամակը:

Այս կինը նոյն իսկ Մատլէդն էր: Նա ճանչեց՝ իր նոր հա-
դուստովն անգամ, նորատի աբեղան զոր 'ի Քլավիէր տեսեր էր:
Պառաւը խաչ հանեց երեսը, որպէս թէ Սատայէլն իրեն երևա-
ցած լինէր, չլաձիկ շարժմամբ դուռը դոցեց, և այնպէս շուտ
ընդ փոքր քայլերով որ նմանը քսան տարիէ 'ի վեր չէր քալած,
մնաւ այլայլութեամբ մը սրահն՝ ուր հօրքոյր և եղբօրաղջիկ միա-
սին կ'պտռուէին:

— Սուրբ կոյս Մարիամ, գոչեց նա, ինչ էր տեսածս:

— Ի՞նչ կայ, Մատլէդ, վրայ բերաւ Լուիզ:

— Ի՞նչ է, ըսաւ տիկին Քլավիէր:

— Ա՛հ, տիկին, այն աբեղան որ կարդը ձեր է:

— Ո՞ր աբեղան:

— Այն որ Պ. Ժուլիօյի հետ հանդստեան օրերն անցուց:

— Լա՛ւ, միթէ այդչափ տարօրինակ կ'երևի քեզի այդ բանը,
ըսաւ Լուիզ:

— Աւասիկ սա դիրը տուաւ օրիորդին համար, ըսաւ պառաւ
աղջիկը տիկին Քլավիէրի ուղղելով խօսքը:

Քլավիէր տիկինը Ժուլիօյի ձեռագիրը ճանչեց և նամակը Լուի-
զին յանձնեց: Օրիորդը հրաման խնդրեց որ սենեակը քաշուի
կարդալու և նամակին պատասխան տալու համար:

Այն առեն օրիորդ Քլավիէր իր դեղեցկութեան լիուլի փայլն
ունէր. հարաւային կանանց պէս դիմաց գծերն որոշ, այլ կաշին

հիանալի նրբութեամբ, փոքր ինչ դանդաղութեամբ կ'երևէր. յատակ աչունք ունէր որմէ դիւրին էր դուշակել անուտ, անա-բատ հոգի մը, և որ այս հոմմական կերպարանին անուշութիւն և շնորհ կ'ընծայէր, առանց անոր աղնուութեան ու վեհութեան ձնաս մը բերելու: Ժուլիս որ արուեստագէտ էր, կ'ըսէր անոր երբեմն անմեղ հիացմամբ.

— Դու Արլէ Աստղկան կ'նմանիս:

— Լուի, ծաղրաբան, կ'պատասխաներ նորատի օրիորդը: Ա-բեղայի մը չվայլեր որ իր քրոջ դոռոզութիւնը դրգռէ:

Ժուլիոյի առ Լուիզ պաշտամունքն աւելի ևս պնդացուցեր էր այն անուշ կապն որ 'ի մանկութենէ զիրենք զոյեր էր: Աբեղային սիրտը՝ որ սիրելու անհատատալի զօրութիւն մ'ունէր, այս քրոջը սիրով Ճարակ դտեր էր, դաղտնի բնազդումի մ'անսալով, որ ի-րեն կ'ըսէր թէ այս սուրբ սէրն ամուրութեան ուխտին յարակից պարձանքէ կրնար զինքն ազատել: Կարող էր նա սիրել և անա-բատ սիրով սիրել:

Եւ Լուիզ իր եղբայրը կ'սիրէր: Ժուլիոն իր պարծանքն էր: Ինչ որ իր խղճի պարկութեամբը չէր իշխեր լաւ խորհիլ ինքն իր վրայ՝ իր եղբօրն իմացականութեամբ և սրատես Հարուստ, բարձր ու հպարտ բնութիւն մ'իր վրայ կ'տեսնէր:

Լուիզ այս մարդով կ'սիրէր անձն, և անոր ներաղանցութիւ-նը միւս մարդոց վրայ կ'զղար: Իր սէրը յատկապէս իր հիացու-մէն կ'բղխէր. Ժուլիոյի զեղեցիկ Ճակտին վրայ փառաց լուսեղէն պսակ մը կ'նշմարէր:

Բայց Լուիզ ինչն էր: Եւ արդարև այս անուշ, մաքուր կապը, որու սեռական կնդութիւնները Ժուլիոյի սիրամէտ սրտին պիտի բաւէին, իր քրոջը բոլոր բնատուր զղայուններըը կարմրել եին դոհ ընել, քանի որ իրեն ալ հրաշալի ձիրքով հոգի մ'ունէր իրաւ, սակայն՝ անդիմադրելի անձկանօք կ'զղար արդէն որ ուրիշ Ճակա-տագիր մ'ունէր և չէ թէ այն Ճակատագիրն որ էր վանատուն մը փակուիլ, նոյն իսկ աշխարհիս վրայ ամենէն աւելի սիրած եղբօր հետ:

Լուիզի սիրտը կ'տրոփէր երբ Ժուլիոյի նամակին պահարանը

պատուեր: Նամակ մը, միշտ դաղտնիք մ'է, անծանօթ մ'է որու կ'պատրաստի սիրող եղբայրն հրաւառ աշխոյժը:

Ժուլիոյի նամակը՝ որ լայն թղթի կտորի մը վրայ՝ վերել և ա-րագ տառերով դրուած էր, ինչպէս ինքնաբուղխ բնութեան տէր մարդիկ կ'դրեն, թուդիկ թերթի մը կ'նմանէր, որու մէջ մարդ յանկարծահաս զդայուններ կամ Ճնշող զդայուններ կ'թափէ, և չէ թէ եղբօր և քրոջ հանդարտիկ դրակցութեան մը:

— Ի՞նչ կրնար դրել այս պահուս երբ կարծեմ թէ իր մեծ-կան կեանցը մէջ ընկղմած է: Բարի նամակ, ինչ կ'ըսես ինձ:

Եւ Լուիզ սկսաւ կարդալ.

« Սիրելիդ իմ Լուիզ,

« Շատ պիտի զարմանաս որ այսօր իմնէ դիր մը կ'ընդունիս: Գիտես որ իմ ապաշխարութեան օրերս են, ձեռնադրութենէ ա-ռաջ, և այս միջոցիս կանոնը չներեր բնաւ որ յարաբերութիւն ունենամ արտաքին անձերու հետ քանի որ քահանայութեան կը պատրաստուիմ մենակեցութեամբ:

« — Ուրեմն ընդհ՞ը այս կանոնը կ'դրժես, պիտի ըսես ինձ:

« Աստուած իմ, դառը միայն կ'դրժեմ, իրաւ, բայց ոդին կը պահեմ: Քեզի հետ սրտակցութիւն մը մեծ օդուտ պիտի բերէ ինձ: Քեզ իմ հոդիս բանալէն և անոր մէջ ինչ որ կայ խոր-հուրդ, դատողութիւն որ կ'զեղչն, քեզի ցոյց տալէն և սիրելէն ետև՝ աւելի ևս պիտի հանդարտիմ և մեծագոյն արիութեամբ յետին ողջակէզը պիտի ընդունիմ:

« Աստ իմ բոլոր տեսած բաներս զիս կ'տառապեն: Այս մեռ-կեցութեան վարժմունքն այնպէս անմտութեամբ անօրինուած են, միստիքական ոդին՝ որով կ'հիւծի արդի քահանայութիւնը՝ այն-պէս բացարձակ կ'տիրէ, մինչեւ դարը՝ իր կոշտ ձևերովը, իր անոտի ընթացքովն այնպէս դերակայ կ'իշխէ և հոգւոյն այնպիսի սարկութիւն կ'դրոշմէ որ մարդուս գումը կ'շարժի կղերին համար որ հրաշք դործել կ'երևակայէ քահանայական նոր սերունդն այս անձուկ կաղապարին մէջ ձուլելով, ուր իր բոլոր զօրութիւնները կ'Ճնշուին:

« Մեզ վարող Սիլբիսեան կրօնաւորները բաւական բարեսիրտ են և քաղցրաբարոյ, իրաւ, բայց իրրև եօթնևտասներորդ դարու զաւակներ, չկրցան թօթափել այն անհեթեթ եղանակն որով նոր-ընծայն քահանայութեան կ'կոչուի այնպէս որպէս թէ երբ հետևեալ օրն եպիսկոպոսն անոր վրայ ձեռքը դնէ՝ իրրև նոր սիւնակեաց՝ սիւնի մը վրայ պիտի երթայ թառի և երկրի հետ այլ ևս հաղորդակցութիւն չպիտի ունենայ :

« Եթէ ըսեմ պիտի հաւատաս որ այս ուղի օրուան մէջ՝ երբ մեր վարդապետայ խօսքը քահանայական կեանքը պիտի ցուցընէր իր լայն հորիզոնին մէջ, երբ՝ պարտաւոր էին մեզի ցոյց տալ, ինչպէս փորձ ու ծերունի նաւավարներ վտանգալի և հեռաւոր նաւարկութեանց ձեռնարկողներուն ցոյց կ'տան, այն խութերն որ թէ արդի և թէ սովորական կենցաղոյս դէմ կ'ելլեն, ուր անկեղծութիւնը, հաւատարմութիւնն իսկ մեզ այնքան զարհուրներ կ'լարեն և անբաւ պատնութիւններ կ'պատրաստեն, կ'հաւատաս որ այս օգաւակար դասերուն տեղ՝ օրն երկու անգամ երկար ճառեր կ'լլելու պարտաւոր ենք, որոնք հարիւր անգամ կրկնուած են մահուան, դատաստանի, դժոխոց և ուրիշ ահռելի նիւթերու վրայ :

« Մարդ այս ամենը յարդանօք մտիկ կ'ընէ հարկաւ, բայց անպատում նեղութեամբ, նա մանաւանդ երբ կ'տեսնէ քահանայական պաշտօնին նոր պիտոյքը նոր ընկերութեան մէջ, ուր մեծ մեծ պարտաւորութիւններ ունի կատարելու :

« Կ'խոստովանիմ որ այս բանս սաստկութիւն մ'է կղերին համար որու այժմ մէկ անգամը կ'սեպուիմ, և, ինչպէս որ դիտես, եթէ պարզ հաւատ մը չունենայի՝ հոգւոյս մէջ սոսկալի ցնցում-ներ պիտի ղգայի, թերևս դառնապէս պիտի ղղջայի . . . և յանցանքն իմս չէ : Ինչո՞ւ համար իմ բոլորտիքս պանուողներն այսպիսի ձախող ձևերով կ'վարուին, ինչո՞ւ համար այս մարդիկ՝ որ թէև կիրթ և յարգելի իրենց և դասուած քաղաքակրթութեան ժամանակին պիտոյից և տենչանաց հակառակ կ'վարուին : Ճշմարիտը, խելքս չհասներ այս բանին :

« Բայց ՚ի բաց թողունք այս կէտը : Այս ժամուս ինչ ընել պէտք է : Այս թշուառութիւնները, որոց վրայ կ'ցաւիմ, այս մարդոց համար ունեցած յարգանքս չեն պակսեցըներ, մարդիկ որ ուղիղ խորհուրդներ ունին, և բարեբաղդօրէն բարոյն օրինակ լինելու աւելի յաջողակ են քան թէ ուսոյցնելու :

« Հիմակ ինչ կրնամ ըսել : Երկու աշխարհի սահմանին վրայ կ'դտնուիմ, պատանեկութեան բերկրանքը կ'թողում, կ'հրաժարիմ այն վտանգալի տկլոտութենէ որու մէջ ընդ երկար թողուց զիս կղերական դաստիարակութիւն մը : Առանց որ և է անցումի իտէական աշխարհէ մ'իրական և գրական աշխարհ մը պիտի կոխեմ : Իմ մենաւոր մտածմունքս միայն պատրաստեցին զիս այս կենաց՝ հանդատեան օրերէս ՚ի վեր, փոքր ինչ մարդիկն ՚ի մօտաւոր տեսնելով, և թերևս այն օդտաւէտ բնազդումն որ անհնդ հոգիները կ'հրահանգէ և կանխահաս փորձառութիւն մը կը դառնայ :

« Այս քիչ է անշուշտ, բայց այս է իմ միակ դժուարս այս աշխարհս ուր զիս պիտի նետեն : Կ'սխալիմ, ուրիշ զօրութիւն մը, ուրիշ բարիք մը կայ զոր Նախախնամութիւնն ինձ չնորհեց զիս իրական կենաց մէջ մուծանելով :

« Ձեռնադրութենէս վերջը դալիք փորձը թերևս քանի մ'ամիս տևէ միայն : Փոքրիկ քաղքի մը, ՚ի Սէն—կօտէն կարելի է ՚ի S . . . իսկ փոխանորդական պաշտօն մը ստանամ, ապա երբ Պիրէնեանց խոր մէկ հովտին մէջ անշուք աթոռ մը պարապ մնայ, ընդհանուր փոխանորդի մ'աչքն անպաշտօն փոխանորդայ ցուցակին անուշադիր պիտի քննէ, և յանկարծ գիւղին երէցը պիտի ընտրուիմ :

« Ես այս պաշտօնին կ'յուսամ, բայց դու, իմ Լուիզ սիրեցեալ, դու ինձ հետևելու արիութիւնը պիտի ունենաս : Բաւական կ'սիրեմ զիս որ յանձն առնուս անդ դալ ապրելու ինձի հետ, և Աստուծոյ, բնութեան և եղբայրական սուրբ սիրոյ, որ ծայրագոյն բարեկամութիւնն է, նուիրել քու ամենէն պեղեցիկ օրերդ :

« Մեր խեղճ հօրաքոյրը խիստ անկայուն առողջութիւն մ'ունի : Եթէ առաջին անգամ ուժգին տպաւորութիւն մը զդայ թերևս իր ըղեղը ջլատի, և կեանքը ղրաւի . բայց այսօր ամէն ինչ պարզիմ ըսել քեզ :

«Ձեմ կարծեր որ նա ժէզվիղներու ձանկէն պրծի։ Բարեբաղդ պիտի լինինք՝ եթէ այս մարդիկ դոյղն լինչ ամօթէ շարժեալ՝ ապրուստ ընելու չափ թոշակ մ'իրենց ողջմտութիւն կապելով մեզի, ապրուստի հոգէն մեզ ազատէին։ Արդէն կատակի ձեւով այս բանս յայտներ էի քեզի որպէս զի բոլորովին չհաբեկիս քեզ։ Անկից 'ի վեր՝ Պ. Դուրնիշօնի բերնէն ելած մի քանի խօսքէն, Դուրնիշօն որ իմ հօրաքրոջ վրայ հսկող հերպերն է, խօսք ղոր ստոյգ աղբիւրէ իմացած եմ, կ'յորդորեն զիս հաւատալու որ յափշտակութեան գործը բաւական յառաջ գացած պիտի լինի։

«Կ'խոստովանիմ որ լինելիք կտակին առաջն առնելու միտք չունիմ, զի բոլորովին պիտի յաղթուիմ։ Ժէզվիղներու հետ ճարպիկութեան կռիւ 'ի վէգ եղնելու մեծամտութիւնը չունիմ։ Բայց եթէ երբէք յաջողին, մեզի համար ամենէն նուիրական եղած բանի վրայ կ'երդնում, գործն 'ի վեր պիտի հանեմ, և այնպէս պիտի ընեմ որ այս գողութիւնն իրենց սուզի նստի, երկու որբերէ կորզուած գողձ մը, որոյ մին ժէզվիղ մը, և միսը նուիրական —Սրտի մայրապետ մը չկրցան ընդունիլ։

«Վասն զի, իմ խեղճ Լուիզ, դիտեմ որ շատ բարեսիրտ, շատ բարեպաշտ ես, բայց կոյս լինելու բնաւ էօչում չունիս։ Հայր Պրիֆաբ՝ իր բոլոր հնարագիտութեամբը, քու առջեդ պիտի չփոթի։

«Եթէ մեր բարի հօրաքոյրը դժբաղդօրէն կորուսանինք, պիտի գաս արդեօք իմ անշուք երիցատունս շէնցընելու, և ինձի համար երջանկութեան և խաղաղութեան հրեշտակ մը լինելու։ Կ'խոստովանիմ որ սիրոս սոսկալի պատրանք պիտի ղպայ եթէ այս անոյշ վանիմ որ սիրոս սոսկալի պատրանք պիտի ղպայ եթէ այս անոյշ յոյսս երազ դառնայ, և եթէ մեծախորհուրդ բարեկամուհի մը, ղոր 'ի քեղ դոյ, դուեհիկ կին մը լինի օր մը, և նախատաս համալի մտոտի ապուշ կենդյալ մը քան թէ սրտի անոյշ միութիւն որու 'ի վաղուց զինքը սահմաներ էի։

«Աստուած չպիտի առաքէ ինձ այդ աղէտը, վասն զի կեանքս անով բոլորովին պիտի խորտակի։ Եւ ահա այն օրը՝ իմ յուսահատ վիճակի մէջ, շատ խմաստուն պիտի համարիմ այն մարդիկը, որ երիցատան նոզկալի միայնութենէ խոյս տուին որ ընտանեկան աւուրը բերկրութեանց հաղորդ դանուին։

«Մնաս բարեաւ, սիրելիդ իմ Լուիզ։ Շաբաթ հանդիսական օրն է։ Գիտես թէ երբ սեղանին մօտենան ու՛ր անուան յիշատակը պիտի նուիրեմ Աստուծոյ, և թէ լինչ հրատապ աղօթք պիտի վերընծայէ սիրոս միապես սիրելի քրոջ մը համար։

«ԺՈՒԼԻՕ»

«Ց. Գ. Մոտոյայ ըսելու ոք այս գիրս հօրքեռս տունը պիտի Թողու իմ բարեկամն Վէրալօն, այս աբեղան՝ որու հետ 'ի ճլաւիէր քանի մ'օր անցուցինք։ Այսօր կ'մեկնի կղերանոցէն։ Ազնիւ սիրտ մ'ունի։ Կարող էր մեծ ծառայութիւն ընել քահանայութեան մէջ. բայց աշխարհ կ'վերապատնայ. շատ ցաւած եմ իր այս որոշման վրայ։ Վհատութեան և տկարութեան արդիւնք է իր այս ընթացքը։

«Ա՛հ, կաթոլիկութեան համար այս ամէնն լինչ մթին ապագայ մը կ'յայտնեն ինձ արդէն. քանի՛ քանի հոգիներ խորտակուած են։ Քանի՛ քանի ընտիր հոգիներ հովուութեան ծանր պատասխանատուութիւնը պիտի մերժեն։ Բայց եսասէր բնաւորութիւններ, որ անքիրտ և անաշխատ աչք ունին ուրիշին հացին՝ սրբավայրին դուռը կ'խոնին։ Երեք տարի միայնութեան տաղտուկը կ'քաշեն, յետոյ օդ առնելու կ'ելնեն շատերը, յարդ դրատող հապուստ մը կը հադնին, և ստոյգ են վարելու կենդյաղ մ'որով հետևեալ աւուր զլխանք կրելու երկիւղ չունին։ Ապա փառասէրները կ'հանին՝ որոց աչքին՝ հեռուն կ'փայլի՝ ոսկի մատանին եպիսկոպոսական վարկուին հետ. մարդկան ցեղ մ'որ լինչպէս եկեղեցւոյ նոյնպէս աշխարհի մէջ չեն հատնիր, և որ խիղճ և նոյն իսկ Աստուածը ծախելու պատրաստ են աշխարհային պատիւներ վայելելու դձուձ պոհունակութեան համար։

«Ողջմիլի՛ եկեղեցի. երբ պիտի դանէ վերստին լինչ որ Թողոյ դեռնափոր դամբաններէ եղնելու ատենը»։

Լուիզ մինչ ցոյն վայր ոտքի վրայ կեցեր էր իր սենեկին պատուհանին առջև՝ որմէ արևուն վերջին նշոյլները կ'զարներ։ Պաղ

քիրտ մը ճակտէն հոսեցաւ, դիրքը ձեռքէն վար ընկաւ և իր ե-
աևը դանուող աթոռի մը վրայ ոգեսպառ և դողահար նստաւ։

— Ժուլիօ . . . Ժուլիօ . . . մրմնջեց նա, ես պիտի լինիմ քու
թշուառութեանդ պատճառ։

Եւ երկար լուռթիւն մը տևեց սենեկին մէջ։

Է

ԿԱՐՏԻՆԱԼ—ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԸ

Գերապատիւ Լուի Գլամարէն՝ Տ . . . ի եպիսկոպոս, և Հռո-
մէական եկեղեցւոյ կարտինալ Երրորդութեան Լեռին՝ բարձր ու
աղուոր ծերունի մ'էր, բայց և զուարթ դէմքով, և իր վրայ կ'տես-
նուէր աղատանիի, եպիսկոպոսի և մտացի մարդու մը խառն հան-
դամանքը։ Տ . . . ի աղնուականները զինքը չէին սիրեր. վասն
զի՝ ինքնին ազատամիտ, միասլետական ոխակալութենէ հեռու, և
կուսակալին ու պաշտօնական անձերու հետ հաշտ ապրուելով կերպ
մը քաղաքական ուրացողի անուն ունէր։

Տ . . . ի սրահներուն մէջ բայէ 'ի բայ կ'ըսէին թէ կարտի-
նալն իր խոյրը ձեռք ձգեր է կառավարութեան առջև բռնած
հաճոյական ընթացքովը։ Այս քինախնդիր բանբասանաց չնայե-
լով՝ ամէն մարդ առ երեսս մեծ յարգ և մարդավարութիւն կ'ցոյց-
նէր եպիսկոպոսին։

— Այս բարեկիր մարդերէն ուրիշ բան չեմ պահանջեր, ը-
սեր էր նա։

Նոյն դերը խաղացեր էր նաև ժէզվիտներուն հետ։ Ջերմագին
կ'ատէր զանոնք. բայց ժէզվիտները չհասկընալու կ'ղարնէին որ
կարտինալն իրենց դէմ էր։ Ուստի միշտ գորովալիր ցոյցերով
անոր կ'մօտենային, և ամէն առթիւ կ'կրկնէին թէ պիտեն որ

պերապատիւ եպիսկոպոսն իրենց ուխտին սերտ բարեկամ մ'է։ Ե-
պիսկոպոսն ալ անոնց վրայ ջերմ համակրութեամբ կ'խօսէր պա-
տօնապէս։ Սուտ ոսկին սուտ դրամի հետ կ'փոխէին։

Սակայն՝ իր եպիսկոպոսական քաղքին մէջ օր ըստ օրէ ժէզ-
վիդներու ստացած դերիշխանութիւնը, երէցներուն տրտունջները,
որոնք առ ահի որ չէասնուին՝ վերհերոտութեամբ իրաւ, բայց շա-
րունակ իրեն կ'դիմէին յայտնելու որ վիճակներուն առաջնորդներն
իրօք ժէզվիդներն էին, և թէ իրենք՝ թէև հովիւ, միայն հոգևոր
մանր մունը բաներու հոգը կ'տանէին, նա մանաւանդ՝ անոնց յա-
ջիշտակած հարստութիւնները, հաւատացելոց ձոխ նուէրներն որ-
սալու համար 'ի գործ դրուած հնարքը, ստուգութիւնը թէ քիչ
առնէին ժէզվիդներու ահագին տուն մը պիտի կանգնի քաղքին
կեդրոնը, տուն մ'որ շքեղութեան կողմէ Կապիտոլի պիտի հաւա-
սարէր, որով Տ . . . ի բնակիչներն այնքան կ'պարծին, բոլոր այս
պատճառները ծերունիին ինքնասիրութիւնը դրդուած էին։

Լուի Փիլիպի իշխանութեան առաջին տարիներէն սկսեալ ե-
պիսկոպոս եղած էր։ Ֆրանսայի բոլոր եպիսկոպոսաց պէս ինքն
ևս սովոր էր բացարձակ ինքնիշխանութիւն մը վարել որ դործա-
նապէս բռնակալութեան կ'յանդէր։ Մինչ ցայն կէտ իր վարած
թեմերուն ինքնիշխան տէրը լինելով՝ առանց ամենաթեթև դիմա-
կալութեան, այժմ ամենէն ահարկու հակառակորդաց դիմացը կը
դանուէր, այնպիսի հակառակութիւն մ'որ խիղճերու վրայ կ'տի-
րապետէր, հասարակաց կարծիքը կ'շահէր և իբրև վերհասեալ իշ-
խելով՝ ընդարձակ թեմի մը վարչութեան բեռը միայն իր վրայ
կ'թողուր առանց վայելելու այն բարոյական դերիշխանութիւնն որ
հոգւոյ վրայ ճշմարիտ զօրութիւնն է։

Նոր կորուսեր էր իր ընդհանուր փոխանորդներէն մին, այս է
Ժօլիպէր աբբան, իր քանի մ'առաքինի յատկութեանցը համար
յարգելի մարդ մը, բայց ժէզվիդներու շողոքորթութեամբն անոնց
ծուղակն ընկեր էր պարզմտօրէն։ Այս մարդուն տեղ, զոր ժէզ-
վիդները սուրբ կ'անուանէին իր կենդանութեան առեն, զի անով
հզօր նեցուկ մը շահեր էին եպիսկոպոսական խորհրդոյ մէջ, ընդ-
հանուր քարտուղարն անցեր էր որ կարտինալին խորհրդակիցը։

մեռելիմ բաբեկաճն էր և ժէզվիդներու վրայ մեծ յարգ չունէր։

Սակայն նոր քարոզչերը դեռ ևս հաստատուած չէր։ Այս կարևոր պաշտօնն որով մէկ մարդու աչքին թեմի մ'ամենէն դաղտնի գործերը կ'անցնին, նորընծայ շատ մը քահանաներ կ'փառասիրէին։ Ժէզվիդներն ալ հարկաւ իրենց ընտրելին ունէին։ Ո'րչափ երջանիկ պիտի լինէին եթէ իրենց արբանեակներէն մին նոյն պաշտօնին մէջ դնէին։

Ուստի հանդստեան աղօթքը դեռ ևս չէին կարդացած իրենց վաղեմի պաշտպանին մարմնոյն վրայ երբ վերապատուելի դաւառական Դէսը կ'փութար իր յաւակնական այցելութիւնն ընել կարմինալին «այնպիսի մարդու մը կորստեան վրայ որ անփութ էր մը ողբրմելի ժամանակները, ինչպէս էր բարի Պ. Ժօլիպէը», և դրեթէ պաշտօնապէս դիտնալով որ պատկառելի հանգուցեալին յաջորդն ընդհանուր քարոզչերը պիտի լինէր, ժէզվիդական ճարպիկութեամբ մը, Լուբսօն նորատի արբային անունն առաջ կ'բշէր «ձեր համեստ քահանայ մը, կ'ըսէր նա, աղնիւ կերպարով, անձնանձիր աշխատող, գործունեայ և յստակ խղճմտանութեան տէր, և մէկ հատիկ անձ մ'է բոլոր Տ...ի թեմին մէջ որ անհրաժեշտ հանգամանքն ունի Նորին Գերապատուութեան պաշտօնատան մէջ թափուր մնացած տեղը լեցընելու»։

Կարմինալը ձեր աղուէսին շնորհակալ եղաւ այնպիսի բնական քաղաքավարութեամբ մը և այնչափ զգայլած երևցաւ որ Նախախնամութիւնն այսպէս յարմար ժամանակին քարոզչերու այս հրաշակերտը ժէզվիդներու տան մէջ պահած է, որ դաւառական Դէսը՝ ուխտին բոլոր առաքելութեանց հակառակ՝ չկրցաւ իր ուրախութիւնը ղպել և սիրտը բացաւ հինգ վեց հարց առջև՝ ըսելով. «Թէ կարմինալն իր ձեռքին մէջն է, և թէ Ժօլիպէը կորսնցուցիչը՝ առտուց էր որ արքեպիսկոպոսին խորհրդոյ մէջ իրենց ուխտին ջերմ անձնուէր նոր քահանայ մը ձեռնադրելու պիտի յաջողի»։

Նոյն օրը կարմինալը Սուլբիսեանց վանատունը պիտի երթար որպէս զի հետևեալ շաբաթ ձեռնադրելի քահանայից վրայ տալիք ձեռնկադիրը մինչ ընէ։ Առտուց աղբիւրէ խմպեր էր այն կատ-

ղին պարագաներն որով ժէզվիդները տիկին Քլավիէրի ընչից կը ձիրանային. պիտէր թէ ոմն էր սուտ կաթոլիկատարն և երկու որդոյ եղած անարժան յափշտակութիւնը։ Իր պարկեշտ հոգին սաստիկ սրտմտած էր և թէև՝ իբրև եպիսկոպոս, փոյթը չէր որ իր նորատի քահանաներէն մին աղտոր հարստութեան տէր մնայ, որով քահանայական պաշտօնի մէջ մարդ կրնայ անկախ դիրք մը ստանալ. սակայն այս պարագան ալ իր պիտացածներուն հետ նոր ապացոյց մ'էր թէ ինչպէս ժէզվիդները կ'վարուին աղտոր ժառանգութեանց տէր դառնալու համար։

Երբ Տ...ի Սուլբիսեանց վերատեսուչը նոր ձեռնադրելոց ցուցակն աչքէ անցընելով՝ Քլավիէր ծուլիոյի անունն արտասանեց, կարծես թէ կարմինալն աւելի մեծ ուշադրութեամբ մտիկ ընելու սկսաւ։ Անոր հարց ու փորձ ըրաւ այս պատանիին բնաւորութեան, յատկութեանցը վրայ։ Բոլոր առած պատասխանները նպաստաւոր էին։

— Քանի մը տարիէ 'ի վեր՝ դերապատիւ հայր, մեր թեմին ձեռնադրեալ կրօնաւորաց մէջ ամենէն ընտիրն է։ Իր երիտասարդութեան թերութիւններն ունի. շատ եռանդ, դիւրաբորբոք եռանդ, բռնակալութիւն, երբեմն անխոհեմ ազատախօսութիւն մը։ Ժամանակը պիտի մեղմէ բոլոր այս բաները։ Բայց եթէ այսպէս կ'դատենք սոյն պատանին, պարտինք նաև յայտնել Ձեր Գերապատուութեան որ անոր դէմ յայտագիր մ'ընդունած ենք, զոր խորհրդով արդէն 'ի նկատի առինք, բայց Ձեր լուսամիտ ուշադրութեան յանձնելու կ'փութանք։

— Ուստի՞ է այդ յայտագիրը։ Մի'թէ առտրագրեա՞լ է։

— Անտարակոյս. թէ ոչ անարժան պիտի դատէինք ձեզի ներկայացնելու զայն։ Ժէզվիդ կրօնաւոր մը առտրագրեալ է։

— Այս ժէզվիդները դարձեալ ինչո՞ւ կ'խառնուին մեր գործերուն, ըսաւ արքեպիսկոպոսը բաւական կծու ձայնով։ Կարծեմ' թէ քիչ առնէն ձեռնադրութիւններ ալ ընելու պիտի եղեն։ Տ...ի մէջ այդ բանը միայն պակաս է իրենց։

Խորհրդական Սուլբիսեանք իրարու երես նայեցան, և բոլորին շրթանց վրայ թեթև ժպիտ մ'երևցաւ։ Բայց իրենց բերկրեն խօսք մ'անգամ չհանեցին։

Կարահինալը շարունակեց.

— Այդ բանին հողը պիտի տանինք: Ցոյց տուէք ինձ այդ նամակը:

Եւ բարձրաձայն կարդայ.

« Պարոն Մեծաւոր և յարգելի պաշտօնակից,

« Գիտեմ որ քիչ օրէն ձեռնադրութիւններ տեղի պիտի ունենան: Մեր վաղեմի աշակերտներէն մին, Քլավիէր աբեղան, կ'ըսեն թէ քահանայութեան պիտի կոչուի: Երբ մեր միաբանութեան մէջ մնաւ նա, վարանեցանք այս պատանիին կոչման վրայ մեր կարծիքը ձեզի հաղորդել, թէև ժամանակին անոր վրայ մեծ խնամք ունեցանք: Մեծ պատասխանատուութիւն կայ՝ որ և է կերպով քահանայութեան կարգին մէջ առաջ քշել նորատի կրօնաւոր մը: Ուստի կրնաք երևակայել մեր այն ժամանակի զգուշութիւնը: Սակայն այս զգուշաւորութեան մասին այսօր ցաւ կ'զգանք: Սապէս աղքատներէ պիտենք որ՝ վերջին հանգստեանատեն՝ կրօնական ոգիէն շեղեր է շատ: Իր ընթերցած գրեանքը պիղծ էին. իր քրոջ հետ թեթև խօսքեր ըրեր է. կ'երևի իսկ՝ որ ողորմելին նոր նոր դաղափարներով տոգորուեր է, որ՝ ինչպէս պիտէք, շատ վնասաբեր են, և կրնան հեռու տանիլ: Այս ամենը ծանրակշիռ են, Պ. Մեծաւոր, և օրին մէկն Աստուծոյ առջև մեր մեղապարտ դանդաղութեան համար պատասխանատու պիտի մնայինք, եթէ այս դժբաղդօրէն շատ մօտալուտ ձեռնադրութեան վրայ մեր երկիւղը ները ձեզի չհաղորդէինք:

« Հաւատացէք որ այդ ձեր դեղեցիկ թեմին համար մեր ունեցած համակրական սէրն է միայն որ յորդորեց մեզ այս ընթացքը, թէև ծանր, բռնել, բայց չէինք կրնար լուռ կենալ՝ քանի որ խիղճն ու կրօնից նուիրական շահերը կ'հրամայեն մեզ խօսելու:

« Ընդունեցէք, պարոն մեծաւոր, իմ խորին յարգանաց հաւաստիքը:

« Մեր դաւառական Դիտին կողմէ,

« Սաորագրեալ. ՓՈՒՐՆԻԷ Ս. Ժ.»

Տ... 10 սեպտեմբ. 1866:

— Այո, ըսաւ կարտինալը դիրը սեղանին վրայ դնելով, անոր ստացուածքը կողոպտեցին, այժմ զանի կ'հալածեն: Կ'ճանչեմ իմ մարդիկս:

Եւ նամակը նորէն առնելով.

— Այս թուղթը պիտի պահեմ: Իրենց նենգութեանց պատմութեան համար թանկագին է: Առ ոչ ինչ պիտի գրեմ զայն, քանի որ նորատի աբեղային վրայ ձեր ստացած տեղեկութիւնները պատուական են: Ջեմ կասիր որ վլիճակիս մէջ ժէզվիդներն եպիսկոպոս լինին: Այժմէն պիտի ցոյց տամ անոնց թէ իրենց ազդարար գիրերուն ինչ արժէք կ'տամ: Պ. Ժուլիօ Քլավիէր աբեղան, իմ ընդհանուր քարտուղարս կ'անուանեմ:

Դիւրին է երևակայել թէ այս խօսքն ինչ տպաւորութիւն ըրաւ՝ Սուլբիսեան կրօնաւորաց պէս զգուշաւոր, և վեհերոտ մարդոց վրայ: Ամենքը խոնարհեցան տիրոջ կամաց առջև: Որչափ որ նորատի և անփորձ երևցաւ իրենց Ժուլիօ աբեղան կարտինալին շնորհած բարձր պաշտօնին համար, դարձեալ դիտեցին որ նենգաւոր խաղ մը կար ժէզվիդաց դէմ և գոհ եղան:

Կարտինալին կառքը կ'սպասէր կղերանոցին մեծ դրան առջև: Մեծաւորը մինչև փողոցն առաջնորդեց զանի: Կարտինալն անոր ըսաւ հեռանալու առենը.

— Իմաց տուէք նորատի աբեղային որ յառաջիկայ երկուշաբթի իր պաշտօնը պիտի սկսի եպիսկոպոսարանը:

Այս տեսարանէն երկու ժամ ետք, ժէզվիդաց դալտնի լրտեսները մանր և խղճահար կերպով կ'պատմէին անոնց ամէն ինչ որ Սուլբիսեանց տունն անցեր էր: Փողոցն ըսուած խօսքն անդամ լսեր էին: Այս բանս սաստիկ մտմտուք տուեր էր պաւառական հօր: Անառարկելի Սուլբիսեանց մէկ սերականն էր որ իրենց ընտրելին վրայ յաղթանակը կ'տանէր. բայց ո՛վ էր այդ սիրականը: Պէտք էր իմանալ անվրէպ: Արդ Տ...ի ոստիկանութեան ամենէն ձարպիկ գործակատարին համար խիստ դժուար եղած բանը ժէզվիդաց համար խաղ մ'էր: Անմիջապէս կղերանոցը ղրկեր էին ձեր տօքդէօր Տէդէյլը, առանց հիւանդի բժիշկ մը, որու տարեկան պզտիկ թոշակ մը կապեր էին, և որ կրօնա-

ֆան աշխարհին մէջ ժէզվիթներու դէմ ատելութիւն մը կ'կեղծէր։ Որոնք մտքէն կ'անցնէր որ այս ծերունին պարզապէս Հատատաք քննութեան տան դործակատար մ'էր։ Քանի մը տարիէ 'ի վեր՝ առանց մեծ դժուարութեան՝ յայտնի էր Պ. Պուրնալի վստահութիւնը գրաւել, ազնիւ Սուլբիսեան մ'որ իր պաշտօնակիցներու սէս միամիտ էր։ Զանի իր խոստովանահայրն ըլլեր էր։

Ուսոի սպիտակ վշնոցով և լայն լանջանակով ծեր բժիշկը խոնարհաբար եկաւ Պ. Պուրնալի սենեակին որ հոդևոր մխիթարութիւն խնդրէ։ Խօսակցութեան ժամանակ՝ բժիշկն ըսաւ անոր որ Տ . . . ի մէջ օրուան կարևոր լուրն էր եպիսկոպոսարանի ընդհանուր քարտուղարին անուանումը։ Յաւելուց թէ ժէզվիթները կատղած են. վասն զի պիտեն որ այս անուանումը Սուլբիսեանց ազդեցութեամբն եղած է։

Սուլբիսեանն ապուշին դերը խաղայ։

— Բայց քաղքին մէջ ի՞նչպէս խմացուեցաւ այս բանս։ Ամէն ինչ կարմնալին և մեր մէջ գաղտնի անցաւ։

— Շատ պարզ կերպով, սիրելի հայր իմ։ Երբ կարմնալը ձեր մեծաւորին յայտնեց նոր քարտուղարին անունը տալով, թէ ան օրը պաշտօնի պիտի սկսի, փողոցին մէջ այս բանս լսող եղաւ։ Անունը տուին ինձ, այս աբեղան . . . աբեղան . . . Աստուած իմ, նայէ ինչ դէշ բան է ծերութիւնը, կեցիր ըսեմ, աբեղայ . . . աբեղայ . . . թէև անունն ալ դժուարին չէ միտք պահելը։

— Պ. Ժուլիս Քլավիէր, ըսաւ Սուլբիսեանը։

— Ճիշտ այդ է, այդպէս . . . այ, խեղճ յիշողութիւն, կոտսի քեզ։

Ցետոյ իր լայնեզը գլխարկն ու երկայն ցուպն առնելով կ'ողջունէր Սուլբիսեանին՝ մեծ սանդղէն կարելի եղածին չափ արագ վար կ'իջնէր, փողոցներէն կ'շտապէր և գաւառական Գիտին տունը մտնելով, որ գաղտնի դռնէ մը ներս առեր էր զինքը, անոր կ'արձակէր ահաբեկ այլ սոսկալի անունը.

— Աբեղայ Ժուլիս Քլավիէր։

— Ի՞նչ դժբաղդութիւն, ղոչեց Գէտը։ Թշնամի մը պիտի լինի

նա մեզի դէմ և պարշելի ընտրութիւն մ'է այս։ Բայց այս խեղճ Սուլբիսեանը խենթ ու խելառ բաներ կ'ընէն միայն։ Ուրեմն փութանք. իմ բարի աբբէ օրս, ներէ ինձ. պարտաւոր եմ գուրս ելլելու։ Տօքթէօր, շնորհակալ եմ այդ նեանդիպ համար։ Այդ բաները կենայ մնանէնն մէջ կ'պրուին։ Ծերութիւնդ կ'սրբայցնես. ուսոի օրհնեալ լինիս. մնաս բարեաւ։

Եւ պատուական Գէտը՝ քանի մը վայրկեան ետք՝ Մասլակ մարքիզուհւոյն տան գուռը կ'պարնկր. բարեպաշտ կին մ'էր նա, Տ . . . ի մէջ մեծ յարգ ունէր, մանաւանդ կարմնալին մօտ, որ անոր պատուղութեան արժէք կ'ընծայէր, և մինչև անդամ խորհրդոյը կ'անսար։

Մարքիզուհին ժէզվիթներուն չերմ կատաղի չէր, այլ շնորհապատ. իր անդրանիկ որդին փառասէր ամուսնութեամբ հաստատեր և Մասլակի հին տան մէջ, որ հետզհետէ կործանելու վրայ էր, շատ միլիոններ օժիտ բերեր էին։

Երախտապիտութիւնը բարձր հոգիներու առաքինութիւնն է. սիկին Մասլակ չէր կարող պատասխան հօր մերժել ծառայութիւն մը։

— Ազատէ կրօնը, մարքիզուհի, եթէ կամիս՝ իրրև անձնական շնորհ մը հայցելու կ'գամ քեզնէ։ Գիտե՛ս, որչափ կ'սիրենք կարմնալը։ Այս բարեմիտ Սուլբիսեանը մեծ սխալմունք մ'ընել տուին անոր։ Յաջողեցան՝ ներելի անապարծութեամբ մը, կարմնալին ընդունել տալու իրրև քարտուղար, Թէթևսոլիկ պատանի մը զոր դժբաղդաբար քաջ կ'ճանչնանք. մեր աշակերտն եղած էր։ Այս նորատի յիմարն անշուշտ խենթութիւններ պիտի ընէ։ Գիտնանք արդէն որ մեր ընկերութեան թշնամեայ կողմն է։ Քաջ կ'իմանաս, սիկին, որ այս ժամանակս երբ ամբարիշտներն ու աղտոտասէրները մեզի դէմ կ'միանան, պէտք ունինք պերճապատիւ կարմնալին մօտ հզօր նեցուկ մը գտնել որ՝ ողջամիտ հաստատութեան հետ 'ի Տ . . . մեր միակ ոյժն է։ Մեր բարեպաշտ ձամբուն վրայ ո՛րչափ խոչնդոտներ պիտի գտնենք եթէ պերճապատիւ կարմնալին մօտ հակառակորդ մ'ունենանք, թէև նա միշտ բարի է մեզի համար, բայց դիտես, սիկին, դիւրահաւան է։

— Այո՛, փոքր ինչ վատվատուն է այն սիրական կարտինալը։ բայց որչափ լաւ սիրտ ունի։

— Ա՛հ, այո՛, շատ բարի է, մանրիզուհի, այո՛, շատ բարի։ Ուսաի մտածեցի, դու որ մեզի համար պաշտպանուհի մ՚ես, և աւելի կարտինալին յօդուտ կ՚հայցենք քան թէ մեր, որ քանի մը խօսք ըսես անոր որպէս զի ապագային մէջ թերևս անզգամանելի սխալանաց առաջն առնուի։

— Սիրելի հայր, շատ չեմ ախորժիր հոդևոր վարչութեան գործերու խառնուիլ. այդ բաները կանանց չեն վերաբերիր. և կարտինալը միշտ փոքր ինչ ունդը կ՚պատսէ, երբ այս մասին առնոր խօսք ընեն։ Բայց իմ անձնուիրութիւնս քեզի յայտնելու համար փորձ մը պիտի ընեմ։

— Պէտք է, արդէն յայտնի եղած անխոհեմ ընտրութիւնը չդիտնալ ձևացընելով, դերապատիւ կարտինալը Սուլբիսեանց ընտրելին դէմ ղնել, վասն զի այս մարդիկն իրենց յանձնուած պատմութիւնը բնաւ չեն ճանչեր, և իրրև պաշտպան խօսիլ այն յաջողակ քահանային համար, զոր արդէն դերապատիւ կարտինալն առաջարկած եմ։

— Այդ պաշտպանած քահանային անունը սա թղթին վրայ դրէ։

— Լուբսօն աբեղան։

— Այս բաւ է։ կարտինալը պիտի տեսնեմ։

Ը

ՍՐՏԻ ԱՌԱՋԻՆ ՄՐՐԻԿ ՄԸ

Երբ օրիորդ Քլալիէը սթափեցաւ այս նկուն վիճակէն որուն մէջ ընկած էր Ժուլիոյի այն անկեղծ այլ անխոհեմ նամակին

ընթերցումն եղաւ, իր օրքեռ առջևն ելնելէն առաջ՝ փութաց փարատել այն տպաւորութիւնները զոր չկրցեր էր ըսպել։ Անկարելի էր ցոյց տալ անոր նամակ մ՚որ այնպիսի բաներ կ՚պրէր. անկարելի էր անոր ընթերցումը մերժել երբոր խնդրէր, և՚ի հարկէ պիտի յանձնէր։ Պէտք էր բարուրանք մը դտնել, և կարելի է, առաջնին անդամ իր կենաց մէջ, այս պարագային առթիւ՝ սուտ խօսիլ։ Աղէտալի նամակը հազար կտոր ըրաւ և իր փոքրիկ սենեկին վերջն տեսաւ որ բուռն հովը սոյն կտորները կը տանէր Տօրի փողոցին սրածայր տանեաց վրայ։

Ապա երթ վար իջաւ.

— Հօրաքոյրս, Ժուլիօ քեզի սիրալիր բարևներ ունի։ Առիթ դտեր է մեզ պրելու իր մնաւորութեան նեղութեանց վրայ մեր սիրտն անդորրելու համար։ Շատ լաւ վիճակի մէջ է, կ՚ըսէ, և քիչ առնէն մեզ պրկելու հաճոյքը պիտի վայելէ։

— Ա՛հ, կարդա՛ ինձ այս սիրական գաւկին նամակը։ Այնչափ լաւ կ՚պրէ։

— Աստուածիմ, հօրքոյրս, դիրը նետեցի և երբ անոր կտորները տեսայ որ հովաշարժ կ՚թռչին՝ զարհաւացայ։

— Դու դեռ տղայամիտ մ՚ես. ես կարծէի թէ աւելի խոհեմ ես։

Ուրիշ հարցում մը չըրին իրարու։ Լռիլ աւելի զգաստ ընդայաւ, հօրաքեռն աւելի սէր ցոյց, և Մատլէյի համար աւելի բարեխիղճ։ Եւ այն ինչ իր հօրաքեռ աղօթքի սովորական ժամը հասաւ, որ իր սենեակը քաշուեցաւ և յորդ արտասուք թափելով սիրտը սփոփեց։

Ինչո՞ւ համար այսչափ ստասիկ զղածուեր էր Լռիլ։

Պատճառն այս է որ կինն ինքնիշխան չէ. թէ աղէտալի պատշաճութիւնները, սաէպ մտահ պարապանները, իր ապագան կ՚որոշեն, թէ երջանկութիւնն ու դժբաղդութիւնն անակնկալը կ՚պատահին և իր ամենէն բանաւոր ու իմաստուն խորհուրդները վեր՚ի վայր կ՚շրջեն, թէ՚ի բնուստ կինը այնպէս դուշակելու ձիրք մը ստացած է որով կենաց աղէտից խոր նախապատրաստութիւն կ՚ընդունի։

Մինթէ այս բարիք մ՚է սոյն արարածին համար, որ ցայս վայր

մարդու ձեռօք շինուած օրինաց ղոհ ընկած է : Միթէ կանխատեսութեան այս ջօրութիւնն իրմէն արուած է , ինչպէս բոլոր ուրիշ էակներու , որպէս զի առաւպանդը չանկարծուստ զինքը չպաշարէ և կարող լինի վտանգին դիմադրուիլ : Պէտք է այսպէս հաւատալ որպէս զի կարելի լինի բացատրել այն անհատասար անկախութեան և ազատութեան վիճակն ուր կ'գտնուի կինը , նոյն իսկ ամենէն յառաջադէմ քաղաքակրթութեան մէջ :

Լուիզ բնաւ չէր խորհած որ իր բաղդը պատուհասի մը բաղդին կապուած էր , և , ասոր մահուանէ առաջ՝ եղբօրը բաղդին պիտի հետեւէր , որ նոյն միջոցին քահանայական ուխտին կ'նուիրէր լինքզինքը :

Իրը բնազդումով իր բոլոր ազգակցաց՝ կանխագիտութեան մը պէս , իր առջև երևցաւ . հօրբոյրը պատուհասին մէջ հոգեվար , ժէզվիտներն երկու որբեր անպատկառ կողոպտող , Ժուլիս իր կղերական ասպարիզին մէջ յառաջանալու համար անյարմար իր ազնիւ և ուղիղ բնաւորութեամբը , և երկու զոհերն այնպիսի անհաշտ անկիւն մը նետուած , ուր բարեգութ բարեկամ մ'անդամ չպիտի կարենար գտնել : Ա՛յս ամենը , այս էակին համար՝ որ ցայն վայր անհոգ և անդորը կեանք մը կ'վարէր , վշտաց դաշտին եղաւ , ծանր աղէտից առաջին փորձը : Մարդկային հոգին միայն առաւպանդ մէջ մեծ լինելու սահմանուած է :

Ապա մտածեց բոլորովին ղոհ ընել ծաղիկ հասակ , գեղեցկութիւն , սէր , երջանկութեան անհնարին՝ անշուք երևոյթաներ մը մնատուր կենաց : Ժէզվիտ խոստովանահայրն ընդունայն խօսեր էր հոգեկան շնորհաց վրայ իր սիրուն ծուխին , ընդունայն նետեր էր անոր առջև Նուիրական – Սրտի կուսարանը գտնուած սեպհական անբջոյց խայծը . բնութիւնը , որ վերապատուելի Պրիֆարի շողմոմ ձարտասանութենէ աւելի զօրաւոր էր , յաղթութիւնը տարեր էր : Եւ նոյն պահուն՝ հազար սեռակ շիտիկ դաղափարներ , կրօնի դէմ զղուանք , ջերմ զղայնանոց կարօտութիւն , հոգին մթութեան և մոռացման դատապարտուիլ երերում դէմ սաեղծութիւն , վայելանոց , մեծութեան և ազատութեան բուռն ոգինչանք , աղմկալի կ'վրդովէին իր սիրան Ամկիանոս ղայրային ալեայց պէս :

Սակայն քիչ առնէն՝ հանդարտ ծովախանդ վրայ մարդ աչեղագաչ կոհակներու պէս , որ քանի մ'առաջ հատերու հանդիսեղով անգոր կ'գտնուին , այս սրտին ցնոյցութիւնը՝ որ կենաց առաջին փոթորիկներէն բռնաւեր էին , կ'հանդարտին :

Թերահաւատ կին , կին ամրարտաւան , արդէն բոլոր կ'բառնար : Միթէ նախախնամութիւնը բոլոր կենացդ մէջ քեզի երջանկութիւն տալու խոստացած է : Տառապանաց անսիլն իսկ քեզ կ'զայրացընէ . ինչ պիտի ընես , եթէ յանկարծ գոյ քեզ ձգմէ : Եւ ուրիշ էակներու մէջ դու ինչ արտօնութիւն կ'վայելես որ միևչև քեզի չհատնին այդ տառապանքը :

Յանկարծ Լուիզին ներկայացաւ այս դատաստանը : Ժուլիս իր քրոջ հոգւոյն մէջ նախախնամութեան ջերմ հաւատ դրոշմեր էր : « Ուրիշ ջերմային հաւատներ կ'մարին , կ'ըսէր նա , սակայն այս միշտ վառ կը մնայ » :

Լուիզ ահ դող կ'զդար մտածելով թէ արդեօք հայհոյեց այն դժբաստիրտ մօր դէմ որ երկնից բարձունքէն՝ նոյն իսկ ձգնին և որդին վրայ կ'հսկէ : Այս խօսքը յիշեց « թէ ամէն օր իր յաւուրն նեղութիւնն ունի , թէ ձնձղուկներն առանց երկնային հօր հրամանին յարկերէն վար չեն ընկնիր , և եթէ դաշտերու շուշաններն այնքան շքեղութեամբ զարդարուած են , մարդ՝ Աստուծոյ որդին , երբեք երեսի վրայ չպիտի մնայ » :

Իր սիրաւէտ եղբօր նկարը , որ այնքան բարի էր իրեն համար որ զորովագութ սիրոյ նշանը կ'յայտնէր միասին ապրելու երազին մէջ , առանձնութեան մը մէջ ուր ինքն անոր բոլոր երջանկութիւնը պիտի կազմէր , իր երկիւղն ու գառնութիւնն ամրցելու օգնեց :

— Սակայն , ըսաւ նա , Ժուլիս բռնակալ մը չէ : Զինք այնքան կ'սիրէ որ ազատութիւնս երբէք չպիտի կաշկանդէ : Խեղճ բարեկամս , չկարծեր թէ աշխարհիս վրայ իրրև եղբայր ապրելէն զատ երջանկութիւն մը գտնուի : Այս սէրը կ'նուիրէ ինձ : Ափսոս , կարելի է օրին մէկը նաւագ հանդարտ ղայրութիւնը փլուզուելուս վրայ ղէմ : Բայց այս ժէզվիտները մեղ կողոպտելու միայն ուզին . այս վատանուն գործն ընելու կարող են արդեօք :

կարելի չէ . . . : Թերևս . . . : Ասկից կ'իմանամ թէ ինչքա՜ն հա՜մար հայր Պրիֆար զիս կուսարանը նետել կ'փափաքէր : Ծէղվիզ՝ նէրուն աղուոր օժիտ մը պիտի տանէի : Ո՛ Աստուած իմ, այս ինչ փորձութիւն է իմ հաւատարմութեանս դէմ : Այս մարդիկ քեզ կ'քարոզեն, քու վրադ կ'խօսին, մի միայն դաւեր նիւթելու, ժառանգութիւններ շորթելու համար : Այս բաներուս մէջ սոսկալի հակասութիւններ կան . . . խելքս միտքս չհասնիր :

Հիմակ կ'յիշեմ իմ բարկութիւնս վերջին պարապոյ օրերը . երբ Վէրտլօն, իմ եղբօրս բարեկամը, այնքան ուժգին կ'նշանակէր ժէզվիդները, իր նախորդ վարժապետները : Ապերահ կ'պտնէի զինքը . . . Թերևս իրաւունք ունէր . . . :

Բայց միթէ հնարը չկայ միամիտ հօրքոյրս զգուշացընել այս մարդոյ լարած դարաններուն դէմ : Անտարակոյս : Ծեր Դուրնիշօն անոնց համար կ'աշխատի : Ամենուն բերանն է թէ այս մարդը ժէզվիդ մ'է . քաջ չեմ իմանար թէ այսպէս կոչելով ինչ ըսել կ'ուզեն . բայց այս բաւական է ինձ կասկածներ ազդելու : Իմ հօրքեռս բարեկամն է նա և զրեթէ ամէն իրկուն տեսութեան կ'գայ :

Այս էր Լուիզի մենախօսութիւնը :

Վէրտլօնի յիշատակն ալ իր միտքն ընկերը էր : Այս յիշատակը նորէն եկաւ :

Ուզեց մնկնել խրտվի թէ ինչ պատճառներ կային որ այս պատանին յորդորեցին քահանայական վիճակը թողլու :

Սակայն նա ծանրացուխս, զղջաշ, անկեղծ էր, չունէր բնաւ այն նանրասիրութիւնն որ աշխարհասէր երիտասարդաց յատուկ գրոշմն է : Ինքնիրեն հարցուց թէ ինչպէս Վէրտլօն շատ տարիներ կղերանոցն անցընելէն ետև՝ վերջին ժամուն հրաժեշտ կը տար ասպարիզէ մ'որու համար մեծ համարում ցոյց տուեր էր իր առջևը :

Այն ատեն թէ Վէրտլօնէ և թէ Ժուլիօէն լսած մի շատ խօսակցութիւններ յիշեց : Թէև այն ատեն ժէզվիդաց դէմ Վէրտլօնն ունեցած ատելութիւնը զինք վիրաւորեր էին, բայց և այնպէս հիացեր մնացեր էր անոր բարձր խելքին, հարուստ լեզուին և

յոյնաչան աշխատութեամբ ստացած ամէն տեսակ գիտութեանց վրայ :

Ասկից զատ՝ Վէրտլօն այնքան անկեղծ էր ի՛ բնաւ, որ և է կեղծաւորութեան և մոլեռանդութեան դէմ այնքան ատելութիւն ունէր, այնպէս ջերմ սիրով կ'խօսէր աղքատ, տկար, աշխատող և տառապող արարածներու վրայ, որ զժուարին էր զանի չսիրել իբրև ազնիւ սրտի տէր մարդ մը, իբրև ընտիր գլխի տէր մարդ անոր վրայ սքանչանալէն ետև :

Բոլոր այս տպաւորութիւնները՝ զոր շատ ամիս առաջ Լուիզ ընդուներ էր և փոքր առ փոքր կ'փարատէին, այս պարագայիս մէջ վերստին ծնան իր մտաց մէջ այնպէս ուժգին որ նոյն ինքն Լուիզ զարմացաւ : Լուիզեայն ըսաւ իսկ որ Վէրտլօնի մկրտութեան անունն Օդոստոս անոյշ էր և ազնիւ . իր ձայնն ալ խիստ քաղցր և սաստիկ համակրական : Այս ձայնն այնպէս շեշտեր ուներ որ հոգւոյն մէջ կ'թափանցէին ուժգին և երբեք չէին ջնջուեր :

Անոր մեծ գէմքը, յստակ ու վեհ ճակատը, կայտառ աչունքը, լայն, այլ փափուկ ու նրբագիծ շրթունքը, իր պնդակազմ ծնօտը, հաստատամտութեան և ուժի նշան, պատանիին պատկերը լիովին կ'գծէին Լուիզի յիշողութեան մէջ : Բայց բարեպաշտօն կնկան մը մտայ այլանդակ փոփոխութեամբ՝ այս պատանին նոյն պահուն ուրիշ արժանիք մ'ևս ունէր, այսինքն ժէզվիդները չէր սիրեր, և ոմանց կարծիքն առ ոչ ինչ դրելով՝ կրօնական կարգը ձգողին վրայ հասած ամօթն ոտնհար կ'ընէր քաջութեամբ :

Այս ինքնաբեր նկատումներն որ շուտ շուտ Լուիզի միտքը կը գրաւէին անջինջ հետք թողլով՝ այնպէս ներգործեցին իր վրայ որ եթէ ընկերութեան մէջ Օդոստոս Վէրտլօնի հանդիպէր՝ անտարակոյս անտարբեր աչօք անոր չպիտի նայէր :

Հետզհետէ այս զգայումները, այս շփոթ երկիւղները, այս յիշատակները վրայ գալով՝ Լուիզ քնանալու պէտքն զգայ : Երկոյեան աղօթքն ընելու համար ծունր դրաւ : Իր երևակայութիւնն և հոգւոյն բոլոր զգալի կարողութիւններն այնքան վրդովեցին զինքն որ ուշի ուշով պարզ հայր Ժե մ'անգամ ըսելու համար

դժուարութիւն քաշէց : Բնութիւն կ՚թափթփէր մուս աղօթքը , և կը յաւէր ու խիղճը կ՚տանջէր զինքը : Իր միտքը՝ իր կանայ հակառակ՝ ուրիշ տեղ էր : Իր կեանքի մէջ առաջին անգամն էր որ այսպէս ուշադրութիւն կ՚ընէր : Տարակոյս չկար որ հայր Պրիֆարի ներկայութիւնն՝ քանի մ՚օրէն մինչ ցաւամէր անոր բոլոր զղայումները :

Իր վերջին մտածումները ժէզվիտներն եղան , երկիւղն եղաւ որ իր հօրքոյրը , ինքն ու եղբայրն անոնց ձեռքէ չկողոպտուին :

Վերջին նկատն որ զինք պաշարեց տարօրէն անուշութեամբ և սրտապրաւ հրապոյրով վերադարձուցին եղաւ , այն միջոցին որ քունը կսկսէր՝ հոգին անդուլ կ՚մնայ և խորհածն ու ըրածը հաշիւ ուզեն կ՚իմանայ :

Թողունք այս չքնաղ օրիորդն՝ որ միչին դարու սպանի յիշատակներով լի է , և ուր Լօթնեբրինք (խորհրդական ժէզվիտ) ՚ի խորհուրդ դումարուած են :

Անդ խօսք կ՚բացուի եպիսկոպոսարանի տոկալի պէպքին վրայ : Հանգարտ խորհրդակցութիւն չէ այս , որքերու կողոպուտէն եկած հասոյթը հաշուելու վրայ չէ խնդիրը , այլ ամէն կողմէ քէն , ոխ և ատելութիւն ժայթքելու :

— Եթէ կարտինալը յամառի իր ընդարութեան մէջ , պէտք պիտի լինի լսել , ըսաւ դատաւական Դէպը :

Սրանիզութիւնն ամենքը պաշարեր էր , երբ պահնապարտ սպասաւոր մը ներս մտնելով դատաւական հօր ձեռքը փոքրիկ նամակ մը յանձնեց , որու պարունակութիւնն այս էր .

« Իմ վերապատուելի հայր ,

« Ընդունայն ձիգ , անյաջող ելայ : Աւազներու բաւարանէն կրնաք հեռաձայնը սրբել . Ինչ որ կլինի կամի , Աստուած կամի : Մեծ էր փափաքս ձեզի յայտնել իմ խորին երախտագիտութիւնս : Պարտկալին անպատուելի որոշման առջև նկուն մնայի : Բայց իմ

ընդրոյս վրայ՝ ձեր պաշտպանած անձը կարևոր պաշտօն մը պիտի ստանայ : Ուրախ եմ որ այս փոքրիկ ընորհն ընդունեցայ , կարծիքը բոլորովին անողոք մնալ չուզեց :

« Ձեր սուրբ աղօթից մէջ յիշեցէք զիս , իմ բարի խորհրդոց ՚ի տրիտուր , և ընդունեցէք , վերապատուելի հայր , իմ խորին պատկառանաց հաւաստիքն որով մնամ

« Ձեր անձնուէր ,

« ԷԼԻՕՆՕՐ ՄԱՍԼԱԿ » :

— Որո՞ւ փոյթն է մեր պաշտպանեալները , ըսաւ դատաւական հայրը . մեզ մտահոգութիւն պատճառողը մեր թշնամիներն են :

— Այս թեթևսօլիկ պատանին , ըսաւ հայր Փուրնիէր , խենթութիւններ պիտի ընէ միայն . քիչ մը համբերենք : Մանաւանդ որ կարտինալն ալ անմահ չէ , և մեր ընկերութիւնը չմեռնիր :

— Աւասիկ իմ կարծիքս , ըսաւ հայր Պրիֆար . երիտասարդութիւնն անձնապատան է . շողոքորթութիւն կ՚սիրէ : Թերևս յաջողինք Պ . ընդհանուր քարտուղարը շահիլ : Անոր մօտ կասկածելի պիտի երևիմ , եթէ իր քոյրը՝ որու խոստովանահայրն եմ , անխոհեմութեամբ սիրան անոր բացաւ : Բայց ուրիշ հօր մը յանձնենք անոր մօտ ստէպ գնալու և զանի մեր ընկերութեան համար որսալու հոգը : Այս լաւ յիշատակն ունինք որ մեր աշակերտն էր երբեմն : Անոր աչայ կրնանք փայլեցընել բարձր պաշտօն մը ապագային մէջ , ՚ի Հռոմ և ՚ի Բարիզ մեր վայելած ազդեցութեանց շնորհիւ : Թող անոր ըսենք թէ որչափ մեծ շնորհ ունինք արքունիքը :

— Ես յարմար կ՚գտնեմ , ըսաւ ուրիշ հայր մը , որ անոր ձեռնադրութիւնը մեր ներկայութեամբը մեծարենք :

— Այդ խորհուրդը լաւ է , ըսաւ դատաւական Դէպը , երիտ պաշտօնակից հետ պիտի երթամ ձեռնադրութեան : Մեզ պիտի պետեն , և ծուլիս այս մեր մարդավարութենէ պիտի ախորժի :

— Բոլոր այս աղտոր միջոցներով բան մը չէք շահիր , ըսաւ հայր Բարիյօն որ ծուլիոյի հռետորութեան դասատուն եղած էր , ես զանի կ՚ճանչեմ . բարեհամբոյր է , բայց հաստատ իր սկզբանց

մէջ. ահարկու հակառակորդ մ'է նա մեզի: Ի մօտուստ հսկողութիւն ընել տուէք անոր վրայ և ամենէն թեթեւ անխոհեմութիւնէն օգուտ քաղելու ճամբան գտէք:

— Անշուշտ, յարեց գաւառական Դէտը, այս է մեր ամենօրեայ ընթացքը: Բայց դու, հայր Քուրդուա, որ յարաբերութեանց տեսուչ ես, գործակալներուդ ապսպրէ որ աչքերնին չորս բանան: Իր մէկ գործը, խօսքն անգամ պէտք չէ որ անտես անցնուին:

Այս խորհուրդն՝ որ քաղաքականութիւնը քուէարկեց, վերջացաւ՝ աղօթք մ'ուղղելով այն խոնարհ մօր՝ որու որդին խաչին վրայ իր դահիճներուն համար բարեխօսեց:

Թ

ՀԵՌՆԱԴՐՈՒԹԻՒՆ

Եթէ Ֆլամարէն կարտինալը զօրապետ լինէր՝ ստէպ զօրահանդէսներ պիտի հրամայէր: Ներկայացումը կ'սիրէր նա: Իր պատկառելի նախորդին հակառակ՝ այնքան հեղաբարոյ մարդ մ'որ Տ... ի փողոցներէն անտես կ'անցնէր և իր կառքն ամօթ կ'սեպէր՝ Տիբէրիոսի շքախիւն ձկնորսներուն յաջորդին համար. Ֆլամարէն կարտինալը շքեղ կառք ու կազմած ունէր: Իր սպասաւորներն ոսկեհուռ հանդերձներ կ'հագնէին: Ձիեր կ'պահէր աղատորդիի մը պէս և շատ աղտոր ախոռ մ'ունէր: Թէև ուշիմ և խոհեմ ճարպիկ էր, իր ճարպիկութիւնն երբեն չէր իմացուցած որ իր բարձր կացութեան թեթեւ փայլ մ'անգամ չէր կրնար յանելուլ Տ... ի քաղաքապետին և առաջին նախագահին տիւմ յայտերկրնելով: Կան մարդիկ որ չգիտեն խոհեմութեամբ վար իջնալ որ աւելի բարձրանան:

Բայց այս ընթացքին ներհակ կողմն էր չափազանց բարեսրտութիւն մը: Այս մարդն որ արտաքին ցոյց, հազար անգամ կրկնուած սնոտի մարդաւարական ձևերը կ'սիրէր, կ'սիրէր նաև արդարը, պարկեշտ վարք ու բարք ունէր, և թէպէտ ամէն օր կը բանբասուէր, բայց եպիսկոպոսութեան սրբութեան ու պատուոյ դէմ բնաւ վատ յարաբերութեան յանցանք մը չունէր:

Ըսինք որ ժէզվիտներէն չէր ախորժեր. պատճառը չյայտնեցինք. վասն զի իր անկեղծ բնաւորութեան զգուանք տուող մի շատ դաւերու մէջ դաեր էր զանոնք, ըսենք նաև, վասն զի այս սիրելի կարտինալը, ինչպէս կ'անուանէր Մասլակ մարքիզուհին, իր յատուկ ոտիկանութիւնն ունէր, իմացեր էր որ ժէզվիտները զինքը կ'բանբասէին այս մարքիզուհւոյն հետ ունեցած յարաբերութեան մասին, կին մ'որու հասակն ու առաքինութիւնը չէին նեղեր այսպիսի կասկած մը տածելու:

— Ապիրատնե՛ր են ասոնք, ըսեր էր կարտինալը:

Նախորդ եպիսկոպոսայ օրովը, ձեռնադրութեան արարողութիւնները կղերանոցին մատրան մէջ տարին չորս անգամ կ'կատարուէին, հետևապէս առանձին ու դռնփակ: Կարտինալն այնպէս կարզադրեր էր որ Ս. Սուլպիտիոսի եկեղեցին տեղի ունենան մեծ շքեղութեամբ:

Այս ընդարձակ շէնքը՝ իր եզական դիրքով՝ կարտինալին մեծ սրտանեղութիւն կ'պատճառէր: Միջավայրն որ հռոմէական ձևով, և դասն որ աղեղնաձև ոճով յօրինուած են, նոյն առանցքին վրայ չեն նայիր, այնպէս որ դասին արարողութիւնները միջավայրէն չեն տեսնուիր, և միայն փոքր զանգակներուն և երգերուն ձայնէն կ'իմացուի այն տեղ անցած դարձածը. բայց դարձեալ այս եկեղեցին Փրանսայի ամենէն գեղեցիկ եկեղեցիներէն մին է իր շքեղ պատին և նստարաններուն ճոխութեամբը: Այսպէս տասես մեծ Տ... ի փայլուն ընկերութենէ՝ որ ամէն մեծ արարողութեան ժամանակ միջավայրը կ'գիզուէր, մինչդեռ ինք, թէև կարտինալ, մի քանի աչքդարդ կանոնիկոսայ և սպասարկու մանկանց մէջ կը գտնէր, այս արժանապատիւ մարդուն սրտմտութեան պատճառ էր: Եթէ համարձակէր՝ Զատկի օրը՝ Ս. Սուլպիտիոսի մեծ հրապա-

բակին մէջ իր եպիսկոպոսական աթոռը պիտի բազմէր: Մեր առաջնորդին յաղթանակն էին ձեռնադրութիւնները. հայրական արժանապատուութեամբ մը կ'երևէր, և որովհետև բարեսիրտ էր, մեծ խնդութեամբ կ'զլար այս եպիսկոպոսական պաշտօնին մէջ որ իր բոլորակը քահանայական դասը մշտաւև կ'պահէր:

Ըստ սովորութեան՝ Թուլիոյի ձեռնադրութեան օրը շաբաթ մ'էր. հետաքրքիր հանդիսականայ բազմութիւնը սովորականէն աւելի էր: Գաւառային քաղքի մը մէջ ամէն բան շուտ մը կ'լմնցուի, և մեծ դէպքի տեղ կ'անցնի. և ամէն մարդ կ'փափաքէր կարեւնալին նոր քարոզչարին ձեռնադրութեան ականատես դառնալ:

Արարողութիւնը չսկսած՝ գաւառական Դէտն և ուրիշ տասն վերապատուելի ժէզվիտներ դասին ամենէն ցած նստարաններուն մէջ եկան համեստօրէն նստան՝ լրնոյ Հին աշակերտը պատուելու համար: Առաջին անգամն էր որ ժէզվիտները ձեռնադրութեան հանդիսատես կ'լինէին:

Մինչդեռ կարեւնալը՝ դասին աջ կողմն իր աթոռին վրայ նստած էր, և իր եպիսկոպոսական հանդերձներովը կ'երևէր՝ ընդհանուր փոխանորդին դարձաւ, որ իրեն իրրև օգնական կ'ծառայէր, և կիսաձայն ըսաւ.

— Տեսէք, ահա ժէզվիտները որ ահաբին անդառնալին ճեղ կ'ըղձան՝ երևան կ'ելնեն:

Օգնականն իր ժպիտը ղսպեց:

Արարողութիւնը ծանր ու շքեղ եղաւ: Թուլիո ամենուն աչքը գրաւեց իր ազնիւ ու համեստ ընթացքովը:

Երբոր առաջնորդն իր հանդիսաւոր օրհնութիւնը տուաւ և աւանդատունը քաշուեցաւ, կղերը՝ ըստ սովորութեան՝ իր ակնածանքն նուէրին անոր մատուցանելու դնաց: Սուլբիսեանց մեծաւորը նորընծաներն անոր ներկայացուց: Կարեւնալը զատ զատ ամենքը գրկեց:

Երբոր Թուլիոյի կարգն եկաւ.

— Ահա Թուլիո Քլավիերը աբեղան, դերապատիւ տէր, ըսաւ մեծաւորը:

Կարեւնալը սիրալիր նայուածքով նոր քահանան ընդունեց, զանի գրկեց և մտերմական կերպով մ'անոր ձեռքը բռնելով.

— Այս իրկուն առաջնորդարանը պիտի Ճաշես, ըսաւ անոր:

Ցանկարծ գաւառական Դէտը կարեւնալին կ'մօտենայ.

— Գերապատիւ տէր, երջանիկ ենք որ այսօր մեր լատին և սիրական մէկ աշակերտին ձեռնադրութեան հանդիսատես եղանք: Հարկ չկայ որ զանի Ձեր Գերապատուութեան յանձնարարենք, բայց եթէ պէտք լինէր, մեր ձայնն ալ խմաստուն տեսուչներուն ձայնին պիտի միացընէինք: Կ'յուսանք որ ինչպէս անոնց մեզի ալ պատիւ պիտի բերէ:

Եւ զանի գրկեց ժպտուն դէմքով մը:

— Կեղծաւո՛ր, ըսաւ կանացուկ մը կարեւնալը:

Թուլիո թոյլ տուաւ անոր որ զինք գրկէ և բարի սրտի մը պարզութեամբ Ցուդայի այս համբոյրին պատասխանեց:

Կան ցածութիւններ զոր ուղիղ սրտերը չեն կարող երբէք դուշակել: Թուլիո պահ մը մեղադրեց իսկ զինքը խղճովին որ կասկած տածեր էր այս մարդոց վրայ որ այսպիսի պատիւներ իրեն կ'նուիրէին: Իր նոր պաշտօնը զինք քիչ առնէն աշխարհին հետ յարաբերութեան մէջ պիտի դնէր և իր պատանեկան միամտութիւնը շուտով պիտի փարատէր: Երկու օրէն առաջնորդարանի ընդհանուր քարտուղարի պաշտօնը պիտի սկսէր:

Այս տեսարանն անցնելու առեն՝ որ Գաւառական Նամակաց կամ Պաբոխֆի մէջ քաջ կ'յարմարէր, Քլավիէր տիկինը՝ Լուիզի օգնութեամբը, Ս. Ստեփաննոսէն դուրս կ'ելնէր և իր Տօր փողոցի ապարանը կ'դիմէր:

Երկուքնին ալ՝ ձեռնադրելոյ մէկ քանի աղգականներու հետ դասին վանդակներուն մօտ նստած՝ բոլոր արարողութիւնը տեսեր էին: Կաթոլիկ պաշտաման այս մեծ ու փառաւոր հանդիսէն ներդործուեր էին ուժգին: Իրարու կ'հաղորդէին իրենց կրած այլ այլութիւնները երբ սիրական Թուլիոն քահանայական օծումն ընդունեց: Թերևս իրենք միայն Տ . . . ի մէջ Թուլիոյի արտասէս պաշտօնի հասնելը չգիտէին:

Երևելին Դուբնիշօն երկու օրէ 'ի վեր չէր երևցած: Քանի որ ժէզվիտները հրիտակը ձեռք ձգեր էին՝ շարունակ անոնց բոլորտիքը դառնալու պէտք չկար առաջուան պէս: Կ'մնար միայն խորհուրդ մը

զոր Ճարպիկ ժէզվիդը պրեթէ անհրաժեշտ դարձեր էր, մեռցանել, խղճմտանքի սոսկումներն արթնցընելով: Տիկին Քլավիէր պարտաւոր էր բարեպաշտական նուէրով մ'իր ամուսնոյն հոգին փրկել:

Ժուլիոյի ձեռնադրութեան ուրիշ հանդիսաւոր մ'ալ կար: Այս էր Վէրթլօն՝ որ հաղար անգամ փարատած և հազար անգամ դարձած գաղափարէ մը մղեալ՝ այս հանդիսին ներկայ գտնուիլ ուզեր էր: Ի՞նչ կ'ընէր անդ: Քանի՛ քանի՛ անգամ այս ապարդուներն տեսեր էր որ իր մաքին և սրտին ոչ մէկ չէին ազդեր՝ բայց եթէ անխմաստ ձևերով իր երևակայութեան կ'նկարէին քահանայութեան հին մեծութիւնն որ կղերին և ժողովրդեան հաւանութեամբը կ'կատարուէր սրբավայրին դուռը ներկայացող ընթերցեալ նկատմամբ:

Երբ Վէրթլօն Ս. Սոեփանոս հասաւ եկեղեցւոյ կողմնակի մէկ դռնէն՝ դասին շուրջը բոլոր տեղերը բռնուած էին: Անհնար եղաւ իրեն յառաջանալը: Դրան եաին մղուելով և միայն երդմնոն ու ձայնաւորները լսելու դատապարտուելով, առանց իր բարեկամն ու Քլավիէր տիկիններն տեսնելու, որոց վրայ շատ խորհեր էր Ժուլիոյի հետ ունեցած խօսակցութենէ և Լուիզի տարած նամակէն 'ի վեր, յիշեց որ 'ի Տ . . . ինչպէս բոլոր հարաւային երկիրներն՝ անարգ մնալ ըսածնիս փայլեցընել բաւական է որպէս զի բոլոր այս արդելքը վերնայ: Ուստի բարապանին ձեռքը ֆրանք մը սահեցուց և անոր ըսաւ մեղմիկ.

— Ձիս դասին վերին սրահները հանէ:

— Հեռանէ ինձ՝ ըսաւ նա:

Եւ որպէս թէ պաշտօնական անձ մը կ'առաջնորդէր,

— Տեղ, տեղ բացէք, խնդրեմ, կ'ըսէր:

Քիչէն Վէրթլօնը փոքր սանդուղ մը տարաւ, որ ուղղուտ, տաժանելի և մութ էր, և որուն ծայրը կ'գտնուէին սրահները, և ապա հին դուռը դռցուեցաւ:

Վերնասրահին բարձունքէն (triforium) (ուստի զի այս է մեծ եկեղեցւոյ դասը շրջապատող սրահներուն անունը) այս հանդիսին տեսքն այնքան վեհ էր որ նոյն ինք Վէրթլօն՝ ակամայ ներդործութիւն մը կ'զգար, թէև կաթոլիկ եկեղեցւոյ փառաւոր արարողութենէն վրայ առաջին խանդը չունէր: Զարմանալի դիպուածով մ'ոչ ոք միտք բրեր էր վերնասրահներն ելնելու:

Ուստի Վէրթլօն՝ բոլորովին միայնակ՝ դասին, խորանին և կարմինալին վրայ նայելով՝ կարող էր ըստ հաճոյս տեղ մ'ընտրել և վերջին անգամ ևս դիտել այն կրօնական փառաւոր հանդէսները՝ որոց այնուհետև մասնակից չպիտի լինէր:

Ամենէն առաջ իր ակնարկը Ժուլիօ աբեղային վրայ ածեց, և վերստին ըսաւ.

— Այո՛, միշտ կ'մտածեմ որ Ժուլիօ լաւ քահանայ մը պիտի լինի: Իսկ ես շատ աղէկ ըրի որ եկեղեցական կարգը մերժեցի:

Եւ նոյն պահուն ականջ հրապոյրով մը՝ դիտեց կին մը զանի իր դիմացը գտնուող վանդակին եաևը, և այս կինը թէև պարզ այլ վայելուչ հագուած էր:

— Օրիորդ Քլավիէրն է:

Այս մարդն որ առաւօտաբար այնքան հանգարտ, այնքան ինքնիշխան էր՝ կայ առաւ: Վերնասրահը զարդարող արուեստաշէն քարէ վանդակին յենած՝ անշարժ մնաց նա իբր մարմնիսական զօրութենէ թովեալ:

— Ո՛րչափ բարեվիճակ եմ. ինչ փոյթս է միջնադարեան այս արարողութիւնը, ըսաւ նա: Այս տեղ հոգեբանական քննութիւն մ'ունիմ ընելու, որ իր հրապոյրն ունի: Անաեսս մեալով լիովին, այս գեղանի և ազնիւ Լուիզին դիմաց վրայ կարող եմ գնահել այն տպաւորութիւններն որ իր սիրած եղբօր տեսքը պիտի ըրգռեն իր հոգւոյն մէջ:

Անտարակոյս այս քննութիւնը հրապուրելի էր: Վէրթլօն կարծեր թէ բնաւ վտանգ չկայ այս բանիս մէջ: Երբեմն սովորած լինելով՝ երբ ամուրի մնալու ուխտ ըրեր էր, նոյն իսկ ամենէն գեղանի կինը՝ իբրև Աստուծոյ ձեռքէն ելած հրաշագեղ նկար մը նկատել, իր աշխարհիկ աղատ մարդու նոր վիճակը մտածեց որ իր այս կացութեամբ այն առջի հրշտակային տպաւորութիւնները թերևս չընդունէր, այլ իր սրտին խորն այնպիսի կրից կայծ մը վառել որու մարդ ամէն բան կ'զոհէ երբ սոսկալի արդելքներու կ'հանդիպի:

Իր նախորդ ապահովութեան վրայ վստահ՝ թակարդն ընկաւ, և իր հոգեբանական սիրուն քննութեան ինքզինքը տալու առն՝ իբրև մանուկ ըմպելոյ՝ սոյն համեստ կիրկեայ բաժակէն՝ աղէտալի սէր մ՚որու առաջին ապատորութիւնները Քլավիէրի մէջ վայելած քաղցր մտերմութիւններէն կ՚սկսէին։

Երբ լիուլի վայելեց այս հրապուրելի տեսքը, մտնալով դրա-նուած սրբավայրը, երբ քահանաները հետզհետէ դուրս ելան և հուսկ ուրեմն փայլուն կարտինալը, երբ այս կրօնական հանդէ-սէն խունկին մուխը և դռներէն ելնող ժողովրդեան աղմուկը մնաց, վերջալոյս սթափեցաւ, ինչպէս պիտի սթափէր արուեստամոլ պատ-կերհան մ՚որ Միլօի Աստղկան առջև՝ ժամ մ՚ինքզինքը կորուսած լինէր։ Իբր արբշիռ մարդ վար իջաւ սանդղէն, և աշխարհիս մէջ կ՚տեսնէր միայն էակ մ՚որու իր հոգին կապուած կ՚ղգար հզօր և անտեսանելի զօդով մը։

Այն օրէն սկսաւ սիրահարներու համար դառն ու միանդամայն քաղցր մարտիրոսութիւնը։

— Լուիզ և իր հօրքոյրն՝ի հարկէ Ժուլիոն պիտի երթան տես-նելու կղերանոցին խոստարանը, ըսաւ իւրովի։

Ուսաի Տօր փողոցը դնաց, ընդ երկար դարձաւ այսր անդր իբր եղեռնագործ մը, Սուլբիսեանց վանատունը մանողներն երկու ժամ դիտելով։ Այս այցելուներուն մէջ չտեսաւ նա Լուիզը։

— Ժուլիօ հրաման ստացած պիտի լինէր նոյն օրն իսկ իր հօր քեռ տունը գնալու, թէև սովորութիւն էր հետևեալ օրը դուրս ելնելու հրաման տալ նորընծաներուն։

Մտածեց սիկին Քլավիէրի տունն երթալ և իր բարեկամը հար-ցընել։ Բայց այսպիսի այցելութիւն մը նոյն միջոցին անպատեհ էր. վասն զի հօրքեռ և երկու սիրուն էակներու սրտակցութիւնը վերջուած պիտի լինէր։

Խոհեմութիւն համարեց ուրեմն իր առանձին բնակարանը քա-շուիլ որ նոյն օրէն առնլի տխուր երևցաւ իրեն քան թէ իր կղե-րանոյն երկու տարուան մէջ։ Ոսկեզոյն երազներ և ապագային համար երջանկութեան խորհուրդներ երկնելով ինքզինքը միխիթա-րեց։ Հետևեալ օրն իսկ իր իրաւախոհութեան դասերը նորէն սի-

տի սկսէր, զոր քահանայական կարգ մտնելու համար թողեր էր։ Քանի մ՚ամսէն երկրորդ քննութիւն մը պիտի անցընէր։ Անձան-ձիր կ՚աշխատէր, փայլուն փաստաբան մը կ՚դառնար, փառք, հարստութիւն կ՚շահէր, և այնուհետև Ժուլիօ դերգաստանին դե-ղանի և հարուստ ժառանգուհին իրեն կին կ՚խնդրէր։ Այս էր իր երևակայածը։

Երազեցէք, երազեցէք կենաց շքեղութեանց վրայ, զնրար պաշ-տող սրտերու հեշտանաց վրայ։ Երազեցէք, այս կ՚պահանջէ ձեր տարիքը։ Գէթ ձեր երազներուն հեշտութիւնը վայելած պիտի լի-նիք։ Ամէն բաներու իրական կողմը տեսնողները, ձեզի պէս ալ չեն երազեր, և ձեր պատրանաց վրայ կ՚նախանձին։

Ժ

ՄՏԵՐՄԱԿԱՆ ՀԱՐՑ ՄԸ ՅԻՊՍԿՈՊՈՍԱՐԱՆՆ

Ժուլիօ՝ ձեռնադրութենէ ետք՝ կղերանոցը դարձաւ Մեծաւորէն հրաման խնդրեր էր որ անմիջապէս իր հօրքրոջ տունն երթայ։

— Այդ բանը կանոնի հակառակ է, ըսեր էր պատուական մարդը. բայց այսուհետև մեղմէ կախում չունիս, քանի որ կար-տինալը քեզ իր քովը առաւ. ուստի ազատ ես։

Ծերունին յարեց.

— Երջանիկ եղիր, որդեակ։ Այդ սրտովդ արժանի ես եր-ջանկութեան։ Արդէն շատ բարձր ելար. նախանձողներ ունիս, նա մանաւանդ, վտանգաւոր թշնամիներ։ Անսովոր արժանութեան պէտք ունիս որպէս զի քեզի դէմ լարուած դարանները՝ի դերև հանես, չարախօսութեան խոլ յարձակմանց դիմադրես։ Թոյլ տուր քու ամենալաւ բարեկամացդ քանի մը խորհուրդ տալ քե-զի։ Քեզ կ՚սիրենք, և թէև անապաքծութիւն չունինք ըսելու որ

յառաջադիմութեանդ պատճառը մենք ենք, բարեբաղդ ենք որ ձեռնտու դասուեցանք: Այդ քու դեղեցիկ ազատախօսութիւնդ, որ շատ անգին ձիրք մ'է, չափազանց պիտի վնասէ քեզ, եթէ յարաժամ չզգուշանաս: Տարակոյս չունիմ որ անպիտան կեանք մը պիտի վարես. բայց, Ծուլիս, խօսքերդ պիտի լսեն, մեկնեն և բերնէ բերան աւանդեն: Ահա այդ կողմէն քեզ կորուսելու պիտի ձգնին ոմանք:

— Բայց ո՞վ կրնան լինիլ իմ թշնամիներս, հարցուց Ծուլիս:

— Տէր Աստուած, որդեակ, մեր սովորութեան հակառակ բան մ'է ինչ որ կ'իմանանք յայտնել: Դու ինքնին վարչային դործոց մէջ պիտի մտնես, և կանխաս պիտես որ պատիւը մեր վրայ պարտ կ'դնէ խիստ լուռթիւն մը պահել ամէն դործոց վրայ. բայց՝ եթէ փոքր ինչ ուշադրութեամբ դիտես չորս կողմդ անցնելիք իրերն, իսկոյն պիտի հասկընաս շատ բաներ որոց մասին դժասխորութիւնը և խոհեմութիւնը կ'արդիլեն զիս աւելի ևս խօսելու:

Ծուլիս արձակուրդն առնելու վրայ էր:

Մեծաւորը՝ որպէս թէ խղճի խայթ գդդեալ՝ զանի կեցուց:

— Կեցիր, որդեակ, այնքան անկեղծ և բարի ես, որ թերևս երկար ժամանակի կարօտիս իմանալու համար թէ ար կողմէն կը լարուին առջևդ ծուղակները: Ձեմ ուզեր յառկապէս ըսել որ վերապատուելի ժէզվիտները քու թշնամիներդ են. սակայն՝ զգոյշ եղիր միշտ:

— Շնորհակալ եմ բիւր անդամ, կ'իմանամ միտքդ:

Եւ Ծուլիս դուրս ելաւ:

Այս խօսքն՝ որ մեկնութեան կարօտ չէին, Ծուլիսի համար լուսոյ նոր շառաւիղ մ'եղան:

— Այո՛, ժէզվիտներն իմ թշնամիներս պիտի լինին: Այժմ կասկած չունիմ. և ես միայնակ եմ, մինչդեռ ասոնք հզօր միաբանութիւն մ'են . . . :

Այս ծանր մտածութեամբ՝ քալեց անցաւ այն միջոցն որ գինքը կ'բաժնէր տունէն՝ ուր իր սիրական Լուիզին հետ երջանկօրէն անցուցեր էր մանկական օրերը:

Քանի մը վայրկեան ետքն՝ իր հօրքրոջ և քրոջը գրկաց մէջ էր:

Ուրախութեամբ լցան հօրքոյր և աղջիկ իմանալով կարտինալին շնորհած պաշտօնը Ծուլիսին: Քլավիէր տիկինն ըսաւ իւրովի թէ Ծուլիս տաղանդաւոր մարդ մը լինելով՝ շուտով պիտի յառաջանայ և չպիտի ցաւի եթէ իր ժառանգութենէ զրկելով ժէզվիտաց կ'շնորհէ: Լուիզ բան մը միայն մտածեց, այսինքն երկար ժամանակ ողջ ողջ չպիտի թաղուի երիցատան մը մէջ:

Արքեպիսկոպոսին հետ Ճաշը կատարեալ մտերմութեամբ տեղի ունեցաւ: Սեղանը նստեր էին միայն ինք, Կակէլ աբբան, ընդհանուր փոխանորդը, որու կ'յաջորդէր Ծուլիս իբրև քարտուղար, օրիորդ Քլամարէն, կարտինալի քոյրը, տիկին Մասլակ, օրիորդ Քլամարէնի սրտակից բարեկամուհին, 'ի վերջ Ծուլիս աբեղան, նոր քարտուղարը:

Մեծ շնորհ մ'էր այս Ծուլիսի համար, վասն զի կարտինալը սովոր էր արձակ համարձակ շարժիլ տան մէջ, Ճաշի ժամուն կաթիլ եղածին չափ ուրախ ու զուարթ լինիլ, իբրև լաւագոյն ողջապահիկ կրթութիւն, հետևապէս, չէր կամեր իր սեղանին վրայ օտար դէմք մը տեսնել որով հարկ պիտի լինէր անդադար զգուշաւոր ընթացք մը պահել: Ի փորձ դիտէր որ մեծ մարդոց ամենէն փոքր դործերը կ'լրտեսուին, իրենց ամէն խօսքերը կը կրկնուին, և որպէս զի՝ բանբասանքի նիւթ չտայ, լոկ մեծ և հանդիսաւոր պարադաներու և Ճաշի տեն կ'հրաւիրէր իր բարձրադիր կղերն և առաջին կարգի երէյները:

Օրիորդ Քլամարէն պատաւ աղջիկ մ'էր, սպասաւոր և զուարթ լինութեամբ. Կակէլ աբբային վրայ կ'իշխէր, նա առաջ քշած էր զանի և երբեմն բանբասուած իր չափազանց մտերմութեան համար. իսկ Կակէլ ալ կարտինալի վրայ կ'իշխէր: Եթէ միանգամ մարդ օրիորդ Քլամարէնի անհաճոյ լինէր, Կակէլի անհաճոյ կը դառնար, և բանը բուսած էր: Կակէլ Ճշմարիտ եպիսկոպոսն էր: Կարտինալը՝ կոյր վստահութիւն սեպէ կամ անհոգութիւն, երբեք անոր որոշումները չէր հետաքններ:

Երբ Ծուլիս աբեղան Ճաշի պայմանեալ ժամուն եպիսկոպոսարանը դնաց, սենեկապանը գինքը կարտինալին առանձին դահլիճը

բերաւ:

Յաւուկ հայրական բարեսրտութեամբ ընդունեց ղևնքը կարտինալը։

— Սիրելիդ իմ աբեղայ, ես քեզ չէի ճանչեր. բարի առաքեցար. լաւագոյն յանձնարարութեամբ կ'ներկայանաս ինձ, այս է Նախախնամութեան՝ որ ըստ կամաց՝ կ'շարժէ կարտինալներն ու սոսկ մահկանացուները։ Գիտցիր որ հիմակ մտերիմ ընկերութեան մէջ ես։ Սեղան պիտի նստինք. պիտի տեսնես քոյրս, Պ. Կաէլլը, զոր կ'ճանչես, Մասլակ մարքիզուհին, որ իմ քրոջ վաղեմի բարեկամուհին է։ Անդ ոչ կարտինալ եմ, ոչ եպիսկոպոս. ազատ կ'շարժիմ, ինչպէս ածխագործն իր ածխարանին մէջ։ Դուռ ալ բացարձակ ազատութիւն պիտի վայելես. բունե թէ տան մէկ զաւակն ես։

Ծուլիօ այս սիրալիր խօսքերէն յուզուելով լուռթիւն պահեց, բայց կարտինալին ձեռքը բունեց և յարգանօք համբուրեց։

Կարտինալին սենեակներէն քիչ մը հեռու փոքր սրահի մը մէջ դրուած էր սեղանը։ Ծառայ մը միայն՝ որու հաւատարմութեան մասին կասկած չունէին, սեղանին պիտի սպասաւորէր։ Կարտինալն իր քրոջ և տիկին Մասլակի ներկայացուց Ծուլիօն։

Կարտինալն այն օրը մեծ ախորժակ և զուարթութիւն ունէր։ Օրիորդ Գլամարէնի հետ սկսաւ խնալ։

— Միթէ կ'յիշեն այն օրն երբ Պ. Կաէլլն ինձ ներկայացուցիր առաջին անգամ։

— Այո՛, Սրբազան իմ։

— Եւ բաղդաւոր եղար։ Ո՛հ, կանայք ինչ բարի էակներ են։

— Այդ ըսածդ ինձի նպաստաւոր չէ, տէր իմ, վրայ բերաւ մարքիզուհին. կ'մոռնաս որ քանի մ'օր առաջ իմ խնդիրս բայց'ի բայ մերժեցիր։

— Վասն զի ժէզվիտաց կողմէ կ'ներկայանայիր իբրև խնդրարկու, վատ դատի մը համար կ'միջնորդէիր, ուստի կորուսիր։ Թող առաջուց խորհէիր։ Պ. Ծուլիօ պարկեշտ մարդ մ'է։ Եթէ խօսքդ մոխիկ ընէի, անոր տեղ լրտես մը պիտի ունենայինք. և այս իրկուն, դուռ և ես Հաւատաքննութեան հարց քսուլ լեզուին ձարակ պիտի տայինք։

— Ո՛հ, չարամի՛տը, ըսաւ օրիորդ Գլամարէն, քանի անվայել լեզու է այդ եպիսկոպոսի համար։ Պ. Ծուլիօն ինչ պիտի խորհի հիմակ քու վրադ։ Ի՞նչպէս կ'բանբասես ժէզվիտները։

Օրիորդ Գլամարէն ժէզվիտները չէր սիրեր եղբօրը պէս. բայց իր բնութիւնը սեպէ, կամ եպիսկոպոսը կծելու յաւուկ դիտում, որպէս զի խօսակցութեան աւելի կրակ տայ, անոր դէմ խօսիլ, մինչև անդամ հակաճառել կ'ախորժէր։

Այն առեն կարտինալն անվհտեր կ'նետուէր, բնաւ յարձակման մ'առջև չէր ընկրկեր և բոլոր ճաշին ժամանակ՝ դառն նետեր կ'փոխանակէր իր նենգամիտ հակառակախօսին հետ, որ, վերջապէս ինքն ալ քահ քահ կ'ծիծաղէր երբ քանի մը խոշոր բառեր անոր բերնէն հանել տալու յաջողէր։ Այն առեն իր սովորական խօսքը կ'կրկնէր.

— Այդ անվայել է եպիսկոպոսի մը համար։

— Շատ գիւրին է ինձ, պատասխանեց կարտինալը, Պ. Ծուլիոյի հաստատել փորձով որ բնաւ չարասէր չեմ, այլ չափազանց դթած։

— Այո՛, յանդուգն դատողութիւններ ունիս, լեռներու պէս բարձր, և այդ բանը դթութիւն կ'անուանես. իրաւ որ շատ համեստ ես։

— Այնքան յանդուգն չեն խօսքերս, օրիորդ։ Թող նախ մարքիզուհին պատմէ քեզի թէ ինչ տարօրինակ պաշտօնով իմ քովս ղրկուած էր, ժէզվիտաց կողմէ, և ապա մնացածը ես պիտի պատմեմ։

— Ո՛հ, սիրելի տէր, անպութ ես. այսօր հեղգութեան փորձ մ'ինձ ընել տալ կ'ուզես։ Կ'աղաչեմ, մի այնպէս։ Պ. Ծուլիօ պիտի կարծէ թէ իր թշնամին եմ, և քեզ վկայ կ'բունեմ որ քու նոր քարտուղարիդ անունը բնաւ չգիտեի։

— Լաւ ուրեմն, քոյր իմ, աւասիկ ըսեմ ինչ անցաւ։

Եւ կարտինալը կծու ոճով մը պատմեց մանրամասն, թէ ինչպէս մարքիզուհին եկեր էր ղևնքն աղաչելու որ Սուրբխաեանց առաջարկած քահանան չընդունի, այլ միայն ժէզվիտաց մեծ խնամքով պատրաստած մէկ ընտրելին ընդունի։

— Ահա այսպէս, քոյր իմ, Հաւատաքննութեան այս դործակալներու կողմը բռնեց մարքիզուհին։ Հիմակ, պ. Ծուլիոյի հարցուր, այն սրտաշարժ տեսարանն որ ձեռնադրութենէ եաք՝ Ս. Ստեփաննոսի աւանդատունը տեղի ունեցաւ։

— Ներեցէք ինձ, ղերապատիւ տէր, դուք շատ աղուոր կ'պատմէք . . . ։

— Ո՛չ, ո՛չ, կասկածելի պիտի լինիմ քրոջս։ Կ'ուզեմ որ քու բերնէդ լսենայ դործը, այն ատեն չափազանցութիւն չպիտի դտնէ ըսածդ։

Պէտք եղաւ հնազանդիլ, և Ծուլիօ, բաւական դիւրութեամբ, նորին Գերապատուութեան և բոլոր ներկաներուն առջև պատահական Դէտին իրեն ըրած սիրալիր ընդունելութիւնը պատմեց։

— Այդ վարպետ քաշաքականութիւն է, տէր իմ, և ոչ այլ ինչ։ Շատ բնական է որ իրենց յատուկ արբանեակներն ունենալ ուզեն։

— Միթէ ճարպիկութիւն կ'անուանես այդ. կարդն է ըսել որ դու ալ շատ համեստ ես։ Այդ բանն ուրիշ անուն ունի, օրիորդ։ Իմ բառարանիս մէջ կեղծաւորութիւն կ'ըսուի։

— Հա՛, հա՛, կեղծաւորութի՛ւն, այդ շատ ծանր է, պատասխանեց փոքրիկ պատանը միշտ կարտինալին բարկութիւնը դրդուելու համար, այդ չես կարող ապացուցանել։

— Կարծէի թէ քիչ մ'առաջ լսած երկու դէպքդ բաւական էին քեզի։ Ուրիշ փաստեր ալ կ'ուզե՞ս։

— Խղճով սրտով, պատասխանեց օրիորդ Ֆլամարէն։

— Ի՞նչ պիտի մտածէիր նոյն մարդոց վրայ որ նոյնպէս դարուվաղին համբուրելին այս խեղճ աթեղան, որ չափազանց ուրախ էին որ այսպիսի աշակերտ մ'ունեցեր են, որ ինձ կ'յանձնարարելին, եթէ ըսէի քեզ որ ամէն միջոց ի դործ դրին որպէս զի անոր ձեռնադրութիւնն արդիլեն։

— Կարելի չէ, դուշեց ասիկին Ասլակ։ Ծէզվիթաց Հշնամիները քանի մը խօսք չափազանցութեամբ յայտներ են։ Իրաւի՝ այս քարի հարց այնքան պէշ բաներ վէրագրած են որ վերջապէս մարդ անոնց կողմը բռնելու կ'տրամադրուի։

— Մարքիզուհի, զգայշ եղիր. եթէ խօսքի տեղ, քեզի թղթեր յղեց տայի . . . ։

— Ա՛հ, ինչ օգուտ, ըսաւ օրիորդ Ֆլամարէն. միևչև անդամ Ս. Փրանսուա սը Սալն դիրը նենդելին որ վատանուն նամակի մը հեղինակը հրատարակելին։

— Այո՛, բայց թէ որ յղեց տայի քեզ դաւառական Դիտին ձեռքը դրուած և Ստ. Լուլիսեանց մծծաւորէն ինձ տրուած նամակ մը, այն ատեն ալ պիտի ըսէ՞ս որ այն արժանաւոր քահանան ժէզվիթաց դլխաւորին ձեռադիրը նենդեց։

— Ո՛չ, տէր իմ։

— Լաւ ուրեմն, տիկիններ, հիմակ պիտի համոզուիք։

Եւ փոքրիկ դրպահ մը հանելով զոր միշտ քովը կ'պահէր, ընդհակառակ կերպով Ծուլիոյի դէմ դրուած նամակն անոր տուաւ։

— Սիրելի աբեղայ, թեմին դործերը վաղն աչքէդ պիտի անցնին. պէտք է որ ամէն բան դիտնաս։ Այժմ ըսէ այս կանանց, քանի որ աստուածաբանութեան հմուտ ես, թէ վերապատուելի ժէզվիթները կ'զրպարտեմ։

— Երբէք այդպիսի բաներ չէի յուսար անոնց կողմէ, ըսաւ մարքիզուհին կիսաձայն։

— Ահա այսպէս կ'վարուիք դուք 'ի Տ . . . ըսաւ կարտինալը, միշտ ծայրայեղ էք, ձեր հարաւային աշխուժութեամբը։ Անտարակոյս ժէզվիթներուն մէջ կ'դտնուին շատ գոհ մարդիկ, աւաքլեսի քահանաներ, կիրթ դասատուներ, ինչպէս աշխարհիկ կղերին մէջ՝ անոնց մէջ ալ կ'երևին բացառիկ բնաւորութիւններ որ քահանայական մեծ առաքելութեանց տիպարները կ'ցուցընեն։ Բայց, կ'աղաչեմ, ինչպէս հնար է երևակայել որ բոլոր այս մարդիկը խորհրդատ գիտուններ, առաջին կարգի առեղծաբաններ, հրաշագործ սուրբեր լինին։ Ճշմարիտը, այս կարծիքը չիմարութեան արդիւնք է։ Ասասիկ սարկեշտ տղայ մը, որ նոր կղերանոցէն ելած է և դիւրին ճարտարախօսութիւն մ'ունի իր հաւատարմութեան և յիշողութեան շնորհիւ. այս տղան Ս. Սէրնէնի կամ Տօրատի երեց կ'կարգեմ. իսկ դուք, մեծ տիկիններ, այդ խեղճ երէցին քարոզը մտիկ ընելու չպիտի երթաք։ Բայց մի և նոյն մարդը՝ նոյն

հռետորական պաշարով՝ Հաւատաքննութեան մատուռը թմրաղ դայ, վերապատուելի հայր ախտղոսով, և իսկոյն Տ. . . . քաղաքը մեծ իրարանցում մը կ՚պատահի, և ամենքը պիտի ըսեն. « Ի՛նչչափ տաղանդ, տիկին մարքիզուհի: Նոր հայր Պավլինեան մ՚է այս. հայր Լաբօրտէր անոր մօտ բան մը չէ »: Եւ ամենքնիդ ալ պիտի երթաք դիզուիք խղդուելու չափ նեղ մատրան մը մէջ, որպէս զի սքանչանաք այնպիսի պարբերութեանց վրայ որ անշուշտ յօրանջել պիտի տայնի ձեզ, եթէ ուրիշի մը բերնէն ելնէին: Դուք յիմար էք:

— Շնորհակալ եմ այդ ձեր դավճառէն, ըսաւ օրիորդ Ֆլամարէն:

— Սրբազանը քիչ մ՚իրաւունք ունի, վրայ բերաւ բարի մարքիզուհին: Իմ մասիս կ՚խոստովանիմ որ մեղաւոր եմ:

— Բայց վերջապէս, Սրբազան, ինչպէս կարելի է որ՝ հասարակաց կարծիքը կ՚պնդէ թէ ժէզվիթները բոլոր կղերէն դերազանց են՝ թէ պիտութեան, թէ տաղանդի և թէ առաքինութեան կողմէ:

— Այս բանս այնքան ստէպ և ընդ երկար կրկնել տալու ձարտարութիւնն ունեցան որ վերջապէս բոլոր աշխարհի այսպէս հաւատացուցին:

— Այդ դիւրին է ըսել. բայց եթէ ամէն տեղէ աւելի այս միաբանութեան մէջ աղքատութեան, աշխարհատեացութեան, հնազանդութեան, կենաց մաքրութեան ոգին չպանուէր, իրենց անուան բոլորտիքն այս լուսեղէն պսակը չպիտի տեսնուէր:

— Մ՚ինէ կ՚կարծէք թէ Պէնէտիկտեան, Թրապեան և Շարդրեան կրօնաւորներն աւելի սրբակեաց և հնազանդ լինին: Աղքատութի՛ւն, բայց այդ հերնութիւն մ՚է: Ճշմարիտը, երբէք աղքատութեան ուխտը չեմ դատուեր, եթէ այս ուխտն իրօք կրօնականներուն միաբանութեանց մէջ կարելի է դործադրել, ուր մատանները պինդով լի են, ուր խնամատուն տնտեսութեամբ, փայտ, իւղ, ամէն տեսակ պաշարներ շատ տարուան համար դիզուած են, աղքատ անուանել այն մարդիկն որ՝ օրն երկու անգամ, ի ձայն զանգակի, մննդարար և առատ կերակուրներով լի սեղան մը կ՚երեթան նստելու, իրաւի յիմարութիւն է: Ծէզվիթները՝ Սուրբ-Սրտի և ուրիշ կուսաբաններու կանանց մէջ աղքատութեան ուխտ կ՚ընեն միայն իրենց կրօնաւոր եղած օրը:

— Սրբազան, մեղ պայթակղութիւն կ՚պատճառես, ըսաւ վոքրիկ պառաւը:

— Լաւ, լաւ, ձեզ կ՚պայթակղեցընե՛մ: Նայինք, օրիորդ: Դուք ալ ինձի պէս նոր չծնաք, դիտէք աշխարհիս աղէտքը. լաւ, երբ կ՚տեսնեմ գործաւորն որ Ս. Ստեփաննոսի աստիճաններէն վեր կ՚ելնէ, իր ձեռքը նոր հարսին տուած, կ՚ըսեմ իւրովի. Ահա մարդ մ՚որ աղքատութեան ուխտ ըրաւ:

Եւ նորատի գործաւորուհին որ առանին աշխատութենէ և հոդերէ կ՚վախնայ, որ իր բոլորտիքը՝ երբեմն իր ընտանեաց մէջ կ՚տեսնէ, կենաց տանջանքն երբ հետևեալ աւուր պարէնը ձեռք ձգելու տարակոյս ունի, այս օրիորդն որ վանք կ՚մտնէ, հարուստ լինելու ուխտ կ՚ընէ, ստոյգ է որ հետևեալ օրուան պարէնը պիտի ստանայ:

Ի՛նչ օգուտ, ստութիւններով կ՚օրօրուինք մեր դեղեցիկ կաթոլիկ ընկերութեան մէջ: Ահա պատճառն որ աշխարհ մեղ կ՚նայի կ՚անցնի:

— Այդ ըրածներդ շատ ծանր են, սիրելի տէր:

— Ի հարկէ, մարքիզուհիս, ասոնք ահաւոր վար դաղտնի կ՚ըսեմ, կ՚զգուշանամ տանեայ վրայ քարոզելէն, վասն զի գիս այն տեղն պիտի քարկոծեն: Այո՛, գիս պատանքի մէջ պիտի տեսնէիր՝ թէև կարտինալ, թէև Տ. . . ի եպիսկոպոս և ծերակոյտի անդամ, եթէ յանդգնիմ վերցընելու այն ստութեանց քօղն որոց մէջ ընդ քարշ կ՚քալենք հին ժամանակուան սովորութեանց հետևելով: Մարքիզուհի, քանի մ՚ամսէն եօթանասուն տարիս պիտի կոխեմ, թէև թարմ և կորովի կ՚երևիմ: Եւ կ՚փափաքիմ հաշտ մեռնիլ Լայօլայի ընտանեաց և Թեմիս միւս միաբանական ուխտերուն հետ:

Բայց որչափ որ կ՚դովեմ զարմանալի մանուածոր առաքինութիւնները, իմ աչաց աւելի գիւրաշրջական պիտի երևէին եթէ աշխարհիս ծանր փորձանքը կրէին: Գիտեմ թէ միացածն ինչ արժէք

ունի, և կ'աղօթեմ Աստուծոյ, նոյն իսկ եկեղեցւոյն օգտին համար, որ աւելի լմնաւոն ոգի, քրիստոնէութեան փառաց վրայ աւելի յստակ գաղափար մը՝ եկեղեցւոյն մէջ մուտ ունենայ որպէս զի հինումին ու անզօր հիմնարկութիւնները տապալէ, Աշմարիտ աղքատութիւնը հաստատէ, նոյնպէս Աշմարիտ սրբակեցութիւնն և ընտանեաց մէջ Աշմարիտ հնազանդութիւնը, այս սրբազան վայրին մէջ ուր քրիստոնէութիւնը նախնական եկեղեցին հիմնեց և ուսկից մենք կ'վանենք, վանք զրկելով այն հաւատաւոր և մարդասէր հոգևորները որ նոյն տեղ Աստուծոյ սէրը պիտի սփռէին:

— Ո՛Հ, Սրբազան, տարիքդ առնելով շատ փիլիսոփայ կ'դառնաս:

— Տէ՛ր իմ Աստուած, այո՛, օրիորդ. միշտ այսօրուան պէս չեմ մտածած, կ'խոստովանիմ: Կղերին մէջ սիրող ազգեցութեանց ենթակայ էի. դայլերու հետ ոռնայի: Եւ այսպէս լաւ եղաւ, վասն զի կարօտնալ չպիտի լինէի անշուշտ եթէ իրաց անդիտաութիւնս զիս չնետեր այն ընդարձակ յորձանքն ուր ուրիշներուն պէս վարուեցայ ու խօսեցայ:

— Սիրելիդ իմ աբեղայ, այս գաղափարները քանի՛ նոր մտաց մէջ կ'գտնուին, ինչպէս որ իմ սպիտակ ալեաց ներքև կ'գտնեմ: Գիտեմ անցած գարձածը: Ես կոյրկուրացն քեզ չընարեցի. իմ քնազդումս յայտնեց ինձ որ յառաջագէմ գաղափարներ ունիս: Բայց այս կանանց հետ ինչ որ կամինք կ'խօսինք: Իսկ ուիշ տեղ, միշտ զգոյշ եղիր: Որչափ որ զօրաւոր եմ, չպիտի կարենամ քեզ ազատել:

ԺՍ.

ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱԿԱՆ ԹՂԹԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Կարտինալին սոսկալի յայտնութիւնները, այն անուանարկ քաւութիւնն որ ուրիշ նպատակ չունէր եթէ ոչ Թուլիոյի ձեռնադրուելիւնն արգիլել, այս մարդոյ ցածութիւնն որ իրեն կ'խնկարկէին սեռնելով որ զանի կործանելու անզօր են, Թուլիոյի զզուանք քան սաեղծութիւն պատճառեցին:

— Ներէ՛նք, ըսաւ նա խրոմի, միթէ բաւական պատիժ չկրեցի՛ն որ և է միջոցաւ նպատակի մը հասնելու համար իրենց ի գործ դրած դրութեան պատճառաւ: Այս տեսակ մարդիկ ի՞նչ կ'ուզեն կ'վարեն: Խղճի ի՞նչ սոսկալի տանջանք կ'կրեն արդեօք որպէս զի համարձակին ընելու, իրենց ուխտին մեծութեան և բարօրութեան համար, ինչ որ սոսկական մարդու մ'ամենէն սովորական պարկեշտութիւնը չներեր կատարելու: Ահա ուր կ'տանին մարդկային սխալանքը: Քննէ այս մարդոց ընկերական կազմութիւնը, որով միացած են, և որ իրենց ուխտին զարդացման կ'նպաստէ և անոր ազդեցութիւնը կ'ապահովէ, այն ատեն հրեշային շէնք մը պիտի տեսնես, զզուելի մաքիաւելլութիւն մը պիտի դտնես, և պիտի դող ելնես այն ահռելի ձախարակներու առջև որ աշխարհիս երեսը կ'շարժէ պարզ ընկերակցութիւն մ'որու թիւն երեք հազարը չանցնիր*:

Ի՞նչպէս այս սակաւաթիւ մարդիկ այսքան զօրութեան հասնելու կարող եղան: Միութիւն, դաղտնի ընկերութեանց եռանդն ունին: Որչափ հասարակաց կարծիքն անոնց դէմ յարձակի, որչափ մասնական տարապրութիւնները զիրենք զայրացընէ, նոյնչափ այժ կ'ստանան այս տեսակ մարտիրոսութեան մէջ: Զիրենք աքսորող ընկերութեան առջև ասոնք Բօնդսթիէրիի դունդն են. պէտք է յաղթել կամ մեռնիլ:

Լամնէ կ'ըսէր. «Այս միաբանութեան վրայ իմ ունեցած կարծիքս գրեթէ անմասն է իր անդամոց տաղանդին և խելքին հետ: Այս կարծիքս լոկ այս հիմնարկութեան նպատակին և անկից ծագած հետևութիւններուն կ'վերաբերի. այս միաբանութեան հիմն ու ոգին շատ յոռի կ'երևի ինձ, և նոյն իսկ ուխտը կրծնի աւելի ջնաս ունի քան օգուտ, կշռելով թէ ըրած բարիքն և թէ չա-

* Աւելորդ չեմ համարիր մի անգամ ընդ միշտ յայտնել՝ որ տեղ տեղ կրկնութիւններ զանց կ'ընեմ և երկարաբանութիւններ կ'համառօտեմ:

թիքը : Բնութեան և քրիստոնէական ոգւոյն հակառակ բան մը կայ անոր մէջ» : Այս մահավճիռ մ'է : Նորին Գերապատուութիւնն ալ այսպէս կ'խորհի : Սուլըխեանք անոնցմէ կ'վախնան , և անոնց առջև լուռ կ'կենան որպէս զի անոնց անհաշտ վրէժխնդրութեան ենթակայ չդանուին : Ինչպէս սև բաղդէս անոնց մէկ ղօնը լինելու սահմանուած եմ : Իմ խեղճ ժառանգութեան աչք ունին : Ինչո՞ւ համար հարուստ չեմ : Անոնց պիտի երթայի ըսելու . Ահա , ընչաքաղց մարդիկ , ահա ձեզի կէս միլիոն . իմ խոնարհ կեանքս մի՛ վրդովէք : Ա՛հ , կ'դուշակեմ , սոսկալի պիտի լինի պայքարը , բայց վերջապէս ես չեմ դրդողը , անոնք են : Իմ կողմն ունիմ արդարութիւնը , և Աստուած արդար դատերու պաշտպան է :

Ժուլիս քանի մը վայրկենէ ետք յարեց .

— Այլ սակայն փառք է չընկրկիլն այսպիսի հակառակորդներու առջև : Լաւ ուրեմն , ուժեղ պիտի լինիմ :

Նոյն պահուն կարտինալը Ժուլիօն կոչեց . այն ժամն էր երբ իր քարտուղարին հետ պրասենեակը փակուելով իր վարչային գործերը կ'տնօրինէր :

— Այս օրական գործոյ ընթացքը քեզի պիտի սորվեցընեմ , սիրելիդ իմ աբեղայ , ըսաւ անոր : Երբեմն տաղտկալի , երբեմն շփոթալի են իրաւ , այլ երբէք երկայն և տաժանելի : Գրանսայի ամենէն մեծ թեմերէն մէն ունիմ : Ձիս իբրև առաջնին կարգի վարիչ կ'համբաւուն : Իմ ծիրանիս այս համբաւիս պարտաւոր եմ : Ճշմարիտը՝ աւելի լաւ ունէի բարի գործի մը պարտաւոր լինիլ , որ Աստուծոյ հաճելի պիտի լինէր , կամ գոնի մ'որ ապագայ սերնդին մէջ լինձ պատիւ կրնար բերել :

Ամէն օր՝ չորս ժամու մէջ՝ մեր թղթերը կարգի դնելով , կարող պիտի լինինք 'ի կատար հանել մեր պաշտօնը :

Ուսոի գործի սկսինք . կարևոր կէսն է թղթակցութիւնն ամփոփել , հետզհետէ պատասխանները նշանակել , և ապա խորհուրդներէն և ոսոիկանութեան դունէն եկած տեղեկագրները կարդալ : Ահա նամականին , բայց :

Ժուլիս ըսաւ .

— Պ. Տիւնէլ , Ս. Պէայի երէցը կ'յայտնէ ձեզ թէ 'ի վաղուց

փափաք ունի կրօնական միաբանութեան մը մէջ մտնել : Կ'վախնայ որ շատ քիչ բարիք պիտի ընէ Նորին Գերապատուութեան իրեն սահմանած պաշտօնին մէջ : Կարծէ թէ աւելի հաճոյ գործ մ'ըրած պիտի լինի եթէ Մարիան Հարց վանատունը մտնէ :

— Այս տեսակ նամակները շատ անգամ կ'ընդունիմ . այս ըսել կ'ուզէ . կ'տաղտկանամ որ երէց չեմ , կամ չափաւոր առաջնորդութիւն մ'ունիմ : Ձիս յառաջացուր : Նշանակէ ինչ որ պիտի պատասխանես : « Թէ Նորին Գերապատուութիւնը չկրնար արդիլել իր որ և է քահանան կրօնական կարգ մը մտնելու , և թէպէտ կ'ցաւի , բայց թոյլ կ'տայ Տիւնէլ աբեղան իր կոչման ազատօրէն հետևելու » :

Ամէն տարի այս աղօր առաջարկութիւնն ընող քսան քահանաներէն հաղիւ երկու հատ կ'պատուին որ վանք քաշուին : Ասոնք փառասէր մարդիկ են և ոչ այլ ինչ :

— Պ. Լըման , Լուշօնի երէցը , կ'դրէ ձեզ իմայ տալու Ժուլիէի երէցին թեթև ընթացքը : Այս նորատի կրօնականը համեստ վարմունք և խիղճ չունի . իր գիւղին մարդոց հետ չափազանց ընտանութեամբ կ'տեսնուի : Ապա , ոտանաւորներ շինելու կ'ելնէ , և իր փոքրիկ անշահ վերատուներով Թշնամի ըրած է քաղաքապետը , դաստատուն և գիւղին մի քանի պաշտօնակիցները :

— Պատասխան տուր որ Նորին Գերապատուութիւնը պիտի խորհի , և շնորհակալ եղիր իր լաւ տեղեկութեանց համար : Ցետոյ՝ Լուշօնի մօտ՝ Սէն-Մանսէի երէցին պիտի գրես որ Լըման երէցին ընթացիկ վրայ քննութիւն մ'ընէ , և այնպէս գաղտնի գործէ որ ոչ թեմականներն և ոչ երէցն այս յանձնած պաշտօնս չիմանան : Կարծեմ թէ Լուշօնի երէցը , թէև արժանաւոր մարդ մը , քիչ մը չափազանցութեամբ կ'պատմէ :

— Տիկին Սէն-Մարթօրի կ'աղաչէ Ձեր Գերապատուութիւնն որ իրեն ձեր պաշտպանութիւնը շնորհէք որ իր գղեկին մօտ աւանին մէջ « Նախախնամութեան քոյրեր » ընդունի որ հիւանդ և աղքատ կ'հոգածեն :

— Այդ նամակը մէկդի դիր , պէտք է տիկնոջ հետ քաղաքավար լինիլ : Ինքնագիրը նամակները կ'սիրեն . ես պիտի պատասխանեմ անոր :

— Սալիէի երէցը կ'խնդրէ որ Հրաման տաք իրեն որ սեղան մը օրհնէ։

— Այդ դիրը պահարանով մ'ուղարկէ և վարը դրէ. «Fiat ut petitur.» (խնդիրդ կատարուի)։

— Ութօ քաղաքապետին մէկ նամակն որ սաստիկ կ'դանդատի երէցէն։ Երէցը զինքը բեմին վրայէն կ'նշաւակէ դրեթէ յայտնապէս։ Պ. քաղաքապետն անոր դէմ կ'խօսի դպրոցի դասատուին և մօտակայ երէցներուն հետ։

— Գրէ երէցին որ խոհեմութեամբ վարուի Պ. քաղաքապետին հետ, թէ կարելի է որ այս պաշտօնատարը չարասէր լինի. բայց չեմ ուզեր որ փոխադարձ թշնամութեամբ շարժի, և թէ յատկապէս կ'աղաչեմ որ 'ի սէր խաղաղութեան զիրար ընէ. իսկ եթէ ուրիշ հովուական պաշտօն մը կ'խնդրէ՝ պիտի փութամ իրեն յարմար մը գտնել։ Ըսէ իրեն որ միշտ համակրութիւնս կ'վայելէ։

Արդարև լաւ կրօնաւոր մ'է, բայց փոքր ինչ դիւրագրգիռ և կուսարար։

— Սէն–Ֆրաժուի քաղաքապետին մէկ նամակն է։ Երէցը նորատի աղջկան մը հետ փախեր է. ստէպ տնական պործերու համար երիցատունը կ'ընդունի եղեր։ Աղջկան ընտանիքը զայրացած է։ Մեծ դայթակղութիւն կ'տիրէ նոյն տեղը։ Քաղաքապետը պործը կայսերական իրաւաբանին հաղորդեր է։ Կ'ըսեն թէ յանցաւորն ու հրապուրուած անձը դէպ 'ի Բարիզ դիմեր են։

— Այս տեսակ բաներ պակաս չեն։ Ողորմելի՛ ամուրութիւն, որչափ չարիք կ'պատճառես եկեղեցւոյն։ Խնայուր թէ մեծ ցաւ զգացի այս դայթակղութիւնը լսելով։ Արդէն քանիցս յորդորական խրատներ տուած էի այս խեղճ քահանային. կ'երևի թէ մոլորեր է, և յուսահատ կեանք մը պիտի անցընէ։ Գրէ թէ Բիւմօրէն երէցին կ'յանձնեմ պարապ թեմին հովուութիւնը։ Այս երէցին ալ այս մտօք դիր մը դրէ։ Ըսէ որ կ'աղաչեմ որ բեմը չընէ քարող տալու, այլ պարզապէս պատարագ ընէ, և այս տխուր դէպքին վրայ ամենևին խօսք չբանայ։

— Օրիորդ Լուիզ Ժիրօի դիրը, որ Օրինյաքի մէջ վարժուհի է։ Դառնապէս կ'գանգատի նա երէցէն, որ առջի օրերն իր դպրոցին համար մեծ սէր և իրեն համար մեծ հոգածութիւն կ'յայտնէր, և սակայն հիմակ զայն վար կ'զարնէ ամէն տեղ. կ'աշխատի իր աշակերտներն հանել տալ և ամենուն կ'ըսէ թէ քիչ առենէն զանի պիտի քաղքէն հեռացընէ։

— Վարժուհւոյն կողմէ նախանձ կամ թէ երէցին վրէժխնդրութիւնը, դարձեալ ասոր մէջ կեղտոտ բան մը կայ։ Օրիորդ Ժիրօի դրէ որ իր նամակն 'ի նկատի պիտի առնում, երէցին ալ դրէ որ լինչ պատճառներ ունի օրիորդ Ժիրօի դէմ այնպիսի ընթացք մը բռնելու։

— Մօնթէյլ երէցը կ'առաջարկէ որ իր թեմէն հեռանայ եթէ շաբաթի չափ և Փինյանի երէցին հրաման տրուի իր բացակայութեան առեն տեղը բռնելու։

— Իր խնդիրը թո՛ղ կատարուի։

— Նամակ մ'որով արտօնութեանց փոխարէն դրամ ղրկուած է։

— Այդ դումարը հաշուետումարին մէջ անցուր։

— Լուպէնի երէցը Ձեր Գերապատուութեան կ'հարցընէ թէ արդեօք ներելի է Պ. Նատօն՝ որ առանց օծման մեռած և իր անհաւատութեան կողմէ ծանօթ է, կրօնական արարողութեամբ թաղել։ Պ. Նատօ երբեք եկեղեցին ոտք չէր կոխեր, քահանային դէմ կ'խօսէր, կոպ լրագիրը կ'կարդար։

— Պատասխանէ թէ հրաման կ'տամ որ Պ. Նատօն եկեղեցական արարողութեամբ թաղէ։ Ապուշնե՛ր, միշտ պործ ու կռիւ կը փնտռեն։

— Սքալտէն երէցը սաստիկ կ'փափաքի որ Ձեր Գերապատուութիւնը թեմին նոր դերեզմանատունը պատուելու համար երթալու շնորհ ընէր։

— Պատասխան տուր որ մեծ զբաղումներով պաշարուած եմ և թէ ընդհանուր փոխանորդներէս մին պիտի ղրկեմ։ Իմ բարեկամական բարևներս ուղարկէ։ Իր եպիսկոպոսն ընդունելու ծանրութենէ ղինք կ'ազատեմ։

— Այս վերջին դիրն է, դերապատիւ տէր։

— Շատ լաւ. հիմակ տեղեկագիրները կարդա։

— Ասսիկ դատարանինը։

— Միայն Սէն–Ֆրաժու երէցկին՝ Մարգարիտ Պիէլ քսան երեսու տարու օրիորդին հետ փախուստը կ'յայտնէ։

— Արդէն այդ գիտէինք։ Հիմակ նայինք կեդրոնական ոստիկանութեան տեղեկագիրը։

— Պ. Ս . . . երէցը՝ գիշերային այցելութիւնները կ'շարունակէ, շատ ուշ ժամանակ, Միւզէ փողոցին 7 թիւ տան մէջ։ Այս տունը շատ կասկածաւոր է։

— Ապա։

— Ս . . . թեմին դպրոցին հարց վրայ միշտ անախորժ ձայներ կ'պտրտին. ծնողք աղոց բերնէն քանի մը խոստովանութիւններ քաղեցին. անաչառ քննութիւն մը պիտի սկսի։

— Ա՛հ, այս ողորմելի՛ կրօնաւորները, միշտ նոյն պատմութիւնն է։ Պարկեշտ տղաք կան անոնց մէջ. բայց քանինե՛ր դեւհիկ և կոշտ են։ Ես կարծեցին թէ աքանչելի բան մը տնօրինեցին այս անօպայ մարդիկն ամուրութեան դատապարտելով։ Ի՛նչ ըսեմ։

— Տօրի փոխանորդներէն մին Բէրնօ օրիորդայ տունէն դուրս ելած չունի։ Անոնց խոստովանահայրն է։ Կ'ըսեն թէ ստէպ առնուրջներ ունին և դուշակութիւններ կ'ընեն։ Քիչ քիչ ձայն կը տարածեն թէ Ս. Կոյսն անդրանկին երեւցաւ։ Բայց կ'սպդեն թէ՝ աքանչայումներէ զատ բաներ կ'անցնին այս տան մէջ, և թէ ամենէն պզտիկ քոյրերնին յղի է։

— Ասոր մէջ դարձեալ խոշորկեկ դայթակղութիւն մը պիտի լինի։ Գրէ այս պարոնին որ դայ զիս տեսնէ ուրբաթն օր ժամը երկուքին։ Դեռահասակ խանդավառ անձ մ'է։ Իր մոլեռանդութիւնը թերևս շատ մարդկային կերպով վերջ մ'ունենայ։ Պիտի տեսնեմ այդ։

— Թէզվիդներն ընդարձակ հողեր դնելու համար սակարկութիւն կ'ընեն։ Քաղքին մէջ շատ կ'խլըտին, և ձեռքէ ձեռք մեծ մեծ դումարներ կ'հատաքեն։ Այլ և այլ տարօրէն փոքր լինչ տկարամիտ անձեր կ'աշխատցընեն որպէս զի նուէրներ ձեռք ձգեն։ Իբրև գործակատար ցոյց կ'տան Պ. Դուրնիշօնը, Մարքէն և Լըկրօն։

— Այդ մասին աւելի շատ տեղեկութիւններ ունիմ քան թէ կեդրոնական ոստիկանը։

— Թէնօվէֆէն անուն ողորմելի եղբայր մ'որ կրօնաւորէ հպարտ հագած էր, կեդրոնական ոստիկանութեան դուռը բերուեցաւ. Թղթեր հանեց ցցուց որ շատ կանոնաւոր կ'երեւէին, և իր մեծաւորին մէկ հրամանագիրն՝ որով արտօնութիւն կ'տար իրեն բոլոր թեմին մէջ ժողովարարութիւն ընել։ Հեռադիր քաշել տալով պատասխան առնուեցաւ որ այս կարգի կրօնաւոր չկար բնաւ Լիօն քաղքին մէջ։ Այս տուտ կրօնաւորը ձերբակալ լինելով վաղը կայսերական իրաւաբանին առջևը պիտի ելնէ։

— Նոր տեսակ ճարտարութիւն։ Ալ բան չկայ։

— Ո՛չ, դերապատիւ տէր։

— Լաւ ուրեմն, սիրելիդ իմ աբեղայ, ահա մեր օրական կերակուրը։ Կ'տեսնես որ մեր եկեղեցական տնտեսութիւնն աղուոր բան մը չէ։ Դեռ այսօր ծանր խնդիրներու վրայ խորհուրդներ չունեցանք։ Այս պարագային կ'սպասեմ որ քու աստուածաբանութիւնդ փորձեմ։ Շատ այլանդակ պարագաներ կան։

Գնա՛ պատասխաններդ պատրաստէ, և նախաճաշկին համար աղուոր ախորժակով եկուր։

ԺԲ

ԺՈՒԼԻՕԻ ԱՌԱՋԻՆ ՓԱՐՈՁԸ

Իբրև ընդհանուր քարտուղար՝ Ժուլիօ արքեպիսկոպոսարանը հաստատուէին 'ի վեր՝ դեռ ևս ութ օր անցած չէր որ այս դէպքը կղերին մէջ ամէն տեսակ դիտողութեանց առիթ տուաւ։

Թէզվիդները փութացեր էին կարդասօսը տալու, և այս խօսքը՝ իբրև պատուէր՝ որ մարքիզուհիներու ապարանէն մինչև բնակարանիկ աղջկանց սենեակները կ'կրկնուէր, այս է «Այն խեղճ

կարմինալն ո՛րչափ կ՚նուաստանայ : Արքեպիսկոպոսարանին քարտուղարութեան պաշտօնը տղու մը յանձներ է » :

Ծերունի կղերականը կ՚ըսէին . « Բան մը չենք հասկընար : Այժմ նորատի քահանաներն են մեզ կառավարողները » :

Այս՝ ըստ երևոյթին ան՝նշան , բայց միշտ ընդհանուր փոխանորդութեան և սէտպ եպիսկոպոսութեան տանող պաշտօնին հետամուտները՝ յուսաբեկ մնալով՝ Ծուլիոյէն վրէժ կ՚լուծէին և մօտալուտ անկումը կ՚դուշակէին : Նախանձն անկումներ կ՚հօտոտէ լինչպէս բորենիները դիակներ :

Ի հարկէ այս քսութիւնները ծածուկ և մտերիմ բարեկամաց մէջ կ՚անցնէին : Իսկ հրապարակը՝ մանաւանդ կարմինալին հետ յարաբերութիւն ունեցող մարդու առջև՝ լոկ նոր քարտուղարին արժանեաց , համեստութեան , և աղնիւ կերպերուն վրայ խօսք կ՚ընէին :

Ս . Ստեփաննոսի աւագերէցը՝ միջակ տաղանդի տէր այլ ճարտարախոհ մարդ մը , որ վերջին ընտրութեանց ժամանակ՝ բոլոր զօրութեամբը ձեռնտու դտնուեր էր որ Պաղիէժ դերկոմնը օրէնսդրական ժողովին պատգամաւոր ընտրուի . վասն զի դերկոմնը , որ պաշտօնէի մը սրտակից բարեկամն էր , անոր առաջնորդութիւն մը խոստացեր էր , Ծուլիոյի պաշտօնավարութեան մէջ կարմինալը շողոքորթելու առիթ մը գտաւ : Քաջ գիտէր որ Պ . Ֆլամարէնի ամենէն թեթև ընդդիմութիւնն իր բոլոր խորհուրդները կարող էին ՚ի դերև հանել , քանի որ Ֆլամարէն կարմինալ էր և ծերակոյտի անդամ : Հետևապէս ամենակարևոր դործ մ՚էր իրեն համար նորին Գերապատուութիւնը շահելու : Պաղիէժ դերկոմնն անոր ըսեր էր .

« Եթէ կարմինալէն առ պաշտօնեայն նամակ մը ձեռք ձգես , այն ատեն զօրաւոր կ՚լինինք » :

Ուստի առաջնորդարանը դնաց , կարմինալին նախաճաշկէն եաք , այն ժամուն՝ որ փորձով գիտէր թէ կարմինալն իր առջի ճաշն ընելով , իր քրոջ և քարտուղարին հետ զուարթաբանութեամբ խօսելով , խնդում և հպելի սրամտութեան մէջ կ՚դտնուէր :

— Գերապատիւ Հայր , ըսաւ անոր իր շնորհալի ժպիտով և

ցածուն խոնարհութեամբը , մեղապարտ պիտի լինէի եթէ ամենէն եաք շնորհաւորէի Ծուլիոյ արեղան քարտուղարութեան պաշտօնին կարգելուդ վրայ : Իմ յարգելի բարեկամս , մեծ կղերանոցին մեծաւորը յատուկ յարգանքով խօսեցաւ անոր վրայ : Ըսաւ ինձ թէ այս պարագային մէջ Ձեր Գերապատուութիւնն ինչ ճաշակ ցոյց տուիք և ո՛րչափ հմուտ էք մարդկային բնութեան : Ամենուրեք կ՚խօսին անոր հաղուագիւտ ձիրքց և մեծ տաղանդին վրայ : Մեծաւորը կ՚մտածէ թէ երևելի քարոզիչ մը լինելու ձիրքն ունի : Եկայ ձեզնէ խնդրելու , և յուսամ որ չեմ մերժուիր , որ Ծուլիոյ մեզի քարոզ մը տայ մայր եկեղեցին՝ Նաւերման տօնին առթիւ :

Կարմինալը՝ աւագերէցին յորդորակը լսելով՝ ըսեր էր իւրովի .

« Դու շողոքորթի մ՚ես . Պ . Ծուլիոյի յաւաջայման վրայ քու շահդ կ՚փնտռես : Բայց վերջապէս Նախախնամութիւնը կ՚գործածէ ինչպէս ուրիշ նոյնպէս յիմար մարդիկ :

— Աւագ երէց , ես ալ կ՚փափաքիմ Ծուլիոյ արեղան քեզ յանձնել : Դու ինքնին զինք պնա՛ տես : Մի՛թէ ծանր դո՛րծ մ՚անոր կռնակը կ՚դնես : Տասն հինգ օր կայ միայն ընծայման տօնին համար :

— Գերապատիւ Հայր , այս նորատի կրօնաւորներն երևակայութիւն և յիշողութիւն ունին . և ասկէ զատ՝ Ծուլիոյ արեղան երկար աատեանէ ՚ի վեր իր պաշարը պատրաստած պիտի լինի :

— Ահա քեզի կ՚յանձնեմ զանի , անոր հետ յարմարեցէք :

Եւ զանի արձակեց :

Ծուլիոյ ՚ի սկզբան բայէ ՚ի բայ մերժեց աւագերէցին խնդրագիրը , թէև շատ դովասանական էր և ճարտար ոճով : Իր պատճառները զօրաւոր էին : Իր աշակերտակցաց առջևը միայն բեմն ելած էր , այս ալ անկերպարան փորձերու համար որմէ չէր յուսար թէ պիտի կարենայ յաջողիլ բեմբասացութեան մէջ :

Աւագերէցն աւելի ևս պնդեց :

— Աստուած քեզ պիտի օգնէ . պէտք է միշտ սկիզբը մ՚ընել : Այժմ կամ անապան , ինչ փոյթ :

Ինչպէս թախանձագին աղաչէց որ Ծուլիոյ յանձն առաւ , թերա-

ևս բնազդումէ մղեալ՝ բաղնաթիւ ունկնդիրներու առջև՝ իր ոյժը փորձելու կ՚փափաքէր, ինչպէս կ՚փափաքին՝ ի բնէ հանճարով օժտեալ հոգիները, և՝ ի վերջէ խօսք առաւ։

— Շատ խեղճ կերպով պիտի ատենաբանեմ, բայց յանցանքն իմս չէ. ո՛չ իղձ և ոչ սիրտ ունիմ քարոզներ դրելու։ Ուստի եթէ չյաջողիմ, մի՛ տրտնջար։

— Ձափաղանց կ՚սիրեմ անպատրաստ բեմբասացութիւնը, վրայ բերաւ աւագերէցը։

Եւ զանի հրաւիրեց Ճաշի այն կիւրակէ երեկոյ երբ պիտի խօսէր քարոզը։

Ի հարկէ փառասէր աւագերէցին հոգը չէր բնաւ որ Ծուլիոյ անհամ կամ աքանչելի քարոզ մ՚ըսէ։ Բայց նա քաջ գիտէր որ այսպէս Ծուլիոյին դղուանք և շքեղ հայկերոյթ մը տալով, մեծ յարգանօք սեղանին գլուխը նստեցընելով, պիտի յաջողէր անոր միջոցաւ կարմինալին յայտնել այն երևելի դործը, և կարմինալին կողմէ երկտող գիր մ՚առնելով՝ Պ. պաշտօնեային նշանաւոր արդիւնք մը կրնար ունենալ՝ Պազիէժ դերկոմսին յայտարարութենէ եռքը։ Հետևապէս ամէն բան իր ակնկալութեան համեմատ կը քալէր, և Ս. Ստեփաննոսի հրապարակէն անցնելուատեն՝ կ՚ըսէր խանդալից.

— Ա՛յս քարոզը, ա՜հ, այս քարոզը, իմ կենացս ամենէն երջանիկ օրը պիտի լինի այս։

Աւագերէցը ճարտարութեամբ ամէն բան տնօրինեց, վստահ լինելով որ երբ մի անդամ Ծուլիօն շահի՝ կարմինալն առ պաշտօնեային նամակ պիտի դրէ անշուշտ։ S . . . ի մէջ գտնուող առնուանի իրաւաբաններ և դասատուներ հրաւիրեց. նոյնպէս հանրածանօթ օրագրապետ մը կոչեց որ պէտառի ատենաբանին քարոզը հռչակէ բոլոր երկրին։ Հարց ու փորձ ընելով՝ աւագերէցը կարող եղաւ միայն Ծուլիոյի մտերիմ բարեկամաց մին՝ Պ. Վէրտլօնն իմանալ, որ այն ինչ եկեղեցական կարգը ձգեր էր իրաւագիտութեան հետևելու։ Իր բաղդէն՝ աւագերէցն առիթ ունեցեր էր երկու երեք անդամ Վէրտլօնը պառաւ կնկան մը տունը տեսնել, որ միանդամայն իր բարեկամուհին էր։ Տեղեկացաւ որ

երկունը Վէրտլօն սոյն կնկան տունը պիտի անցընէ և ինքն ալ գնաց։ Այնպէս ընթացք մը բռնեց որ ընդ երկար և մտերմօրէն խօսի Ծուլիոյի բարեկամին հետ։

Ուստի աւագերէցը Վէրտլօնի հետ սրտակցութեամբ և Ծուլիոյի վրայ երկար բարակ ներբողներ խօսելէն ետև՝ հետևեալ առաջարկութիւնն ըրաւ.

— Մեծ շնորհ մը պիտի համարիմ եթէ կիրակի օր յանձն առնուս դալ Ծուլիոյի և մէկ քանի մտերիմներու տուած Ճաշիս ներկայ գտնուելու։

Վէրտլօն՝ որ առաջնորդարանը չէր իջած երթալ իր բարեկամը տեսնելու համար՝ առ համեստութեան և սրտի փափկութեան, Ս. Ստեփաննոսի երէցին հրաւէրն եռանդագին ընդունեց։

Քաղքին մէջ մեծ համբաւ հանելին որ Ծուլիօ պիտի քարոզէ. իսկ աւագերէցը՝ հետաքրքրութիւնն աւելի շարժելու համար՝ ամենուն գաղտնի ըսեր էր որ Ծուլիօ պիտի անպատրաստից ատենաբանէ։

Կարմինալին խորհրդակից՝ Նորատի քահանայի մ՚առաջին քարոզին ազդը բաւական էր պատասխան քաղքի մը մէջ իրրև նշանաւոր դէպք անցնիլ։

Թերևս պատմելիքս չափազանցութիւն երևի, սակայն Հարաւային ժողովրդեան բարուց տեղեակ անձեր չպիտի զարմանան։ Առաւօտեան ժամը հինգէն՝ երբ մեծ եկեղեցւոյն դռները բացուեցան, արդէն ժողովուրդը լեցուեր էր և գլուխ կ՚հրէին որ բեմին և վերին նստարաններու մէջ լաւագոյն տեղերը բռնեն։ Մեծ տուներու սպասաւորներ երկու ժամ անդամ մը կ՚փոխուէին որ այս առանձնաշնորհ վայրերը պահեն. և թէպէտ քարոզն երեկոյին պիտի խօսուէր, բայց այն ինչ երեկոյեան ժամերգութիւնն աւարտեցաւ որ քաղքին բոլոր կառքերն Ս. Ստեփաննոսի գաւթները կ՚ծածկէին. կանայք սկսան հագուած եկեղեցւոյ կեդրոնը կ՚խռնէին, մարդիկ սևեր հագուած՝ որպէս թէ պաշտօնական հանդիսի մը պիտի ներկայէին, բոլոր բաց տեղերը կ՚խուժէին։ Եւ երբ կարմինալը՝ քարոզը մտիկ ընելու համար հասաւ եկեղեցական դասն առջևը ձգած, հարկ եղաւ մեծ զգուշութեամբ մղել բոլոր

այս խիստ ամբոխը, որ տենդային անհամբերութեամբ համակուած էր։

Քիչէն լռութիւնը տիրեց։ Ամենուն սիրտը կ'տրոփէր։ Ծորա-տի քահանան որ պահակէ մ'ի վեր բեմին վրայ ծունր դրած էր, ոտք ելաւ։ Բնաւ իր չորս դին չնեռաց այն վէս ակնարկն լնչպէս կեղծեօք կ'նետեն միջակ քարոզիչները, իր ունկնդիրներուն ամ-բարտաւան ողջոյն մը չտուաւ, իր աթոռին ծայրը սպիտակափայլ թաշկինակ մը չփռեց, իրը զի առենաբանը՝ իր ձախէն հոգե-յոյզ դպացումէ հոսելն արտասուքը սրբէ, այլ եպիսկոպոսին օրհ-նութիւնը խնդրելէ ետև՝ իր վէմի և ամբիւ ակնարկը համաստու-թեամբ վերցուց և իր ճառն սկսաւ։

Նախ ներողութիւն խնդրեց՝ որ իր անփորձ և փոքր հասակին չնայելով՝ կ'համարձակի՝ Նորին Գերապատուութեան առջև, իր գիտութեամբն ու հմտութեամբն երևելի կղերի մ'առջև, ճառել այնպիսի նիւթի մը վրայ՝ որ արդուն մարդու զօրեղ իմաստից և քահանայութեան մէջ ծերացող մարդու ուսումնական աչքութեանց կ'կարօտի. բայց այս հանդիսաւոր առեանը՝ ուր առաջին անգամ առաքելութեան փառաւոր ու ահաւոր պաշտօնը վարելու բաղդն ունի, կ'ներշնչէր իրեն խօսելիքին նիւթը։

Որովհետև նիւթական եկեղեցւոյ ընծայման տարեդարձի հան-դէսը կ'կատարուէր, հոգևոր եկեղեցւոյ վրայ, իր անցեալ փա-ռաց, իր արդի տառապանաց և ապագայ ակնկալութեանց վրայ պիտի խօսէր։

Այս յառաջաբանը թեթև մը յուզեալ այլ հնչական և հեշ-տալուր ձայնով մ'արտասաներ էր, որ առանց դժուարութեան մայր եկեղեցւոյն ամէն կողմը կ'լսուէր. այս տեսարանս վեհ էր։ Ամենքն արդէն հմայուեր էին, և այս հմայութիւնը հակապատկեր մը կ'յօրինէր առենաբանին երիտասարդութենէ և այն լեզուէն, որ երեք պարզ պարբերութեամբ՝ կանխաւ ցոյց կ'տար մտածութեանց թարմութիւն մը, և ոճի զմայլելի շնորհ մը, բոլոր ճառին մէջ։ Պօսիւէի մեծ հեղինակութեան վրայ յենելով՝ սա բնաբանը դրաւ, որու վրայ շատ քիչ անգամ քարոզ արուած է, թէ եկեղեցին Քրիստոսի շրջած անձուկ շրջանին մէջ կամ դեռևսփոր դամբան-

ներուն մէջ ծագում չէ առած, այլ եկեղեցին բոլոր հաւատա-ւոր մարդկութենէ կ'սկսի, այսինքն Ադամէն, Աբելէն, Սեթէն և բոլոր այն նահապետներէն որ առոր քահանայապետներն ու զոհա-բերներն եղած են։

Ծուլիս ցոյց որ եկեղեցին մեծ և զօրաւոր մնայ, որչափ ա-տեն որ բոլոր սարկութեանց դէմ նախկին եղբայրսիրութեան և անկախութեան ոգին պահէ, ոգի մ'որով յաղթանակեց հին աշ-խարհի փառաւոր այլ ամուլ կրօնից վրայ։

— Քրիստոսի եկեղեցի, ըսէր նա, այդ է քու Ճշմարիտ փա-ռացդ ժամանակը։ Դու կորնչելի մեծութենից մէջ փայլ մը չէիր փնտռեր։ Դու Ոլիմպեան Աբրահամզդայ արձաններուն կ'նայուլիր ոսկին, հանճարաբուխ մարմարը՝ Կիպրոսի Աստղիան, հրաշա-կերտ արույրին՝ Համադէյ Մեհենին՝ որ կառափաշտ Հռոմի մէջ կը բարձրանար քերթողներու միջոցաւ հնարուած դից 'ի պատիւ։ Հա-մաձենեան նման թափորներու մէջ՝ 'ի պտոյտ չէիր հաներ ժողո-վուրդը մեծ քաղաքայ պատուորներուն հետ, զորս կ'հշամբէր Տէմոսթենէն որպէս թէ աթենացւոց հասարակապետութեան աւե-լի սուղ կ'նային քան ամէն նաւատորմիղն զոր հարկ պիտի լի-նէր զինել Մակեդոնացի թագաւորին փառասիրական յարձակում-ներէ զանազ ազատելու համար։ Դուն եկեղեցիդ, դու չէիր հպ-ուեցըներ քու քահանայապետներդ, քու աղքատաց ստացաւորող սարկաւագներդ Ճոխ հանդերձներով՝ որ շքեղութեան կողմէ դեր 'ի վեր են քան առնակալաց ամրանները և թագաւորաց մեսաք-սահիւս ու ոսկեհուռ վերարկուները։ Կ'անդրադառնէիր դու Պարսից մարմարէ շինուած և Փիղիասի ու Պրաքսիթելէի ձեռօք քանդա-կեալ տաճարները։ Կարօտ չէիր դու ընդարձակ կաղնուածոյ՝ կառ-պաշտ քրմերուն պէս՝ որ աւելորդապաշտութենէ շորթեր էին ա-պագայ սերնդոց Ճոխութիւնները, որպէս զի անզործութեան կամ շռայլութեան մէջ անանկին։ Այլ դու խորանդ անբիծ էր, անդ կ'եղնէր մարդ կենաց հաւատով և սրբութեամբ։ Ամենքն անոր կ'մերձենային, վասն զի ամենքը բազմահաւատ էին և անարատ։ Անդ չէին քարոզը այլանդակ միստիքականութեան տեսիլներ, այլ կ'ըսէին մարդոց. եղբայր էք դուք, վերար սիրեցէք։ Սիրէք

նուիրուիլ էր. նուիրուիլ, ամենուն համար մեռնող Քրիստոսի հետեւիլ էր: Քրիստոսի հետեւիլ, լաւագոյն հայրենեաց արժանանալ էր: Այս միայն և այլ ոչ ինչ չէին ուսանողը: Քու բոլոր քահանաներդ աղքատ էին, և ողորմասիրութեան դանձերը բաշխող: Քու եկեղեցիներդ այն անշուք աղօթարաններն էին, որու անդին հետքը կ'պահէ տակաւին նոր Հռոմ, լայնարձակ սրահներ որ ժողովուրդը ցուրտի և արեւու դէմ կ'պատսպարէին, բայց ուր քրիստոնեայք կ'դումարուէին, որ ինքեանք Աստուծոյ կենդանի տաճարներն էին՝ այս երկրային տուներուն ներքեւ որ քրիստոնեայ ընտանեաց նուիրական վառարանն էին:

Ո՛ եկեղեցի, երբ քեզ շատ սիրել ուզեմ, երբ քու նուաստութիւնդ ու տառապանքդ մոռնալ ուզեմ, երբ ապագային մէջ իրագործելի տեսլական պատկերն իմ աչագ առջեւ բերել ուզեմ, եթէ չես կամիր լոկ հնամի յիշատակ մը մնալ ազգագ պատմութեան մէջ, կ'փութամ քու վրադ սքանչանալու՝ 'ի բաց մերժելով այն նիւթական աղէտալի մեծութիւններդ, որոց մէջ քու նախնի չերմեռանդութիւնդ փոքր առ փոքր կորուսիր, և զօրութիւնդ ու կենսական յոյժդ թողուցիր. կ'փութամ տեսնել քեզ՝ այն ժամանակէն առաջ՝ երբ Կոստանդիանոս՝ քսակն ամենէն առաջ ողջունող այս կայսրը, քեզ ընծայեց աղատութեան հետ մարդկային բաղկաց յոյժն որոց միջոցաւ՝ դարուց ընթացքին մէջ շատ փնտռեցիր արտաքին տիրապետութիւն մը, երբ ժողովուրդները կ'սպառնային քեզ իրենց աւերօրդապաշտութեանդ դառնալու, կամ նոր կրօնները ընդունելու: Ո՛ եկեղեցի, ահա այս վիճակին ունէիր քու ոսկի դարուդ ծաղկման մէջ, ահա այս պարտիս լինիլ օրին մէկը, եթէ կամիս այս փառն աշխարհի վրայ, որ միայն ստորնութիւններդ կ'տեսնէ, այն անջնջելի զօրութիւնը զոր անձնուրացութեան, անձնուիրութեան և զոհաբերութեան սպառճառ առաքինութիւնները կրնան միայն տալ: Պարտաւոր ես քու Գողգոթայիդ վրայ ելնել, պարտիս վերստին իջնել քու դեռնափոր դամբարաններդ:

Ապա թէ ոչ պիտի ապրիս և դու՝ ինչպէս ապրեցաւ կուսապաշտութիւնը ժողովրդոյ փանաքի մեծարանօք, և դու ևս անոր պէս պիտի մեռնիս՝ տկարութենէ և ծերութենէ ընկճելով, այն սերնդոյ առջև որ ուրիշ հաւատ մը պիտի ստեղծէ, եթէ հնար լինէր որ դու, երկնային հիմնադրիդ խոստման համեմատ՝ վերակենդանութեան զօրութիւն մը չունենայիր, և եթէ սահմանուած չլինէիր, դարուց շրջանին մէջ, քու առաջին կենսական յոյժդ առնելով, առաջնորդել այն ազգերն որ ապագային մէջ փառաց մէջ պիտի ապրին:

Ա՛յն ատեն Թուլիո բացատրեց եկեղեցւոյ այժմեան կացութիւնը, որ կ'տարաբնաւ քանի իր պատմութեան ամենէն անպատիւ և ձախող ժամանակաց հետեւէր: բացատրեց այնպէս խորին համոզմունքով ընկերութեան արդի պիտոյից և ծանր պատրանաց, ընկերութիւն մ'որ միմչդեռ սպի և կեանք կ'խնդրէ, անոր կ'ներկայեն պաշտամունք մ'անվերջանալի արարողութիւնները, որոց նշանակն ու բանահիւսական նկարները չըմբռներ այլ ևս, որ յանկարծ բոլոր ճակատները կարծես թէ նոր նշոյլով մը վառեցան, և թէ ամենքն այս խորին լռութեան մէջ՝ ցոյց կ'տային այն հոգեվառ խնդութիւնը զոր խմացականութիւնը կ'զգայ գեռ ևս անտես ճշմարտութեանց հաղորդ դանուելով:

Ի վերջ պայծառ և գործնական ոճով մեկնեց թէ եկեղեցւոյ ապագան իրմէ կախում ունի, թէ իր զօրութիւն այժմ թագուն կ'մնար դառն վիճակի մը մէջ՝ որ անցելոյն փալփլուն ձևերուն, վշտալի ապագայի տարտամ երեւոյթներու մէջ կ'տատանի, և գեռ ոչ ոք կարող չէր եղած եկեղեցւոյ ստանալիք նոր կազմակերպութիւնը սահմանել:

— Սրբազան և պարոններ, ըսաւ հուսկ ուրեմն Թուլիո, ես ձեր առջև անվարժ պատանի մ'եմ, և Աստուած, ինչպէս մարգարէին, լեզ ալ տուած չէ ապագային գօրը բանալու ձիրքը: Բայց՝ ինչպէս գեռատի Դանիէլ՝ իմ ժողովրդեան ծերոց և իմաստնոց պիտի ըսեմ, թէ պէտք է խորհիլ այս ապագային վրայ, պէտք է զայն պատրաստել, պէտք է անոր երախաները դուշակել: Քանի քանի հոգիներ կան աշխարհիս երեսն որ կ'վարանին, թեպահաւատութեան զոհ կ'ընկնին, յահացու անստուգութեան մէջ կ'տաղտկանան և այս տրտմատիպ ներկան կրելու պիտի կարող

լինէին, եթէ աւելի նուաղ յուսահատ կրօնական ժամանակի մը ակնկալութիւնը տածէին։

Եթէ այս ունկնդրացս մէջ բարեսիրտ մարդու մը միայն օգուտ բերի, եթէ միայն ապագային մէկ լուսանիշ անկիւնը ցոյց տուի, անկորնչելի Եկեղեցւոյ վերաշինութիւնը նշանակելու համար նոր ընկերական աշխարհի մը մէջ, որ իբրև աշխարհակալ կ'դիմէ մեր հարց անծանօթ մնացած ճակատագրի մը, եթէ դարուս ճշմարտութեան կարօտ ու ծարաւի՝ հէք մէկ որդւոյն միայն զղացընելու յաջողեցայ՝ որ հաւատոյ և սիրոյ աւանդապահ Քրիստոնեայ Եկեղեցին, աւանոյ որոյ չէք կեանք լիմայականութեան և սրտի համար, դեռ ևս իր մէջ կ'պարունակէ աշխարհիս բոլոր հոգեկան և բարոյական դանձերը, խնդալին պիտի իջնեմ այս բեմէն՝ շնորհ ունենալով Աստուծոյ որ իր շնորհաց գործին եղայ հոգւոյ մը մէջ շողացընելու համար իր յաւիտենական ճշմարտութեան տակաւ նշոյլ մը։

Ժուլիօ խնդարհեցաւ։ Գերապատուելի կարտինալը հանդիսաւոր կերպով իր օրհնութիւնը տուաւ։ Այլեայլեալ ժողովուրդը լուռ կերպով գնաց։

ԺԳ.

ԱՒԱԳԵՐԷՑԻՆ ՀԱՑԿԵՐՈՑԹԸ

Ժուլիոյի յանդուգն ու ջերմագին քարոզը ժամ մ'աւելի տևեր էր։ Քրտնաթոր, և գլխուն ու թոքերուն ըրած ճիգերուն վրայ յոգնած դադրած՝ աւանդատան մօտ փոքրիկ սենեակ մը մտաւ ուր տաք ճերմակեղէն շուտ մ'իրեն պատրաստեր էին, և ամէն տեսնաբաններու անհրաժեշտ եղող բոլոր ողջապահիկ զգուշութիւնները ըրաւ։

Ժուլիօ կարող էր անտի մտիկ ընել կանոնիկոսայ խորհրդոյ պատկառելի անդամոյ վաւերուն խօսակցութիւնը։ Ներկայիս աւագերէցը, զուշակելով Ժուլիոյի տանելիք յաղթանակը՝ իր զէնքն արդէն պատրաստեր էր։ Խորհրդոյն առաջնորդն և ուրիշ երեք կանոնիկոսներ իր մտերիմ բարեկամներն էին։ Ուրիշ երկու ձայն ալ շահեր էր նոյն միջոցին ընելիք փորձին համար. հետևապէս մեծամասնութեան վրայ վստահ էր։

Դեռ ևս կարտինալը շքեղապանծ քալելով աւանդատունը չհասած և իր եկեղեցական պետանները չհանած, առենապետը՝ աւագերէցին հետ յարգարած յատակագծին հաւատարիմ, խորհրդոյն առաջարկեց որ կարտինալէն հրաման խնդրէ իր նորատի քարտուղարը պատուոյ անդամ անուանել։ Աւագերէցն ու իր կուսակիցները այս առաջարկութիւնը պաշտպանեցին եռանդագին։

Ձայն մը միայն բարձրացաւ.

— Անճառնի ճառախօսական ոճի մը քալելը կ'կանոնիք դուք։ Այդ քարոզին մէջ ինչ կայ։ Յանդուգն և կասկածելի գաղափարներ, բեմբասութեան յատուկ սովորութեան դէմ մռռացում, քնաւ ճառի բաժանում, Ողջոյն ի քեզ Մարիամի զանցառութիւն, Ս. Կոյսին օրհնութիւնը հայցելու համար, նոյնպէս և Ս. Հոգւոյն։

— Եւ սակայն Հոգին Սուրբ լաւ ներշնչեց նորատի առենապետին, ըսաւ աւագերէցը կէս մը հեգնական ձայնով։

Առենապետը քուէները ժողովեց որ մեծ մասը կազմեցին, և երբ առաջնորդն երևցաւ՝ խորհուրդը խմբուելին գնաց և Ժուլիոյի համար պատուոյ անդամի տիտղոսը խնդրեց։

Կարտինալը քնաւ չէր յուսար որ իրեն այսպիսի առաջարկութիւն մը կ'լինի։ Անոր կարևորութիւնն խոկոյն ըմբռնեց։ Իր նոր քարտուղարին ընտրութեան փառաւոր հաւանութիւն մ'էր։ Մանաւանդ՝ ժէզվիթայ և իրենց կուսակիցներու տրուած հրապարակային ապտակ մը տեսաւ։ Բայց կարելի եղած ճարտարութեամբ իր զոհունակութիւնը պօղեց։

— Ժուլիօ արեղան դեռ ևս շատ նորատի է, ըսաւ նա կանոնիկոսայ։ Դեռ իր տաղանդին առաջին փորձը կ'տեսնենք այս քարոզին մէջ։ Իր անպատրաստի ճառին մէջ մի շատ թերութիւն-

ներ կան, թերևս մի շատ սխալ բաներ կան որ բեմի վրայ ախորժելի չեն և փոքր ինչ լուրջ քննադատութիւն մը կրնայ երևան հանել. բայց մեղմացուցիչ պարագաներ ունի իրեն՝ ի նպաստ, և երբ քաղքիս կրօնական խորհուրդն այսպէս դգուելի կերպով իր պաշտպանութեան ներքև կ՚առնու զանի, անվայել բան մ՚ըրած պիտի լինիմ եթէ անոր բաղձանաց հակառակիմ և մերժեմ շնորհ մ՚որ նորատի առենաբանին համար հզօր քաջալերութիւն մը պիտի լինի: Ուստի Ժուլիս աբեղան կրօնական խորհրդոյ պատուակալ անդամ կ՚անուանեմ:

Ասպետերէսը քարոզչին սեռնեկին դուռը դնաց զարնելու որպէս զի ամենէն առաջ լինք իմացընէ Ժուլիոյին՝ նոր պաշտօնն որու հասեր է Նորին Գերապատուութեան հաւանութեամբ և կանոնիկոսաց խորհրդոյ շնորհիւը:

Եւ քիչ առենէն՝ երբ կարմելնալը քաշուեցաւ դնաց՝ բոլոր կանոնիկոսները եկան և իրենց նոր պաշտօնակցին բարև տուին:

Նոյն պահուն տեղի ունեցած էր ամէն ինչ որ՝ Ժուլիս առաջնորդութեան սրահէն չմեկնած՝ նոյն իրիկունն իմանայ թէ որու պարտաւոր էր իր պաշտօնը:

Ասպետերէսին հայկերոյթը շատ փառաւոր եղաւ: Ժուլիս սեղանին պատուոյ տեղը բռնած էր: Բոլոր կոչնականներն անուանի մարդիկ էին: Ամենքը ներկայ գտնուեր էին քարոզչին որ քաղքին մէջ ընդհանուր խօսքի նիւթն էր: Խօսակցութիւնը վառվռուն և փայլուն եղաւ: Եթէ Ժուլիս դուռդ լինէր, անշուշտ պիտի հպարտանար այս ընտիր ընկերութեան ընծայած յարգական նուէրներէն՝ դղրդիկ ոճով մ՚որ պաղպեական մոլի մէկ արտօնութիւնն է, այնպէս որ տաղանդին և պերճախօսութեան խունկ կ՚նուիրէ, առանց ամենէն համեստ բնութիւնները ջրանուլ տալու:

Առաջին կերակուրը դեռ ևս չէր աւարտած՝ երբ սպասաւոր մ՚արծաթեայ ափսէ մը վրայ բերած Տ... Լրաբերն առաջնորդին կ՚յանձնէր:

— Պարոննե՛ր, ըսաւ առաջնորդը, ներեցէ՛ք ինձ եթէ անքաղաքավար եմ. բայց չափազանց հետաքրքիր լինելու թերութիւնն ունիմ: Կ՚ուզեմ նայիլ թէ արդեօք լրագիրը մեր լսած աղէտը քարոզին վրայ քան մը գրե՞ր է:

Լրագրին առաջին սիւնակները շուտ մ՚աչքէ անցընելէն ետև՝ միջագծի մը հասաւ:

— Արդարև, պարոննե՛ր, թոյլ տուէք որ այս մէկ քանի տողերը կարդամ:

Հաւանութեան մրմունջ մը լսելի եղաւ. յօդուած մ՚այս մտօք գրուած էր.

«Տ... ի քաղաքն այնպիսի վայելք մ՚ունեցաւ որ ամէն ժամանակ հազուագիւտ են: Այսօր հանձարեղ առենախօս մ՚երևան ելաւ Ս. Սոեփաննոսի եկեղեցին: Նորատի քահանայ մը՝ Պ. Ժուլիս Քլավիէը, առաջնորդարանի ընդհանուր քարտուղարը, ժամի մը չափ տևող առենաբանութեան մը մէջ, որ բոլոր ունկնդիրները դիմեց՝ անսովոր տաղանդ մը յայտնեց, որով կ՚պարծինք մեր երկրին համար՝ որ արդէն իրաւաբանութեան մէջ այնքան մեծանուն առենախօսներ ունի: Նոյն ձայնը կ՚լսուի այս քարոզին արժէքին վրայ, քարոզ մ՚որ այսօր մտայղի կրօնական աշխարհին միտքը յուզող քանի մը մեծ խնդիրներու վրայ դարձաւ: Եթէ բոլոր քաղքի մ՚այս միաձայն հաւանութեան դէմ բայաւութիւններ կան, պէտք է փնտռել զայնս այն յետամնայ դասերուն մէջ որ կ՚յամառի՝ միջին դարու մաշած և անձուկ շրջանին մէջ պահել՝ նոր ընկերութեան տենչանքը: Ասոնց համար Ժուլիս աբեղան թերևս արտակերգրոն առենաբան կամ մինչև անդամ վերանորոգիչ համարուի: Բայց աշխարհի մարդիկ որ կ՚փափաքին տեսնել կղերը Լաբօրտէրի նոր բացած բեմբասական ճամբուն մէջ, պիտի դովչին ճարտասանութիւն մ՚որու անթիւ օգուտները կաթոլիկութիւնը պիտի քաղէ, եթէ կարենայ հին եղանակներն ոտնհար ընել, որոց դէմ նոր ընկերութիւնը՝ իրաւամբ թէ յանիրաւի, միայն զզուանք կ՚զգայ:

«Այս միջոցին Պ. Ժուլիոյի մէկ բարեկամին դրած նամակէն կ՚իմանանք որ գերապատիւ կարմինալը՝ Ս. Սոեփաննոսի խորհրդոյն թախանձանաց վրայ, հաճեր է նոր առենաբանը կանոնիկոսական խորհրդոյ պատուակալ անդամ անուանել: Այս նամակը հետևեալ բառերով կ՚աւարտի որոց սրտագին համամիտ կ՚ղըջռնինք:

«Բոլոր Տ . . . ի բնակիչները պիտի պովեն Պ. կարտինալը գեղեցիկ տաղանդի մը շնորհած այս նուէրին համար» :

— Յօդուածը Պ. Մէլան ստորագրած է, այս է Տ . . . ի լաւ ջրէն խմբագրապետը՝ զոր պատիւ ունիմ մեղի սեղանակից տեսնելու :

— Պարոնները, Պ. Ժուլիոյի բարեկամը, որ մեղի այս նամակին ուղղեց, Աւագերէցն է, ըսաւ այն ատեն Պ. Մէլան բարձրաձայն :

— Նայեցէք, ինչպէս կ'մատնեն զիս, ըսաւ աւագերէցը ծիծաղելով : Լրագրապետները բնաւ խորհրդապահ չեն :

— Ինձի համար ալ շատ դժուիչ են, ըսաւ այն ատեն Ժուլիս : Զգիտեմ ինչպէս յայտնեմ իմ երախտագիտութիւնս :

— Աւելի ևս տաղանդ մեծցընելով, պատասխանեց լրագրին խմբագիրը :

Այնուհետև խօսակցութիւնն աւելի տաքցաւ : Պ. Վէրտլօն, որ Ժուլիոյէն քիչ մը հեռու և որ աւագերէցին տունը մտնելու առեն շնորհալի կերպով ընդունուեր էր Ժուլիոյի կողմէն և յանդիմանութիւն լսեր էր որ առաջնորդարանն երթալ և զանի տեսնելու ուշացեր էր, միտքերը պաշարող կրօնական խնդիրներու վրայ դարձուց խօսակցութիւնը :

Արդէն ամենուն յայտնի էր որ ժէզվիտներն ընդարձակ շէնք մը շինելու դիտաւորութիւն ունէին 'ի Տ . . . : Ինպէս իրարու կ'հարցընէին թէ այս հսկայ գործին համար ուստի՞ պիտի դան միլիոնները : Գաւառային քաղաքներու հետաքրքիր և վայրահաչ ոգին ամէն բանի վրայ խօսելու, ամէն բան խածնելու նենգաբոյր ուրախութիւն մը կ'զգայ :

— Աչքերնիդ չորս բացէք ժառանգութեանց վրայ, կ'ըսէր միւս :

— Երթամ պիտի մեծ հօրեղբօրս վրայ հսկելու, կ'ըսէր ուրիշ մը :

— Իմ պառաւ կնքամայրս քանի մը հին ադամանդներ ունէր : Երբ անոնց խօսքը բանամ, նա կ'կարմրի : Այս ադամանդներն ձեր գալին արդեօք :

Առաջին սլաքներն այսպէս յարձակուելէն ետև՝ խորհողներու կարդն եկաւ խօսիլ :

— Ժէզվիտներն 'ի կորուստ պիտի մատնուին, ըսաւ Պ. Տիւբէյրա, որ 'ի Տ . . . նշանաւոր փաստաբան մ'էր : Այս կառավարութեան ներքև կ'յաղթանակեն, և այս կառավարութիւնը ջնջենք պիտի սպաննէ : Այս ուսուցանող միաբանութեան համակրանքն և հետևապէս աշխարհիկ կղերին վրայ տարած յաղթութիւնն իրեն աղէտաբեր պիտի գառնայ : Ձորս կողմը հզօր առեղծութիւններ կան զոր 'ի Ֆրանսա կառավարութեան սանձը բռնող ուժեղ ձեռքը պիտի ճնշէ : Բայց նոր նոր շահեր՝ որ մեղի մութ երևցած պայքարներէն կ'ծագին, կարող են քաղաքական հակառակութիւններ դրգռել : Այն ատեն այս առեղծութեանց պայթումը սոսկալի պիտի լինի : Եւ նոյն իսկ իրենց յաղթանակները, որ Ֆրանսայի ամէն կողմը բարձրացող հակայական շինութիւններէն ակն յայտնի կ'երևին, մեծ աղէտ պիտի պատճառեն :

Աւագերէցին սրահը հետզհետե նոր հիւրերով կ'լեցուէր : Իրեն հետ ամէն յարաբերութիւն ունեցող մարդիկ՝ այս առթէն եռանդագին օգուտ քաղելու նոյն աւուր պիւցաղնը մօտուտ տեսնելու, այն անձն որու համար լրագիրը կ'ըսէր թէ Լաքօրտէրի նախանձորդն ու յաջորդը պիտի լինէր :

Խօսակցութիւնը վերստին սկսաւ : Պ. Մէլան հարցուց Ժուլիոյի թէ Ցիսուսեան միաբանութեան ներքին կազմակերպութեան վրայ ինչ կարծիք ունի :

— Իրաւ է որ անոնց մէջ յատուկ երդում մը կայ, գաղտնիք մը կայ որու միայն գլխաւորները հաղորդ կ'դառնուին : Ընդ երկար այս կասկածն ունեցայ . բայց Լամնէի մէկ խօսքը, զոր ըսած է երբ ինք եռանդագին անդրաշխարհական մ'էր, հետևապէս արժանահաւատ վկայ մը, իմ միտքս բացաւ : Եթէ լաւ կ'յիշեմ, աւասիկ այն խօսքը .

«Անոնց մէջ գաղտնիք մը կայ, և երբ ծանուցուի, շատ մարդիկ ղայն չեն հաւանիր կրելու» :

Այս առթիւ լատինական առածն իսկ մէջ կ'բերէ .

«Jura per jura, secretum prodere noli.» (Ի'նչ որ լինի՝ չյայտնել բնաւ գաղտնիք) :

Այնպիսի զգօն միտք մ'որ ընկերութեան վրայ ճշդիւտ տեղե-

կութիւնները պիտի ունենար, միթէ սերտ սրտակցութեան մէջ անդամ այսպէս պիտի խօսէր, եթէ այս միաբանութեան կազմակերպութիւնը յատուկ բան մը չունենար:

— Ես ալ ձեզի պէս զարմացած եմ, պատասխանեց Ժուլիօ, մեծ մատենադրին այս խօսքին վրայ: Սակայն չեմ կարծեր որ՝ ինչպէս գաղտնի ընկերութեանց՝ նոյնպէս ժէզվիթայ մէջ կարգ մը ընծայութիւններ գտնուին:

Ահա ըսեմ լմնցածս կրօնաւորի մը բերնէն, որու բարեկամն էի, և որ այնուհետև՝ ժէզվիթայ լրտեսական դրութեան յարակից եղող քօութեանց չդիմանալով՝ անոնցմէ բաժնուեցաւ:

Կրօնաւոր մ'որչափ առեն որ ուխտին առաջին աստիճանները չհասնիր, չէ կարող հոգևոր և աշխարհային կառավարութեան գործոց մասնակից լինիլ. ատորին կարգի անդամները ոամիկն աւելի բան չեն դիտեր. միայն կ'հասկընան որ կառարը զօրաւոր կազմակերպութիւն մը կայ, հզօր մեքենայի մ'ահռելի ձախարակներն որոց մէջ նոյն ինք զօրապետն իր բարձր պաշտօնը կ'վարէ:

Այս դրութեան բարոյական ոյժը՝ անոր ոգին բացատրող նշանաւոր մէկ առածն է, այսինքն perindé ac cadaver, (դիակնացը նել) կրաւորական հնազանդութիւն, ընդունուած հրամանի մը պաշտամունքը, որպէս թէ Աստուծոյ կամքը լինէր այն, մեծաւորի մը բերնէն ելնելով:

Առանց երկբայելու իւրաքանչիւր ժէզվիթ «եէյե» մ'է որ խակոյն ճամբայ կ'ելնէ, վարժարան մը կ'երթայ դաս տալու, եկեղեցի մը՝ քարոզ տալու, դիւղական մատուռ մը՝ առաքելութիւն մը վարելու, կամ օտար երկիրներ՝ վայրենի ժողովրդոց աւետարանելու: Ճիշտը խօսելով՝ ժէզվիթ մը չէ այն, այլոց պէս քահանայ մ'է որ ալնուապետական մարմինն իր հրամանոյ համեմատ կը շարժէ: Այս կառավարութիւնը կարծես թէ վենետկի հասարակապետութեան վրայ շինուած է. սակաւապետութիւնը կատարն է, ճշմարիտ ժէզվիթայ ձերակոյտ մը կ'կազմէ, և միւսներն անոր կոյր գործակատարներն են, գոնէ հին որ պաշտօն մը միայն ունի, այս է հնազանդութիւնը:

Իմ բարեկամիս մտերմական յայտարարութենէ ժէզվիթներն այս-

պէս կ'պատեմ. նա ուրիշ այլանդակ բաներ ալ կ'պատմէր, որ օրինակ.

«Մեր մէջ ժէզվիթն անհատապէս ինչ որ կամի կ'խորհի: Կարող է միապետական, հանրապետական, կալվինեան, անդրալեռնական լինիլ: Ընկերութեան փոյթը չէ անոր անձնական կարծիքը: Ինքնիրեն յատուկ գաղափարներն ունի որ բարձրերը կ'գրաւնուին և զոր երբէք չհաղորդեր: Այս գաղափարներն անհատական կամայ միջոցաւ կ'իրագործէ, որոյմէ բան մը միայն կ'պահանջէ, այս է հնազանդիլ»:

Ուստի կ'տեսնէք որ ձիշտ չէ ըսելն որ ժէզվիթայ մէջ գաղտնիք մը կայ. տեսչութիւն մը կայ միայն որու յատակագիծներն երբէք լոյս չեն տեսներ: Այս յատակագիծները միակ նպատակ մ'ունին, ուխտին մեծութիւնը, որ և է կերպով: Ձեմ կարծեր որ ասկից աւելի բան մը լինի այն գաղտնեայ մէջ որով ժէզվիթական սակաւապետութիւնը կ'պարփակի:

Իսկ այս միաբանութիւնը կազմող ատորին անդամոց ներքին կեանայ գալով՝ բարեկամս երկարօրէն խօսեցաւ ինձ:

Այս բանս ժէզվիթներուն բարոյականին մեծ պատիւ չբերեր, բայց քաղաքական մաքիավէլեութեան խորին ունակութիւն մը կը յայտնէ: Իր հիմն է միշտակայ լրտեսութիւն մ'անդամի մը միւս անդամոց վրայ, և այս ալ յայտ յանդիման կ'կատարուի:

Ըրածդ մեծաւորին պիտի ծանուցուի, ինչ որ եղբայրդ կ'կատարէ քու քովդ, համոզած են քեզ որ գիտութիւնը պարտ կը դնէ քու վրադ մեծաւորին յայտնելու եղբօրդ հոգևոր զարգացման համար, այս է ժէզվիթայ ատորին կարգերու մէջ 'ի գործ դրուած մեքենան: Մեծաւորն ամէն բան գիտէ, ամէն բան կ'գուշակէ, ամէն բան կ'տեսնէ: Ասոի կ'հետևի յատուկ կենցաղ մը քօութեանց, քիչ շատ անիրաւ յանդիմանութեանց, որոց պատճառն է քու ընծայքիդ վրայ համար տուող անձերու քիչ շատ կողմնասէր դիտողութիւնները:

Բարեկամս ինձ կ'ըսէր. իմ մեծաւորիս խօսքին նայելով, մեծ մեղքս՝ իմ քարոզներուս վրայ պարծենալս է: Անկարելի է ըսել թէ տասն տարիէ 'ի վեր որ իր հետն եմ, ինչ նեղութիւն կը

քաշեմ այս խեղճ մարդուն երեսէն: Շատ անգամ հաւքերուս թիւնս կ'հատնի: Չեմ կրնար ապահով լինիլ որ՝ այս ամենօրեայ ասելի հարուածներէն, իմ ամենէն անմեղ գործերուս մանրամասնին խուզարկութենէ տաղտկացած՝ օրին մէկն ես ալ չքսեմ.

«Մնաս բարեաւ, հայր իմ, ահա ես ալ ատաւութեանս կ'գաւնամ»:

Ձեզի գրեթէ բաւ առ բաւ կ'կրկնեմ իմ բարեկամիս մտերմական խոստովանութիւնը: Իրօք չկրցայ դիմանալ, և՝ ի վերջ աշխարհիկ քահանայիս կարգն անցայ:

Ա՛յս է Լայօլայի ընտանեաց ներքին կենցաղը: Արդեօք ասոր համար է որ Լամնէ ըսաւ. Ինո՞ւնեան գէմ քան մը:

Իսկ ժէզվիթաց ընդհանուր ոսոխականութեան գալով ամենէն հզօր քաղաքական պետութեանցը չափ ճարտարութեամբ կազմակերպեալ է: Կարծեմ իսկ որ տեղեկութենդ անկին և անսպառ աղբիւր մ'ունի, որմէ զօրակ է ուրիշ կառավարութեանց ոսոխականութիւնը, այս է խոստովանարանէն իրեն հասած բիւրաւոր ծանօթութիւնները, միշտ դուռս ձգելով մեղաց խոստովանութիւնը, զոր, կարծեմ, ժէզվիթք պաղտնի պահելու կ'ջանան:

Արդէն ամենուն յայտնի է որ ժէզվիթք բարձրագիր կնոջ մը հոգևոր տեսչութիւնը յանձն կ'առնուն, այս պայմանաւ որ իր առնուը, նիւթական վիճակը, իր էրկան քաղաքական կարծիքը, տան մէջ ինչ տեսակ լրագիրներ կ'մտնեն, զաւակներն ու դպրոցը կ'երթան, իմանան: Ի հարկէ ամէն ոսոխականութեան գործածած միջոցներէն ապահովագոյն միջոց մ'է այս քիչ ժամանակի մէջ վերահասու լինելու թէ ընտանեաց ներսերն ինչ կ'անցնին:

Պարտիմ յայտել, որ այս լրտեսութիւնը վարող ժէզվիթք կրօնից օգտակար լինելու և՝ ի փառս Աստուծոյ կ'գրեն իրենց տեղեկագիրները մեծաւորաց: Մարդկային հնարք են ասոնք սուրբ գաղի մ'օգնելու: Ժէզվիթի մ'առջև ասկից աւելի օրինաւոր բան չկայ: Գէշը թէ իրենց թէ անոնց համար որ չեն ըմբռներ թէ ինչ նողկալի բաներ կան այսպիսի գրութեան մը մէջ, կրօնական աղեցութենէ հեռու ապրող մարդկի անզգալի սոսկում մը կ'զգան անոր դէմ: Ռամիկը բարեսրտութեամբը չկրնար հաւատալ որ ժէզվիթք այն միջոցներու դիմեն բարիք գործելու դիտմամբ. իսկ աշխարհի մարդիկ չեն կրնար երևակայել որ Քրիստոս պատուիրած լինի որ իր աշակերտները՝ հոգւոց փրկութեան համար, քստութեան և լռեստութեան միջոցներ գործածեն:

Մանաւանդ՝ զարմանալի կ'թուի թէ ժէզվիթները յաջողին պարզեշտ և քրիստոսասէր հոգիներ անարգ արուեստի մը վարժ ընել, և թէ ինչ զօրաւոր հնարք կ'գործածեն աղտոր և գեղեցիկ ցոյց տալ ինչ որ նուաստ է և եսերելի: Հաւանական է որ Լամնէ այս բանս անուանեց, քնո՞ւնեան գէմ քան մը:

Ասասիկ իմ պատասխանս: Դարձեալ կան թերևս այս ըսածներուս մէջ բաներ որ պարզ ենթադրութենդ վրայ հիմնուած են, սակայն համոզուած եմ որ չեմ գրպարտեր:

ԺԴ

ՆՊԻՍԿՈՊՈՍԱՐԱՆԻ ՄԻՋ ԴԻՊԴ ՄԸ

Մինչդեռ՝ աւագերէցին տունը՝ անկուշտ մտիկ կ'ընէին հիւրերը՝ ժէզվիթաց վրայ եղած այս հետաքրքրական յայտնութիւնները, եպիսկոպոսարանի մէջ տարբեր տեսարան մը կ'անցնէր:

Օրիտրդ Գլամարէնի՝ իր եղօրը մտերիմ, և ընդհանուր քարտուղար Ժուլիոյի դէմ առջի օրէն ղգացած հակակրութիւնը հետզհետէ կ'աւելնար: Քարտուղարին արուած պաշտօնին եթէ ինքն ալ ձեռնտու գտնուած լինէր թերևս այսչափ չվշտանար: Ժուլիոյի նախորդն այս Ճարպկութենէն ունեցեր էր. կանոնիկոսուհի կոչած անձին հեզ, դիւրաթեք գործիքը գարձեր էր, և արքեպիսկոպոսարանին ամենէն աննշան գաղտնիքն իսկոյն անոր կ'հաղորդէր:

Ժուլիոյի քնաւորութենէ հեռու էր այս Օմիալէն ոտիքն առջև

բան մնանել։ Գլամարէն օրիորդը շուտ մը հասկըցաւ այս բանս. ուստի սաստիկ սկսաւ ատել Ժուլիօն և կակէլ աբբան ալ այս ատելութեան մասնակից ընել։

Գլամարէն օրիորդը Ճարտարութեամբ մը ղպայուց անոր, որ եթէ այս դուռղնկը, այս բառն ինքը պատր էր, բոլորովին որսար ծերունիին վստահութիւնը, որու միտքը՝ քանի մ'ամսէ 'ի վեր շուտով տկարանալու սկսած էր, ինք, կակէլ աբբան՝ ործերէն հեռու պիտի արտաքսուէր, և այն ատեն նորատի քարտուղարն եպիսկոպոսարանն առանձին պիտի վարէր։

Այս շատ էր իսկ դիւրացրնու ընդհանուր քարտուղարը բորբոքելու համար։

Այս երկու խածան ոգիներն ուրախութենէ թռան՝ Ժուլիոյի քարոզը լսելով, որ յատաջադէմ կարծիքներով լի էր։ Գլամարէն օրիորդին Թաւշազարդ աթոռն եկեղեցւոյ միջավայրը, բեմին պիտայը, կղերին նստարաններուն մօտ էր։ Այն միջոցին որ Ժուլիօ իր ընտիր կարծիքը կ'արտայայտէր, Գլամարէն օրիորդն ու ընդհանուր փոխանորդը ծածուկ ակնարկ մը տուին աւին։ Այս ակնարկը կ'նշանակէր.

— Մեր ձեռքն է նա. այժմ կործանեցաւ։

Այս երկու անձինք քարոզէն անմիջապէս ետքն զիրար տեսեր էին։

— Պժգալի՛ բան, ըսեր էր օրիորդ Գլամարէն։

— Այս պատանին պէշ վախճան պիտի ունենայ, ըսեր էր աբբան։

— Միթէ լսեցի՞ր այն այլանդակ դաղափարները։

— Անշուշտ. ուսերս բարձրացուցի։

— Եղբայրս չիմաց է, անտարակոյս։

— Կարելի է նորին Գերապատուութիւնը դժգոհ է։

— Մի՛ կարծեր ընաւ։ Եղբայրս կ'սիրէ փոքր ինչ արտակեդրոն բաները. և եթէ գինք բռնած չլինէի, շատուն. . . .

— Ես կ'երկբայիմ որ կարտինալն այսպիսի վարպապետութեանց հաւանի։ Քաջ գիտցիր որ այս նորատի խենթերին բոլորը ըսածները հերետութեանց կոյտ մ'են։

— Կոյս Մարիամ, ինչպէս եղբայրս այս տեսակ ուրացող մը պաշտպանելու կ'յանդգնի։

— Ձկայ անձ մ'որ քեզի չափ կարող լինի հասկըցընել նորին Գերապատուութեան թէ որչափ վնաս կ'հասցընէ իր անձին այս վտանգաւոր պատանին իր քովը պահելով, ըսաւ ընդհանուր փոխանորդը դրդռիչ ժպիտով մը։

Ինչպէս որ կ'տեսնուի, Ժուլիօ կորսուած էր։

Ճաշարանը դալով կարտինալը գիտեց որ պաղութիւն մը կար ընդհանուր փոխանորդին և կանոնիկոսուհւոյն դէմքին վրայ, որ սովորաբար զուարթ էին։

— Արդեօք ինչ կայ, ըսաւ նա մեղմիկ, և Ժուլիոյի վրայ խորհեցաւ։

Լռութիւնը շարունակեց։ Կարտինալն ամենէն առաջ ընդհատեց զայն։

— Լաւ ուրեմն, քոյր իմ, ինչ կարծիք ունիս քարոզին վրայ։

— Քու կարծիքդ ինչ է, Սրբազան։

— Բաւական հաճելի եկաւ ինձ. մէջը հոգի կայ։ Հասուն հասակին անոր կրակը պիտի մեղմէ։

— Այդ թերութիւնը միայն դուստր, Սրբազան։

Այս խօսքը՝ կարտինալին ծանօթ չոր ձայնով մ'արտասանեց քոյրը։ Փորձով գիտէր որ փոթորկի մը նշան էր, երբ որ օրիորդ Գլամարէն դժգոհութիւն մ'ունենար։

— Զգուշութի՛ւն, ըսաւ նա յստակ ձայնով, կուիս կայ, լուինք։

Կարտինալն իր քոյրէն կ'վախնար։

Կան տպաւորութիւններ որ մարդու մը կենաց վրայ կ'տիրեն։ Այս փոքրիկ պատանին պաղ ակնարկներէն ազնիւ մարդուն դոյնը կ'նետէր։ Պատասխան չտուաւ, այլ խօսակցութիւնը փոխելով ընդհանուր փոխանորդին դարձաւ, որ բաւական Ճարպիկ լինելուն այս հնարքը հասկըցաւ։

Ճաշին ժամանակ շատ մը մնոտի խօսքեր եղան, և այս տեսակ խօսքերն ատելի էին յոյժ կարտինալին։ Իրկունը Ճաշին պէս տրտում տխուր անցաւ։ Մի և նոյն սրտնեղութիւնն օրիորդին կողմէ, նոյն զգուշութիւնը կարտինալին կողմէ փոթորկին առաջն առնելու համար։

Ընդհանուր փոխանորդը կանուխկեկ քաշուեցաւ։

Ահա այն ատեն փոխորկին բրդաւ։

— Սրբազան, քանի որ միտակ ենք, քեզի պիտի ըսեմ ինչ որ թերևս ոչ ոք պիտի համարձակի ըսելու, այսինքն այն նորաստի աբեղան պահելով շատ մեծ վնաս կ'հասցընես անձիդ։

— Աստուած իմ, մի՛ նեղեր ինքզինքդ, քոյր իմ, այդ բանին համար։

Վերապատուելի կարտինալը նահանջել կ'ուզէր։

— Սրբազան, ամէն բանէ առաջ պատիւդ, յարդդ ինձ սիրելի են, ուստի կ'տառապիմ։ Երբեմն իրաւունք ունէի նեղացնելու։

Նորին Գերապատուութիւնն աւելի մեղմացաւ։

— Սիրելի բարեկամուհիս, դիտեմ թէ սրչափ կ'սիրես զիս։

Այսպիսի պարապաներու մէջ օրիորդ Գլամարէն յաղթանակը կ'տանէր։ Նոյն պահուն սպասուոր մը դալով կարտինալին քրոջ այս փոքրիկ առմնակը յանձնեց, որու վրայ գրուած էր, շտապեցէք։

Տամնակը կ'բանայ, այս տողերը գրուած էին.

« Զգիտէինք որ՝ եկեղեցիէն չելած՝ Նորին Գերապատուութիւնը Պ. Ժուլիօն պատուակալ կանոնիկոս ըրեր էր։ Ի՛նչ գժբաղդութիւն »։

Օրիորդ Գլամարէն՝ այս լուրն իմանալով ընդհանուր փոխանորդին կողմէ, յետին ծայր կ'զայրանայ։

— Շատ աղէտ գործեր կ'տեսնես, Սրբազան. նորատի յիմար մը կ'քաջալերես քու ներկայութեամբդ. դու կարծես թէ երիտասարդութեան արդիւնք են իր ըսած մոլորութիւններն որ Տ. . . ի բնակիչներն ապշութեան մէջ ձգեցին։

Նորին Գերապատուութիւնը բան մը չէր ըսեր. այս հիւանդ նեբքև դլուխը կ'ծռէր։ Ներսէն ինքզինքը կ'մեղադրէր որ շուտ մը Ժուլիօն կանոնիկոս ըրեր էր։

Անդուլ օրիորդը շարունակեց.

— Այդ անխոհեմութեանդ չափը լեցուցիր, առանց ընդհանուր փոխանորդայ բան մը յայտնելու, առանց խօսք մը բանալու, կանոնիկոսի ուրար տալու փութալով ժառանգաւորի մը զոր դուռդ ըմբեամբ լի հրէշ մը պիտի դարձընես։

Նորին Գերապատուութիւնը քիչ մը դլուխը տնկեց։

— Տէր իմ Աստուած, կարելի է իրաւունք ունիս, քոյր իմ, բայց զիս սաստիկ թախանձեցին։

— Թախանձեցի՛ն։

— Այո՛, թախանձեցին, կ'հաւաստեմ քեզ։

— Օ՛ն անդր. միթէ Նորին Գերապատուութիւնը թախանձանայ կ'զիջանի։ Ո՛վ թախանձեց արդեօք։ Շատ հաւանական է որ աւագերէցն եկած պիտի լինի քեզ իբրև ձշմարիտ փաղաքուշ այս հրաշակերտին համար վարձք մը խնդրելու։ Շատ փոքր մարդոց պաշտօնարկուն կ'դառնաս։ Մենք աւելի հպարտ լինելու ՝ի ձնե իրաւունք ունինք, Սրբազան։

— Բոլոր կանոնիկոսները խմբովին եկան և ժուլիօյի համար ուրար խնդրեցին։

— Եւ միթէ չտեսաը որ այդ բանին մէջ դաւ մը կայ։ Ճշմարիտը քու խորագիտութիւնդ կ'կորսնցնես երբ խնդիրը նոր գրադրիդ վրայ գառնայ։

— Լաւ ուրեմն, ինչ օգուտ, բունաւեցայ. յիմարութիւն սեպէ . . . ։

— Այդպիսի մեծ յիմարութիւնները ներելի չեն։

Եւ դուրս ելնելու պատրաստուելով,

— Քաջայոյս եմ, ըսաւ նա խօսքն ատարուելով, որ ինքզինքդ կ'յարգես և մեր աչքին կ'հեռացընես այն անախորժ տեսարանը։

Եւ մանն առնելով, իր սենեակը մնաւ։

Կարտինալն ապուշ կրթած էր։

ԺԵ

ԱՂԷՏ ՄԸ

Երբ կարտինալն իր սենեակը հասաւ, իր սենեկապանը կանչեց։

Երեսէն կ՚երեւէր որ շատ այլայլած էր։ Իր քրոջ յանդիմանութիւնները, ՚ի բայց Թողլով Ժուլիոյի վարդապետութեանց մասին ունեցած չափազանց կարծիքը, մէկ նկատմամբ իրաւացի կը գտնէր։ Շատ կ՚ցաւէր որ անոր առջեւ պակասաւոր եղեր էր։ Գլուխն սկսաւ դառնալ։ Հայելին նայեցաւ, և ինքզինքէն վախցաւ։ Իր դէմքին վերի կողմը ծիրանի գոյն մը պատեր էր։ Մռայլ մ՚իր աչքը առջեւն կ՚անցնէր։ Իր թիկնաթոռին վրայ ընկաւ,

Յիշեց որ մեծ տհաճութիւն զգացեր էր ճաշին առեն։

— Բան մը չէ, ըսաւ նա ինքնիրենը, լաւ մարսողութիւն մը ունիմ։

Նոյն պահուն սենեկապան մ՚երեւցաւ։

— Գերապատիւ տէր, շուտով չկրցայ գալ։ Պարոն մը գալով նամակ մը բերաւ և կ՚ուզէր անձամբ զայն ձեզի յանձնել։ Ձեզ անհանգիստ չընելու համար չմտցուցի որ ներս մտնէ, և խօսք առի նոյն գիրն այս իրկուն ձեզի յանձնել։

— Ա՛հ, քանի՛ տաղտկալի են գործերը։ Նայինք ի՛նչ է։

Եւ գիրն առնելով, մտմի մը մօտեցաւ և հետեւեալ տողերը կարդաց.

« Գերապատիւ տէր, այսօր եկեղեցւոյ բեմէն մեր լսած քարոզին ներշնչութեան ներքեւ՝ կ՚փութանք ձեզի իմացընել թէ այն անշահ առեւնախօսութիւնն ինչ սոսկալի արկինք ունեցաւ մեր բոլոր կղերին վրայ որ ՚ի Տ . . . »։

— Այդ շատ ծանր է, դոչեց կարտինալն անհամբեր ոգւով մը զոր անկարելի եղաւ իրեն զսպել։ Ինչ որ քրոջ մը կողմէ կրելու յանձն առի, երբէք ուրիշի կողմէն չպիտի կրեմ։ Տ . . . ի մէջ ժէզվիտները միայն այս ոճով գրելու սովորած են։ Իմ և ոչ մէկ քահանաս պիտի իշխէր այսպէս խօսելու։

Շարունակենք.

« Եթէ Ձեր Գերապատուութիւնը՝ Պ. Ժուլիոյի քարոզած վտանգաւոր վարդապետութեանց յատուկ հաւանութիւն մը, գրեթէ եպիսկոպոսական և հանդիսաւոր հաճութիւն մը տուած չլինէր, զինքը կանոնիկոս անուանելով, այդչափ սաստիկ չպիտի վշտանայինք։ Բայց, գերապատիւ տէր, ձեր իշխանութեան այդ ամենաողբալի գործի մասին՝ կ՚մնայ մեզ միայն ցաւիլ կաթոլիկ եպիսկոպոսի մը պատրանաց վրայ, և աղօթել որ երկնային շնորհը զանի լուսաւորէ և անդունդին առջեւ զանի կեցընէ »։

— Հրեշտակը, ըսաւ կարտինալն, ընթերցումն ընդհատելով, վրաս մուր քսել կ՚ուզէն։

« Ձեզ կ՚սիրենք, գերապատիւ տէր, բայց քան զձեզ և քան մեր կեանքն աւելի կ՚սիրենք կաթոլիկ վարդապետութեան մաքրութիւնը։ Շատ ծանր պիտի լինի մեզ եկեղեցւոյ ծայրագոյն դատաւորին դատաստանին դիմել, այս է Ս. Պապին, զոր Յիսուս Քրիստոս մեզ հովիւներէն վեր դասեց։

« Սակայն եթէ Ձեր Գերապատուութեան կողմէ հրապարակային հրաման մ՚ընդունելով դատապարտէ այն դայթակղական վարդապետութիւնները՝ մեր խօսքէն լուսաւորուելով և իր Ճշմարիտ շահուցը վրայ աչք բանալով . . . »։

Եւ թերթը դարձընելով. — Ո՛հ, Աստուած իմ, նամակը ստորագրութիւն չունի։ Վատե՛րը, զնս Հռոմի ատեանը կ՚հրաւիրեն։

Եւ նամակն առաջնորդին ձեռքէն վար ընկաւ։

Յանկարծ դայթելով ընկաւ և սենեկապանը ղինք մեծ դժուարութեամբ անկողինը փոխադրեց։

Բուռն կաթուած մը Պ. Ֆլամարէնի վրայ իջեր էր։

Սենեկապանը սենեկէն դուրս վազեց օդնութիւն կոչելով։

Իսկոյն կարմինալին սենեակը բազմութեամբ լցաւ։ Օրիորդ Ֆլամարէն հասաւ։ Ընդունայն խօսք ուղղեց իր եղբօրը։ Անյօդաւոր ձայներ եղան միայն պատասխանը։ Սակայն ակնդէտ անոր կ'նայէր, և այս ակնարկը կ'յայտնէր թէ տակաւին բժշկութեան յոյս կար։

Անմիջապէս Նորին Գերապատուութեան բժիշկը կոչելու համար մարդ ղրկեցին։

Բժիշկը Կապիտոլի հրապարակը կ'բնակէր՝ եպիսկոպոսարանէն բաւական հեռու։ Սպասաւորը զանի տունը չգտաւ. բժիշկը Ճաշի գացեր էր իր աղջկան տունը, որ Տ... քաղքին միւս ծայրը՝ Բուսաբանական Պարտիզին մօտ կ'գտնուէր։

Այս մարդը՝ փոխանակ ուրիշ բժիշկ մը կոչելու, վազեց դնաց Բուսաբանական Պարտէզը, ամենէն կարճ ճամբով, քաղքին փողոցներէն անցնելով։

Սակայն բժիշկն իր աղջկան տունէն ելնելով՝ արտաքին մեծ պուլվարներէն իր տունը կ'գառնար Հանդարատօրէն։

Սպասաւորը տուն եկաւ յուսահատ, և իր ըրած անօգուտ արշաւանքը պատմեց։ Այն ատեն որոշեցին որ ուրիշ բժիշկ մը կոչեն։

Այս երթևեկը շատ ժամանակ առեր էր։ Եպիսկոպոսին ըղեղը փոքր առ փոքր կ'բռնուէր կաթուածով։ Բոլոր սպասաւորները կ'լային։ Օրիորդ Ֆլամարէն դրեթէ մարած՝ խորին լռութիւն մը կ'պահէր, որ կ'ընդմիջէր երբեմն հանած հեծեծանքէն։ Հիւանդին աղեր ու ջրեր հատուցել կ'տային. հիւանդութիւնն երթալով կ'ծանրանար։ Երկու բժիշկները դրեթէ նոյն ժամուն եկան։ Իրարու հետ խորհուրդ ըրին. իրենց պատասխանն այս եղաւ.

« Շատ ուշ է »։

Անդամ մ'արիւն առին, բայց արդիւնք մը չունեցաւ. երկրորդ անգամ մ'ալ արիւն առին նոյնպէս անյաջողութեամբ։

— կորաւ։

Այս բառն իբրև մահագոյժ ձայն օրիորդ Ֆլամարէնի ականջին հնչեց։ Ոչ միայն նա իր եղբայրը կ'սիրէր դորովալին, այլ իր բոլոր ապագայ յոյսերը կ'մարէին կարմինալի կենաց հետ։

— Կ'աղաչեմ, պարոնները, ուրիշ դեղեր ալ փորձեցէք։

Պատասխան տուին որ ինչ որ ընեն անօգուտ է։

— Նորէն արիւն մ'առնենք. բայց հիւանդը թերևս մեր ձեռաց ներքև շունչը փչէ։

— Կ'աղաչեմ, փորձն ըրէք։ Կարելի է ազատէք։

Երրորդ արիւնն անյուսալի արդիւնք մ'ունեցաւ։ Հիւանդն ինքն իրեն եկաւ. իր քրոջը խօսք ուղղեց նոյնպէս բժշկաց։

— Շնորհակալ եմ, պարոնները, ինքզինքս գտայ։ Աստուած ձեզ կ'պարծածէ, ձեզ որպէս զի քրիստոնէի մը փափաքած վերջին բարիքը շնորհէ իրեն, այս է իր դատաւորին առջև ներկայանալու չափ ժամանակ։

Եւ իր սենեկապանին դառնալով,

— Պատրաստէ ամէն բան որ վերջին օծումն ընդունիմ։ Քահանայ մը կանչել տուր... Ժուլիս աբեղան, կ'լսես, ըսաւ նա աւելի հաստատ ձայնով մը։

Քոյր իմ, և դուք բարեկամներս, քաշուեցէք. դարձէք իմ վերջին օծումս առնէն ետև։ Կ'ղամ որ ժամանակս սուղ է։ Պէտք ունիմ խիղճս հոգալու։

Ժուլիս եպիսկոպոսական պալատին մէկ թևին վրայ ունեցած սենեակը կ'ելնէր, երբ որ սպասաւորն իրեն մօտեցաւ և մխուր լուրն անոր իմացուց՝ կարմինալին դիտաւորութիւնը յայտնելով։

Ժուլիս հիւանդին քովն եկաւ դողդողալով։

— Սիրելի որդեակ, ըսաւ անոր ծերունին, դու պիտի հաշտեցընես զիս Աստուծոյ հետ և իմ վերջին շունչս պիտի ընդունիս։ Իմ վայրկեաններս քիչ են։ Խնդճ Ժուլիս, տես տես քանի՛ փոքր է քու առջևդ երկրիս մեծ անձերէն մին։ Իմ անարիս մօտ նստիր, օրհնէ զիս և խոստովանանքս մտիկ ըրէ։

Երիտասարդին աչերը լցան։ Կարմինալ մը, արքեպիսկոպոս մը իր առաջին ապաշխարողն էր, որու պլլսուն վրայ պիտի արտաշնէր, ներող Աստուծոյ անուան, Թողութեան վճիռը։

Կարտինալն ամուր, որոշ ձայնով մը և խորին վշտով խոստովանեցաւ իր բոլոր կենաց ծանր մեղքը. ապա իր ալէզարդ գլուխը նորատի քահանային ձեռաց ներքև ծռեց։

— Հիմակ ղիրար գրկենք, ժուլիօ, ըսաւ կարտինալը։ Կ'փափաքիմ քեզի յիշատակ մը թողուլ, իմ կենդանի սիրոյս մէկ փորձը տալ քեզի։ Տուր ինձ ձեռքդ, այդ ձեռքն որ, վերջին անգամ իմ գլխուս վրայ բարձրացաւ Աստուծոյ ներողութեան 'ի նշան, զոր յուսամ թէ նա չնորհեց մեղաւորիս։ Ահա քեզ իմ հովուական մատանիս։ Խօսք տուր ինձ, թէ ինչ ձակատագիր որ ունենաս երկրի վրայ, թէ եկեղեցւոյ կարտինալ դառնաս, թէ աննշան գիւղի մ'երէցը, չպիտի հանես մատէդ այդ յիշատակը։

— Գերապատիւ տէր, կ'խոստանամ։

Եւ ծերունւոյն ձեռքը համբուրելով մատանին ընդունեց և իր մատն անցուց։

— Ձիս գերապատիւ մի ևս անուաներ, բարեկամդ իմ. այժմ ծանր է այդ ինձ։ Մինչ հիւսանի մ'որդին գերապատիւ անուանեցի՞ն։ Իմ տարիքիս նայելով՝ ես քեզի համար հայր մ'եմ, իմ սրտիս նայելով որ քեզ կ'սիրէ, բարեկամդ եմ։ Երջանիկ եմ մտածելով որ իմ յետին շունչս պիտի աւանդեմ քու բարի ձայդ առջև, և քու այդչափ ազնիւ և մաքուր ձեռքդ իմ արտևանունքս պիտի դոցէ։

Մտիկ ըրէ ղիս այս ժամուս. հոգեվարքի մը հոգևոր կտակը պիտի ընդունիս։

Առաքելական, ուղղափառ և հռոմէական եկեղեցւոյ ծոցը կը մեռնիմ, որու քահանան, եպիսկոպոսն ու կարտինալն եղայ։

Անսասան և անյեղլի ձշմարտութեան Աստուծոյ առջևն երթալու միջոցիս՝ կ'յայտնեմ որ ակամայ և մեծ դժկամակութեամբ հեռացայ, իմ քահանայական պաշտօնիս քառասուն տարուան շրջանին մէջ, այն վտանգաւոր ճամբուն որու մէջ նետուած է կաթոլիկ կղերը։ Իմ հոգւոյս գերազնիւ բնազդումները ճնշել, իմ ներքին համոզումներս սքօղելու համար ամէն գառն ճիգ թափել, Աստուծոյ ինձ տուած սուրբ լոյսն՝ եկեղեցւոյ առաջնորդութեան համար՝ մարել հարկ եղաւ։

Այսպէս ինքզինքս զսպելով յաջողեցայ շուտով պատիւներ ստանալ։ Քաջ գիտէի որ կամ իմ փառասիրութիւնս գոհացնել ուզողները, կամ բաղմայոյզ, հալածեալ կեանք մ'ընտրել պարտաւոր էի։ Տկար դտնուեցայ. նոր առաքելութեան փառաց և տառապանաց առջև կասեցայ. այս ծիրանիին սնոտի մեծութիւնը նախադաս համարեցի։ Մինչև այս կէտս հասնելու համար, ճշմարտութիւնը լռեցի, զայն մատնեցի։

Սիրելի ժուլիօ, իմ այս յետս կոչումները քրիստոնեայ աշխարհի առջև քեզի կ'աւանդեմ. խիղճս այսպէս կ'հրամայէ ինձ, և իմ ներկայութեանս՝ քու ցոյց տուած յանդուգն լեզուդ, երբ չգիտէիր տակաւին թէ գաղափարներդ ինչ աստիճան իմ կենացս գաղափարներն էին, երաշխաւորութիւն մ'է այն քաջութեան որով իմ վերջին կամքս պիտի հրչակես։ Կ'դատապարտեմ սաստիկ երևոյթական կեղծաւորութիւնն որու մէջ ապրեցայ։ Իմ սրտիս մէջ չէր այն, զի կեղծաւորութիւնը միշտ ատեցի։

Կ'մեղադրեմ այն եպիսկոպոսական արտաքին շքեղութիւնը, այն կարևորութիւնը զոր 'ի վերին երեսս հինցած պաշտաման մը, միջին դարու մեղի ձգած ժամերգական ձևերուն կ'ընծայէի։ Այս ամէն բաները մաշած, մեռած, անզօր կ'դատեմ։ Բանաստեղծութեան տեղ՝ ձշմարիտը պէտք է, իբրև յիշատակ՝ կրօնական տեսարաններու տեղ, պէտք են մեզ լոյն պաշտամունք, հասարակաց աղօթք, աւետարանական վարդապետութիւն իր ամենէն յստակ պարզութեան մէջ։ Փոխանակ զպայարանաց խօսելու, պէտք է մեզ ինչ որ հոգիէ կ'բղխի։ Ժամանակն հասած է որ Հօր համար փնտռենք, ոգւով և ձշմարտութեամբ պաշտողները։

Դարձեալ այնպէս կարծել տուի որ կ'հաւանէի այդ գժնդակ դրութեան որուն մէջ պապութիւնը կ'յարատևէ։ Թէև իմ համոզմանս դէմ, պաշտպան կեցայ պապերուն աշխարհական իշխանութեան համար։ Այս անիմաստ քաղաքականութեամբ Հռոմ իր կործանման կ'պիտի։ Եթէ Իտալիոյ մէջ՝ այս քաղաքականութիւնը հերձուած մը չբերէ, որ աւելի սոսկալին է, իր և արդի աշխարհին մէջ եղած բաժանումը պիտի ծանրացընէ։ Ազատ խորհողներու ահաւոր ղէնքեր կ'տայ, հետզհետէ իրմէ կ'հեռացընէ այն

տարբեր գաւանանքները՝ որ՝ թերևս իրեն միանային՝ եթէ ինք ա-
ւելի ազատ, ներող դանուէր և աշխարհական թագաւորութեան
մնոտի մեծութեանց հրաժեշտ տար:

Կ'փափաքէի որ իմ յետին ձայնս քահանայապետին ականջն
հասնէր և անոր ըսէր.

« Աւասիկ ինչ կ'խնդրէ քեզնէ հոգեվար մէկ եղբայրդ. հո-
գևոր եկեղեցին փրկէ, և անհրաժեշտ ղօհողութեամբ մը հրա-
ժարէ թագաւորութենէ մ'որու միայն ողբմալի մէկ բեկորն ու-
նիս »:

Կ'փափաքիմ որ դիտնան ամենքը թէ կ'հաւատամ որ քրիստո-
նէութեան գաղափարն ապագայ մ'ունի, կ'հաւատամ թէ այս խօս-
քին՝ որու ուրիշ որ և է կրօնական և բարոյական օրէնսդրութիւն
մը չպիտի անցնի.

— Սիրեցէք զԱստուած, սիրեցէք մարդիկը, ձեր եղբայրները:

Բայց այս համոզումն ունիմ որ քրիստոնէութիւնն ահագին այ-
լափոխութիւն մը պիտի կրէ: Ամէն այն միստիքական շէնքը, բա-
նահիւսութիւնը, ղայարանաց ազդող արտաքին փայլուն ձևերը
պիտի կործանին: Պիտի մնայ միայն ինչ որ մեծ է, անկորնչելի
Աւետարանը, մարդկան մէջ սիրոյ շքեղ օրէնքը:

Աստուծոյ ներողութիւնն ունիմ խնդրելու իմ մեղայ և տկա-
րութեանցս համար. ուստի չեմ կարող առելութեան գաղափար
մը կտակել:

Սակայն պարտիմ ղդուշացնել քրիստոնեայ ընկերութիւնը կրօ-
նական միաբանութեանց տարածման դէմ, և՝ի մասնաւորի Ցիսուա-
եան ընկերութեան դէմ, որ անյապ փափաքներ կ'տածէ աշխար-
հիս տիրապետելու համար: Կ'ուզեմ հաւատալ որ իւրաքանչիւր
անդամ բարիք ընելու ըղձով վառ է. բայց իր ուխտը մարդկա-
յին, հեռաւոյս անշահ, անպատիւ միջոցներ՝ի դործ կ'դնէ,
որ մարդկային քաղաքականութեան նենդութիւնները մեղ կ'յիշե-
ցընեն և անշուշտ քրիստոսավայել չեն:

Այս ընկերութեան վրայ շատ բաներ դիտեմ. արտաքուստ
ղայն պաշտպանեցի, այս ընթացքը բռնեցի, վասն զի իմ դժբաղ-
դօրէն հետևած ասպարէզիս կ'համապատասխանէր. իմ ներքին
համոզումս այս է.

Կրօնական միաբանութեանց օրն անցաւ:

Այժմ բաւական են այն բարեպաշտական ընկերութիւնները որ
նպատակ ունին ժողովրդեան աղէտքն ամոքել, մինչև որ ընկերա-
կան զարդացումներ ամենուն բարօրութիւն բերեն, մարդկային ըն-
տանեաց մէջ, աշխատութեամբ, այս երկնային մեծ օրէնքը ղոր
պարտ է սիրոյ օրինաց կոչուիլ:

Այս ծանր խոստովանութեանցս ուրիշ աւելցընելու բան մը
չունիմ, եթէ ոչ յոյսերս թէ այս Ֆրանսայի կղերին մէջ ղոր
այնքան սիրեցի, որ այժմեան մարդկութեան ջերմ սիրտն է, քան
զիս արհամարհ մարդիկ ծնին և թերահաւատ աշխարհին ու ան-
շահ կերպով քարոզուած և իմացուած քրիստոնէական կրօնին մէջ
նոր դաշանց առաքեալները կանդնին:

Սիրելի ժուլիս, Թո՛ղ Աստուած քեզ օրհնէ: Բոլորովին աւե-
տարանական քարոզութիւնդ կենացս ամենէն մաքուր մէկ վայելքն
ընծայեց ինձ: Անշուշտ ապագայ եկեղեցւոյ առաքելոյ մին ես
դու: Երբ հալածուիս, և վաղուանէ պիտի հալածուիս, մինչև
տանս մէջ և դեռ իմ չսառած մարմնոյս առջև, երբ ամէն կողմէ
բանադրանք արձակեն քեզի դէմ, ապագային վրայ ունեցած վստա-
հութիւնդ մի կորուսներ:

Պիտի տեսնես լաւագոյն օրեր: Այլափոխեալ քրիստոնէու-
թեան արշալոյսը պիտի արձակէ արդեօք քու աչացդ առաջին նշոյլ-
ները մէկ քանին, դու ալ դերեզման չիջած. չդիտեմ: Բայց
թող իմ տխուր օրինակս և իմ խորհուրդս հետևին քեզ յաջաժամ:

Դու պէտք չպիտի ունենաս վշտացդ հրիտակը թողուլ, տկա-
րութիւնդ ու նուաստութիւնդ կամ փառասիրութիւնդ հրատարա-
կել: Դու բարձր պիտի բռնես ճակատդ մարդոյ առջև, և երբ
Աստուծոյ առեանն երևիս, այդ ճակտիդ վրայ ճշմարտութեան
ճառագայթը պիտի փայլի որու առաքեալը պիտի լինիս:

Մնաս բարեաւ, սիրելիդ իմ ժուլիս, մնաս բարեաւ, որդեակ
իմ: Կ'զդամ որ դժբ կ'իյնամ. ըղեղս հալիւ կ'արտադրէ իմ դա-
ղափարներս: Ամէն անդամ որ միտքս բացատրել ուզեմ՝ պէտք
է որ դերմարդկային ճիդ մ'ընեմ յետին շարժումն անոր տալու:
Սակայն կ'մռնայի յայտնել կարևոր յանձնարարութիւն մը: Ա-

ասիկ նամակ մը կայ անդ. առ զայն: Ժէզվիդայ կողմէն կ'գայ: Իմ կղերիս և ոչ մէկ անդամը պիտի յանդգնէր այսպէս գրելու ինձ: Պահէ այդ գիրը. յատկապէս քեզի կ'յանձնեմ զայն: Վաւերագիր մ'է որ պատմութեանդ համար կարևոր է: Պէտք է գիտնան մարդիկ որ արքեպիսկոպոս մը, կարտինալ մը, Գրանսայի մէջ ժէզվիդայ կողմէ սպառնալիք կրեց՝ Հռոմի շանթից ենթարկուելու:

Ինձի պէս ծերունիի մը մաշած կազմուածքն այս բուռն այլայլութեան չկրցաւ դիմանալ: Իմ խեղճ քրոջս դէմ ծանր կռիւ մը ունեցայ: Ժէզվիդայ գիրն ինձ վերջին հարուածը բերաւ: Մարմիրոս կ'մեռնիմ, վասն զի քեզի և ճշմարտութեան դէմ իրենց ունեցած ատելութեան պատճառաւ է որ իմ վրայ յարձակեցան, ճշմարտութիւն մը զոր այնքան ճարտարախօսութեամբ անոնց ետեւին տուիր: Կ'ներեմ անոնց, վասն զի կոյր կրօնամոլներ են: Եթանի թէ մահս իմ կենացս բոլոր նուաստութիւնները քաւէր, ճշմարտութեան առջև:

Մնաս բարեաւ, Ժուլիո: Ձիս մի թողուր: Իմ աչերս պիտի գոցես: Ներս կանչել տուր քոյրս և ամէն տնեցիքը:

Վերջին խորհուրդները կատարուեցան հիւանդին վրայ:

Դարձեալ կարող եղաւ ուշադիր աղօթել: Երբ քահանայն անմահութեան փառաց շքեղ կոչումն արտասանեց. « Գնա, քրիստոնեայ հոգի » ծերունին ևս վերջին անգամ մ'ալ սկսաւ խօսիլ: Քոյրը կոչեց: Անոր ձեռքը սեղմեց:

— Մնաս բարեաւ, քոյր իմ:

Եւ իր սպասաւորայ երեսը նայելով.

— Մնաք բարև, բարեկամներս:

Եւ ապա սկսան հոգեվարքի վշտագին ժամերը:

ՄԱՍՆ ԵՐԿՐՈՐԴ

ԱՌԱՋԻՆ ՎԷՐՔ

Ա.

Տ . . . Ի ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱԿԱՆ ԱԹՈՌԸ ԹԱՓՈՒՐ

Մեծ դէպք մ'է եպիսկոպոսի մը մահը գաւառային քաղքի մը մէջ: Քիչ առենէն նոր իշխանութիւն մը պիտի սկսի. և եպիսկոպոսական պալատին պալատականներն արդէն կ'լսեն. Թագաւորը մեռաւ, կեցցէ Թագաւորը:

Մեծ իշխանութիւն վայելող և մեռնող մարդը շատ շուտ կը մոռցուի: Գեռ իր մոխիրը չպաղած ամէն ինչ կ'անօրինուի, որպէս թէ բնաւ իշխանութիւն վարած չլինէր:

Կարտինալը սոսկալի հոգեվարք մը քաշեցէն ետև՝ հոգին աւանդեց: Իր նոր աշակերտը յետին ողջոյնն ընդուներ և աչքը գոցեր էր: Մահաբոյր անկողնոյն ոտից քով անշարժ՝ Ժուլիո սպասաւորներուն և առաջնորդին քրոջ հետ բոլոր պիշերն անցուցեր էր, մահն իր աչայ բոլոր իր սոսկալի նշաններովն երեւելէն ետքը:

Կակիէ աբբան՝ որ ամէն ինչ կարտինալէն պարտաւոր էր, նոյն-

պէս եկեր և յուսահատութիւն կեղծեր էր։ Ոչ այնչափ իր բա-
ներարը կ'ողբար որչափ կարտինալին մօտ բարձր պաշտօն մը, ո-
րով կ'յուսար աւելի բարձրանալ եթէ կարտինալն ապրէր։

Պառաւ քոյրը՝ պաղ և եսասէր, ընութեան վճարեց լինչ որ
անհրաժեշտ հարկն էր վճարել։ Այս զգուշաւոր և ճարպիկ կինը՝
օրինաւոր կտակի մը տէր էր, որ զինքն իր եղբօր ընդհանուր հրի-
տակակատար կ'կարգէր։

Կ'մնար միայն հանդուցեալը թաղել սովորական արարողութեամբ
և հանդիսով։

Կանոնիկոսական խորհուրդը նոյն առտու իսկ դումարուեցաւ,
և շուտ մը տեղապահներն ընտրուեցան։ Երկու կուսակցութիւն-
ներ իրարու դէմ կ'մաքառէին. մին աւագերէցներն էր և միւսը
Պ. Կակէլի։ Այս երկու մարդիկ բոլոր սրտով ջերմ կ'ատէին,
և այս պարագայիս մէջ իրենց ոսոխութիւնն երևան ելաւ, և ե-
կուքին համար ալ խնդիրն անձնասիրութեան վրայ կ'կայանար։

Պ. Կակէլ յաղթականը տարաւ։ Տեղապահ ընտրուելու յա-
ջողեցաւ իրեն կուսակիցներուն հետ, և ալբ-
եպիսկոպոսը բոլորովին նկուն մնաց։

Անմիջապէս հայր Կակէլ փառաւոր շրջաբերական մը շարա-
դրեց, որու մէջ ամէն մեռնող եպիսկոպոսաց ուղղեալ պաշտօ-
նական յաւերը մի առ մի կ'կրկնէր։ Իբրև հին ընդհանուր փո-
խանորդ՝ աբբայ Կակէլ թեմին առաջնորդութիւնը ձեռք առաւ։

Ժուլիօ անարժան սեպեց այս ընտրութեան դաւերուն մէջ մըտ-
նել։ Իր խորին վշտով համակեալ՝ կարտինալին կողմէ ստացած
առօրեայ պաշտօնը հաւատարմութեամբ շարունակեց։

Ժէզվիտները հասարակութեան մէջ մեծ վիշտ և ցաւ յայտնե-
ցին հանդուցեալ եպիսկոպոսին վրայ։ Հաւատարմութեան մա-
տուռը հանդիսաւոր պատարագ մատուցին, և անբաւ մամ վառե-
ցին դամբանի մը շուրջը զոր յատկապէս շինել տուած էին. սա-
կայն նոյն պահուն ճարտարութեամբ ձայն հանեցին իրենց կու-
սակցայ մէջ թէ Աստուած խեղճ կարտինալը պատժեր էր Ժու-
լիօ աբեղային վարդապետութիւնները քարոզելուն։ Այն պա-
ռաւ կիներն որ կրօնամոլութեան ծարաւի են, խանդով ապրող

ջերմեռանդ աղջիկները՝ ընտպէս Աստուծոյ ըրածն արդար դատան,
և այն առենէն սկսեալ Ժուլիօյի անունը Լուտերի կամ Սատա-
նին անուան պէս հնչեց բոլոր ականջներուն։

Բայց լուսամիտ մարդիկ այսպէս չէին խորհեր։ Կարտինալն ա-
նոնց անկեղծ համակրութիւնը դրաւեր էր։ Թէև պաշտօնապէս
դռեհիկ եպիսկոպոսներու պէս կ'շարժէր և կ'խօսէր, բայց դի-
տէին որ իր կարմիր պատմուճանն ուղիղ և լուսաւոր ոգի մը կը
պահէր։

Բոլոր քաղքին մէջ վշտակցութեան այցելութիւնները սկսան։
Օրիորդ Ֆլամարէնի և Պ. Կակէլի տունը կ'երթար ամէն օր խո-
րին վշտայ դռեհիկ խօսքեր ընելու։ Իսկ ոմանք Ժուլիօյի կ'եր-
թային մեծ խմացականութեան մ'ողջոյն տալու և անոր բերնէն ի-
մանալու յանկարծահաս մահուան մը բոլոր պարագաները։

Ժուլիօ գրեթէ բառ առ բառ կրկնեց կարտինալին կրօնական
կտակը։ Իր Վէրոլօն բարեկամը, որ հրաշալի յիշողութիւն մը
ունէր, այս կտակը գրեց երկար խօսակցութենէ մ'ետք՝ երբ Ժու-
լիօ վառուելով՝ փառաւոր ոճով ծերունւոյն յետին խորհուրդնե-
րը բացատրեր էր։

Ուրիշ բարեկամներու ալ Թողուց որ իր ձեռագիրն օրինակեն.
և ութ օր չանցած՝ այս հետաքրքրաշարժ Թուղթը բոլոր քաղաքն
սկսաւ շրջիլ. Աբբէ- օրագիրն իսկ մէկ քանի տողով անոր կ'ակ-
նարկէր։

Դեռ ևս երկու օրինակ լոյս չէր տեսած՝ որ ժէզվիտաց ոստի-
կանութիւնն օրինակ մը կ'բերէր գաւառական Դիտին։ Ասի կատ-
ղելով՝ մեծ խորհուրդ մը դումարեց, տեսրակը կարդաց դողդոջուն
ձայնով մը, և ութ ծերուկն խորհրդականաց ուղղելով խօսքը.

— Ի՞նչ է ձեր կարծիքը, ըսաւ։

— Այն երազատեսին սոսկալի մէկ հնարքն է։ Մենք կ'ճանչենք
կարտինալը. պէտք է այս վատահամբաւիչ պարսաւատեսրին դէմ
բարձրաձայն բողոքել։ Խոհեմութիւն է իսկ զայն դատաստանի
կոչել։

— Զգոյշ լինինք, ըսաւ խորհրդական մը, կարտինալին կտակն
երբ սուրբ գրեալ չէ, երբ հրապարակաւ տպագրուած չէ, Ժուլ-

լիս արեղային դէմ իբր ամբաստանութեան կէտ չկրնար բռնուիլ։
Սպասենք։ Եթէ՝ ինչպէս որ պրուածքին մէկ տեղն ակնարկած է, այն հրատարակուի, այն ատեն ես ալ կ'կարծեմ թէ պէտք է հեղինակն 'ի գատ կոչել իբրև վատահամբաւիչ։

Ա յս պիտողութիւնն եօթն ծերոյ իրաւացի երևցաւ։

Երեք օր ետքը՝ Կաֆուչկ Եբէրֆոնդ լրագրին մէջ հետևեալ յօդուածը կ'երևէր.

Տ . . . էն կ'գրեն մեզ.

« Գլամարէն կարտինալին մահն ընդհանուր սուգ պատճառեց։ Իր յուղարկաւորութեան հանդէսը փառաւոր եղաւ։ Թեմին բոլոր կղերը ներկայ էր արարողութեան, ուր քաղքին բոլոր բնակիչները հանդուցեալ եպիսկոպոսին խորին պատկառանք յայտնեցին։ Պ. կակէլ աբբան Ճարտասան դամբանական մը խօսեցաւ, և ընդհանուր սքանչացում պատճառեց։

« Գլամարէն կարտինալն առ սուրբ աթոռն ունեցած անձնուիրութեամբ և սուրբ վարդապետութեանց սիրոյն անբիծ համբաւ մը թողուց։

« Դժբաղդաբար Տ . . . ի մէջ Գլամարէն կրթական հրթիռն անուամբ պժգալի պրուած մը կ'շրջի պաղտնապէս։ Բայց 'ի այս պրուածին պարունակած անուանարկութիւններէն անուանի ընկերութեան մը դէմ որ իր առաքինութեանց, կիտութեան և եկեղեցւոյ դլխաւորին համար կապակցութեան շնորհիւը կամովին յառաջապահ դունդը կ'համարուի, պատկառելի եպիսկոպոսին այնպիսի անհեթեթ տեսիլներ, իր կենաց մէջ գտաւնած կարծեաց այնպիսի հակառակ կարծիքներ կ'վերագրէ՝ որ ողջամիտ հասարակութեան մէջ ոչ ոք կարող է հաւատ ընծայել այս զրպարտիչ հրատարակութեան։ Բայց աղատ խորհողներն և կրօնի թշնամիներն այս պրուածքը մեծ բանի տեղ կ'դնեն. կ'հաւատան թէ հոդեվար ծերունւոյն յետին խօսքերն են անոնք։ Բաւական միամիտ լինելու է այս առասպելին հաւատալու համար։

« Կ'ըսեն թէ այս շինծու կրօնական կոպիտ հեղինակը նորատի քահանայ մ'է, զոր կարտինալը բարեսրտութեամբ զինքն իր քովն ընդուներ էր և այս չնորհն իր խելքը թռուցեր է։

« Կ'յուսայուի որ վիճակային վարչութիւնն աղտու միջոցներ ձեռք պիտի առնու այս պրուածքին դայթակղեցուցիչ հրատարակութեան դէմ և այս դատապարտելի խաբէութեան հեղինակն ըստ արժանւոյն պիտի պատժէ։

(ըստ Տաղտաֆոյն)
«ԼԱՊՈՒՇ»

Եբէրֆոնդին յօդուածն որու պրչէն ելած էր դիւրին է դուշակել. մեծ աղմուկ հանեց այն Տ . . . ի մէջ. ժէզվիդաց ուրիշ լրագիր մը, Լանկոլէան ասոր ըզայն արտապրեց, նենգաժէտ մեկնութիւններ յաւելլով, և արդէն ակներև էր որ ժէզվիդական դասը ծուլիօն նախատանօք՝ եթէ ոչ Տ . . . էն, իր պաշտօնէն հանելու համար ամէն ճիգ կ'թափէին։

Ա յս յարձակումներուն վրայ ամէն մարդ սկսաւ պաղութեամբ վարուիլ ծուլիոյի հետ՝ յեպիսկոպոսարանն։ Երբեմն զինքը գովողները՝ որոց գլուխն էր աւագերէցը, անոր պաշտօնանկութիւնը նախատեսելով՝ քովէն խոյս կ'տային։ Կակէլ աբբան որ իրօք առաքինորդ էր, օրհորդ Գլամարէնի թելադրութեանց չնայելով՝ քարտուղարը ձամբելու կ'վարանէր։ Վասն զի որչափ որ պիտեր թէ ժէզվիդաց հաճելի գործ մը պիտի ընէր, սակայն իր երկարամեայ պաշտօնավարութենէ սովորեր էր հապճեպ չգործել։ Կ'փափաքէր ձայն ու շխոթ չհանելով մեղմիկ գործը կարգադրել, և հետևապէս իր յատուկ ոխը կ'զսպէր, օրհորդ Գլամարէնի անհամբերութիւնը կ'անդորրէր և կ'ըսէր իւրովի թէ պէտք էր սպասել պատեհ ժամուն, և այս ժամն ալ հեռու չէր քանի որ ծուլիօ իր նախորդ վարմունքով, իր բնաւորութեամբը, կարտինալին մահուան վրայ ըրած գործերովն ինքնին պաշտօնէ պիտի ընկնէր։ Մանաւանդ կ'սպասէին որ երևելի կոպակեբէրը հրատարակուի, ուրու վրայ կրօնականաց ուշադրութիւնը դարձած էր Եբէրֆոնդին շնորհիւ, և 'ի Հռոմն Էննէքսի Նուիրական–Միաբանութիւնը կը խորհէր արդէն։

Ցիրաւի այս դրութիւնը քիչ առնէին պիտի լոյս տեսնէր։ Ժուլիօ Վէրտլօնի աջակցութեամբն այս եզական թղթին վերջին ձևը առաւ էր, որով իբրև վերանորոգիչ կ'երևէր Հռոմէական եկեղեցւոյ եպիսկոպոս մը, կարտինալ մը։

Ժուլիօ ձեռագիրն ուղղեց Բարիզի անուանի մէկ հրատարակչի մը, որ Փլամարէնի գործն ամենուրեք տարածելու պիտի ջանար։

Վէրտլօն և արեղան՝ այս հրատարակութեան վերաբերող բաները պահելու պէտք չզգալով, իրենց բարեկամոյ իմացուցին թէ ընդ հուպ դիրքը պիտի ծախու ելնէ, և կանխաւ սկսան ցնծալ անոր ընելիք ներդործութեան վրայ։

Աբբէ-ը լրագիրն առնլի հեռուն դնաց, և հատարակութեան հետաքրքրութիւնն առնլի բորբոքելու համար, այս կարևոր գործին հրատարակութիւնն լսացուց այնպէս որպէս թէ վերստին պիտի գրգռէր այն եռանդագին վիճաբանութիւնները որոց տեղի տուեր էին Լամենէի Հաւատոյն մը խօսք երկը։ Այս Աբբէ-ին յօդուածն իրօք փոթորիկ մը յարոյց Տ . . . ի մէջ։

Կենդանագէտ մարդիկ՝ որ նորատի արեղային ճարտարախօսութենէ դիւթուեր էին, բացարձակ կ'յայտնէին իրենց համակրութիւնն իր վերանորոգիչ դաղափարաց համար։ Ժուլիօյի ճարտասանական անման տաղանդին համար ոչ միայն սքանչացում կ'ըզդային այլ և հայրենասիրական խանդ մ'որ այնքան զօրաւոր է Հարաւոյ մէջ։

Ժուլիօ երկրին զաւակն էր. Տ . . . ի փառաց մին էր նա. ուստի պէտք է պաշտպանել այս փառքը . . . ։

Ժէզվիտաց դասը տեսակ մը մոլեգնութիւն ղգաց։ Հարաւային գլուխները շուտով կ'բունկին. և երբ մի անգամ երևակայեն թէ Աստուած չէ կարող լինքղինքը պաշտպանել, և թէ պէտք է անոր օգնութեան հասնիլ դոյդն ինչ մոլեկրօնութեամբ, բան մը չէ կարող արգիլել այն մոլեկրօն մարդկան կատղութիւնը, որու դիւրաբորբոք ոգին կ'ախորժի առելութիւն ժայթքել ընկերին դէմ՝ Աստուծոյ սէր յայտնելու համար։

Զատկի օրերը կ'մօտենային։ Շատ առնէ 'ի վեր գեղանի Լուիզ չէր գացած հայր Պրիֆարը տեսնելու։ Ի սկզբան դժգոհ էր, և

իր տան երէցին շահախնդիր և ձախող ձառէն ղգացած սրտմտութիւնն անդորրել ուղեր էր. ամիս մ'անցնելէն ետև՝ երբ հայր Պրիֆարը յիշեց՝ նոր գժուարութիւն մ'իր առջև ելաւ. խոստովանահայրը մանրամասն հարցումներ պիտի ուղղէր իրեն. պիտի ուղէր իմանալ թէ ինչ պատճառաւ չորս շաբաթ խոստովանանքի չէր եկած, և լաւ մը պիտի լուար ղինքը։

Լուիզ այս մտածելով՝ սիրտ չբերաւ դնալու։ Ուրիշ ամիս մ'ալ անցաւ, որով յանդգներ առնլի ծանրանալով՝ այն ահարկու հօր առջև ելնելու անհնար էր առանց Մակդալինէի պէս ապաշաւելու, և ապաշխարանք հայցելու արտասուալին։

Այս ևս պէտք է ըսել, որ խղճին վրայ բան մը կար։ Իր եղբօրը տունը տեսեր էր Վէրտլօնը, որ քանի աշխարհի մարդ դարձեր էր, շատ առնլի սիրուն և հրապուրելի եղեր էր քան թէ այն տրտմութեան օրերն՝ երբ՝ 'ի Քլավիէր՝ կոչմանն և աշխարհիս մէջ մաքառելով՝ մտածութեան մը, ակնարկի մը համար լինքղինքը մեղապարտ կ'համարէր։

Ժուլիօ՝ ամէն հանճարի տէր մարդոց պէս պարզմիտ և անմեղ, չէր կարող երևակայել որ իր սիրական Լուիզի սիրտն եղբօրմէն զատ մէկու մը կապուի։ Որչափ որ շատ համեստ, շատ փափկասիրտ և անմեղ էր Լուիզ, դարձեալ Եւայի աղջիկն էր։ Մանաւորապէս եղբօրը քարոզին օրը՝ Լուիզ իր աչքը շրջեր էր այն ընտիր մարդոց վրայ որ պատիւ կ'համարէին Ժուլիօյի հետ տեսակցիլ, սակայն միայն նկարը միայն իր աչայ կ'ներկայէր և ինչպէս ամէն աղջիկ՝ իր սրտին հետ ունեցած դաղտնի խօսակցութեանց մէջ՝ Վէրտլօնի անունն անդադար կ'ներկայէր, և Լուիզ՝ թէև խիղճն ունէր միայն իրեն վրայ, կ'կարմրէր։

Պառաւ հօրաքոյրը՝ որ միշտ ներող էր և բարեսիրտ, թերևս հայր Պրիֆարի դէմ Լուիզի հակակրութիւնը դուշակելով, անոր անունն անգամ չյիշեց և խոստովանանքի խօսք չբերաւ, թէև բաւական արիութիւն չունէր իր բունաւոր տան երէցին դէմ ընդվզելու։ Ամէն շաբաթ հետևեալ տրամախօսութիւնը տեղի կ'ունենար։

— Հաւատաքննութեան մատուռը կ'երթամ։

— Շատ աղէկ, հօրքոյրս. կ'ուզես որ հետդ գամ։

Խեղճ կինը հակըցեր էր գործը։

— Ո՛չ, սիրելի աղջիկս. Մաալէդ բաւական է։

Սակայն քանի Զաւակի օրերը կ'մօտենային սիկին Քլավլիէրի հոգը կ'աւելնար։ Շատ անգամ բերանը կ'բանար ըսելու Լուիզին որ վերջապէս կրօնական պարտաւորութեանց խորհելու առեն էր։ Երբ բարեկիրթ օրիորդ մը մինչ ցարդ բարեպաշտ լինելէն ետև՝ Զատկական տօնին չպատրաստուէր, ըսել է թէ երկու սիրահար ունէր։ Եւ սակայն այս ըսելը սիրուն հրեշտակը զըպարտել էր։ Բայց գաւառային քաղաքներու մէջ հասարակաց կարծիքն այնքան զօրաւոր է որ պէտք է կրօնական կենաց մէկ քանի հասարակային պարտիքը կատարել, թէ հաւատաս թէ ոչ, թէ բարեբաղդութենէ շարժած թէ պաղտնի պատճառներէ զանց ըրած լինիս։ Հասարակութիւնը՝ ի հոգևորին՝ ինչպէս ուրիշ շատ բաներու մէջ՝ մեր անողոքելի բռնաւորն է։

Այս ևս ըսենք, հայր Պրիֆար որ նրբամիտ էր, քանի մ'անգամ տեսեր էր սիկին Քլավլիէրը խոստովանարանը Մաալէդի հետ, առանց տեսնելու Լուիզն և ոչ մի անգամ. ուստի լիովին հասկըցեր էր որ իր նորատի ծուխը փոփոխութիւն մը կրեր էր, և իր պլհուն վրայ դրած լուծը թոթափեր էր։ Հետևապէս իրավի ըսաւ թէ անօգուտ էր յուսալ զանի կրօնուհի ընելու, թէ Սատան յաղթանակը տարեր էր։ Եթէ վերսային յաջողէր զանի իր ձանկին ներքև առնուլ՝ ուրիշ միջոց մը դործածել պէտք էր զանի չէ թէ առաքինութեան բերելու, որմէ չէր շեղած երբեք, այլ այնպիսի վիճակի մը մէջ դնելու որ ճարտարութեամբ դրաւուած ժառանգութեան դէմ արդելք մը չհանէ նա։

Պահ մը մտածեց որ թերևս ծուլիս յորդորած էր իր քոյրն որ ժէվվիդայ խոստովանանք չլինի. բայց այս մտածմունքը վանեց, վասն զի ծուլիայի պէս ցնորատեսներ և երազատեսներ այսպիսի մանր պարագաներու մէջ չեն մտներ և փոքր վրէժխնդրութիւններ չեն կարող դտնել։ Եւ հայր Պրիֆար լաւ կ'դատէր աքեղան։

Ամենևին բան մը չէր հարցուցած սիկին Քլավլիէրի Լուիզի

վրայ։ Զատկին կ'սպասէր։ Այն առեն վճռասլէս պիտի իմանար եթէ իր մտերնեալ դաւնուկը Սատանին կոկորդն էր, թէ ոչ՝ աշխարհի փուշերէն վիրաւորուելէն ետև՝ պիտի դար իրեն մայելոլ և ողջագին՝ որպէս զի իր ծոցին վրայ տաքցընէ։

Ծաղկազարդին օրը սիկին Քլավլիէր Լուիզին ըսաւ.

— Իմ սիրելի աղջիկս, շատ տկար եմ։ Վաղը Զատիկ պիտի ընեմ. կարելի է վերջին Զատիկս է։ Օր ըստ օրէ ուժէ կը կտրիմ. միթէ պիտի մերժես ինձ սուրբ սեղանին առջև քեղ տեսնելու երջանկութիւնը։

Եւ այս բարեսիրտ այլ տկար կնկան աչերն արտասուքով լցան։

Լուիզ չէր կարող ըլանալ. բոլոր արիութիւնը ժողվեց և ըսաւ.

— Անտարակոյս, սիրելի հօրքոյր իմ, քեզի հետ Հաւատոյ քննութեան մասուռը պիտի երթամ։

Բ

ԴԱՐՁԵԱԼ ՀԱՅՐ ՊՐԻՖԱՐ

Լուիզ անպատում արհաւրօք պաշարուած էր։ Բնապէս դաւն յանդիմանութիւններ լսելու կ'յուսար, կ'յուսար որ շանթաձիգ սպառնալիք պիտի տեղան իր գլխուն, ինչպէս որ հոգևոր հայրեր կ'գործածեն երբեմն որպէս զի հոգիներն ահաբեկեն և դատապարտելի մոլորութենէ ազատեն։ Լուիզ կ'դողար, շփոթեր էր և իր անձկութիւնն աւելի երկնցուց Մաալէդն աղաչելով որ իրմէ առաջ խոստովանարանը մտնէ. վերջապէս երբ դժնդակ ժամը հասաւ, շուարած, գլխիկոր, դրեթէ կառափնաւին աստիճաններէն եկնող մահապարտներուն պէս՝ Լուիզ խոստովանահօր առջև ընկաւ, հեծկլտանք մը խեղդելով և առատ արտասուքը սրբելով։

— Օրհնէ լինէ, հայր իմ։

Եւ երկար հառաչ մը, աղէկտուր հառաչ մ'իր կամաց հա-
կառակ իր վշտաբեկ սրտին թռաւ։

— Դուն ես, զաւակս, քեզ կ'ճանչեմ։ Արի ըսէ նայիմ բո-
լոր մեղքերդ։

Այս խօսքերն այնպէս սրտագին վշտով, աւ երևոյթս այնպէս
բնական կերպով արտասանեց խոստովանահայրը՝ որ խեղճ աղջիկը
սիրտ առաւ, իր սովորական սխալանքը, աննշան մեղքերը յայտ-
նեց, անուշ հոգիներու խոստովանութիւն, որոց մէջ դեռ ևս չէ
տպրդած այն փորձութիւններն որ ծանր մեղք մը դործելու կը
տանին։ Թէև կին էր Լուիզ և մանր կ'մեկնէր իր խղճին վհճակը,
սակայն երկարաբան չեղաւ։

Զգուշութեամբ պահեց իր սրտին նոր ընդունած տպաւորու-
թիւնները։ Անաչառ դատաւորի մ'աւելի կ'դտնուէր. ոչ հօր և
ոչ բարեկամի մը կ'խօսէր։

Լուիզ այսպէս վերջացուց խօսքը.

— Հայր իմ, ուրիշ բան չեմ յիշեր։

— Շատ աղէկ, զաւակս։ Քաջ է. ուրեմն կ'ուզես զատկա-
կան հաղորդ առնուլ։

— Այո՛, հայր իմ, եթէ արժանի դատես զիս։

— Շատ աղէկ, զաւակս։

Հայր Պրիֆար բնաւ խօսք մը չըսաւ անոր խոստովանանքի ուշ
դալուն վրայ. միայն իբրև օտարականի՝ քանի մ'անորոշ և հա-
մառօտ յորդորներ տալէն ետև՝ առանց յանդիմանութեան բառ
մ'արտասանելու, անոր ըսաւ.

— Քեզ պիտի արձակեմ, աղջիկս։

Ուստի քանի մը նուիրական խօսքեր մրմնջելէն ետև, հայր
Պրիֆար շարունակեց.

— Աղջիկս, խոստովանանքդ մտիկ ըրի։ Արդ՝ Աստուծոյ և քու
խղճիդ դիտնալու բանն է։ Հիմակ ուրիշ խորհուրդ մ'ունիմ քեզ
տալու, որ քու ապագայ երջանկութեանդ համար շատ կա-
րևոր է և ղոր՝ 'ի վաղուց քու վրադ ունեցած հոգս կ'թելադրէ
ինձ. երանի թէ անոր արժէքը դիտնայիր։

Հօրըդրդ շատ ծերացած է. կրնայ յանկարծ մարիլ։ Աղղական
մը միայն ունիս, այն ալ եղբայրդ է։ Ցուսամ որ քեզ կ'սիրէ,
և անտարակոյս անոր վրայ ազդեցութիւն մը պիտի ունենաս։ Մտիկ
ըրէ ըսելիքս՝ առանց ընդհատելու խօսքս։ Եղբայրդ վհի մ'եղեր
է։ Լրագիրներէն իմացանք որ քիչ օրէն վատանուն դրքոյկ մը պի-
տի հրատարակէ, և առանց պատկառելու վրան դերապատիւ կար-
ծեցեալին անունը պիտի դրէ։ Նախ այդ դրքոյկը վատ դործ մ'է,
երկրորդ սոսկալի անխոհեմութիւն մը։ Ո՛չ ընդհանուր փոխա-
նորդներն և ոչ յայնորդ առաջնորդը պիտի ներեն երբէք որ նո-
բատիպ քահանայ մը՝ իր հաւատովը ծանօթ կարծեցեալի մ'անուամբ
անձնուն դաղափարներու հաւաքածոյ մը հրատարակէ։

Կ'ըսեն թէ ձեռագիրը Բարիզ ղրկուած է և հրատարակութեամբ
պիտի ծախուի այն անամօթ դրքածախներու ձեռօք որ Աստուծոյ
և իր եկեղեցւոյն դէմ ամբարիշտ դրուածներ կ'սփռեն ամէն տեղ։

Դեռ ժամանակ կայ. կարող ես եղբայրդ աղատել։ Գիտենք
արդէն որ առաջնորդարանէն հրաման մը պիտի արձակուի իրեն
դէմ և քահանայութենէ պիտի արդիլուի։ Բարեսիրտ Պ. Կակէլ,
դթութենէ, աւ նորատի քահանայն արդահատութենէ շարժեալ,
դեռ ևս կ'վարանի։ Բայց եթէ դրքոյկը լոյս տեսնէ, հասարա-
կաց կարծիքը պիտի ստիպէ զինքը, թէև ակամայ, յանցաւորը
պատժելու։

Ուստի դնա այժմէն եղբայրդ դտիր։ Ձեռքէդ եկածն ըրէ որ
զանի համոզես։ Թող հրատարակչին քովէն այն դրքոյկն առնու
և երևան հանելու խորհուրդն 'ի բաց թողու։ Թող հեզ և կրօ-
նասիրել կեանք մը վարէ։ Թող երթայ Պ. Կակէլին խոստովա-
նի որ իր կենաց ընթացքը պիտի փոխէ և պիտի դառնայ աւելի
խոնարհութեան խորհրդոց որմէ դժբաղդօրէն հեռացեր է. հայր Կա-
կէլ իր թեմին կրօնաւորաց համար հայրական խնամք կ'տանի։

Ըսէ եղբօրդ որ այն ատեն անդորրը պիտի մուդայ։ Բարեպաշ-
տիկ հոգիները, որ իր վարմունքէն և դաղափարներէն դայթակ-
ղած էին, այս յետս կոչումով խղճի անդորրութիւն պիտի դըտ-
նեն. նոր առաջնորդին ներողամտութիւնը պիտի հայցենք անոր
համար, և այս կերպով պիտի աղատի ամօթալից դատապարտու-

թենէ մ՚որ յարակից է ապստամբութեան մը, զոր կրօնական իշխանութիւնն անպատճառ կ՚հարուածէ որպէս զի ըմբոստութիւնն ու դատողութիւնն ահաբեկէ։

Նորէն կ՚ըսեմ, ազատէ եղբայրդ։ Թող քաջ գիտնայ, եթէ գիրքն երեան գայ, կ՚կորսուի նա։ Վայրկեան մը վարանիլ պէտք չէ, թող գիրքն ետ առնու, թող յետոյ կոչում ընէ և հպատակի։

Երթաս բարեաւ, զաւակս։ Կ՚նայիս որ ես, չէի մոռնար քեզ և կ՚փափաքէի խիստ սոսկալի փորձանքներ դլխէդ հեռացընել, այս է ընտանեացդ նախատինք, և յաւիտենական անպատուութիւն մ՚որ քահանայութենէ ընկած կրօնաւորի մ՚անուան վրայ կ՚մնայ։ Սուրբ հաղորդութեան մօտենալու առնդ՝ խնդրէ Աստուծմէ ապրիլութիւն։ Ես ալ իմ կողմէ այն մոլորեալ քահանային համար պիտի աղօթեմ։ Բոլոր մեր սուրբ հարք որ գինքը կ՚սիրեն պիտի աղօթեն իրեն համար։

Եւ մեկնեց խոստովանանին դռնակը դոցուելու։

— Ո՛վ Աստուած իմ, ինչ վշտերու սահմանուած եմ եղեր։

Ա՛յս եղաւ Լուիզի միակ աղօթքն որ անպատմելի տառապանաց մէջ ընկղմեր էր։

Բարեբաղդօրէն սիկին Քլավիէը և Մատէգ մնկներ էին։ Շուտ մ՚ելաւ, և առաջնորդարանը տանող ճամբաներէն արագ անցնելով իր եղբօրը սենեակը մտաւ, այն պահուն որ Թուլիօ եւ կեղեցիէն գառնալով իր պարզ նախաճաշիկը պիտի ընէր։

Լուիզի կերպարանը սոսկալի այլայլած էր։ Իր խոշոր աչունքը՝ որ միշտ վճիտ ու անոյշ էին, այժմ աթոսութէ ցամքած և տխուր, կարծես թէ անլոյս էին։ Իր պեղնութիւնը, դէմքին ջլաձիգ շարժումները խորին յուզմունք մը կ՚յայտնէին։

— Արդեօք հօրքոյրս մնա՞ւ։

— Ո՛չ, եղբայր իմ։

— Փառք Աստուծոյ, շունչ կ՚առնում։ Բայց ինչ բօթ կ՚բերես ինձ։

Նոյն պահուն Լուիզ իր բոլոր ոյժը ժողվեց, և կարելի եղածին չափ ճշդութեամբ պատմեց ինչ որ հայր Պրիֆար ըսեր էր։

Թէև Լուիզ քաջ գիտէր որ իր եղբայրը ժէզվիտայ ատելի էր, բայց դարձեալ կարծէր թէ հայր Պրիֆար իրաւունք ունէր, և թէ նշանաւոր հրիտակին հրատարակութեան վրայ էր որ իրեւ աղէտալի պատիժ իր եղբայրը քահանայագործութենէ պիտի արգիլէին։

Ուստի Լուիզ աղերսեց իր եղբայրը յանուն բոլոր սիրելեացը, յանուն եղբայրական սիրոյ, յանուն իրենց տղայութեան անոյշ յիշատակաց, յանուն իրենց հօրքրոջ, որ գերեզման պիտի իջնէր ժամանակէն առաջ եթէ այս աղէտը պատահէր։ Անոր բացատրեց թէ իր կեանքն իր աղէտներով պիտի թունաւորէր երբ անողոքելի իշխանութեան մը դէմ՝ ի վեզ ելնելու յամառէր։

Քանի մ՚ամիս միայն քահանայութիւն ընելէն եաև՝ վերստին աշխարհ մնալ՝ իր պաշտօնակցաց ատելութիւնն և հալածանքն իր վրայ հրաւիրելով, ինչ ահաւոր ապագայ, և այս պիտի լինէր իր սիրելի Թուլիօյին ապագան։

Լուիզ ճարտարաբան եղեր էր։

Թուլիօ պատասխանեց որ իր փաստերուն զօրութիւնը կ՚իմանար, և եթէ իր սրտին անսար, կատարեալսէս անոր փափաքը պիտի ընար, ձեռագիրը տպարանէն բերել տալով և հոգևոր իշխանութենէ ներողութիւն խնդրելով։

— Բայց նուիրական պարտաւորութիւն մը վրաս առի, ըսաւ նա։ Խօսքս հոգեվարքի մը տուի։ Ձեմ կարող ոխտադրուժ լինիլ։ Գիտեմ թէ քահանայական դասուն մէջ ինչ անագորոյն սրտեր կան, բայց իմ խղճիս առջև սև պիտի երևիմ, անհնարին տագնապ պիտի զգամ բոլոր կենացս մէջ, եթէ հանդիսական խոստումս չկատարեմ։

Ներէ ինձ, սիրեցեալդ իմ Լուիզ, դժբախտ ունեցիր եղբօրդ վրայ։ Եւ, եթէ քիչ առեներէն քահանայութեան մէջ բարեաց մը, աղտ մը գտնայ եղբայրդ, բայց իրեն համար ապաւէն մը սրտիդ մէջ, ուր ոչ ոք կարող պիտի լինի գինքը հալածել, և առելութեամբ ապրող աշխարհի մը սլաքներէն ղերծ պիտի մնայ։ Դէմ քու համարումդ պիտի վայելեմ. և եթէ քու սէրդ ալ գլաներ ինձ, այդ համարումդ իսկ իմ խղճիս հետ պիտի բռնէ ինձ։

Լուիզ իր վերջին ղէնքը փոխեց. շատ լաւ։ Ժուլիօ անոր ղոքելէ մնաց։

— Իզնէ վատութիւն մի սպահանջեր։

Ժուլիօ իր քոյրը մաբեմական խօսքերով դդուեց։

— Իմ սիրական քոյրս, արիասիրտ եղիր։ Մտածէ մի անդամ որ լաւագոյն է զոհերուն մէջ դանուիլ, որ իրենց ազնիւ սիրտն ու խիղճը կ'պահեն, քան թէ վատերուն և հալածիչներուն հետ։

Տիկին Քլավիէր Լուիզի բացակայութենէ կրնար անհանդիստ ըլլալ։ Խեղճ աղջիկը փութայ Տօր փողոցը դառնալու։ Եղբայրը ղինքը չէր համոզած։

Կան զոհեր զոր կանայք կ'ըմբռնեն։ Սպարտացի կանայք իրենց որդւոց կ'ըսէին մարտի երթալու առեն, անոնց յանձնելով վահան մը. Վրան կամ տակը։ Նորատի սպարտացին պէտք էր վերադառնալ յաղթող կամ վահանի վրայ դիակ մը։

Կանանց մէջ ընդունուած էր որ նախատինք մը սրբելու համար, մարդ իր կեանքը վտանգի ենթարկէ անհատասար մենամարտութեան մէջ ուր իր նմանն սպաննելու կ'պիտոյ բառնէ։ Բայց՝ հեղգութեան դիւցազնութիւնը չեն կարող ըմբռնել։ Քրիստոնէութիւնը՝ տասն ուէթ դարէ 'ի վեր՝ անոնց առջևը կ'կրկնէ.

« Երանի անոնց որ արդարութեան համար կ'տառապին »։

Այս խօսքը կ'լսեն անոնք երբ Ճարտասան լեզուներ բեմէն կ'արձակեն, Աւետարանին մէջ կ'կարդան, երբ Աւետարան կարդան, և բարեպաշտական դրեանց մէջ։

Արդարութեան համար տառապիլ, Սոկրատէսի թունաւոյ բաժակն ըմպել, անտրտունջ խոնարհիլ՝ Քրիստոսին պէս, խաչին վրայ, այս ամէն բաներն անտես կ'անցնին անոնց սրտէն և խելքէն, իբրև աւելական իրողութիւն մ'որու մեծութիւնը կ'զդան, բայց գործնական կենաց մէջ իբրև բարձր տեսութիւն մ'որ դուն ուրեք կ'իրագործի թէ զայն քարոզողներուն և թէ զայն մտիկ ընողներուն կրնին։

Լուիզ իր եղբօրը յամառութեան վրայ հիացաւ միայց։ Իր աչքայ անհնարինս յիմարական կ'երևէր այս ընթացքն որով թերեւս բոլոր կենացը մէջ դժբաղդ լինիր Ժուլիօ, իր սիրականներուն

օրերը թունաւորել, մի միայն դադաղի մը մէջ պատկած ծերուկ նիի մը վերջին կամքը կատարելու նպատակաւ։

Երբ Լուիզ իր հօրքրոջ սենեակը մտաւ՝ արցունքը սրբեր էր, իր այլայլութիւնը դադրեր, և շրթերուն վրայ փափուկ ու բարեսուն ժպիտը կ'սահէր։ Տիկին Քլավիէր՝ Հաւատաքննութեան մատուռն և առաջնորդարանն անցած սոսկալի տեսարաններուն վրայ և ոչ իսկ կասկած մ'ունեցաւ։

Սակայն Հայր Պրիֆար՝ բաւ չէր սեպեր իր առաջին փորձը Ժուլիօյի վրայ, դուշակելով որ Թերևս Լուիզ մեծ դիմադրութիւն մը կ'տեսնէ եղբօրը կողմէ, երևելին Դուրնիշոնը կանչել տուեր էր, որ ժէզվիթաց ամենէն ժիր և խորամանկ դաղտնի դործակատարն էր։ Իր ծրագիրն անոր բացատրեց։ Ընդ երկար խորհեր էին թէ որու միջոցաւ կարելի է ներդործել ըմբռնոտ աբեղային վրայ։ Դուրնիշոն արդէն դիտէր որ Վէրտլօն ու Ժուլիօ սրտակից էին. դիտէր որ ձեռագիրն անոնց դործն էր. ուրիշ շատ բաներ ալ դիտէր։ Լուիզն երբեմն ընկերութեան մէջ տեսնող լրտեսի մը ձեռօք՝ տեղեկացեր էր որ Վէրտլօն ստէպ անոր վրայ վաւաշուն ակնարկներ կ'ձգէր։

Որոշուեցաւ որ Դուրնիշոն տիկին Քլավիէրի տունն երթայ, զանի և Լուիզն յորդորէ որ Ժուլիօն շահին, որ սատանայական կտակին գործակիցն էր, որու մէջ ժէզվիթայ դէմ շանթահարիչ յօդուած մը լինելը դիտէր։ Դուրնիշոն և Հայր Պրիֆար խոստովան եղան, իրարու ակնարկ մը նետելով որ երկար փորձառութեան մը նշանն էր, որ, եթէ Քլավիէր օրիորդին աչունքն այս վերջին փորձին մէջ չներդործէր, պէտք էր բոլորովին հրաժարիլ Թշուառ Ժուլիօյի կամակորութեան յաղթելէն։

Դուրնիշոն գործի սկսաւ. թէև դժուարին էր համոզել տիկին Քլավիէրն որ Վէրտլօնի մօտ այն ընթացքը բռնէ։ Նոյն իրիկունն իսկ՝ Տ . . . փողոցը՝ գնայ և սովորական թղթի խաղն սկսէլէն առաջ, խօսքը Ժուլիօյի վրայ բերաւ։ Գովեց անոր տաղանդը, և ըսաւ թէ սուրբ հարք շատ կ'սիրեն ղինքը։

— Բայց, ըսաւ իր պատկառելի բարեկամուհւոյն, չեմ կրնար ծածկել թէ ողջամիտ հասարակութեան վրայ ինչ անշահ տպա-

ւորութիւն պիտի ընէ այլանդակ դործի մը հրատարակութիւնն ատոր նպատակն է միայն հանդուցեալ կարտինալն անպատուել։

Դուբնիշօն յաջողեցաւ ահ ու դող ազդել պառաւ Լինկան և կերպով մը հասկըցուց որ Վէրտլօն միայն կարող է ներդործել իր բարեկամին վրայ։

— Դու միայն, իմ արժանի բարեկամուհիս, դու միայն, օրիորդ Լուիզ, կարող էք ազատել խեղճ տղան։ Արիութիւն դործածեցէք, դացէք Պ. Վէրտլօնի տունը։ Իրաւ է որ տաղտկալի բան է այս, բայց ինչ օգուտ, երանի թէ յաջողիք։ Նայեցէք մի անգամ, ինչ երջանկութիւն պիտի ծագի ձեզի համար, ինչ դառն վշաեր այն նորատի քահանային դլխէն պիտի փարատէք, ինչ մեծ դայթակղութեան առաջը պիտի առնուք, եկեղեցւոյ ծոյլէն, որ, առաղ, ամէն օր կ'նուաստանայ։ Միա դիր, իմ սիրելի բարեկամուհիս, մեկնեցէք այս չքնաղ Լուիզին հետ։ Մեր ժամանակը կանանց ոչ ինչ չէին մերժեր։ Երբ դատ մը շահիլ կամէին մարդիկ, կին մ'իբրև աղերսարկու կ'յուղարկէին դատաւորաց մօտ։ Երբ դործ մը խնդրել հարկ լինէր, կին մը միջնորդ կ'դնէին։ Այս ըսածս ըրէ, բարեկամուհիս։

Տիկին Քլավիէր՝ Դուբնիշօնի այս ձարտասան լեզուէն համոզուելով՝ խօսք առաւ այս ընթացքը բռնել, խոստովանելով որ այս բանս չափազանց սաժանելի պիտի դայ իրեն։

— Այս ևս ըսեմ, անոյշ զաւակս, յարեց Դուբնիշօն, պէտք չէ որ դու ալ երկչոտ լինիս։ Աստուածմ իմ, վախճանը կ'արդարացընէ միջոցները։ Միաքդ բեր Յուդիթը։

Լուիզ թեթև մը կարմրեցաւ։

— Ճշմարիտը, շարունակեց ծերը աղուէսը, Վէրտլօնի դլուխը դարձընելու հարկ չկայ. բայց Աստուածմ դէմ մեղք մը չես դործեր, կ'խոհանամ, եթէ քիչ մը... նաղելի երևիս...։

Որոշուեցաւ որ հետևեալ օրը տիկին Քլավիէր Պ. Օ. Վէրտլօնի այցի երթայ։

Պառաւ կինը՝ թէ առողջութեան և թէ երկարատև սովորութեան պատճառաւ ոչ ոքէ կ'տեսնէր։ Իր տան երէցն այսպիսի կամաւոր մենաւորութեան վարժեր էր զանի, որպէս զի ամէն արտաքին աղդեցութիւններէ հեռու մնայ և հնարաւէտ Դուբնիշօնի աղդեցութիւնը չտկարանայ։ Բայց պառաւին երկչոտութիւնը վերստին բռնեց. հաղիւ կէս ճամբան առեր էր Վէրտլօնի տունը դնալու համար, որ սկսաւ վարանիլ մտածելով որ խնդրարկու մը պաշտօն պիտի վարէ։

Իր վարանումը Լուիզի յայտնեց։ Օրիորդն ալ՝ իր եղբօրը բարեկամին համար ղպայածը մոռնալով՝ բոլորովին հանդարտ չէր։ Նորատի կնկան մը յատուկ բնազդումով զդայ որ միշտ շնորհապարտ կ'մնայ կին մ'երբ կարևոր ծառայութիւն մը կ'խնդրէ կենցաղագէտ երիտասարդէ մ'որ նորատի է և իր սրտին տէրը։ Բայց դարձեալ իր հօրքեռ սիրտը հանդարտեցընելու ջանայ։

— Պ. Վէրտլօն շատ պարզ մարդ մ'է. քեզ այնպէս սիրով պիտի ընդունի, որ բնաւ վախնալու բան մը չունիս։ Ասկէ զատ՝ վերջին պարապոյ օրերը տասն հինդ օրի չափ քլավիէր տեսանք դինքը, և ինձ ստիպ ըսիր թէ որչափ կ'սիրես զանի իր համեստութեան, իր հասուն մտայ, իր մարդավար ընթացքին համար։

— Կ'յիշեմ, ըսաւ տիկին Քլավիէր։

— Ես համոզուած եմ որ պիտի ջանայ քեզ հաճելի լինելու, իմ սիրելի օրիորդիս։

— Աստուածմ և կոյս Մարիամայ աղօթենք, ըսաւ բարեպաշտիկ կինն՝ իր աչերն երկինք ածելով։ Ի՛նչ երջանկութիւն եթէ կարենանք այն սիրական զաւակն աղատել։

Ա՛յս էր իր ծուխիոյ տուած անունը։

Թէև երկու կանայք ծանր ծանր կ'յառաջանային՝ հասան նոյն պահուն Վէրտլօնի տան դրան առջև։ Լուիզ զարկաւ։ Սիրտը կ'տրոփէր, երբ պառաւ անտեսուհի մը բացաւ դուռն և այցելուներուն իմաց տուաւ որ պարոնն իր պրասենեակն է։ Փոքրիկ սրահ մտան որ ճաշակով զարդարուած էր։

Սիրող սրտի մը մէջ անպատում հետաքրքրութիւն մը կայ։ Լուիզ աչօք լափեց փորագիր պատկերները, ամենքը հրաշակերտներ էին. ընտանեկան մանր նկարներ ձուաձև շրջանակներու մէջ, որ վառարանին վրայ դամուած հայելիին եզրերը կ'շրջապատէին։

— Անտարակոյս, ըսաւ Լուիզ Լերովէ, Օգոստոս այս նկարներուն մէջ իր մօրն ալ ունի։ Անոնցմէ բարեսիրտ զաւակ մ'է։

Լուիզի աչքերն չվրիպեցան իսկ մանր և սիրուն առարկաներէն և ոչ մէկն, զոր պատանիները կ'սիրեն և որ միշտ կամ բարեկամց փոքր ընծաներ են կամ ուղևորութեան յիշատակներ։ Իր սրահն հետաղնդութեամբ ամէն ինչ դիտեց և թեթև բացուած դռնէ մը տեսաւ պատանւոյն վայելուչ մատենադարանը, որուն համար փայլուն ապագայ մը դուշակեր էր, Լուիզի առջև։

Այս փոքրիկ սենեակն որ մաքուր էր և ընտիր զարդարուած, բարձր դաղափար մը տուաւ Լուիզին Օ. Վէրալօնի բարոյական արժանեաց վրայ։ Կանայք իրենց բնազդումովը կ'գատեն և այն հիանալի հնարքը, որ աւելի սրտի յատուկ են քան թէ բանականութեան, պատճառ կ'լինին որ մարդիկներէ աւելի քիչ կ'խաբուին։

Վէրալօն՝ մատենադարանին հանդոյ սրահը բանալով՝ ներս մտաւ և նախ ներսում խնդրեց տիկին Քլավիէրէն որ անմիջապէս չընդունէ ղինքը։ Հիանալի մարդավարութեամբ վարուեցաւ։ Անոր յիշեցուց 'ի Քլավիէր սիրուն մտերմութեամբ անցուցած առաջ ժամերը։ Բան մը չէր մոռցած, և ոչ իսկ օրիորդ Լուիզին նեղալի խաղերը։

Ուրեմն երկու կանանց համար պատեհ ժամ էր իրենց խնդիրը բանալու։ Պատանի հայցած արիութիւնը փոքր առ փոքր ստացաւ։ Սրտաշարժ ոճով մը բացատրեց թէ ինչ հոգեր ունի սիրական ծուլիոյի վրայ, այն դժբաղդ դրքոյկի մասին. խնդացուց Վէրալօնի որ առաջնորդարանին կողմէ ծուլիոն քահանայութենէ դադրեցընելու վճիռ պիտի արձակուի, թէ հաւարակաց կարծիքը սաստիկ դրգռուած էր և կրօնական դասուն վրայ կ'ներդործէր, և թէ քիչ առնէն արգելումը կրնայ գալ։

— Եթէ այս աղտը ծուլիոյի վրայ դայ, ես չպիտի ապրիմ, յարեց նա. սոսկալի վշտով դերեզմանն պիտի տանիմ մեր ընտանեաց գալիք այս ծանր անպատուութեան դաղափարը։ Ի՜նչ ապագայ պիտի ունենայ իմ այս խեղճ Լուիզս իր եղբօրն այս անուանարկութենէ վերջը։ Վա՜յ դի քաջ դիտես, սիրելի Վէրալօն, որ քահանայի մ'արգելման պատիժը թիւրանի դատաստարտութիւն մ'է մեր աչաց առջև։

Ապա բաւական Ճարպիկութեամբ խնացուց թէ 'ի տ... այս հաստատ կարծիքն ունին որ ինք Վէրալօն այն դրքոյկին խմբագրութեան դործակից դտնուեր է և թէ ըստ մասին անոր պատասխանատու է։ Մխիթ կարելի չէր, խեղճ աբեղան ազատելու համար, աւարկել թէ ինք ևս դործակից լինիլ չփափաքիր անոր հրատարակութեան և ծուլիոն համոզել որ ետ ձգէ դործը։

Վէրալօն միտ կ'դնէր Քլավիէր տիկնոջ որդիական յարդանաք, կարեկցութեամբ և տրամութեամբ զոր միշտ կ'ազդեն մեծ վշտաց ենթակայ դտնուող տարեւոր անձեր։

Լուիզ իր հօրքրոջ մօտ կեցած կարծես թէ իր ակնարկով կը կրկնէր Վէրալօնի ուղղեալ ամէն մէկ խօսքը, և այս համր ձայնակցութիւնը պատաս կնական Ճառին նուազ Ճարտասան կողմը չէր։ Այս ակնարկն որ այնքան անարատ և միանպամայն վշտօք եռանդուն էր, Վէրալօնի սրտին վրայ հզօր ներդործութիւն մ'ունէր։ Սոսկալի պայքար մը սկսաւ սրտին մէջ։ Շատ հեռատես էր, և դիւրաւ կարող էր դիտել թէ ինչ օդուտ պիտի քաղէր Լուիզի տրամադրութիւններէն երբ տեսնէ որ ինք ծուլիոյի ազատարարը պիտի լինի։

Շատ անհեղձ էր և չէր կարող տիկին Քլավիէրը խաբել, և խօսք տալ թէ կտակին խմբագրութեան իրաւանց վրայ յենլով պիտի կարենայ դործն յաջողցընել։ Իսկ բուն խնդրոյն դալով՝ այս է կարծեցեալ աղտն, ընդ հակառակին բարեկամին համար փառք մը կ'երևէր իրեն։

Սակայն չէր կարող բողոքովին մերժել ծուլիոն տեսնելու և փորձ մ'ընելու։ Ուստի խոստացաւ ամէն ինչ ընել արգելման դժբաղդութիւնը բառնալու համար։

Քլավիէր տիկնայք Վէրալօնի հրաժեշտ տուին, յոյս մը տալով։

Լուիզ իր հօրքեռւ յետին խօսքերուն յաւելուց.

— Պ. Վէրալօն, մեղ աղատէ։

Գ.

ՆՈՐ ԱՐՔԻԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

Կարամինալ Գլամարէնի յաջորդեց Բիէր–Ֆրանսուա Բօլ լը Քրիք, Նըվէրի նախկին ընդհանուր փոխանորդ և տասն տարիէ ի վեր Լուսօնի եպիսկոպոս։ Թէև հանգուցեալ կարամինալէն շատ մեսամբ վար էր, սակայն անժխտելի առաւելութիւն մ՚ունէր ա-նոր վրայ, այսինքն յետին Ճարտարութեամբ վարել գիտէր վար-չային գործերը։ Որչափ որ խմայական գործունէութիւն մ՚ունէր, այլ սարդ առեղնաբան էր և կրօնական հրամանագրեր այնքան յա-մառ կերպով կ՚յօրինէր որչափ որ այս տեսակ գրուածներ կ՚տա-նին։ Իր քահանայից նկատմամբ խստասիրտ էր և դաժան, և ար-դարութիւն կ՚գտնէր, և եթէ մէկն անոր դիմադրել կենալու ա-րիութիւնն ունենար և առաջին յարձակմանը, որ սոսկալի էր, դիմադրեր, խեղճ մարդը կ՚իջնէր, կ՚մեղմանար, և ողորմելի քա-հանայի մ՚ապագան կործանող վէրքն արձակելու տեղ, այս սարդ խօսքը կ՚ըսէր.

— Դարձիր պաշտօնիդ, պիտի նայիմ։

Այս հրամանը գրեթէ միշտ ներողութեան վէրք մ՚էր։

Տ...ի կղերը շատով վարժեցաւ այս մարդուն ընթացքին, որ իր կենաց քսան տարին կոյսերու մեծ վանք մը վարելով ան-ցուցեր էր։ Հայր Քրիքէն, վասն զի այս էր երէցներուն կոչմէ անոր արուած մականունը, բարեսիրտ մարդ մ՚էր։ Անդադար թուղթ կ՚մրոտէր ու կ՚մրոտէր, իր ժամանակի պիտոյից գլխովին անհմուտ էր. բայց երբ իր ժողովը գումարէր, իր բոլոր նամակ-ները գրէր, ուրախ զուարթ կ՚երթար՝ միտիա ժառանգաւորի մը պէս՝ նարտ խաղալու իր մէկ փոխանորդին կամ քարտուղարին

հետ, և կ՚կարծէր թէ ամէն մարդ երջանիկ է իր թեմին մէջ։ Մաքուր բարք ունէր նա։ Թէև պաշտօնական մեծ հայկերոյթի առեն լաւ գինին չէր առեր, երբէք զուարթութեան սահմանէն անդին չէր անցներ։

Լուսօնէն իր հետը բերեր էր նորատի ընդհանուր փոխանորդ և գրագիր մը, որոյ համար կ՚ըսէին թէ իր որդիքն են։ Աշխարհ կղերին առաքինութեան չհատաւ, ոչ միայն եպիսկոպոսաց այլ դիւղի երէցներու մասին։

Երևելին Կակէլ այնպէս Ճարպիկ բրդեր էր որ իր ընդհանուր փոխանորդութեան պաշտօնը պահելու յաջողեր էր։ Այս յաջո-ղութիւնը ձեռք ձգեր էր եպիսկոպոսին ընտրութենէ անմիջապէս եսքը՝ ի Լուսօն ըրած ուղեւորութեան առեն, Տ...ի բոլոր կրօ-նական դասուն վրայ այնպիսի Ճշդրիտ և կարևոր ծանօթութիւն-ներ հաղորդելով՝ որ նոր առաջնորդը, յետին ծայր գրական մարդ մը, պատրաստ գործ մը գտաւ իր ձեռաց ներքև, որ մեծ արժէք ունէր. վասն զի իր նոր կղերին վրայ այս քննութիւնն ընելու համար տասն տարի պէտք էր, այսինքն իր ապրելու չափ ժամա-նակ մը։ Հետևապէս Կակէլ պիտանի մարդ մ՚երևցաւ, և եպիս-կոպոսն իր խնդութիւնը ծածկելով՝ մեծ շնորհ մ՚ընելու կերպով զանի պահեց։

Կակէլ որ իր մեծաւորին չափ ներքաշիտ էր, միտքը գրաւ ժամ մ՚անդամ չկորուսել և Գլամարէն եպիսկոպոսին օրոնիլ ըրած ան-հոգութիւնները կրկնապատիկ գործունէութեամբ դարմանել. վասն զի հաստատ որոշեր էր երկու երեք տարուան մէջ եպիսկոպոսա-կան վիճակի մը հասնիլ։

Կակէլի գաղտնի ծանօթութիւններն եպիսկոպոսին ուշը սաստիկ գրաւեր էին։ Ամբաստանագրի մը պէս ծանր էր. և ահա այս երկար գործն էր որ առաջնորդին զարմայուժ պատճառեր էր։ Գայթակղական իրողութիւնները ստուգեր, սարդ կասկածներ, քսութիւններ, անհաղորդութեան գործեր, իւրաքանչիւր քահա-նայի, յետին փոխանորդէն սկսեալ մինչև առաղերգը, սրակին մէջ պատմեր էր այնպիսի որոշ ոճով մ՚որ վերապարտներու սրակ-ները կ՚սիրեցընէին։

Այս կղերական վիճակագրին մէջ Ժուլիօ իր գլուխն ունէր։

«Վտանգաւոր մարդ — հրաւառ երեւակայութիւն, — դուռդ, ինքնահաւան և ինքզինքը բան մը կարծող, վասն զի Փլամարէն կարտինալը զաւամեալ վիճակին մէջ դժբաղդօրէն եպիսկոպոսաբանին քարտուղարութիւնն անոր յանձներ էր — անպատկառ դործածելով Աստուծոյ բանն, մեղապարտ նորութիւններով բեմը պղծող, Տ . . . ի մէջ այս պատճառաւ բարեպաշտ ականջները վիրաւորող. — անկրօն մարդոց հետ հաղորդող — ամէն տեսակ պիղծ ուղղութիւն կարդացող — տեսակ մ'ազատ խորհող զոր պէտք էր քահանայութենէ հեռացընել խնամքը և որ եկեղեցւոյն ահեղի դատաստանութիւնները պիտի տայ — քահանայ մը որու վրայ պէտք է հսկել, երկաթի ձեռօք վարել, և կղերական դասուն յետին աստիճաններու մէջ պահել, որպէս զի նուիրական նեղութիւն, մեղանաւորութիւն, երևելու համար միջոցներու պակասութիւնն օդտաւէտ մխիթարեան մը մէջ զինքը պահեն. ամենաթեթև ընորհները կարող են զինքն 'ի կորուստ մատնել. նոր Լուտեր մ'է զոր պէտք է խեղդել, եթէ չուզուիր որ խօսքն հրդեհ պատճառէ եկեղեցւոյն մէջ»։

Այնուհետև հայր Կակէլ քանի մը մանր զրոյցներ, քանի մը քսութիւններ այնպիսի մարդու մը դէմ դրուած էր որու կեանքն անարատ էր հրեշտակի մը կենաց պէս։

Պ. Քրիքի դալէն ութ օր առաջ՝ Ժուլիօ աբեղան հետևեալ դիրը ստացաւ.

Եպիսկոպոսարան Լ . . . 1859

«Պարոն Աբեղայ,

«Ցաւ 'ի սիրտ կ'յայտնեմ ձեզ որ ձեր վարած քարտուղարութեան պաշտօնն ուրիշի յանձնել արժան դատեցի. աստ վստահութեան արժանի պաշտօնատրութեանց ընդունակ՝ կարելի չէր ինձ նախախնամութեան ինձ ընորհած նոր պաշտօնիս մէջ անոնցմէ բաժնուիլ։ Յուսամ որ ձեր կարողութեան և ճաշակին յարմար տեղ մը կ'գտնեմ։

«Հաճեցէք ընդունիլ և այլն։

«Բ. ՓՐԱՆՍՈՒԱ, Տ . . . ի առաջնորդ»

Պ. Քրիքը իր պաշտօնավարութեան հետևեալ օրն՝ անպաշտօն քահանայից ցանկն աչքէ անցընելով՝ Ժուլիօյի այս երկրորդ նամակը կ'գրէր.

Եպիսկոպոսարան Տ . . . է . . . 1859

«Պարոն Աբեղայ,

«Սէն–Սէրնէնի երէցյն հինդերորդ փոխանորդի մը պէտք ունի. այս թեմին կարևորութիւնն և ինչ բարիք կարելի է ընել անդ գիտես։ Այս պաշտօնին մէջ կ'կարդեմ քեզ և յուսամ որ վարչութեան աչաց ներքև՝ բնաւ գանդատի պատճառ չպիտի լինիս։ Դու գեղատի ես. քու առաջին սխալանացդ փորձառութենէ օգուտ քաղէ։ Խոնարհ եղիր, և Աստուած պիտի օրհնէ քու պաշտօնավարութիւնդ։

«Վստահ եղիր իմ անկեղծ անձնուիրութեան։

«Բ. ՓՐԱՆՍՈՒԱ Տ . . . ի առաջնորդ»

Պ. Քրիքի վարչութեան առաջին գործն այս էր. առանց փոյթ ընելու ազնուախոհ մարդ մը կ'նուաստացընէր։ Կակէլի հաղորդած տեղեկութիւնները ստուգելու հոգ չէր ըրած։ Անշուշտ Ժուլիօ աբեղան նոր առաջնորդին առջև կորուսեր էր յարգը լիովին. առաջարկեալ եղանակն 'ի գործ պիտի գրուէր անտարակոյս այս մեծ և անստուտ հոգին ճնշելու համար։

Ժուլիօ չէր սխալած. տեսաւ թէ ինչ կանխակալ ոգւով գրեր էր իրեն առաջնորդը. ինչն իր անուան արժանի վարմունք մը բռնեց, համբերեց և փոխանորդի համեստ պաշտօնն անարատունչ վարելու սկսաւ։

Պ. Քրիք չէր սիրեր՝ պ. Փլամարէնի պէս՝ ժէզվիտները, բայց ասոնմէ աւելի երկիւղ ունէր։ Ուսած իր ընդարձակ վիճակին ամէն կողմէ եկող քահանայից ընդունելութիւն ընելէն ետև՝ որոնք եկեր էին ողջունելու նորել արևը, իր առաջին այցելութիւնը տուաւ դաւաւական Դիտին, Հաւատաքննութեան ապարանը։ Անձնուիրութեան ցոյցեր ըսայլեց այս միաբանութեան և ինքզինքէն գոհ դուրս եկաւ։

Հետևեալ օրը դաւաւական Դէտն առաջնորդին այցի կ'երթար։

Բարի հայրը նախորդ օրն առաջնորդէն ընդունած սուտ դրամին փոխարէն սուտ ոսկի կ'վճարէր: Առաջնորդն առջի օրէն աւելի պղուելի եղաւ: Խօսք տուաւ ժէզվիզայ օգնել իր բոլոր զօրութեամբը՝ որպէս զի իրենց մտադրած մեծ վանքը շինեն: Գովեց անոնց եռանդը, և վերանորոգեց իր խոստումը թէ ամէն բան պիտի ընէ որ այս միաբանութիւնը պաշտպանէ « որ նոյն իսկ սուրբ քահանայապետաց ձեռօք կաթոլիկութեան յառաջապահներուն դլուխը կանգնած են »:

Քաջ գիտնալով որ իր խօսակցութիւնը պիտի արձանագրուի և Հռոմ պիտի ուղարկուի, տաք տաք և փառաւոր ոճով խօսեցաւ անմահ Պիոս Թի վրայ: Զափէն աւելի գովեց իր իշխանութեան օրով կատարուած գործերը: Դրուատեց անոր հաստատամտութիւնն որով դիմադրեր էր Իտալիոյ յեղափոխութեան: Լոկ Պիոս Թի առաքինութեանց և սրբութեան խօսքն ըրաւ: Անտարակոյս առաջնորդը կարեկնալութեան խոյրը ստանալու համար ձգտեր էր:

Գաւառական Դէտն ալ առաջնորդին ըսած բոլոր աղուոր բաները աւելի զարդարեց, իր սրտին վրայ եղած բեռը, այս է մամլոյ նեղքև դտնուած Փլամարէն կարեկնալին կտակն ակնարկելէն առաջ:

Առաջնորդը լիովին անտեղեակ էր այս գործին: Մի թէ ձարպիկութիւն էր այս թէ զանցառութիւն. Կակէլ բան մը չէր ըսած անոր, ուստի առաջնորդը մանր պատմել տուաւ այս բանը:

— Դարմանը պիտի դանեմ, ըսաւ նա ժէզվիզին:

— Ձեր Գերապատուութիւնը քաջ խելամուտ է, վրայ բերաւ գաւառականը, որ մեր ուխտին անձնական շահը չէ, այլ կրօնի աւելի սոխոզական շահն է որ կ'յորդորէ մեզ այս կերպ շարժելու:

— Դարմանն պիտի բերեմ, ըսի քեղի, վստահ եղիր իմ հսկողութեանս վրայ, իմ գերապատուելի Հայրս:

Եւ գաւառականը՝ խոնարհաբար ծունր դնելով՝ առաջնորդին օրհնութիւնը կ'ընդունէր:

Ժուլիս շտապեր էր առաջնորդական նամակին սահմանած պաշտօնը վարելու: Սէն-Սէրնէնի հինգերորդ փոխանորդն եպիսկոպոսարանին շքեղ տունէն հեռանալով՝ Սէն-Ռէյմոն հրապարակին վրայ փոքրիկ բնակարան մը գտաւ նստար էր:

Վէրալօն տիկին Քլավիէրի ըրած յանձնարարութիւնը կատարելու համար շատ մտածեր էր. իր ղէնքը պատրաստեր էր. Ժուլիոյի քանի մ'առաջարկութիւններ ըրեր էր և այս ալ այնչափ անողոքելի չէր երևցած: Այս առաջին յաջողութիւնը՝ Վէրալօն տիկին Քլավիէրի փութով հաղորդեր էր: Ըսենք նաև որ մեծ փափաք ունէր Լուիզը տեսնելու: Իր բարեկամին հօրքոյրն ու քոյրն ընդունած օրէն 'ի վեր՝ առ Լուիզ սէրն աւելի վառեր էր: Փաստաբանին երևակայութիւնն՝ Լուիզն ընդունած սենեակն իբր սրբավայր կ'նկատէր, և ամէն սիրտ ընդունելու պէս՝ կ'կրկնէր, որտեղ այն փոքրիկ տրաման զոր պէտք չէ ծաղրել, վասն զի կենաց ծանր և կարևոր գործն է, որուն կախում ունի իր երջանկութիւնը:

Քլավիէր տիկնայք անհամբեր էին խնամալու Վէրալօնի միջնորդութեան արդիւնքը: Պատաւ կինը միամտօրէն կ'ըսէր թէ Վէրալօն կ'յապաղէր իրեն այցելութեան գալու:

— Մի տարակուսիր, սիրելի հօրքոյր իմ, Պ. Վէրալօն որչափ քաղաքավար է, չդիտես, ըսեր էր Լուիզ:

Այս կանանց մեծ հոգն այս էր: Փոյթ չէին ըրեր Ժուլիոյի պաշտօնէն ընկնելը: Արդէն գուշակեր էին որ Ժուլիս Թշնամիներով շրջապատեալ լինելով՝ նոր եպիսկոպոսին առջև ղինքը սև գոյներով պիտի նկարագրէին: Ուստի գիտնալով որ Ժուլիս չնաշխարհիկ տաղանդ մ'ունէր անոր ապագային վրայ վստահ էին: Բայց ներկայ ցաւը, սոսկալի անձկութիւնը զոր այս կանայք սաստիկ կ'զգային գպրարման սպառնալիքն էր: Այս պատիժը խեղճ տղուն գլխուն վրայ կ'կենար հայր Պրիֆարի կողմէն զոր ուզած ատեն կարող էր արձակել նոր առաջնորդին ձեռօք: Այս կանայք, որ այս սոսկալի ժէզվիթ հօր ծանր լուծն այնչափ ատեն կրած էին, այժմ զանի՝ նեղքին բնազդումով իրենց ընտանեաց անհաշտ հալածիչը կ'համարէին:

Երբ Վէրալօն տիկին Քլավիէրի տունն եկաւ, իբր նախախնամութիւն մ'ընդունուեցաւ: Պատաւ կնկան անոյշ աչունքը մայրա-

ընտրէր, ինչ աղէտ բան։ Աստուծոյ մասն ասոր մէջն է. ինչպէս կ'պատժէ դատողութիւնը։

Հարկաւ Թուլիօ՝ ամենախոնարհ մարդ մը, բոլոր այս փարիսեցւոց համար լոկ դատող մ'էր։ Այս էր Կակէլի կոխած դրոշմն անոր վրայ։

Սակայն Տ. . . ի աղնուագոյն մասը տարբեր կերպով խորհեր էր այս մասին։ Կան պաշտօնակալ, իրաւաբան, դիտուն, արուեստագէտ դասերու մէջ այնպիսի մարդիկ որ մեծ քաղաք մ'արժանապէս կ'ներկայացընեն և Հարաւոյ մեծ մայրաքաղքին պատիւ կ'ընեն։ Այս մարդիկ աներկիւղ կ'յայտնէին իրենց կարծիքը Թուլիօյի վրայ։ Այն ջերմ և համոզակեր ձարտասանին իրենց վրայ ըրած խորին ներգործութեան վրայ կ'խօսէին։ Կ'յայտնէին որ այսպիսի տաղանդներ հազուագիւտ են և կղերն իր ծոցը զանոնք պահել պէտք է։ Բացէ՛ի բայ ըսին առաջնորդին որ Թուլիօն Սէն—Սէրնէնի հինգերորդ փոխանորդ կարգելն Պ. Կակէլի վրէժխնդրութեան արդիւնքն էր։

Այս խօսքերը մտածութեան տարին եպիսկոպոսը, որ չէր կամեր բնաւ պաշտօնական մարդոց կարծիքը վիրաւորել, այն մարդոց որոց խօսքն ամէն օր պաշտօնէից կ'հանուի և այսպէս կ'պատրաստէ այն անձանց համբաւն որ իշխանութեան շնորհաց արժանի կ'լինին, և գիտենք որ եպիսկոպոսին նոր և կարևոր գործն էր՝ իր նախորդին նման՝ կարտինալի աստիճանը ստանալու ջանալ։

Արդ՝ Ֆրանսայի մէջ կարտինալ լինելու համար, երկու դժուարին բան կայ համաձայնելու անձարտար մարդու մը համար, կառավարութեան շնորհն որ յետին ծայր չափաւորութեան տէր մարդ կ'ուզէ, և Հռոմի շնորհն որ առաջին պայման կ'դնէ Պապին, և մանաւանդ իր աշխարհական իշխանութեան՝ անսահման անձնուիրութիւն մը ցոյց տալ։

Այս գրեթէ եօթանասուն տարեկան ծերունի առաջնորդին վերջին տարիները պիտի մարէին մէկ կողմէ Հռոմ և ժէզվիթները դգուելով, միւս կողմէ Բարիզի հաճելի դատնալով, որու համար մեծ շահ մ'ի Հռոմ կրնար իր նպատակը վրիպել տալ։ Թուլիօյի մասին՝ այլ և այլ պաշտօնաւոր անձերու հետ ունեցած խօսակ-

ման դորովանօք զինքը շրջապատեցին. իսկ Լուիզին աչունքը, որ այնքան վճիտ էին և բայ, կարծես թէ իր բոլոր հոգին անոր կ'տային, միայն թէ Թուլիօ աղատում գտնէր։

Երիտասարդն երջանկութենէ խենթացեր էր։

— Երկար ու սոսկալի վիճաբանութենէ ահաւասիկ ինչ ձեռք ձգեցի, ըսաւ Վէրթլօն, վասն զի մեր սիրական Թուլիօն յետին ծայր յամառ է։ Ձեր խորհուրդն 'ի գործ դրի, տիկին, ձեզի կը դայ բոլոր պարծանքը։ Նշանաւոր կտակին խմբագրութեան համար իմ իրաւունքս յառաջ քշեցի։ Սոխլեցի խոստովանելու թէ Գլամարէն կարտինալին առջև իր խոստմունքը միշտ պահած կ'լինի թէ դրքոյկն իր անունը կրէ և թէ չկրէ։ Դեռ ևս կ'վարանի, պէտք չէ որ ձեզնէ պահեմ։ Ձեմ ըսեր թէ հեղինակութեան սին փառքն է զինքը դրդողը։ Այլ կ'փափաքէր որ իր անունը կապուած լինի հրատարակութեան մ'որ թերևս մեծ ներգործութիւն ունենայ կաթոլիկութեան ապագայ բաղդին վրայ։ Եթէ այս ղոհողութիւնն ընէ, տիկին, ձեզի ունեցած երախտապարտութեան համար, իրեն սիրուն քրոջ դորովոյն համար պիտի ընէ այս ղոհողութիւնը, թէև իրեն համար ծանր է։

Առաջին խօսակցութեան մը մէջ չուզեցի աւելի առաջ երթալ, բայց կարծեմ թէ պիտի զինջանի։ Վաղը պիտի տեսնեմ զինքը։

Վէրթլօն փոքր ինչ հնարագիտութիւն կ'գործածէր իր բանակցութիւնն երկարաձգելով։ Այս բանս իր սրտի զղայուններուն նպաստաւոր էր։ Աւելի պիտի ունենար ատեն այլ դալ տիկին Քլաւիէրի։ Այս տունն այժմ իրեն բայ էր։ Եթէ լուիզին չյաջողէր անդամ Թուլիօյի մօտ՝ դարձեալ Լուիզի երախտապարտութեան իրաւունքները պիտի ստանար, և գիտէր որ երախտապարտութիւնը սիրոյ 'ի նպաստ կ'գործէ վեհանձնօրէն։

Սակայն քաղքին մէջ միայն Թուլիօյի պաշտօնակութեան վրայ կ'խօսէին։ Բարեպաշտ մարդկան փոքրիկ դասը, նախանձոտ քահանաները, Կակէլի կուսակիցները, ժէզվիթայ ուխտին բաղմաթիւ համախոհները յաղթանակը կ'տանէին։

— Մեծանուն պերնաքեանը, կ'ըսէին անոնք կատակով, հանգուցեալ կարտինալին խորհրդակիցը Սէն—Սէրնէնի հինգերորդ փո-

'ցուեցնէ հետեւցուց որ պէտք էր մեղմիկ վարուիլ Պ. Գլատ-
ըէնի հետ քարտուղարին հետ. մտածեց իսկ որ քիչ մը չափէն
անդին անցեր էր Գակէլի ոխակալութեան ալկիկ դանուելով:

Նոյն միջոցին սիրուն գարնան մը դեղեցիկ օրերը հասեր էին:
Տ . . . վճիռ պետի մը գալարաւէտ ափանց վրայ հոյակապ շի-
նուած էր. հարաւային օդմազին արեւուն ներքեւ բնութիւնը կը
զարդանար շուտով, և Պիրէնեան ձիւներու մօտաւորութենէ կը
բարեխառնուէր:

Տիկին Գլավիէրի առողջութիւնը՝ որ արեւային վերջին պոռթկ-
ումէն ևս տիարացեր էր, մեծ խնամոց կարօտ էր, և բժիշկը
պատուիրեց որ գիւղն երթայ: Ուստի պէտք եղաւ Գլավիէր եր-
թալ՝ թէև ակամայ:

Վերտլօն վերստին եկաւ: Այս անգամ խոստացաւ որ Ժուլիօ իր
անունը չպիտի դնէ կարմնալի կտակին վրայ: Միայն որոշեր
էին որ Վերտլօն ստորագրէ յառաջաբանը, որու իրօք հեղինակն
էր: Այս մտօք՝ Բարիզ՝ հրատարակչին հրաման գրկուեր էր:
Վերտլօն տիկին Գլավիէրի խօսք տուաւ ուրիշ մէկ քանի ղեկցմ-
ներ ձեռք ձգելու, եթէ հնար լինէր, որպէս զի Ժուլիօ ամէն
պաշտօնական գրաբնութենէ զերծ մնայ:

Նորատի փաստաբանը բոլորովին Լուիզին սիրով վառուած
գարձաւ իր բնակարանը, Լուիզ որու դեղեցկութիւնը նոյն պա-
հուն բոլոր Թարմութեանը մէջն էր: Խնդութեամբ կ'երազէր եր-
թալ 'ի Գլավիէր, ուր արդէն՝ կղերական զգեստով անգամ, այն-
պիսի անոյշ հիւրասիրութիւն մը ստացեր էր, և ուր սիրոն ա-
ռաջին անգամ խօսեր էր: Ի՞նչ խորին յիշատակ կ'պահէ մարդ
այն վայրերուն համար ուր սիրած է:

Ժուլիօ դնաց իր սիրական հօրքոյրն և պաշտեալ Լուիզը տես-
նելու, Գլավիէր երթալէն ութ օր մ'առաջ: Ախտիսի հոգւոյ
տրամադրութեան մը մէջ կ'գտնուէր երբ սրտագին խօսակցութիւն-
ներ բարիք կ'բերեն, երբ ջերմագին, համակիր, սիրաբոյր ակն-
արկ մը մարդուս բոլոր վիշտերը կ'ամոքէ, բոլոր պայքարները
կ'փարատէ:

Կեանքդ ուզածիդ պէս անօրինէ, մեծութեան, փառասիրու-

թեան, և հանճարի բոլոր վայելքն ունեցիր, եթէ անկարող դըտ-
նուեցար սրտակցութեան մաքուր խնդութիւնը ճաշել, յետին ծայր
անճարակ մարդ մը կ'համարուիս: Ձպիտի վայելես այն մեծ լուս-
թիւնը, որ աստղ կենայ վախճանն է, այսինքն սէրը, և որ ուրիշ
դոյութեան մը փառաց մէջ պիտի շարունակուի, անբաւ սիրոյ
վայելումով: Եթէ այս բանս չդիտես, հապա ի՞նչ պիտես եր-
ջանկութեան վրայ:

Ժուլիօյի մեծ երազն այն անարատ, իտէական սէրն էր այն
անձին հետ զոր երբէք մեղապարտ դաղափար մը չարատեց, այս
է քոյրը: Ի՞նչ փոյթ էր եթէ դերասատուհի Գլամարէն կար-
ծնալին քարտուղարը չէր: Ինչո՞ւ համար Տօր փողոցի համեստ
բնակարանը նուազ կ'արժէր քան թէ առաջնորդարանի սրահնե-
րը: Երբ մարդ՝ Աստուծմէ, բնութենէ և ինքն իրմէ կ'սպասէ ա-
մէն բան, երբ կենայ դերադոյն անօրինողը խիղճը կ'նկատէ, ի՞նչ
հոգն է ռամկին դատաստանները:

Փաղցր էր Ժուլիօյի փառասիրութեան անարդիւն և դառնա-
կսկիծ վիշտերը մայր եկեղեցւոյն աւազերէյին թողուլ, որ այժմ
իրեն կռնակը կ'դարձընէր, վասն զի իրեն ծառայելու անզօր կը
դտնէր. կակէլի կ'թողուր, որ միշտ կեղծաւպատիր ողջոյններ կը
տար իրեն մեղու աչօք. Քրիք եպիսկոպոսի մ'որ կարծէր թէ ոչ
ինչ էր մինչև որ յակինթ գոյնէ պատմուճանը ծիրանի գոյն չդառ-
նար, և պիտի սկսէր Ժուլիօյի հետ անուշ վարուիլ, վասն զի
առաքինութեան և հանճարի տէր նորատի քահանայի մը հետ
բացուած վէճէն ծագելիք աղմկէն կ'երկնչէր: Թո՛ղ այս հոգի-
ներն իրենց փառամոլ կրից աղմկի մէջ շարժին, այս իրենց դերն
էր. Ժուլիօ աւելի լաւ կ'ըմբռնէր կեանքը: Եթէ ամուրութեան
ծանր պահանջմանց հնազանդեր էր, եթէ Արևմուտքի մէջ իբրև
քահանայութեան պայման ընդուներ էր զայն, փափաքեր էր նաև
իր սիրան ամէն մաքուր զգայմանց բանալ, որ ընտանեկան խնդու-
թեանց տեղը կրնային բռնել, որու վշտալի զրկանքն արդէն կ'ըզ-
դար: Եթէ Լուիզի սրտին վրայ կարենար վստահիլ, եթէ քա-
հանայական երկար կենայը մէջ՝ միշտ սիրաւէտ և անձնուէր հոգի
մը գտնէր, եթէ մեծ աղէտից մէջ իր հոգւոյն քոյր հոգին գար

իրեն ըսելու. «Աստուած ինձ քեզի տուաւ, ինչո՞ւ համար պիտի առնէր»։ Եթէ սրտի այս գերագոյն երջանկութիւնն ստանար, նախախնամութենէ աւելի բան մը չպիտի խնդրէր։

Իրաւէս այս բանիս մէջն էր Թուլիոյի զօրութիւնը։

Թէև նիւթական իրերու մասին անհոգ էր, քաջ գիտեր էր որ տիկին Քլավիէրի հարուստ ժառանգութիւնը հայր Պրիֆարի ձանձիկէն չպիտի ազատէր։ Արդարև՝ միտքը դրեր էր այս յաջորդութեան քանի մը հարիւր հազար ֆրանքը ժէզվիտաց քթէն հանել, բայց ըստ ինքեան՝ ո՛չ իրեն և ոչ Լուիզին համար սոյն փայլուն հարստութեան չէր կապած երջանկութիւնը։ Կ՚յուսար որ միշտ երիցատան մ՚անշուք և աննշան անկիւն մը պիտի գտնուէր իրեն համար։ Բաւական էր որ իր ամենասիրելի Լուիզն իր հետը լինէր, այնուհետև եկեղեցական զօրաւոր դասէն բան մը չպիտի խնդրէր։

Իրենց բաժանման օրը՝ երկու բարեմիտ կանայք չկրնալով ծածկել իրենց խնդութիւնն որ յաջողեր էին համոզել Թուլիօն վերադառնալու միջոցաւ, պատաւ կլինն ըսաւ.

— Որչափ բարեսիրտ գտնուեցաւ։

— Ի՛նչ ազնիւ սիրտ, ըսաւ Լուիզ, և թեթև կարմրութիւն մը, զոր վինքը ջերմագին սիրող եղբօր մ՚ակնարկը միայն կարող էր դիտել, յաջորդեց՝ իբրև սիրոյ խոստովանութիւն մը՝ բերնէն ելած խօսքին։

— Բայց, հօրքոյր իմ, քեզի և Լուիզին համար դիջայ կարտինալին կրճնական կոչումն վրայ անուշս չկենալու, և չէ թէ վերադառնի համար։

— Ո՛հ, դիտենք այդ, ըսաւ խնդոյն բարի հօրքոյրը։ Աւելի ևս կարող էիր ընել, յարեց նա վեհերոտութեամբ։

Այսպիսի վտիտ վիճակի մէջ գտնուող կնկան մը հետ որ և է վիճաբանութեան տեղի չտալու համար՝ Թուլիօ պատասխան չտալու հնարը գտաւ։

Իրենց մէջ խօսք բերին որ Թուլիօ իր պարապոյ ժամերը քահանայութեան պաշտօնին մէջ՝ Քլավիէր անցընելու երթայ անոյշ մեղաւորութեամբ։ Անդ պիտի ունենար իր դրքատունը, իր փոքրիկ տնեցիները, կոկիկ Ճղնարան մը, և ասկից զատ՝ իր սիրած էակները։

Թուլիօ կրցածին չափ երկարեց իրկունն իր այցելութիւնն Քլավիէրի ապարանին մէջ։ Ամէն Ճիզը կ՚թափէր որպէս զի կրօնասէր պառաւ կնոջ վիշտն ամոքէ իր վաւելուն դորովանօք։ Լուիզի հետ անոյշ ընտելութեամբ վարուեցաւ։ Մերթ ընդ մերթ միտնակ ձգելով՝ Թուլիօ վերստին կրկնեց՝ իբրև պաշտելի սիրուհոյ մ՚առջև, այն բարեկամական ցոյցերը, որ մեծահոգի մարդոյ համար չեն կրնար ունենալ այն աղէտալի թեթևութիւններն որոց ներքև կ՚ընկճին դուեհիկ սրտակցութիւնները։ Այն միջոցին որ պայքարը կ՚սկսէր արտաքին աշխարհի դէմ, ներքին բնազդումով Թուլիօ կ՚զգար որ համակիր կնային սրտե մը պէտք ունէր որպէս զի արիանայ երբոր ահաւոր հակառակորդներու հետ ըրած պատերազմին սրտաբեկ, վիրաւոր դուրս կելնէր։

Դ

ՓԼԱՄԱՐԻՆ ԿԱՐՏԻՆԱԼԻՆ ԿՐՕՆԱԿԱՆ ԿՏԱԿԻՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆԸ

Շատ չանցաւ Վերտլօն Քլավիէր դնաց։ Գիտենք թէ ինչ հզօր ձգողութիւն մը զինքն անդ կ՚քաշէր։ Կինը հետաքրքիր է. և թէպէտ երկու կանայք զգալի բարեսրտութեամբ կ՚ընդունէին երիտասարդը մեկ կողմէ, միւս կողմէ ևս կ՚փափաքէին տեսնել թէ ինչ ելք պիտի ունենայ գործողութիւն մ՚որու մէջ առաջին դերը խաղացողն ընտիր և սիրական էակ մ՚էր իրենց սրտին համար։ Ահռելի դրքոյկը պիտի հրատարակուէր անշուշտ։ Այս մասին անելիքնին էին. բայց եթէ անոր մէջ կարևոր սրբագրութիւններ եղեր էին, եթէ անոր տխուր ապաւորութիւնը մեղմելու համար

զանազան յայտարարութիւններ կային, եթէ գլխաւոր հեղինակին անունը վերցուեր էր, կարելի չէր յուսալ որ շանթը չվնասի իջնէր և բանադրանքէ ազատ պիտի մնար խեղճ Ժուլիօ:

Ասանք էին այն յետին յոյսերը զոր Վէրալօն իր երկու բարեկամներուն սրտին ներշնչեր էր:

Ուսաի խնդումերես հասաւ նա՝ի Քլավիէր: Աղօր լուր մը կը բերէր: Ժուլիօ լոկ բանի մը մէջ անողոքելի մայրը էր, այս էր խղճահար հաւատարմութիւն որով իր անուանի սիրոյ գաղտնիքներուն անստուգ, աներկևան թարգմանն եղեր էր, ամէն վտանգ աչքն առնելով: Լոկ որոշ կէտերու մասին վիճումներ ըրեր էր: Քանի մը տող ծանօթութեամբ կ'յայտնէր թէ՝ որչափ որ կարևոր կ'նային զգայմանց զուտ բայաւորութիւնն էր գրքոյկը, դարձեալ եկեղեցւոյ օրինաւոր իշխանութեանց կ'յանձնուէր այն կրօնական կանոնաց ամենայն ակնածութեամբը: Անուն մը միայն կ'երևէր յառաջաբանին ստորև, և այս էր Վէրալօնի անունը:

— Կարճ կապենք, ըսեր էր Ժուլիօ: Հրատարակիչը վերջնական հրամանը կ'խնդրէ ապագրելու համար: Այսօր պիտի յուղարկեմ զայն. թերևս գրքոյկը շաբաթէ մը ծախու եղնէ:

Ուրեմն սիրելի բանակցողը կարելի եղածին չափ յաղթանակը տարած կ'երևէր: Այնչափ պնդեց Քլավիէր կանանց մօտ համղելու համար որ այլևս վտանգ չկայ Ժուլիոյի համար նոյն գրքոյկին հրատարակութեան մէջ, որ վերջապէս ինքը թերևս այն յոյսը տածեց որով զանոնք սփոփելու կ'ջանար:

Գիւղային այցելութիւններ՝ նոյն իսկ Քլավիէրի պէս հանդարտիկ տան մէջ՝ իրենց զբօսանքն ունին: Տիկին Քլավիէր բնազդս Վէրալօնը ձաշի պահեց: Եւ որովհետև ինք չէր կարող իր սենեկէն դուրս ելնել ատեն մ'առանց յոդնելու, Լուիզ պարտաւոր եղաւ Վէրալօնը ժուռ դալու տանիլ անկլիական փոքրիկ ծառաստանը, որ այս աղօր բնակարանը կ'շրջապատէր:

Այս ծառաստանը սիրելի էր Լուիզին. Ժուլիօ պծագրեր էր զայն, անոր շինութեան անձամբ հսկելով. ինքն ալ՝ իր եղբօրը հրահանգին համեմատ՝ թաւուտներ ղետեղել տուեր, և անկանոն անկուած հին ծառերու մէջէն օձապտոյտ ուղիները գծեր էր:

Դալարին ջրելը, ծեփաշէն աւազանի մը հողը, որ ժայռերու և ջրաստն տունկերու մէջ շինուած էր, իրրև բնական լճակ մը, ուր Լուիզ Քլավիէրի բոլոր այցելուները կ'տանէր որպէս զի կարմիր և արծաթափայլ թեփով փոքրիկ ձկները ցոյց տայ, այս շնորհագեղ օրիորդին զբաղմունքն էին, օրիորդ մ'որու գեղեցկութիւնը բոլոր գինքը տեսնողները կ'հմայէր լուովին:

Ցայտնի է որ Լուիզ մանկական թեթև խնդութեամբ մը ցոյց տալ ուզեց իր փոքրիկ լճակը զոր բարձր ծառեր կ'հովանաւորէին և հարիւրաւոր կենդանի էակներ անոր մէջ կ'վխտային: Վէրալօն՝ առաջին սիրոյ հմայեալ և թաթնուն սրտով մը կ'հետևէր օրիորդին, որ պարզ, անզարդ, և զուարթուն կ'թուէր, և կարծես թէ ծառաստանի աւազին վրայ իր ոտները չէին դպեր:

Վէրալօնի համար մի և նոյն վայրերն էին՝ երբ իր միտքը՝ աշխարհի կենաց և քահանայութեան մէջ ծփուն, ընդհնմարեր էր այն ամուլ պայքարները, ասպարիզի մ'աղէտքն որու մէջ՝ ի սկզբան խանդրվ մը նետուեր էր: Անխոհեմ ժառանգաւորն՝ անդ նկատեր էր օրիորդը, իրրև ծաղիկներ, որ արդասաւորելու միջոցին՝ իրենց հոտաւէտ փոշին կ'արձակեն:

Լուիզի տեսիլը միճապէս ներդործեր էր Վէրալօնի ոխերը փոխելու, և այսօր կարող էր իր բոլոր հոգին բանալ այն պաշտելի էակին՝ ինչ այն վայրն ուր իր սիրոյն առաջին կայծը վառեր էր: Քսան անգամ այս նուիրական բառերը — կ'սիրեմ քեզ — Վէրալօնի շրթերէն պիտի թուէր, քսան անգամ՝ երբ սիրասուն օրիորդը՝ բնութեան դեղեցկութեան վրայ կ'յայտներ իր հիացումն այն խանդով որ այնքան հրապոյր ունի քսանամնոյ էակի մը բերնին մէջ, Վէրալօն սկսաւ պայթիլ, և կարծես թէ ծունր դնելու մօտ էր հրաշագեղ կերպարանի մ'առջև որով կնկան մը հոգին զգեցած լինէր, որպէս զի անոր ըսէ. — Դուն, բնութեան հրաշակերտը, դուն ես: — Այլ սակայն Վէրալօն ոչ այս խանդալիր գովեստն արտասանեց և ոչ այս խօսքը. — Ո՛սիրեմ քեզ: Միթէ հոգւոյ մը վերերտութիւնն էր որ առաջին խոստովանութենէ մը կ'ահաբեկվի: Միթէ ծանրաբարոյ մարդու մը համբաւութիւնն էր որ ամենաոգոյն ընթացք մը կ'սեպէր տիկին Քլավիէ-

ըլլն խնդրել Լուիզն խօսնայը լինիլ՝ պեռ ևս օրիորդէն իրենց միու-
թեան հաւանութիւնը չստացած : Ասոնք չէին պատճառը :

Մարդկային սիրտը տարօրէն հակասութիւններով լի է : Վէր-
ժլօն՝ թէև խանդագին կ'սիրէր Լուիզը , այլ սակայն ուրիշ աւելի
հրատապ արիւն մը կ'զգար : Արդէն փառաց և հարստութեան
յոյսերով արբշռած , իրեն չափազանց ծանր պիտի երևէր , ինքն
որ ապագայ ընտանեացը լոկ փաստաբանի նուիթական ապրուստը
պիտի բերէր , կնկան մը հետ կարգուիլ , թէև անչափ սիրէր
զանի , և այս կինն իրեն ձոխ օժիտ մը չունենար : Ուրեմն երկու
կիրք յինքն կ'մաքառէին : Ժուլիոյի հետ ունեցած մտերմական
խօսակցութենէ մը հայր Պրիֆարի յափշտակութեան ձեռնարկու-
թեան վրայ ձշմարտութիւնն իմացեր էր : Քաջ դիտէր իր բարե-
կամին անչափ անշահախնդրութիւնը : Լաւ ևս կ'ճանչէր ժէզվիզայ
ճարպիկութիւնն որով ժառանգութիւնները կ'գրաւէին՝ առանց օ-
րէնքէ երկնչելու :

Դատ մը՝ վերջապէս՝ այնքան յուսատու բան մը չէր մարդու
մ'աչայ առջև որ անտեղեակ չէր խնդրուածոյ զօրութեան : Բո-
լոր այս մտածութիւնները իր սրտին անցան տառնահար շունչն մը
պէս : Խոստովանութիւնները՝ որ սիրահարին բերնէն թռչելու վրայ
էին , բանիբուն մարդուն պաղ հաշիւներէն ցրուեցան : Անմուխ-
տև Վէրժլօն պարզապէս սիրուն ընկերակից մ'եղաւ օրիորդին :
Լուիզ կ'վախնար ընդ երկար առանձին թողուլ իր սիրական հօր-
քոյրը : Ուստի երիտասարդին հետ սրահը մնան :

Վէրժլօն հետզհետէ սիրոյ հրապոյրներէն շահուցը հրապու-
րանայ կ'անցնէր : Բայց իր այս ներքին պայքարը բնաւ երևան չէր
հաներ : Լուիզ՝ ծաղիկներով և ոսկեղոյն ձկներով խաղացող աղ-
ջկան մ'անհոգութեամբ Վէրժլօնի համար հրաւառ սէր մը կը
անուցանէր : Երբ Վէրժլօն նոյն իրիկունը տ . . . գնայ , և Լուիզ
հրաժարականի համբոյրն իր հօրքրոջ տալէն ետև՝ իր մենաւոր
սենեակը քաշուեցաւ , հեղձամղձուկ հեծկլտանք ղգայ , ղգայ որ
արտասուքն իր արեւանունքը կ'ծանան , և սիրտը յոյն վայր ան-
ծանօթ յուզմամբ կ'վրդովէր :

Անուն մը , միշտ նոյն անունը , նկար մը , միշտ նոյն նկարը՝ իր

յիշողութեան և աչայ առջևն էր . իր անկողնին ընկաւ նա և արտա-
սուքով թրջեց : Այս անգամ ինքնիրեն խոստովանեցաւ որ Վէր-
ժլօնի համար անբաւ , անզսպելի սէր մ'ունէր :

Սակայն Գլամարէն կարտինալին կրճտան նիխոլային հրատարա-
կիչն այս տեսակ դրուածի մը պատճառելիք թնդիւնէն օդուտ քա-
ղել փափաքելով , տպագրութիւնը փութացուցեր և դրքոյկն ար-
դէն ծախու ելեր էր : Ահագին հակ մը հասեր էր ի տ . . . :
Դեղնագոյն ազդեր քաղքին պատերը ծածկելով , մեծատառ ծա-
նուցումներ՝ լրագիրներու մէջ տպուելով նոր դրքոյկին մեծ համ-
բաւ տուին : տ . . . ի մէջ մեծ դէպք մ'եղաւ այս բանս . փոք-
րիկ հատորներն իրարու ձեռքէ կ'խլէին և գրածախներն ստիպ-
ուեցան գրել որ նոր հակ մ'ևս ղրկեն որպէս զի բոլոր շրջակայ
գաւառներէն ուղղներուն հրամանները կատարեն : Ընդհանուր հե-
տաքրքրութիւնն այն աստիճան բորբոքած էր որ նորատիպ դրքոյ-
կին լոյս հանած գաղտփարներն ամենուն միտքը բնաւէս տարցուցին :

Երկու բանակ կազմուեցաւ . դրացէտ և անկախ մարդիկ , մտա-
ցյալ մարդիկ՝ որ միշտ արամադիր են յօժարամիտ ընդունիլ ամէն և
խմաստի կողմէ բարձր դրուածներ , այս դրքոյկին վրայ ջերմագին
խօսեցան : Հանդուցեալ կարտինալը գովեցին որ ազնուախոհու-
թեամբ՝ նորատի քահանայի մ'առջև՝ յետս կոչում ընելու արի-
ութիւնն ունեցեր էր . ղինքն երջանիկ համարեցին այնպիսի թարգ-
ման մ'ընտրելուն՝ որ իր առաջին քարոզներով ընտիր աւետա-
բաններու կարգն անցեր էր , և որ , այս առ երևոյթս պարզ հրա-
տարակութեամբը նշանաւոր տեղ մը կ'բռնէր մատենագիրներու
մէջ : Խոկցին ամէն ոք խմացաւ որ դրքոյկը միայն Վէրժլօնի ա-
նունը կ'կրեր , թէև առաջնորդարանին հին քարտուղարին գործն
էր :

— Այս նորատի քահանայն աղնուապար կ'վարուի , կ'ըսէր ա-
մէն մարդ , հաւատարիմ է իր բարերարին յիշատակին , համեստ
է և չէ ուզած անոր գաղափարայ թարգման կանոնելուն իւրա-
յընել փառք մը : Ա'հ , թէ որ կղերին մէջ այսպիսի այսպիսի մեծ
և անկեղծ հոգիներ շատ գտնուէին ինչ մեծ իշխանութիւն պիտի
ունենար մտայ վրայ :

Բայց այլուր բոլորովին տարբեր լեզու մը կ'գործածէին։ Կաթոլիկները վերաշինող դաշափարները, ինչն իրեն պէտ արձակած վճիռը, բարձր կղերին բռնած դրութեան դէմ իր պրքոյկին տուած պատասը, ժէզվիտից փառասէր և բռնասէր ընկերութեան Ճակատը դրոշմած սև մուրը, կրօնական դաստն առելութիւնը դրդուեցին, և այս առելութիւնն անսահման եղաւ՝ մոլեռանդ և փիւրիտանիկ հողևներու մէջ։ Կղերին մէջ նուազ յատկանները կ'ըսէին թէ մտածին անուրջ մ'է, հոգեվար ծերունւոյ մը բանդագուշանքը։ Ա.յս պատմութեան ստուգութեան վրայ կասկածներ կը տածէին.

Ժուլիս արեղան, կ'ըսէին, այս այլանդակ տեսարանին միայն ունկնդիրը լինելուն՝ չէ իշնած պրքոյկին վրայ իր անունը դնել. բարեկամի մ'անուամբ այս պիրքը հրատարակեց, քաջ գիտնալով որ առաստել մ'է, որուն պատասխանատուութենէ կարող էր, երբ կամէր, պրծիլ պարզ ժխտում մ'ընելով։ Անանուն նամակներ Սէն-Սէրնէնի հինկերորդ փոխանորդին գլխուն կ'տեղային։ Ոմանք մինչև անգամ խաշոր նախատինքներ կ'պրեին անոր դէմ. այլք դեհենին կրակով կ'սպառնային անոր բարեպաշտութեամբ։ Ուրիշներ՝ « կ'ողբային այն հին երջանիկ ժամանակը՝ Հաւատաքննութեան բարեբաստիկ օրերն երբ այս պրքոյկին ժայթքած հայհոյութեանց վրէժը կ'լուծէին և հայհոյիչը՝ կասկիտոլի հրապարակին վրայ խարոյկի մը կապուած՝ և դահիճներով ու ժէզվիտներով շրջապատուած՝ իր պարշելի հոգին սիրտի փչէր, իր խարոյկին ժահահոտ բոցերուն մէջէն »։

Ժուլիս առ ոչինչ դրեց մոլեկրօն աշխարհի այս անոյշ դատողութիւնները։

Ա.յս նամակներուն մէջ՝ կաթոլիկութեան քինախնդիր կուսակցութեան թշնամանաց դէմ իրրև ամրոցիչ դեղ կրնար լինիլ Ա.ի դրածը, զոր կարող ենք աստ արտագրել։

Փրանսայի նորատի եպիսկոպոսաց մին էր Լուի Տէլօն։ Տակտ տեսնուեր էր Ժուլիսէն հետ՝ ի Տ... երբ մայր եկեղեցւոյ կանոնիկոս էր։ Տէլօն նշանաւոր եղած էր իր քանի մը վիճաբանական դրուածքով կամ արթային արտակեպտն դրութեան դէմ

հին դատական մատենագրաց մասին, նոյնպէս Տամ Կէրանժէրի դէմ կալլիգան եկեղեցւոյ ծիսից՝ ի նպաստ։ Եւ կառավարութիւնն որ այն ատենէն անդրալեռնական կղերին դէմ մաքառելու սկսեր էր, Ա.ի եպիսկոպոսին վրայ նեռեր էր իր աչքը, իբրև լուսամիտ և համեստ մարդ մ'որ հակառակորդ կղերական դատաստութեան անմատն կ'մնար։

Ժուլիս աբբան յարաբերութիւնը կ'շարունակէր այս եպիսկոպոսին հետ։

Եպիսկոպոսին գիրն այս խմաստով էր.

« Սիրելիդ իմ աբեղայ,

« Տ... էն կ'յուզարկեն ինձ հետաքրքրաշարժ դրքոյկ մը։ Թէև անունդ չկայ վրան, պարունակած պատմութիւնը՝ որ քեզի եղած է միայն, մի միայն քեզմով լոյս տեսած պիտի լինի։ Խոհեմութեամբ վարուեր ես այդ գործը չատորակելուդ, որ ամէն տեսակ հալածանք պիտի բերէ գլխուդ։

« Սիրելի աբեղայ, աքանչելի սրիտութեան տէր մարդ մ'ես։ Պէտք կ'զգամ մեծ սիրտդ և ազնիւ տեսչանքդ գովելու։ Լացի կարգալով՝ այն բարի կարմիրաչ Վլամարէնի՝ որու այնքան շնորհաբար եմ, հեզ խոստովանութիւններն և բարձր գաղափարները։ Շնորհակալ եմ, իմ մասիս, այն զմայլելի դրքոյկին համար։ Իմ անբաժան ընկերս պիտի լինի. և եթէ երբեք ընկնիմ այն սակարկութեանց մէջ զորս այնպէս ազնուութեամբ գատապարտեց կարմինալը պերտոյն պատասխորին առջև երևնելու ժամուն, այս դրքոյկը պիտի յիշեցնէ ինձ առ անձն իմ պատկան յարգանքս և առ քահանայութեան վսեմ պաշտօնս։

« Ա.յս գիրս ծածուկ պահէ լիովին, կամ լաւ ևս իսկոյն կրակը նետէ։ Գիտես որ բաւական մոլեռանդ պաշտօնակիցներ կ'շրջապատեն զիս։ Շեմ կամիր անոնց հետ աւրուիլ։ Իմ գործ եպիսկոպոսական պաշտօնս պիտի թուներեմ՝ առանց Ճշմարտութեան օդուտ մը բերելու։ Ա.յս ժամանակս վշտալի անցում մ'է։ Պէտք է թողուլ որ յիմարները իրենց փորձն ընեն։ Իրենց բուռն և այլանդակ գաղափարներով թող առողջին, անշուշտ օրին մէկն ու

պիտի բանն ու ճշմարտութիւնն անոնց դէմ պիտի յաղթանակ տա-
նին: Դեռ ևս տարօրէն փորը եմ և կրնամ յուսալ ապագայ խա-
զաղութեան և բանականութեան մէկ քանի նշոյլները տեսնել:

«Թուղ կօմերը, վէյօներն և իրենց նմանները կրօնական կրից
տիզմը խառնեն: Սոնք ձեռնհասը ոտը բունեն՝ ի ձեռին, մինչև
այն օրն երբ պիտի իմացուի որ Քրիստոս շանթաձիգ Աբրամզդը
չէ, այլ աշխարհ եկած Աստուծոյ պատնուկը քաղցրութեամբ և
օրօրվով լի:

«Մնաս բարեաւ, սիրելի աբեղայ, արիացիր. դու զօրաւոր
մարդն ես. բայց շատ շուտ մի վազեր. նոյնպէս խոհեմ եղիր:
Պիտի աղաչեմ Աստուծոյ որ՝ պիշաախչ գայլերը՝ որ եկեղեցւոյ ծո-
ցը կ'պտնուին, իրենց սուր ժանիքով քեզ չպատառեն: Վերս-
տին կ'լսեմ՝ այս նամակիս վրայ խորին և յաւիտենական լռու-
թիւն պահէ: Զպիտի ներեմ քեզ եթէ ի լոյս ընծայես նոյն իսկ
քու մտերիմ բարեկամներուդ մէջ: Քեզ կ'սիրեմ և կ'օրհնեմ:

«ԼՈՒԻ ՑԵԼՐՕՆ Եպիսկոպոս Ա. ի»

Այս նամակը՝ ժուլիոյի դիւրազգայ հոգւոյն համար սպեղանի
մ'եղաւ: Սակայն փոթորիկն առաջ կ'գար, եղկ և բարերը անձ-
րևի առաջին կայլակներուն նման, որոյմէ եաք մրրկալի և տեղա-
տարափ հեղեղներ կ'վազեն:

Դիւրին է հասկընալ որ ժէղվիզք Գլամարէն կարտինալին հրի-
տակին հրատարակութիւնն արգիլել չկարենալով՝ իրենց վրէժ-
խնդրութեան սահման մը չդրին: Հետզհետէ Տ... ի անուանի
մարդիկը ղրկեցին առաջնորդարան՝ որոնք ահաբեկ առաջնորդին
նոյն ողբագին պիտոզութիւնը կ'բերէին:

— Սրբազան, կարգայիր այն դրքոյկը. բայց սոսկալի՛ բան է,
բայց այսպիսի վատ բաներ դրելու յանդգնող ողորմելի քահա-
նան՝ պէտք չէ՞ որ քահանայութենէ արգիլուի: Սրբազան, ահա-
գին դայթակղութիւն մը պատճառեց բոլոր Տ... քաղքին մէջ»:

Առաջնորդն որ բնազդէս յուսկոտ էր, քանի այս այցելուները
կ'ընդունէր կ'կատղէր: Այն դրքոյկին պարունակած բոլոր վար-
դապետութեանց դէմ բայե՛ ի բայ իր սոսկումը յայտնեց. ամե-

նուն հաւաստեց որ ծանր ծանր պատիժներ պիտի անօրինէ յան-
ցաւորին դէմ:

Այս անգամ ժէղվիզք յաղթանակը տարին: Իրենց սրբանուէր
ընկերութեան դէմ յարձակող թշնամականը պիտի պատժուէր,
վիճակէն պիտի արտաքսուէր և օրինակ պիտի լինէր այն անձե-
րուն եթէ համարձակէին իրենց չարահնար գաւերն երեան հա-
նել և իրենց փառասիրութիւնն աշխարհի առջև հռչակել:

Ձորս տող դիր մ'որ դիտմամբ հակիրճ, չոր և խիստ կեր-
պով գրուած էր, Սէն–Սէրնէնի երիցատունը հասաւ: Այս դի-
րը հրաման մ'էր ժուլիոյի որ հետևեալ օրն՝ Ձիշտ կէսօրին ա-
ռաջնորդարանն երթայ:

Գիշերը լաւ խորհրդատու է, մանաւանդ այն մարդոյ որ եր-
կարաւուն խոհեմութիւն գործածելով առաջին տպաւորութեանց
դէմ կ'զգուշանան: Եթէ մէկ կողմէ առաջնորդը մոլեգին խմբա-
կին արտաւնջները կ'ընդունէր, միւս կողմէ ալ՝ իր բանբերներու
միջոցաւ լսեր էր որ պրագէտ մարդոց մէջ ժուլիոյի դրքոյկն իր-
րև նշանաւոր գործ կարդացուեր էր. խնայաւ նաև որ այսպիսի
աքանչելի խորհուրդներով և ոճով երկեր արտադրելու կարող
կղերի մ'ի նպաստ եւանդական հանգրութիւն շարժեր է: Գլա-
մարէն կարտինալն երկին կ'հանէին և այս անդր–շիրիմեան կայտա-
նութիւնը մանաւանդ տեսակ վէպ մ'էր որու համար երեւակայու-
թիւնները կ'բորբոքին: Սիթէ անխոհեմութիւն չպիտի լինէր
այսպիսի մեծ քաղքի մ'ընդհանուր զգացումը վիրաւորել, քանի
մը բողոքներ անդորրելու նպատակաւ, այն գաղափարներու հա-
մար որ վերջապէս վիճելի էին, և ինք եպիսկոպոսը խղճի մտօք
կ'զգար որ եկեղեցւոյ դատանութեանց չէին դպեր, որոյ պահա-
պանն է մեն մի առաջնորդ իր վիճակին մէջ:

Ուստի առաջնորդը միտքը դրաւ ոչ միայն կրօնամոլ այլ ա-
զատամիտ մարդիկը պահ ընել: Պատրաստակ մը վինաւեց որպէս զի
կղերին և ջերմեռանդ աշխարհականներու կարող լինի բսելու,
թէ յանցաւորը սատանը և զանի հնազանդութեան բերեր է, չու-
զելով զանի նուաստացընել յետս կոչումով մը:

Տեսարանը սոսկալի եղաւ:

Ժուլիո առաջնորդին պահլիճն եկաւ մաքուր խղճի մ՚ապրած անվհերութեամբը։

— Գիտեմ, արեղայ, որ սոսկալի դրդոյկ մը ջներ ես։

— Սրբազան, չեմ խմանար ձեր միտքը։

— Կ՚ըսեմ թէ այն դիրքն որով իմ արժանընտիր նախորդիս բերանը խօսքեր կ՚ասաս, սոսկալի դիրք մ՚է։

— Սրբազան, բան մը չունիմ ըսելու ձեր կարծեաց վրայ։ Բայց եթէ կարտինալին միտքը հաւատարմութեամբ թարգմանեցի, չեմ կրնար ըմբռնել թէ ինչո՞ւ համար այն դիրքը սոսկալի լինի։

— Օ՜ն, պարոն, իմ առջեւս այդպիսի բաներ չեն խօսիր։ Միաբդ դրիր համբաւ ստանալ, և մեծ անուն մը գործիք ըրիր՝ քուկդ հաշտելու համար։

— Սրբազան, կ՚երդնում Աստուծոյ առջեւ որ մեղ կ՚լսէ, բաւ մը չկայ դրքոյկին մէջ որ հանդուցեալ կարտինալինը չլինի, և թողլով ոճի տարբերութիւնը, զոր անկարելի է բառնալ երբ ուրիշին մտաց թարգման կ՚լինի ոք, կ՚երդնում որ իր բերնէն ընկած խօսքերուն բաւ մ՚անդամ չաւելցուցի։ Եթէ յանցանք մը ունիմ, անոնց ազդուելիւնը մեղմելս է։

— Պէտք էր մուայման դատապարտել այդ բանը. սուղ պիտի նայի քեզ տպագրել տալու փորձանքդ, վասն զի կ՚խոստովանիս որ դիրքը քու դրչէդ ելած է։

— Պատրաստ եմ ամէն տուժասպանք, ամէն նախատինք, ամէն անուանարկութիւն կրել։ Բայց ես պաշտօն մը ստացեր էի։ Հոգեւարք մը ստացեր էի այդ պաշտօնը։ Իմ պատուոյս վրայ խօսք տուի։ Պարտաւոր էի իմ պարտքս և խօսքս կատարել։

— Բայց հաւատքը, պարոն արեղայ։

— Ես Պ. Գլամարանի հաւատոյ դաւանութը չեմ։ Իմ դլխաւորս էր։ Չէի կրնար իր հաւատոյն վրայ կասկած մ՚ունենալ։

— Այո՛, կաթուածահար ծերունի մը։ Իր մտաց զառանցման ժամուն ըսած բանդապուշանքը մոխիկ ըրիր, երևակայութեամբդ զայն զարդարեցիր. և բաւական վաւաշուն է երևակայութիւնդ, խեղճ արեղայդ։ Այս ըսածս է և ոչ ուրիշ բան, կ՚նայիս։

— Ներեցէք ինձ, Սրբազան, ես շատ նորասի եմ, բայց մեր

պաշտօնին վերաբերեալ քանի մը բժշկական խնդիրներ փոքր ինչ սորված եմ, և կ՚հաստատեմ որ երբէք մարդ մը հանդուցեալ կարտինալին պէս չէր վայելած իր լիուլի բանականութիւնը, կատարեալին պէս չէր վայելած։ Այս կէտը կրնաք ստուգել ութդէօր Բէօղլի վկայութեան դիմելով, բժիշկ մ՚որու վրայ կասկած մը չունիք։

— Բայց վերջապէս այդ դրքոյկը պէտք չէ որ մնայ։ Բարեպաշտ ժողովրդեան համար գայթակղութիւն մ՚է։ Կան անոր մէջ այնպիսի կարծիքներ որ հերետութիւն կ՚հոտին։

— Սրբազան, ես ո՛չ արքեպիսկոպոսն եմ, ո՛չ Պապն և ոչ Եկեղեցին։ Ես միայն հոգեվարքի մ՚առջև ունեցած պարտաւորութիւն մը կատարեցի։ Դատապարտեցէք անոր վարդապետութիւնները, այդ ձեր գործն է։ Թէև արքեպիսկոպոս ու կարտինալ էր, բայց իր վարդապետութեանցը համար եկեղեցւոյ առջև պատասխանատու է։ Ուրեմն հեղինակը զատեցէք անոր դաղափարաց խոնարհ թարգմանէն, դաղափարներ որոյ ուղղափառութեան վրայ վճիռ իրեն չվերաբերիր։

Կարծես թէ արքեպիսկոպոսը քիչ մը մեղմացաւ. և որպէս թէ ծուլիոյի մէջ բերած վերջին պատճառը զինք համոզած լինէր.

— Ուրեմն պիտի հնազանդիս այն վճռոյն զոր Պապը կրնար արձակել Պ. Գլամարէնի վերապրած դրքոյկիդ դէմ։

— Իրօրը սրտով։

— Լաւ ուրեմն, լմնցընենք այդ գործը։ Այդ յայտարարութիւնն ինձ հիմակ պիտի տաս։

— Ա՛նմիջապէս, Սրբազան։

Արքեպիսկոպոսը ծուլիոյի յայտարարութեան գործը կարպադրելէն ետև՝ երևոյթական բարեսրտութեամբ մը գանի ձամբեց։

Նոյն իրիկունն իսկ, իր սրահին մէջ՝ ուր բազմաթիւ կղերականներ և ժլզվիլոյց անձնուէր աշխարհականներ դումարուեր էին, հրապարակաւ յայտնեց թէ այն յիմար ծուլիոն լաւ մը լուացեր է։ Ցետոյ յարեց թէ գանի կորուսնել չուզելով՝ անոր պատանեկան հասակէն գութը շարժեր է և գոհ եղեր էր բացայայտ յեսոս կոչմամբ մը, որ գինքն Հռոմի և եպիսկոպոսաց առջև պատաս-

խանաուութենէ կ'ազատէր: Այս վերջին խօսքին վրայ դիտմամբ պնդեց. նշանակութիւն ունէր այն. վարպետը խօսած էր:

Ե

ՏԱՍՆ ՎԵՑ ՏԱՐԵԿԱՆ ԿԱՐՄԵԼԵԱՆ ԿՈՒՍԱՆ ՄԸ

Ժուլիոյի դործին վախճանը հոդևորական նկատմամբ քիչ առաենէն ծանուցուեցաւ բոլոր Տ . . . քաղքին մէջ: Իշխանութեան վերարկուին ներքև իրենց պաղութիւնը ծածկելու հակամէտ եղող անձինք ամենուրեք հրատարակեցին թէ արքեպիսկոպոսն զԺուլիօն պատժեր էր, և իր պաշտօնը կ'շարունակէր միայն անոր համար որ առաջնորդն անոր երիտասարդութեան և անփորձութեան դթացեր էր: Ուրիշ աւելի խոհական մարդիկ՝ եպիսկոպոսին միտքն աւելի լաւ հասկըցան և նորատի երէցին արտաքին բարեսիրութիւն մը ցոյց տալու շարունակեցին: Ժողովուրդը՝ որ իրաց մէջ քծախնդրութիւն չվնտռեր, ուրախութեամբ տեսաւ որ նորատի դրագիրը յաղթանակը տարաւ այս կռուին մէջ: Գովեցին առաջնորդն այսպէս լուծելով խնդիր մը զոր 'ի ներքուստ խոհեմութեան գործ կ'համարէր, իսկ կղերական դասուն՝ իբրև դթասիրութեան օրինակ կ'ընծայէր: Ուստի փոթորիկը դադրեցաւ քիչ ժամանակի համար: Եւ որովհետև Ժուլիօ, որ ոխ պահել չդիտէր, առաջուան պէս իր բարի ժպտուն երեսն ու անոյշ նայուածքը կ'ցուցընէր ամենուն, այնպէս որ կարծես թէ թշնամիները ղինաթափ եղան և այս հեղ մարդը խաղաղ կեանք մը պիտի վարէր, կեանք մը զոր աղնուաբար նուիրած էր աղքատներու, հիւանդներու, տղոց և ամէն ընկեցիկ արարածներու խնամատարութեան:

Ա՛յլ սակայն այս անդորրութեան օրերն երկարատև չեղան: Երջանկութիւնը բոլոր ատելութիւնները դրդռելու չուշացաւ: Կը լրտեսէր այն Ժուլիոյի պարզ և անկեղծ ընթացքն ու լեզուն, կ'նայէր որ անկարող էր դործածել այն անմեղ հնարքն որ բարկութիւնները կ'իջեցընէն և անոնց պարսաւանաց առիթ մը չեն ընծայեր:

Երկու իրողութիւն՝ որ անտես պիտի անցնէին եթէ Ժուլիօն չլինէր առարկան, ուշադրութիւն դրաւեց և չարասիրութեամբ մեծ աղմուկ հանեց: Դիւրին է դուշակել որ ժէզվիտաց լրտեսները, զանի աչքէ չէին հեռացըներ. իր առանձին կեանքը, իր այցելութիւնները, իր պաշտօնին մէջ ըսած խօսքերը, նոյնպէս Սէն–Սէրնէնի աւանդատան մէջ, նոյն իսկ խոստովարանին մէջ, իր յարաբերութիւնները Վէրտլօնի հետ, աշխարհային մարդոց հետ, այս ամէն բաներն ամէն օր Հաւատաքննութեան տան կ'ծանուցուէին:

Նշանաւոր դէպք մը մեծ աղմուկ կ'հանէր 'ի Տ . . . : Գաւառային մեծագոյն քաղաքները փոքր ինչ դիւղային են, և քաղաքական մտածութիւններէ հեռի, երբ գաւառային բարեմիտ մարդիկ աներկիւղ են երկրին խաղաղութեան վրայ, երբ հեռագիրը յեղափոխութիւն մը չհմայըներ, և երբ սուրբ աղջկանց անբջաւեններն կ'յայտնեն երկնային վրէժխնդրութիւնն որ Սոդոմ Գոմորին պէս բռնիղը պիտի մոխիր դարձընէ, դեռ ևս իրագործած չեն, ուրիշ բան չկայ ընելու այլ միայն վայրահաչութիւններ լսել, գայթակղական դէպքեր և սենեկապանուհիներու ու պառաւ կանանց համբաւը կազմող մանր մունր գայթակղական դէպքեր և արկածներ պատմել:

Ա՛յն օրուան պատմութիւնն այս էր:

Արդ զմայլելի փոքրիկ օրիորդ մը, տասն վեց տարու հրեշտակ մը, որ քաղքին հարուստ մէկ ընտանիքէ էր, աշխարհէն կ'հեռանար, չէ թէ հիւանդանոց քաշուելու և աղքատաց ու հիւանդաց հոգ և խնամք տանելու, այլ ողջ ողջ Կարմելեան կուսանաց վանքը թաղուելու համար:

Իր մատղաշ հասակէն 'ի վեր այս չնորհալի օրիորդն իրեն հոգևոր հայր ունէր վերապատուելի Կարմելեան Աթանաս կրօնաւորը: Աշխարհիս վրայ միայն երեք բան դիտէր. իր հօրը տունը, իր Թեմին եկեղեցին և Կարմելեանց մատուռը:

Հայր Աթանաս որ մօրը խոստովանահայրն էր դիւրաւ համոզեր էր զանի որ Աստուած՝ ինչպէս Աբրահամին, իր սիրական աղջկան գլուխը կ՚պահանջէր։ Արդէն երկու տարի կար որ յայտներ էր թէ նորատի օրիորդը Կարմելեան վանքը քաշուելու կոչումն ունէր։

Հայրը՝ բարեսիրտ մարդ և բարի քրիստոնեայ, Սէն–Սէրնէնի դարձարանին անգամը, այս վաղահաս կոչման վրայ, բոլորովին հայր Աթանասին, իր կնկան և իր դստեր պէս չէր խորհեր, բայց տկարամիտ էր, իր կնոջ բարկութենէ կ՚երկնչէր, որ բնաւ չէր հանդուրժեր որ իր Կարմելեան խոստովանահօր բերնէն ելածին հակառակին։ Նոյնպէս կ՚վախնար կրօնական կարծիքէն որ այնքան զօրաւոր էր՝ի Տ . . . և չէր ուզեր մասնանիշ լինիլ քահանաներուն և բարեպաշտուհի կանանց կողմէ, որպէս իր աղջկան կոչման դիմադրող մը։

Օր մը Սէն–Սէրնէնի երիցատունը՝ խոստակեր էր ծուլիս աբեղային հետ զոր յատուկ կ՚յարգէր, և որուն բարեպաշտ և լուսաւոր եռանդը կ՚դիտէր իր պաշտօնին կատարման մէջ։

Հօր ընդդիմութիւնն երկար չտևեց, և ծուլիսի խնամատուն բանից միտ չդնելով, որ իրեն կ՚յիշեցնէր հայրական իրաւունքն և ցոյց կ՚տար թէ սաստիկ սիրտ ցաւէր ազգային մէջ, հաւանութիւն կ՚տար թէ դուստրը կոյս լինի։

Կրօնական դասը խանդալից կ՚խօսէր այս ընտրութեան վրայ զոր կ՚ընէր այնպիսի նորափթիթ օրիորդ մը։

Միսիթարեան եկեղեցւոյ առաջին ժամանակները կ՚յիշէին, երբ փոքրիկ տղաք անդամ՝ ամենքն հրեշտակային կեանք կ՚վարէին։ Այս օրինակին վրայ մեծ յոյսեր կ՚տածէին որ ուրիշ աշխարհականներ անձեր սիրտ քաշուին վանական կեանք վարելու։

Հանդարտաբարոյ մարդիկ, հասուն դլուխները կ՚ցաւէին որ ժեղջվիդք բնաւ ընտրողութիւն չէին ցուցըներ քան միւս միաբանութիւնները, վանքերը նետելով նորատի օրիորդները, որ բոլորովին անտեղեակ աշխարհի, իրապէս անկարող էին ըսելու թէ ինչ բան կ՚նախատասեն կոյս լինիլ թէ ոչ հարս։ Ամենք կ՚ծիծաղէին հայր Աթանասի խորագիտութեան վրայ որ տասն չորս տարու աղջկի մը վանականութեան համար կոչման տէր դառեր էր։ Երիտասարդութիւնը կ՚զայրանար, բոլոր կրօնական ուխտերուն դէմ, որոց հակումն էր բոլոր մարդկային ընկերութիւնները վանական ընելու։

« Մեր ձեռքէն աղջիկները կ՚խլեն, կ՚ըսէին պատանիները. Երբ սիրտ ազատինք այս վանականաց ձեռքէն »։

Գիտէին որ ամենէ պատանի մ՚որու ընտանիքը նորընծայ կոյսին ընտանեաց հետ մտերմական յարաբերութիւն ունէր, յեսին ծայր կ՚սիրէր այս օրիորդը, և թէ երկու հայրերը կանխաւ որոշեր էին զանոնք կարգելու, ամենուն մ՚որ շատ յարմար էր թէ իրենց հասակին և թէ կայութեան կողմէ։

« Ընտանիքը կ՚խորտակի, կ՚ըսէին դարձեալ, հայրական իշխանութիւնն այլևս բան մը չէ. ցնորած մ՚իր խղճէն ելնելով կենաց ծանրակշիռ շահուց վրայ վճիռ կ՚արձակէ »։

Ամէն կողմէ դլուխները կ՚տաքնային, երբ իմացան որ նորատի օրիորդը կուսական հպատակը սիրտ զգենու 1859 մարտի առաջին օրը։ Սէն–Սէրնէնի երէցը, պատկառելի ծերունի մ՚որ օրիորդը մկրտեր էր, այս հանդիսին սիրտ նախապահէր որու համար մեծ պատրաստութիւններ տեսեր էին։

Կարմելեանց մատուռը ձիւնափայլ օթոցներով զարդարուած էր։ Վարդէ շամիրթակներ սեղանի ճակատը դրեր էին, նոյնպէս մոմերուն և քարոզչին բեմին ստորոտը կ՚զարդարէին. անթիւ մոմեր սեղանին առջևը զուգաչափ դրուած՝ հիանալի լուսաւորութիւն մը սիրտ տար։ Ինապէս քարոզիչը սիրտ լինէր հայր Աթանաս։

Արդէն բազմութիւն ընտիր ժողովուրդ մը լցուեր էին Կարմելեանց մատուռը։ Մոմերը կ՚վառին, ժամերգութիւնը ծանր ծանր կ՚սկսի դպիրներուն ձայնին։ Նոր հարսի պէս զարդարուն նորընծայ օրիորդը՝ դասուն մէջ դրուած աթոռի մը վրայ կ՚աղօթէ։ Իր քովը կ՚կենան կնքահայր մ՚և կնքամայր մ՚որոց պաշտօնն է զանի Կարմելեանց ներկայացընել։ Երկու ահագին մոմեր՝ վարդերով շրջապատուած, աջ ու ձախ կողմէն կ՚վառին։ Հայր ու մայր հրաժիժելոց սահմանեալ առաջին տեղը կ՚նստին։ Ամենուն աչքն այս

օրհորդին վրայ է, և կարծես թէ ամենուն նայուածքը մի և նոյն զարմացման զղացումը կ'յայտնէր։ Դժուարին կ'երևի հաւատալ որ այս փափուկ օրիորդը տասն վեց տարեկան լինի, և ամէն ոք վշտալի անձկութեամբ կ'հարցընէ իւրովի թէ ի՞նչպէս այս պզտիկ աղջիկը պիտի կարենայ տանիլ Կարմելհանց խստակրօն կենցաղ։

Խունկին վերջին շողիները մատրան վերին դմբեթն էլեր և կիսաղոյս մը սկսեր էին պատճառել որ այնքան նպաստաւոր է տաճարի մէջ աղօթքն երկիւղածութեամբ ընելու։

Պատարագիչն՝ կղերին եաևէն դնալով աւանդատունը կ'մտնէր և իր զգեստները կ'հանէր։ Հայր Աթանաս բեմը պիտի ելնէր, և օրիորդը զարձեր էր որ նստի ակնկոր, և պատրաստ կ'դտնուէր այս հանդիսաւոր պարագային մէջ իր խոստովանահօր բերնէն եւլածը քաղել։

Խակոյն խորին լռութիւն մը տիրեց։

Ցանկարծ անսովոր շշուկ մ'ամենուն ուշադրութիւնը կ'գրաւէ։ Ոտք կ'ելնեն, աւանդատան կողմը կ'նային։

Կղերականաց մէջ մեծ շփոթութիւն մը կ'տիրէ. կղերն որբանոցին կից աւանդատան մէջ բարձր կ'խօսի։ Այս շփոթ ձայներէն բան մը չհասկըցուիր։ Ի՞նչ կ'դառնայ։ Տեղւոյն պատկառանքն ամէն խօսակցութիւն կ'արգիլէ. բայց ամենքն իրարու աչքով հարց ու փորձ կ'ընեն մտայոյզ։ Պատարագիչ քահանային աղջկան հայրը կոչել կ'տայ։ Անտարակոյս կարևոր դործի մը վրայ իր կարծիքը հարցընելու համար կ'կոչուի։ Վերջապէս լռութիւնն այս առաջին շփոթութեան կ'յաջորդէ։

Քիչ ատենէն հայրն իր տեղը կ'գայ նստելու։ Քահանաները բոլորովին շուարած, և հազիւ ուրեմն ծածկելով իրենց ապշութիւնը, կ'եթան սրբավայրը նստելու։ Ընդհանուր մտատանջութիւնը դեռ ևս կ'շարունակուի։ Այս սրտայոյզ ակնկալութեան մէջ հինգ վայրկեան ևս կանցնի։ Ցանկարծ բեմին վրայ հանող արտաքին դուռը կ'բացուի։ Հայր Աթանասը չէ ժողովրդեան զարմանահար աչայց երևցողը, նոյն ինք Ժուլիօ աբեղան է։

Բեմին աթոռին վրայ խոնարհաբար ծունր դնելէն ետև, ատենաբանն ոտք ելաւ և հետևեալ կերպով խօսեցաւ.

« Զաւակս, վշտալի պարագայ մը՝ որու պիտի տեղեկանաս քիչ ատենէն, վանքին մեծաւորութիւն և քու յարգելի հօրդ խնդրոյն վրայ, կ'յորդորէ զիս խօսիլ այս հանդիսաւոր օրն որ մեծ ներդործութիւն մը պիտի ունենայ ապագային վրայ։ Իմ պաշտօնս շատ դիւրին և անուշ է քու առջև։ Երկրի հրեշտակ, ծաղիկ հասակդ և բոլոր կեանքդ Աստուծոյ նուիրելու կ'հրապուրիս, և Ս. Թէրեզի աղջկանց մէջն է որ կ'դաս այդ ողջակէզն ընելու։

« Մեծ է քու խորհուրդդ, և այս ունկնդրաց մէջ չկայ մէկն որ ինձի հետ չզգանչանայ այդ տկար մարմինդ վառող մեծ արիութեանդ վրայ։ Երանի այն մօրն որ Եկեղեցւոյն քեզի պէս զաւակ մը շնորհէց. երանի քեզ, զաւակս, որ Անգէլի նման, հալածանաց ժամանակ, դահիճներուն առջև չպիտի ընկրկէիր և պիտի կոչէիր անվեհեր. Ես քրիստոնեայ եմ։

« Հետևապէս իմ սրտիս ջերմ զղացմանն և իմ սուրբ պաշտօնիս դէմ պիտի վարուէի, եթէ չզգայի քեզի ըսելու. Զաւակս, լաւ ըրիր։

« Սակայն, մենք որ քու առջևդ եկեղեցւոյ խոհականութիւնը կ'ներկայացընենք, պարտաւոր ենք, այդպիսի վաղահաս անձնուիրութեան պահանջած քաջալերութեանդ հետ, յայտնել նաև օրտաւէտ խորհուրդներ որ թերևս շտապալի որոշման մ'առջևը կըրնան առնուլ։

« Եթէ կան զոհողութիւններ քու ընելիք զոհողութեանդդ նման, պէտք է ըսել որ այս տեսակ օրինակներ հազուադիւտ են, և այս օր ահա կ'հարցընեմ քեզի. Մինչ ստիդ ես որ այդ բացառիկ կոչումն ունիս։

« Վերստին կ'հարցընեմ. Մինչ պիտի կորուսեր՝ այդ կոչումդ՝ եթէ՝ փոխանակ այս վանատունը մտնել փութալու, որ քեզի համար դերեզման պիտի դառնայ, քանի մը տարի անցընէիր, այն աշխարհին առջև որ քեզի աւելի ծանօթ պիտի լինէր, եթէ իրօք այն աշխարհին յատկութենական հրաժեշտ մը տալու պիտի հաւանիս։

« Վերջապէս քեզի պիտի հարցընեմ. եթէ դու որ մարմնով տկար ես և փափկասուն, կարծե՞ս թէ խոհեմութիւն է այդ մար-

մինդ ենթարկել ապաշխարութեան ծանր տանջանաց, որ վանական կենաց էական պայմանն է »:

Խնդիրն այսպէս առաջադրելէն ետև՝ ատենաբանը՝ փառաւոր կերպով ընդլայնեց միտքը, իր ունկնդիրներուն բացատրեց որ սովորական ուղիներն ամենէն ապահով են, թէ ամենէն վսեմ կոչումն ընտանեաց հօր կոչումն է, թէ միջին դարը քրիստոնէական կենաց իբրև խոչականն տալով վանարդելութիւն իր տանջանօք և մենաւորութեամբ, բուն կատարելութեան ճշմարիտ ճանապհումն եղծեր էր, թէ այս ճանապհումներն որ մեծ հոգիներ բորբոքեր և սուրբեր ծներ էին, կ'յարմարէին ժամանակի մ'երբ ժողովրդեան հիացում պատճառել պէտք էր ահռելի խստակրօնութեան մը տեսարանով, և շատ քիչ ներգործութիւն ունէին այն մարդոց վրայ որ նո՛ղ սխալ և սոսկալի գաղափարներու դառնալով, նախապաս կ'համարէին աղքատի մը տրուած բաժակ մը պաղ ջուր, փոքր տղոց խնամքը, ընկերական տղոց կրթութիւնը, հիւանդաց այցելութիւնն քան թէ խարանները, մարզանքն և երկաթեայ շղթաները:

Ապա նորատի աղջկան դառնալով անոր հասկցուց որ՝ այնպիսի միաբանութեան մը մէջ կ'մտնէ, որ՝ բաց 'ի իր մեծ խստակրօնութենէ, մարդկային գործունէութեան զարդացումը կ'արգիլէ, և այս մասին միջին դարու աւանդութեանց ծայրայեղ ոգին բացատրելով, չներեր որ կեանքն արգիլնաբերի, արտաքին բարեպաշտական գործոց նուիրուելու, և իր սրտին լիուլի զղացումները դուրս թափելու:

Իր խօսքն այսպէս աւարտեց.

« Գթութեան քոյրն իր ընտանիքէն կ'հրաժարի, բայց մարդկային հաղորդութեանց մէջ՝ նոր ընտանիք մը կազմելու համար: Եթէ մեր բոլոր սէրն Աստուծոյ նուիրելու պարտաւոր ենք, մեր կազմութեան նայելով՝ օրէնք մը կայ որմէ անկարելի է մեզ խոյս տալ: Մեր զղացմանց մէկ կողմէն երկրիս կ'պատկանինք: Գթութեան քոյրն այս զղացումն աւելի բազմաթիւ առարկաներու վրայ կ'ծաւալէ: Ամենքն ալ չսիրեր մեր՝ իր զաւակայ համար թնեցած բուռն սիրով, բայց դարձեալ հաղար տեսակ միջոցներով

գոհ կ'ընէ այս սիրոյ պէտքը, որ հոգւոյ մէջ ձնշուելով կամ զայն անարդիւն յուսոյ կ'դատապարտէ, կամ սրտի վշտալի անզգայութեան մը »:

Ծուխէյի վերջաբանը պարզ և սրտաշարժ եղաւ:

« Խե՛ղճ աղջիկ, քանի՛ արժանի ես արգահատութեան: Կարելի՞ է նայիլ քեզ առանց սոսկման, քեզ որ զարդարուած ես այնպիսի հանդիսի մը համար, որ քանի մը ժամէն երկար տանջանաց սկիզբը պիտի լինի: Մարդկային սրտին մէջ խորին տկարութիւններ կան, նոյն իսկ ամենէն աւելի Աստուծոյ մօտեցող մարդուր հոգիներուն մէջ: Մի՛թէ կարո՞ղ ես ըսելու որ քանի մը ամենէն անդառնալի ուխտ մը կատարելէն ետև՝ չպիտի զղջայիր անոր վրայ և այդ շտապդ չպիտի դատապարտէիր: Այդ անդարմանելի աղէտ մը պիտի լինէր, զաւակս: Բայց դեռ ժամանակ ունիս:

« Բարեպաշտ մօր մը թևերն ներքև, բարեսիրտ հօր մ'արթուն հսկողութեան ներքև, աշխարհն աւելի լաւ դատելու պիտի կարենայիր, աւելի լաւ ինքզինքդ պիտի ճանչնայիր: Երկու երեք տարիէն այս բարեպաշտական վայրը քեզի համար պիտի բացուէր, այս օրուան պէս: Նոյն իսկ մարմնոյ օդէն, կրթութեամբ, ընտանեկան ազատ կենցաղավարութեամբ պիտի զօրանար և աւելի դիւրաւ պիտի տանէր արտաքին ապաշխարանքն ու զրկանքը: Աստուծոյ աւելի բան մը չպիտի կորուսանէիր, օր մը սրտին մէկ քանի ուրախալի տարիներ ալ պիտի տայիր, հայր մ'որ առնէն նուաղ դառնութեամբ պիտի տեսնէր քու ողջակէզդ:

« Որդեակ իմ, վերստին կ'ըսեմ, դեռ ժամանակ ունիս խորհելու: Եթէ լուսոյ ճառագայթ մը ներքին տրամադրութիւններդ լուսաւորէր և քեզ զղայլնէր որ անխոհեմաբար կ'շտապես, կայ առ, խորտակէ սեղանն և ողջակէզն ազատէ »:

Բոլոր ունկնդրաց մէջ այնպիսի շարժում մը տեսնուեցաւ որ անկարելի է նկարագրել: Ամբոխն ճշմարտին բնազդումն ունի: Ի բաց առեալ դաս մը կրօնամոլ միտքեր, որոց համար նորատի քահանային լեզուն, հայհոյութեանց կոյտ մը, կրօնական միաբանութեանց դէմ յարձակում մ'երևցաւ, բոլոր այս մարդիկ,

նոյն իսկ բարեպաշտները, հասկըցան որ Ժուլիս իրաւունք ունէր, թէ աղջիկն իր կոչումը չպիտի կորուսէր, եթէ Ճշմարիտ էր, մայրական խնամոյ ներքեւ մնալով, նա մանաւանդ մեծ շահ պիտի ունենար վանական ուխտն ընդունելու չփութալով, եթէ աւելի տարեւոր հասակին մէջ՝ հասկընար որ իր Ճշմարիտ կոչումն ընտանեկան կեանքն էր։

Զարմանալի՛ բան, նոյն իսկ մայրը, որ աղջկան ողջակիզը փութացուցեր էր, որչափ առեն որ առսկալի հայր Աթանաս իր Ճնշման ներքեւ պահեր էր զանի, յանկարծ փոխուեցաւ և իր խղճին խորհուրդ հարցընելով, վասն զի ուղիղ բնաւորութիւն մ՚ունէր, հասկըցաւ որ ծայրայեղ եռանդեան մը տեղի տուեր էր։ Իր առաջին խօսքն աղջկան, որ ակնարկոյն իր խորհուրդը խնդրեց, այս եղաւ.

« Զաւակս, ազատ ես »։

Եւ այս խօսքէն յետ առնելով հայրն արիացաւ և բարձր ձայնով ըսաւ.

« Տա՛նը դառնանք »։

Մատրան մէջ բոլոր այս բաներն իբրեւ թատերական անցք մը դարձան։ Իրենց վանդակներուն եռանդը կեցած՝ սրբակրօն կարմելեան կուսանք չէին հասկընար թէ վարն ինչ կ՚անցնի։ Սակայն քիչ առենէն՝ հօր հրամանաւ՝ վանքին դուռը կաւք մ՚եկաւ կեցաւ, մայրն և նորընծայ աղջիկը հայրական տունը դարձան, և հայրը կարմելեան մայրապետուհւոյն հետ քանի մը խօսք ընելով՝ յայտնեց թէ քիչ մ՚առենուան համար իր աղջկան ղոհն արժան դատեր էր յապաղելու։

Ծողովուրդը՝ որու համար ամէն բան տեսարան է, տեսաւ զարդարուն աղջկան դուրս ելնելը՝ իր մօրը թեւին կռթնած։ Առանց տեղւոյն սրբութեան նայելով՝ ամենքը յանկարծ ծափահարութիւններ սկսան, և այս փոքրիկ դէպքին աւելի մեծ կարեւորութիւն տուողն այս եղաւ որ երբ ժողովուրդը մատրան մէջ դիզուած՝ դուրս ելնելու վրայ էր, իմացաւ որ հայր Աթանաս՝ բեմն ելնելու միջոցին՝ շանթահար կաթուածով մը բռնուեր էր։

Դիւրին է երեւակայել թէ ինչ վրդովմունք պատճառեց նորընծայ աղջկան դործը։ Ժուլիայի դէմ անբաւ դանդատներ կ՚հասնէին առաջնորդարանը.

« Այսպիսի լեզու մը բռնող մարդ մը պէտք էր որ անմիջապէս արգելման ներքեւ ընկնէր »։

Եպիսկոպոսը չորս կողմէն թախանձանք լսելով՝ խօսք տուաւ քննութիւն մ՚ընել, և այս պատրուակով վերստին ազատեցաւ դժուարին վիճակէ մը։ Ժէզվիդները, Ֆրանչիսկեանք, Կարմելեանք ողջ ու կոծ արձակեցին ՚ի Տ . . . ։

« Այժմ կղերն սկսաւ բեմին վրայէն կրօնական կոչումը կոտրել, եթէ առաջնորդը չպատժէ յանցաւորը, պէտք է ուրիշ միջոցներ խորհիլ առ Հռոմ բողոքելու համար »։

Այս կրօնական միաբանութեանց բարկութեանը չափն անցաւ երբ քանի մ՚ամիս ետք՝ Տ . . . ի մէջ ժողովուրդն իմացաւ հրապիրներէ, որ Պ. Կարոլոս Պօպրէօն ամուսնացեր էր Ժան-Էլէօնօր տը Լէտէլլի հետ։

Նոր հարսը նոյն ինք նորընծայ Կարմելեանն էր որու յորդոր տրուեր էր ուխտն լետնձգել, և նոյն իսկ այս Ժուլիօն էր որ Սէն-Սէրնէնի մէջ հրապարակաւ այս երկու անձինքը պսակեր էր։

Չ

ՔԱՐՈՋ ՍԻՐՈՅ ՎՐԱՅ

Հեռու ու ոմս, մէկերօն դասուն անողոքելի հեռն ու ոխը՝ եղկելի երէցին վրայ կ՚դիզուէին։ Ժուլիս իր ուսմամբ և թեմին անօրեայ դործերովը պաշարեալ՝ ընդ երկար անտեղեակ մնաց թէ ինչ աստիճան սաստիկ էր այս մարդկան զայրոյթն իրեն դէմ, մարդիկ որոց մոլեռանդութիւնը կ՚դրդռէին Տ . . . ի վանականները. բայց իր բարեկամները կ՚տեսնէին փոթորիկը։ Վէրժլօն քա-

նի մը խօսք բացաւ անոր այս մասին։ Ոչ միայն այս քահանային համար ունեցած անկեղծ բարեկամութենէ, այլ առ Լուիզ սէրէն կ'փափաքէր որ Ժուլիօ, փոխանակ կղերին մէջ տիրապետող կուսակցութեան դէմ մաքառելու, որով վաղ կամ անագան իր ապարէզը պիտի խորտակէր, անոր հետևի և հանդի այն բարձր պատիւներուն որոց սահմանուած էր անշուշտ ապագային մէջ իր ունեցած անժխտելի տաղանդովը։

Բայց Ժուլիօ՝ տղու մը պէս հլու, իր ինքնաբեր և հրաշալի բնութիւնը փոխելու անկարող էր։ Բեմը կ'սիրէր, և անդ՝ մտքի ամենամեծ հեշտութիւնը կազմող բեմբասացութեան խանդալից ներշնչութեանց մէջ՝ իր ունկնդիրներու համար անպատում հրապոյր ունեցող եռանդով մ'ինքզինքը կ'յանձնէր բարձր հոգւոյ մը թռիչներուն, որ չէր կարող ժողովրդոյ ընծայուած դէմք ու երկրաքարշ կրօնն հասկընալ, այլ ինքն իրեն նոր կրօնը բանաւոր և վեհութեամբ լի կ'ներկայացընէր։

Տ... քաղքին մէջ բարձր ուսմանց ազատ վարժարան մ'ունէր, զոր հիմներ էր 'ի Հարաւ մեծ պատկառանք վայելող Համալսարանի ուսուցիչ մը։ Ուստի իր վարած վարժարանը շատ ծաղկած էր։ Եւ տեղական նախապաշարմանց չնայելով՝ և մանաւանդ ժէզվիդաց հակառակ որ իրենց վարժարանին մէջ պատրաստական դասախօսութիւններ հաստատեր էին կառավարութեան ուսումնարաններու համար, շատ մը մեծ ընտանիքներ Պ. Մէկրէօրի վարած բարձր ուսմանց վարժարանը կ'ուղարկէին իրենց զաւակները։ Ուրեմն երիտասարդութեան ընտիր մասն անոր էր, և թէ անձնական համոզման թէ դպրոցին շահուն համար Պ. Մէկրէօր կրօնական կրթութեան մեծ կարևորութիւն կ'տար։ Հաստատութեան մէջ այս կծու դիտողութիւնն ըրած էին իսկ որ կրօնական ասպարէզին մէջ յարատևող երիտասարդաց մեծ մասն 'ի Տ..., ժէզվիդներուն վարժարանէն չէին անցած, այլ Պ. Մէկրէօրի ուսումնարանէն եկած էին։

Դիւրին է իմանալ որ այս հաստատութեան ձարտար տնօրէնը կրօնական ուսուցչութեան կ'կոչէր Տ...ի մէջ դանուող բարձր գաղափարներով կրօնաւորներ, իրենց տաղանդով օգտաւէտ ներ-

գործութիւն մ'ընելու կարող մարդիկ։ Ժուլիօ աբեղան ամէն հինգշաբթի օր՝ քանախօսութիւններ ընելու հրաւիրուեցաւ Պ. Մէկրէօրի ուսումնարանը։ Տ...ի մէջ այս քանախօսութիւններն անհատական համբաւ ունեցան։ Պաշտօնական անձեր, ուսուցիչներ, քաղքին նշանաւոր մարդիկ իրրև ընորհ կ'համարէին այս խօսակցութեանց ներկայ դանուելու, որոց մէջ Ժուլիօ այնպիսի տաղանդ մ'երևան հանեց՝ որու քով մայր եկեղեցւոյ մէջ Պ. Ֆլամարիէնի օրով խօսած քարոզները միայն առաջին փորձ մ'էին։

Քաղքին պրակտ երիտասարդութիւնը Ժուլիօ աբեղան մտիկ ընելու փափաք ցցուց։ Տեղ փոխեցին, և ահագին սրահ մը՝ որ պղծոցին պարզևաբաշխութեան համար կ'ծառայէր, նորասպառաստ մատուռ մը գարձաւ, ուր երկու հազարի չափ մարդիկ կարող էին նստիլ։

Ա.յս քանախօսութեանց մեծ յաջողութիւնը վերջապէս բոլորովին դրդռեց այն մարդոց նախանձն որ Ժուլիօն կորուսնելու ղղուելի դերը խաղալու ստանձներ էին։ Սիրոյ վրայ ըսած մէկ քարոզը, զոր թէ բարեկամ և թէ թշնամի մեծ խնամոք տպագրեցին, այնքան սքանչացում պատճառեց որ Տ...ի մէջ օրուան մէկ նշանաւոր դէպքը համարուեցաւ։

Ա.յն ատեն ժէզվիդք իրենց ամենէն մեծ քարոզիչն ունէին մայր եկեղեցւոյ մէջ։ Հայր Քաբրին ունկնդիրներ դտնելու համար ամէն կողմ թմբուկ զարկեր էին։ Ժէզվիդաց համար վառուած կանայք, մանաւանդ անոնք որ բարի հօր խոշոր կարմիր այտերուն զարնուած էին, Ս. Սաթիանոս եկեր էին. բայց հասարակութեան ողջամիտ մասը Պ. Մէկրէօրի դպրոցը տրուած քանախօսութեանց միշտ ներկայ կ'դտնուէր։

Ժէզվիդք կատղեր էին տեսնելով որ Տ...ի լուսամիտ մարդիկ իրենց պաշտօնակցին քարոզին ներկայ չէին դտնուեր և հետևապէս յանդգնքը նորատի աստնաբանին տուին, «որ (կ'ըսէին պարզմտօրէն) այնչափ չարիք կ'պատճառէ իրենց՝ շահամոլութեամբը»։ Կրօնամոլ կուսակցութեան մէջ սոսկալի որոգայթ մը լարեցին, և դատապրութեան գլուխը շատ կրօնամոլ ծերունի դատաւոր մը դրին, որ արդէն կիսովին տղայ դարձեր էր, բայց իր

հարստութեամբը, ընտանեական ազգեցութեամբը, իր անցեալին յիշատակներովը, S . . . ի մէջ մեծ իշխանութենէ մը կ'համարուէր։ Թէզվիղներն իրենց սովորութեան համեմատ՝ բոլորովին անտես ըրած չէին, և այս ծերունւոյն յանձնեցին առաջնորդին ներկայանալու գործն այլ և այլ եկեղեցեաց եկեղեցպաններով և ուրիշ բարեպաշտ մարդիկներով պատուամատուցութիւն մը կազմել տալով։

Թէզվիղները սիրոյ քարոզին մէկ նշանաւոր հատուածին օրինակը ծերունի դատաւորին տուին և առաջնորդին լսելիք ազդու բողոքը բերանը դրին, «այն վարդապետութեանց դէմ որ կարող էին երիտասարդութիւնն ապականել և աւելի յարմար էին Ասորւոյ տաճարներու մէջ խօսելու քան թէ քրիստոնէից ժողովներու մէջ»։

Այսպէս ծերունւոյն ճառը կանխաւ պատրաստուած էր։ Առաջնորդին համար մեծ յարդանք յայտնելով հանդերձ՝ S . . . ի կաթոլիկներն որոց ներկայացուցիչը կ'կանգնէր պատգամատուրութեան դլուխը՝ ամէն միջոց 'ի դործ դնելու խօսք տուեր էր, մինչև անդամ, եթէ հարկ լինէր, Հռոմի տաճարը բողոքելու և Պապին առջև ընկնելու, քան թէ թողլու որ մոլորութեան թոյնը քաղքին քրիստոնեայ երիտասարդաց մէջ տարածուի։ «Կ'յուսային, կ'ըսէին անոնք, որ խիստ ներողամիտ դիտութեամբ առաջնորդն այսպիսի ոճիրներ անպատիժ չպիտի թողուր և S . . . ի կաթոլիկները չպիտի ստիպէր ծայրայեղ միջոցներու դիմելու»։

Թէզվիղներն այս սպառնալեաց ներդործութեան վրայ ապահով էին։ Կ'ճանչէին առաջնորդը, և քաջ դիտէին որ չպիտի վարանէր կարեվնալի խոյրը ստանալու փառասիրութեան և խեղճ քահանայ մը զոհելու հարկին մէջ։

Եպիսկոպոսը՝ ծերունւոյն ճառէն եաք՝ շփոթութեան մէջ ընկաւ։ Իր ձեռքն առաւ սղագրեալ հատուածն որու վրայ հիմնեալ էր յատկապէս բողոքը։ Անոր մէկ քանի տողերը կարդայ։

— Այո՛, ըսաւ նա պատգամատուրութեան, կան ասոր մէջ այնպիսի բաներ որոց չեմ կարող հանդուրժել։ Հիմակ կատարեալ հատուցում մը պիտի ընեմ ձեզի։ Բայց դիտէք որ քանի մը պաշտօնական ձևեր կան ըստս պէտք է պահել։

Ամենքը գոհ վերադարձան. ծուլիս կորսուած էր։

Առաջնորդն իր դրասենեակը մտնելով անյապաղ կարգայ ամբաստանիչ թուղթը։ Խօսք տուեր էր։ Հարկ էր որ դատապարտութիւնը հիման մը վրայ կայանայ։ Սակայն թէ իր իմացականութիւնը շատ բարձր չէր, սակայն թէ սպառնալեօք վտանգի մէջ ընկած ապագան՝ իրականէն աւելի վտանգաւոր ցոյց տուաւ իրեն ծուլիոյի տեսութիւնը սիրոյ վրայ, չափազանց բարկացած երևցաւ, և դժբաղդ թուղթը սեղանին վրայ նետելով գոչեց.

— Բեմին վրայ այսպիսի նկարներով չեն խօսիր երիտասարդաց։

Այս էր ահա ամբաստանեալ հատուածին ոճը.

«Սինը մի հեռացընէք ձեր ապագայի վրայ ունեցած գաղափարներէն, ընդհակառակն՝ մտածեցէք կնկան վրայ։ Շատ մտածեցէք։ Սրտի բուռն կրիչ և մոլորութեանց դէմ նա ամենէն հզօր դարմանն է։ Նկատեցէք ստէպ կինը, բայց անարատ աչօք։ Ձեր կենաց ապագայ ընկերուհին է, ձեր զաւակաց մայր է։ Կանխահաս ապականութեամբ խանդարուած սիրտ մը մի բերէք անոր։ Դողացէք որ մոլութեամբ անշքացած կաղմուած մի չաւանդէք ձեր զաւակացը։

«Գիտութեանց և դրականութեան ուսմանց հետևելով օրին մէկը պաշտօնատարներ, ճարտարապետներ, զօրականներ, բժիշկներ, դրագէտներ լինելու կ'պատրաստուիք. ինչու համար չպիտի պատրաստուէիք ամէն պաշտօններէն ամենէն բարձր և վեհին համար — այսօր ձեր մէջ վարած պաշտօնս անդամ 'ի բաց չեմ թողուր — այսինքն ընտանեաց հօր պաշտօնին։ Ահա, այս է ահա մարդկային կենաց մեծ նպատակը։

«Այս շատ ծանրակշիռ խնդիր մ'է, իմ նորատի ճակատներուն վրայ այսպիսի ծանր խորհրդոց հետքը դրոշմելու պիտի երկնչէի, եթէ՝ անոնց տպաւորութիւնն ամրքելու համար, իրաւունք չունենայի ձեզ նշմարել տալ այս ապագային համար, սիրեցեալ կնկան մ'աչքով մէջ սիրոյ ճառագայթ մը, առաջին զաւկի մը ժպիտները, շատ քաղցր և անպատում բաները, թէև քիչեր կ'ճանչեն զանոնք, վասն զի երիտասարդու-

Թեան մէջ սէրը պղծելով, զայն իր սուրբ ուրախութիւններով ընծայելու իրաւունքը կորսնցնէ, այն նորաքոյս կոյսին որ իր սիրոյ խայրիքն իրենց կ'բերէ »։

Եւ իր կէս ձչմարիտ կէս շինծու բարկութեամբը՝ առաջնորդն իր դրացիրը կոչելով՝ անոր ըսաւ որ վնտռէ նայի թէ արդեօք Թափուր աթոռ մը կայ Պիրկնեան ամենէն վայրենի հովիւներուն մէկուն մէջ, անդուլ կատակով մը յարելով, թէ նորատի հովիւ մ'ունի զրկել անդ որպէս զի լերան հովիւներուն խոհական սէրը քարոզէ։

Սէնթ-Ավանտէնի ժողովրդապետութիւնը, Արլուստի հովտին մէջ՝ նոյն միջոցին պարապ էր։

Հետեւեալ օրը՝ Թուլիս առաջնորդին առջև կանչուելով՝ խիստ դէմքով մը կ'ընդունուէր։ Առաջնորդը դրեթէ երեսին նետելով Սէնթ-Ավանտէնի պաշտօնը, երկարօրէն կշտամբեց զանի կարծեցեալ դայթակղութեանց վրայ, չմոռցաց որ Թուլիս բացատրութիւն մը տայ, հրամայեց անոր որ բնաւ տ . . . չդառնայ։

— Սէնթ-Ավանտէնի հոգևոր պաշտօնը կ'յանձնեմ քեզի։ Եթէ ուրիշ շատ խորհուրդներ մտիկ ընէի, այսօր իսկ քեզ քահանայական պաշտօնէդ պիտի դադրեցընէի։ Այս կ'ըսեմ չէ թէ երախտագիտութեանդ իրաւունք մը պահանջելու համար, այլ հատկըցնելու համար որ արդար եմ։ Եթէ այն լեռնային մարդոց մէջ և սաունապատ օդին ներքև փոքր ինչ երևակայութեանդ հուրը մեղմես, եթէ ուրիշ յիմարական գործերու վրայ ողբալու ինձ առիթ չընծայես՝ Աստուծոյ փառք պիտի տամ։ Այս պարոնը՝ որ առերևոյթ՝ ծանր կ'թուի, քեզ շատ օգտաշատ պիտի դառնայ։ Բոլորը պաշտօնակիցներուդ պէս զգօն մարդ մը պիտի լինիս, և շատ մը դայթակղութիւններէ ևկեղեցին աղատած պիտի լինիմ։

Գնա, պարոն, ամբողջ երկու օր կ'տամ քեզի որ թեմդ երթաս։ Լուշօնի երէցն իսկ պիտի ընդունի որպէս զի զալ կիրակի պաշտօնավարութեանդ հոգը տանի։ Զգօն և բարեպաշտ մարդ մ'է։ Կ'յորդորեմ քեզ որ զանի իրրև խորհրդատու բռնես և խրատներուն հետևիս։

Եւ ապա առաջնորդը Թուլիսն ձամբեց։

Սէն-Սէրնէնի թեմին Թուլիոյի չուն, դէպ 'ի լեռն իր աքսորը քիչ առնէն բոլոր քաղքին լուրն եղաւ։ Ամէն մարդ խոստացաւ որ հինդշաբթի օրուան բանախօսութիւններն և 'ի մասնաւորի վերջինը սիրոյ վրայ, այս եպիսկոպոսական խստութեան պատճառն էր . . . ։

Եթէ կրօնամոլ դասը յաղթանակեց, ըրջասիտ անձանց առջև եպիսկոպոսն իր յարգը չափազանց կորսյս։ Թէպէտպայ վրէժխնդրութեան գործի լինելուն համար զինքը կ'ամբաստանէին, կ'պարտաւէին զինքն որ կեղծաւոր մարդոց գանգատներուն միտ դրեր էր, որոնք քաջ գիտէին թէ Թուլիոյի իրրև յանցանք սեպուած խոսքերն ոչ միայն պարսաւելի չէին, այլ ընդ հակառակն՝ կ'պարտաւնակէին գործնական իմաստուն խորհուրդներ որ կարող էին իրենց ուսումնասարտ պատանեայ վրայ ներգործել, ինչու որ քանի մը ամէն ամէն տեսակ փորձութեանց առջև պիտի գտնուէին։ Այս Ճառն՝ որու մէկ մասը միայն այնքան դայթակղութիւն պատճառեր էր սակաւաթիւ մտելկրօն մարդոց մէջ՝ օրինակուելով սրահներու մէջ կարդացուեցաւ անյապաղ, իրրև շնորհալի գործոյ միտ, որ ինչպէս ոճի նոյնպէս իմաստից կողմէն փափուկ էր, և որոյ մէկ քանիին հետ կարելի էր բաղդատել միայն Լաբօրտէրի ամենէն պեղեցիկ բանախօսութիւնները։

Հետեւեալ օրը Թուլիոյի շատ մ'այցատումներ հասան։ Բոլորն ալ տեսակ մը բողոքներ էին այնպիսի անիրաւ դատապարտութեան մ'որ տեղի ևս անախորժ կ'երևէր անոր զոհ եղող անձին անձնուրացութեամբն ու զուարթամտութեամբը։ Մանաւանդ տ . . . ի երիտասարդները Թուլիոյի հասած հարուածին վրայ սաստիկ սրբտմտեր էին, ասոր մէջ հալածանք մը տեսան որու ակամայ պատճառն ինքն էր։ Ամէն դպրոցներէ և քաղքին երիտասարդութենէ պատգամաւորութիւն մը գնաց շնորհակալ լինելու նորատի առաքնային իր բանախօսութեանց շնորհիւ ըրած բարեաց համար, և տ . . . ի լուսիրն Աբէյ՝ իր լրատերթին մէջ այս երիտասարդաց Թուլիոյի ըսած խօսքերը հրատարակեց՝ իրրև իրենց խորին երախտագիտութեան հատատիքը։

Լրագիրը կ'յաւելուր.

« Աւասիկ պատասխան մ՚անոնց որ կարծեն թէ մեր դպրոցները երիտասարդութիւնը հակառակ է կրօնի » :

Յօդուածն այսպէս կ՚վերջանար .

« Յաւօք սրտի կ՚յայտնենք որ Թուլիս աբեղան Արպուստի հովտին մէկ փոքրիկ պիւղն երէց անուանեցաւ : Այս անուանումը զոր շատ մարդիկ իբրև դատապարտութիւն կանուանեն , այս տեղ մեծ աղմուկ կ՚հանէ :

« Այս նորատի եկեղեցականը S . . . ի բոլոր բնակչաց մեծ ցաւ պատճառելով պիտի մեկնի , վասն զի ամենքը կ՚սիրեն զինքն իր ազնիւ բնաւորութեան , և իր պեղեցիկ տաղանդին վրայ շատ զմայլողներ ունէր » :

Սակայն լրագիրը զանց ըրեր էր յիշելու որ երբ երիտասարդները միանալով Թուլիոյի տունն երթալու վրայ էին , Հաւատոյ քննութեան փողոցէն անցնելով՝ այս նշանական աղաղակներն արձակեր էին . « Անկից ժէզվիթ+ » :

Այն միջոցին որ Թուլիս դպրոցներու պատգամաւորութեան անդամներուն հրաժեշտ կ՚տար , իրաւաբանութեան մէկ խիստ նշանաւոր դասատուի մը կողմէ նամակ մը կ՚ընդունէր : Այս նամակն իրեն պէս պէս ազնիւ մարդու մը չուին վրայ բոլոր քաղքին ղպացած տրտմութիւնը կ՚յայտնէր , և իրմէ մեծ բաներ կ՚ուսային եկեղեցւոյ այս քայքայուն վիճակին մէջ :

Այս նամակով երեւելի դասատուն կ՚աղաչէր զինքն , որ՝ իր լեռնային աքսորանայ դնալէն առաջ՝ քննէ եթէ պարտ էր իր անհաշտ թշնամւոյ առջև այսպէս զինջանիլ , եթէ այս նախանամութեան մէկ նշանը չէր որով աւելի բարձր ասպարէզի մը կ՚կոչէր զինքը , և որ , ուրիշ թատրի մը մէջ փոխադրելով՝ աւելի կ՚տար իրեն աշխատելու , եկեղեցւոյ վերանորոգութեան վրայ դեռ ևս յոյս ունեցող անձերու աջակցութեամբ , որպէս զի ներկայ ժամանակիս ոգւոյն հետ հաշտուելու նշանաւոր գործն ՚ի կատար հասնի : Ու կարծէր նա , որ մտայ շարժումն հեռի , քանի մը խելօք լեռնցիներու մէջ իր պաշտօնի գործերովը պաշարուած , ուղիղ ամիս ձիւներու մէջ փակուած , ծանր կլիմայի մ՚անհանգստութիւններէն մաշած՝ թերևս Թուլիս մէկի թողուր այն մեծ գործն զոր այնքան լաւ հասկըցեր էր և որու ծրագիրը թէ մայր եկեղեցւոյ մէջ ըսած ճառին և թէ ուրիշ բանախօսութեանցը մէջ փառաւոր ոճով մը բացատրեր էր :

Նամակը կ՚ըսէր իրեն որ փոխանակ Պիրէնեանց ամայի վայրերը քաշուելու , պէտք էր որ իր ազատութիւնը ստանար , շնորհակալ լինիլ եպիսկոպոսին , և Բարիզ դնալ ու անկից խօսքով և գրով իր կարծիքները հրատարակել :

Այս նամակը ստորագրող մեծանուն ուսուցիչը կ՚պաղատէր որ Թուլիս այս ծանրակշիռ պարագայիս մէջ՝ իր մեծ համբաւութեան խորհուրդ չհարցըներ և ոչ հասարակային պայքարներու յարակից եղող ծանր վաստակոց երկիւղիւ : Երբ այսպիսի նուիրական գործ մը վրայ կ՚գտնար խնդիրը , միայն Աստուծոյ և խղճին թելադրութեանց հետևիլ պէտք էր :

Նամակն այսպէս կ՚վերջանար . « Սրտի և հաւատոյ տէր մարդ , միթէ քեզ սպասող մեծ ճակատագրիդ առջև պիտի ընկրկիս : Քեզ սիրողներուն սա վշտալի դաղափարը մի՛ թողուր թէ դու միայն տենչանք ունիս , և թէ բնաւորութիւնդ այնքան ազդու չէ որ ձշմարտութեան ծառայէ մինչև անգամ վտանգոց դիմազրաւ մնալով և մարախրոսութեան դիմելով » :

Այն միջոցին որ սոյն նամակը Թուլիոյի կ՚տրուէր՝ կառք մըտնելու և Քլավիէր դնալու համար իր պատրաստութիւնները կ՚ընէր , որպէս զի իր հօրքրոջ և սիրական Լուիզին նուիրէ այն վերջին ժամերը զոր բռնասէր եպիսկոպոսին հրամանաւ ՚ի S . . . անցընելու էր :

Որչափ որ մեծ զգուշութիւններով լմացուց Թուլիս իր պատաւ հօրքրոջ իր պաշտօնանկութեան տխուր լուրը , հարուածը դարձեալ սոսկալի եկաւ իրեն : Անկարելի եղաւ իրեն չտեսնել այս գործին մէջ անբաղդ երէցին դէմ եղած կանխակալ հալածանաց ապացոյցը :

Լուիզ՝ իր կենաց մէջ առաջին անգամ իր միտքը բացէ ՚ի բաց յայտնելու արիութիւնն ունեցաւ , իր հօրքրոջ առջև : Նա գոչեց խորին սրամտութեան ձայնով մը .

— Աւասիկ ժէզվիզաց և վանականաց գործը :

Ժուլիոյի և Լուիզի բաժանումը սրտաճմլիկ եղաւ։ Թէև նորա-
տի օրիորդին սրտին մէջ ուրիշ սէր մը կար, սակայն այդ սէրը
քրոջ առ եղբայր համակրական զղացումները չէր ջնջած, որ ու-
րիշ տեսակ սէր մ՚են, որչափ հոգւոյ յարակից, նոյնչափ սղոյս։

— Մեր խեղճ հօրաքոյրն օր ըստ օրէ կ՚տկարանայ, Ժուլիօ։
Աստուած գիտէ միայն թէ մեր հալածիչներուն զօշաքաղութիւնն
ինչ ստացուած պիտի Թողու մեզ, բայց ինչ որ պատահի, մտա-
ծէ որ եղբօրդ մօտ պատսպարան մ՚ունիս։

Խեղճ աղջիկն այն օրն զգաց իր վիճակին բոլոր ծանրութիւնը։
Եթէ իր իրաւամբ երևնցած յափշտակութիւնը տեղի ունենար,
կնային ընազդում մ՚իրեն ցոյց կ՚տար իր ապագան խորտակեալ։

— Վէրտլօն միթէ պիտի ընդունէր չունևոր որբ աղջիկը։ Իր
սիրտը պիտի հետևէր Պիրէնեան լեռներու կիրճերուն մէջ, մի-
թէ զինքը բոլորովին չ՚պիտի մոռնար։ Ասկէ զատ՝ ինչ ողբմելի
կեանք պիտի դառնար այն նորատի աղջկան կեանքը, որ մեծ քաղ-
քի մը փայլուն ընկերութեան վարժ՝ պիտի երթար նետուեր յան-
կարծ մութ և անշնչան երևոյթան մը մէջ նորատի քահանայի մը
հետ, որ կարծես թէ նախասահմանուած էր արդէն երկայն տա-
ժանելի հալածանաց։

Ժուլիօ հետևեալ առտու Քլավիէրէն պիտի մեկնէր, որպէս
զի Տ . . . էն քանի մը կարասի ու դիրք առնու, և շիտակ Սէնդ
–Ավանտէն երթայ։

Իր հօրքոյրն այնպէս սիրտը ճմլելով գրկեց որ կարծես թէ
իրեն կ՚ըսէր. Այս վերջին բարև մ՚է։

Լուիզ որչափ որ կրցաւ կարող եղաւ դիշերն երկար տեսնուիլ
մտերմաբար Ժուլիոյի հետ։ Կէս դիշեր մօտ նա քաշուեցաւ դնաց,
որպէս զի իր խեղճ եղբայրը քնհատ չձնայ։

Ժուլիօ միևնակ մնալով՝ այս կերպով պատասխանեց այն նամա-
կին որ իրեն խորհուրդ կ՚տար Սէնդ–Ավանտէնի պաշտօնը մերժել.

Քլավիէր . . . 1859

« Պատուական Պարոն,

« Ձեր նամակին երէկ հասաւ ինձ, այն միջոցին որ Տ . . . էն

կ՚ելնէի որպէս զի աստ իմ պատկառելի հօրքրոջ և քրոջս այցի
գամ։ Կ՚իմանաք որ միտքս իմ վերջին հրաժարական բարևները
տալ էր, և ասոնք շատ տրտմալին եղան։

« Ո՛հ, ո՛չ, չեմ ընկրկիր այն տաժանելի տառապեալներուն առ-
ջև որու փառաւոր պաշտօնն աստուածաստ տրուած է ինձ։ Այս
օր իսկ՝ հալածանքը զայն կ՚նուիրագործեն։ Անիրաւութեան և ա-
տելութեան երեսէն վերաւոր, այս մեծ գործին համար աւելի զօ-
րաւոր կ՚գտնեմ ինքզինքս, վասն զի Աստուած միշտ նահատակաց
կողմն է դահիճներու դէմ։

« Այն խորհուրդը զոր կ՚թելադրեք ինձ այնպիսի ջերմադին և
միանգամայն գգուելի ոճով իմ միտքս ալ պաշարեց, բայց ծանր
պատճառ մը զիս կ՚զսպէ. յաւսամ որ անոր արժէքը պիտի ըմբռնէք։

« Շատ նորատի եմ. դեռ ևս երկար աշխատութեանց պէտք ու-
նիմ։ Իմ վեհ տենչանացս հետ՝ պիտեմ որ կարօտ եմ այն գրա-
կանութեան զոր միայն քանի մը տարիներ կարող են տալ, և որ
չեն կրնար համաձայնիլ առ խանդալի խաէական նոր հասակի մը
ունեցած հակման հետ։ Խոստովանիմ ձեզի. բայց ՚ի բայց ըսեմ
ձեզի. եթէ խիստ բացորոշ կ՚տեսնեմ նպատակը, եթէ կաթոլի-
կութեան աղէտքը, իր խորին քայքայումը, այն անդունդն ուր կը
մղեն զայն տգէտ, շողոքորթ, շահախնդիր մատենագիրներ կամ
ապուշ դիւահարներ, ինձ կ՚երևին իբրեւց տխուր իրականութեան
մէջ, եթէ ստոյգ եմ որ քիչ առենէն պիտի տեսնեմ պատմա-
պէս միջին գարու կաթոլիկութիւն ըսուած որդնահար շէնքին կոր-
ծանումը, տակաւին լիապէս չեմ ըմբռներ այն գործնական մի-
ջոցներն որով կարելի պիտի լինի կործանեալ շէնքին փլատակ-
ներն առնուլ և նոր եկեղեցին վերականգնել։

« Այս պահուն Իտալիա կրակի մէջ է։ Ամէն ինչ յեղափո-
խութեան համար կ՚պատրաստուի։ Պապական Հռոմն վեհապետ
քահանայապետաց աշխարհական իշխանութեան վերջին փառաւո-
րութեանց հանդիսաւոր կ՚գտնուի, և այն ատեն կաթոլիկ կղերն
իր անցեալ փառաց յիշատակացը մէջ թմբրեալ մնայ առանց դո-
շակելու թէ նոր ընկերութեան մէջ այս երկարատև անշարժու-
թեան պիտի հետևի տխուր կործանում մը։

« Այսօր կղերը կ'արձնայ զարմանալով որ մարդկութիւնն այնքան յառաջ գացած է : Այսօր մարդը չափէն աւելի մեծցած է , և կղերը չէ կարող ընդունել որ նա կ'մերժէ գեռ ևս մնալ մանշած խանձարուրի մէջ որով իր մանկութիւնը պատսպած էր :

« Դժուարին չէ դուշակել որ մեծ հեղեղ պիտի պատահի Իտալիա : Ինչպէս պիտի կատարուի Իտալական յեղափոխութիւնը , չգիտեմ . բայց անտարակոյս պիտի պատահի : Բարձր կղերը՝ որ իր շահուց և բնազդումներուն նայելով ամէն հոգևոր և քաղաքական վերանորոգութեան թշնամի է , չպիտի նահանջէ պայքարին մէջ : Որովհետև անցեալին դասերէն օգտիլ չգիտեն միաբանութիւնները , ամէն քաղաքական և կրօնական փոփոխութեան դէմ պիտի մաքառի , իր դրութեան համեմատ : Քիչ առնէն ժողովրդային առաջնորդութիւններն իրեն դէմ պիտի դրդռէ . հակառակութիւնը բուռն պիտի լինի : Հռոմ իր բանապրանքը պիտի ունենայ , հին ղէնքեր որոց շատ չհաւատար , բայց կ'գործածէ իբրև խրտուիլակ : Ան առն վերջին պատառում մը պիտի լինի և հին կրօնական աշխարհը՝ Հելլէսպրանտի իսէականին վրայ հիմնած , դեռին պիտի կործանի :

« Ձեմ կարծեր թէ պապական այս հին միապետութեան կործանումը հեռու լինի : Իր հոգեվարքի ծանր երակի զարկերը հաղիւ թէ հինգ վեց տարի պիտի նշանակեն : Այս ժամանակէն օգուտ քաղելով կ'ուզեմ խորհիլ , և երևան պիտի գամ՝ երբ կաթոլիկ աշխարհը փոթորկին վերջին դղրդումներէն զարհուրելով այն առն փոքր լինչ պիտի կարենայ հասկընալ թէ իմաստութիւն էր հին փլատակներէն եղնելիք իրայ նոր կարգին ուշադիր լինիլ :

« Ահա այս պատճառաւ չեմ կամիր իմ երիտասարդութիւնս մաշել պայքարի մը մէջ , որ ինձի համար վշտալի և անզօր է : Պապական հին քաղաքական շէնքին կործանումը նոյն իսկ այն անճարակ մարդիկ պիտի պատճառեն որ Հռոմի իրենց ծառայութիւնը կ'նուիրեն զայն պաշտպանելու համար : Որչափ առն որ Հռոմի մէջ հին աշխարհական կարգը մնայ , չիմարութիւն է խոհական և գործնական բան մը փորձելու կամիլը : Ամենէն նուազ յանդուգն վերանորոգութիւններն իսկ , միշտ քահանայապետին քաղաքական իշխանութեան դէմ ժպիրհ ձեռնարկութիւն մը պիտի սեպուին : Եւ այսօր եկեղեցւոյ պահանջածը մասնական վերանորոգութիւններ չեն : Բայց այն օրն որ պապական միապետութիւնն իր աշխարհական ընթացքը պիտի փոխէ , աւելի վսեմ կերպով գործող նոր դրութեան մը ժամը հասած պիտի լինի : Ձեմ ըսեր թէ այն առն ծանր գժուարութիւն մը չպիտի ծագի . բայց որովհետև եկեղեցին չկորսուիր , երբ իր հիմնարկութիւնները , գրաւոյ գործ և չէ թէ Աստուծոյ , իր բոլորտիքը կ'փլին , միջին դարու ժանգէն ազատ կազմութեան մէջ պիտի գտնէ նոր կարգի սաղմերը , որով ապագայ դարուց մէջ նոր կեանք մը պիտի սպասվէ : Ուրեմն կ'իմանաք որ առ խոհեմութեան պարտաւոր եմ շէնքին վերաշինութեան ժամուն համար սպասել , շէնք մ'որուն քայքայումը գարերէ 'ի վեր սկսած է : Իմ պաշտօնս միշտ ծանր պիտի լինի , վասն զի այն առն ինչ փլատակներ պիտի ունենամ մաքրելու , բայց արդիւնաբեր պիտի լինի : Այսօր կրնան ըսել ինձ . սրբապղծութիւնը . ինչու համար կ'գաս ձեռքդ կ'դպիս սուրբ տապանակին :

« Խորհեցէք , պարոն , այս նկատողութիւնս որով ձեղի կ'ներկայեմ կրօնական խնդիրը : Անցեալին մելեկրօն բարեկամաց տըրտմութեան մէջ , իրենց լեզուին բռնութեան մէջ , այն արատաւոր հալածանաց և առելութեան մէջ որով իրենց դրօշը կ'անպատուեն , կարող էք ճանչել իրենց մօտալուտ անկման նշանը : Մենք , քրիստոնեայ եկեղեցւոյ վերաշինութեան ազնիւ գործին մէջ նոր մարդիկս , մենք միայն համբերութեան կարօտ ենք :

« Ընդունեցէք իմ խորին երախտագիտութեանս հաւաստիքն առ իս յատուկ հոգատարութեանդ համար : Նախախնամութիւնն որ գաշտերու թռչնոյն վրայ կ'հսկէ , Սէնթ-Ավանտէնի աքսորեալը չպիտի մոռնայ : « ԺՈՒԼԻՕ »

Ժուլիս նոյն իրիկունն իսկ լեռն երթալու ճամբայ ելաւ :

Միթէ երկար ժամանակ պիտի թողուին զինքն այն անշնչացը : Կղերին մէջ ուղիղ բնաւորութիւնները , անկախ մարդիկն հալածող ոգին , միթէ չպիտի հանէր և այն լեռն որպէս զի՝ զըսե-

լի լռեստուԹեան մը միջոցաւ անվնաս և բարի ժողովրդեան մ՚օգտակար կեանք մը վարդովէ։ Վերջապէս Աղօլայի ընտանեաց ատեւուԹենէ զերծ պիտի մնար։

Մ՚ԹԹէ այս մասին ծուլիս դեռ ևս ինքզինքը չէր պատրեր։

ՎԵՐՋ

ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՏՈՐԻ

ՅԱՆԿ ԳԼԽՈՑ

ՄԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ

ՆՈՐԱՏԻՊ ՊԱՏԱՆԵԱՑՆ

Երես

Ա. ՀատատաքննուԹեան մատուռը 5
Բ. Տարակուսելի կոչում մը 13
Գ. Հրաժեշտ 21
Դ. Վէրժէնի մաերմական խօսակցուԹեան շարը . . . 29
Ե. Երկու Պապ 37
Զ. Ծուլիոյի նամակն առ Լուիզ 49
Է. Կարմինալ–արքեպիսկոպոսը 58
Ը. Սրտի առաջին մրրիկ մը 66
Թ. ՉեռնադրուԹիւն 74
Ժ. Մաերմական ճաշ մը յեպիսկոպոսարանն 84
ԺԱ. Արքեպիսկոպոսական թղթակցուԹիւն 90
ԺԲ. Ծուլիոյի առաջին քարոզը 97
ԺԳ. Աւազերէյեն հայկերոյԹը 106
ԺԴ. Եպիսկոպոսարանի մէջ դէպք մը 115
ԺԵ. Աղէտ մը 120

ՄԱՍՆ ԵՐԿՐՈՐԴ

Ա.ՌԱՋԻՆ ՎԻՃԱԿ

Ա. Տ . . . ի եպիսկոպոսական աԹոռը Թափուր . . . 129
Բ. Պարձեալ Հայր Պրիֆար 137
Գ. Նոր արքեպիսկոպոս. 148
Դ. Փլամարէն կարմինալին կրօնական կեանքին ՀրատարակուԹիւնը 159
Ե. Տան վեց սարեկան կարմելեան կուսան մը . . . 170
Զ. Քարոզ սիրոյ վրայ 179

1655
1656
1657
1658

2013

ՀՀ Ազգային գրադարան
NL0835312